STEFAN BREUER

Milliyetçilikler ve Faşizmler

Fransa, İtalya ve Almanya Örnekleri

ÇEVİREN
ÇİĞDEM CANAN DİKMEN

iletişim

GOETHE-INSTITUT

The translation of this work was supported by a grant from the Goethe-Institut which is funded by the German Ministry of Foreign Affairs.

Bu eserin çevirisi, Alman Dışişleri Bakanlığı tarafından desteklenen Goethe Enstitüsü'nün katkılarıyla yayımlanmıştır.

Nationalismus und Faschismus.
Frankreich, Italien und Deutschland im Vergleich
© 2005 Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt

İletişim Yayınları 1494 • Politika Dizisi 87
ISBN-13: 978-975-05-0751-9
© 2010 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2010, İstanbul
2. BASKI 2017, İstanbul

EDİTÖR Kıvanç Koçak
DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Oben Üçke
DİZİN Özgür Yıldız
BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46
CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

STEFAN BREUER

Milliyetçilikler ve Faşizmler

Fransa, İtalya ve Almanya Örnekleri

Nationalismus und Faschismus
Frankreich, Italien und Deutschland im Vergleich

ÇEVİREN *Çiğdem Canan Dikmen*

iletişim

STEFAN BREUER 1948'de Almanya'nın Eisenach kentinde doğdu. Siyaset bilimi, tarih ve felsefe öğrenimi alan Breuer, daha ziyade düşünce ve fikir tarihi üzerine çalışmalar yaptı. Önde gelen Max Weber araştırmacılarından biri olmasının yanı sıra, sağ politikanın tarihi hakkındaki çalışmalarıyla da dikkat çekti. Sosyoloji profesörü olan Breuer halen Hamburg Üniversitesi'nde görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ *7*

MİLLİYETÇİLİK, FAŞİZM - TANIM VE TİPOLOJİ *15*

Milliyetçilik *15*

"Milliyetçilerin milliyetçiliği" *17*

Millet - milli bilinç - milliyetçilik *26*

Temel milliyetçilik türleri:
Liberal milliyetçilik, sol milliyetçilik, sağ milliyetçilik *33*

Milliyetçiliğin işlev değişimi? *45*

Faşizm *50*

Hareket - birlik - parti *50*

Faşist partiler: Araçlar, örgüt yapısı, hedefler *57*

"Faşist minimum" *76*

FAŞİZM YERİNE MİLLİYETÇİLİK: FRANSA *79*

Fransa'da faşizm mi? *79*

Milliyetçiliklerin çeşitliliği *84*

Hibrid tür sağ milliyetçilikler:
Maurice Barrès, Charles Maurras *90*

Sağ milliyetçiliğin modernleştirilmesi: Georges Valois *101*

Hususi türde bir milliyetçilik: Georges Sorel *106*

Milli sosyalizmden sosyal milliyetçiliğe ve ötesine: Jacques Doriot ve Marcel Déat *113*

FAŞİZMİN UNSURLARI VE KÖKENLERİ I: İTALYA *123*

Milli sosyalizmden sosyal milliyetçiliğe: Devrimci sendikalizm *125*

D'Annunzio'dan fütürizme: Siyasetin estetikleştirilmesi ve estetiğin siyasileştirilmesi *143*

Sağ milliyetçilikten akın: *Associazione Nazionalista Italiana* *162*

FAŞİZMİN UNSURLARI VE KÖKENLERİ II: ALMANYA *187*

Hibrid milliyetçilik: NSDAP'ın "völkisch" kökleri *189*

NSDAP'ta yeni milliyetçilik *209*

Irk aristokratçılığı *231*

TEKRAR VE EK *253*

DİZİN *259*

GİRİŞ

Faşizm araştırmaları –sadece bu kavramın İtalya'daki tekil görünümüyle meşgul olmayan, aksine bunu genel bir fenomen olarak gören araştırmalar– uzun süre faşizmin sözde sosyal işlevine dair toplumsal-teorik varsayımlara dayandılar. Sonuçlar, en hafifini söylersek, belirsizdi. Faşizm bazen büyük burjuvazinin reaksiyonu, bazen küçük burjuvazinin isyanı, bazen çökmekte olan kapitalizmin ifadesi, bazen de kapitalizmin modernleşmesinin aracı olarak görünüyordu. Dolayısıyla bu yoldan daha fazla netliğe erişme umudu artık pek yandaş bulmuyor.

Bugün beklentiler her şeyden önce ideoloji üzerinde yoğunlaşmakta. Renzo de Felice, 1983'te *Interpretazioni del fascismo* (Faşizmin Yorumları) adlı çalışmasına yeni bir giriş yazarken, geçen zaman içinde bir "faşizm fenomeninden" söz etmenin – kitle-toplumunun bütünlüğünü dikkate alan, geniş ölçüde ideolojik-siyasi bir yorumda karar kılınmadığı takdirde– olanaksız olduğu kanaatindeydi.[1] Tartışmanın tüm dönüşümlerini zarar görmeden atlattığını düşünen totalitarizm kuramı için ideoloji zaten öteden beri totaliter diktatörlükleri ölçmekte kullandığı

1 Bkz. Renzo de Felice: *Le interpretazioni del fascismo*, burada 10. baskıdan alıntı yapılmıştır. (Roma ve Bari 1986, s. VIII.)

belirtiler katalogunun tepesinde yer alır.[2] Genel bir faşizm kavramı zaman zaman şüphe veya retle karşılaşsa da elbette bunun istisnaları da vardır: Örneğin totaliter kurama mensubiyeti şüphe götürmez olan Ernst Nolte, faşizmi âdeta çağın kavramı haline getiriyor ve par excellence [bilhassa], radikal-faşist bir rejim olan nasyonal sosyalist Almanya'yı, Sovyetler Birliği'nin yanı sıra en büyük "ideokratik devlet"* olarak yorumluyor.[3] Son zamanlarda yayımlanan ve faşizm fenomenini ideolojiyi merkeze alarak incelediğini söyleyebileceğimiz yeni eserler, Roger Griffin'in *The Nature of Fascism* (Faşizmin Doğası) (1991), *Fascism* (Faşizm) (1995), *International Fascism* (Enternasyonal Faşizm) (1998); Roger Eatwell'in *Fascism* (Faşizm) (1996) ya da Aristotle Kallis'in *Fascist Ideology* (Faşist İdeoloji) (2000) adlı kitaplarıdır. Zeev Sternhell'in, yakın zamanda tekrar yayımlanan ve geniş kapsamlı giriş bölümleriyle donatılan üçlemesi *Maurice Barrès et le nationalisme français*; *La Droite révolutionnaire 1885-1914* (Maurice Barrès ve Fransız Milliyetçiliği; Devrimci Sağ 1885-1914) ve *Ni droite ni gauche–Morphologie et historiographie du fascisme en France* (Ne Sağ Ne de Sol–Fransa'da Faşizmin Morfolojisi ve Histografisi) (2000) oldukça büyük yankı uyandırmıştır. Almanca'da Sternhell'in iki eseri daha mevcuttur: *Die Entstehung der faschistischen Ideologie* (Faşist İdeolojinin Doğuşu) (1999) ve *Faschistische Ideologie* (Faşist İdeoloji) (2002).[4]

---

2 Bkz. Carl Joachim Friedrich ve Zbigniew Brzezinski: "Die allgemeinen Merkmale der totalitären Diktatur", Eckart Jesse (yay. haz.): *Totalitarismus in 20. Jahrhundert. Eine Bilanz der internationalen Forschung* içinde, Bonn 1996, s. 225-236, 230.

(*) İdeokrasi, bir ideolojinin hâkim olduğu yönetim biçimidir. İdeokratik devlet, bir ideolojiyle yönetilen devlettir – ç.n.

3 Son olarak İtalyan senatosundaki bir konuşmasında böyle der. Bkz. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*'un 10.05.2003 tarihli haberi. İdeokrasi kavramını, tespit ettiğim kadarıyla, ilk kez, bir başka totalitarizm kuramcısı Ernst Fraenkel kullanmıştır. Ancak Fraenkel'de bu kavram faşizm ile değil, Bolşevizm ile ilişkilendirilmiştir; faşizm ise totalitarizmin "tekbenci" çeşitlemesi olarak değerlendirilir. Bkz. Ernst Fraenkel: "'Rule of Law' in einer sich wandelnden Welt (1943/44)", Falk Esche ve Frank Grube (yay. haz.): *Reformismus und Pluralismus* içinde, Hamburg 1973, s. 258-274, 272 vd.

4 Sternhell'in yazılarının başlattığı kapsamlı tartışmalardan ön plana çıkanlar: Serge Berstein: "La France des années trente allergique au fascisme: à propos

Konuyla ilgili yorumlarında son derece çelişkili ifadelere yer vermiş olan Nolte[5] bir kenara bırakılırsa, bu çalışmaların eğilimi faşizmi, milliyetçi ideolojilerin yer aldığı geniş alan içinde tasnif etme, "milliyetçilik artı fenomen" ["'nationalism plus' phenomenon"] (A. Kallis) olarak yorumlama yönündedir. Örneğin Roger Eatwell için faşizm, "holistik-ulusal Üçüncü Yol'a dayanan, sosyal yeniden doğuşu oluşturmaya çabalayan bir ideolojidir".[6] Roger Griffin için "çeşitli permütasyonları içindeki mitsel özü, popülist ultra-milliyetçiliğin palingenetik* bir biçimi olan siyasi bir ideoloji türüdür." Griffin'i temel alan Stanley Payne, faşizmi genel itibariyle "modern Avrupa milliyetçiliğinin en aşırı biçimi"[7] olarak görür. Fransa'daki araştırmalarla ilgili, faşizmi "bir ulusun ihtiyaç olduğunda şiddet ve

---

d'un livre de Zeev Sternhell", *Vingtième siècle* 2, 1984, s. 83-94; Jacques Julliard: "Sur un fascisme imaginaire: à propos d'un livre de Zeev Sternhell", *Annales ESC* 39, 1984, s. 849-861; Leonardo Rapone: "Fascismo: né destra né sinistra?", *Studi storici* 25, 1984, s. 799-820; Antonio Costa-Pinto: "Fascist Ideology Revisited: Zeev Sternhell and his Critics", *European History Quarterly* 6, 1986, s. 465-483; Robert Wohl: "French Fascism Both Right and Left: Reflections on the Strenhell Controversy", *The Journal of Modern History* 61, 1991, s. 91-98; Francesco Germinario: "Fascisme et idéologie fasciste. Problèmes historiographiques et méthodologiques dans le modèle de Zeev Sternhell", *Revue français d'histoire des idées politiques* 1, 1995, s. 39-78; David Roberts: "How not to Think about Fascism and Ideology, Intellectual Antecedents and Historical Meaning", *Journal of Contemporary History* 35, 2000, s. 185-211.

5 Örneğin bir yandan faşizmin radikal biçiminde "düşünce ve tutumlarının sürekliliğiyle açıkça teşhis edilebilen, sahici bir muhafazakârlık fenomeni" olduğunu ifade eder (Ernst Nolte: "Konservativismus und Nationalsozialismus", Hans Gerd Schumann [yay. haz.]: *Konservativismus*, genişletilmiş 2. baskı, Königstein 1984, s. 244-261, 258) fakat diğer yandan "faşist minimum"un altı "temel niteliğinden" biri olarak "anti-muhafazakârlık eğiliminden" söz eder. (Ernst Nolte: *Die faschistischen Bewegungen*, 3. baskı, Münih 1971, s. 315.)

6 Roger Eatwell: "On Defining the 'Fascist Minimum': The Centrality of Ideology", *Journal of Political Ideologies* 1, 1996, s. 303-319, 313. Bkz. "Zur Natur des 'generischen Faschismus'–Das 'faschistische Minimum' und die 'faschistische Matrix'", Uwe Backes (yay. haz.): *Rechtsextreme Ideologien in Geschichte und Gegenwart*, Köln vd. 2003, s. 93-122.

(*) Yunanca "palingenesis" (yeniden doğuş) kelimesinden türetilmiştir; burada "yeniden doğan, yenilenen" anlamında kullanılmıştır – ç.n.

7 Roger Griffin (yay. haz.): *International Fascism*, Londra 1998, s. 26; Stanley Payne: *Geschichte des Faschismus. Aufstieg und Fall einer europäischen Bewegung*, Münih ve Berlin 2001, s. 21.

terörle birleşmesi ve yeniden oluşmasıdır" sözüyle tespit eden Philippe Burrin'in; İtalya'daki araştırmalarla ilgili, faşizmi "devrimci ve totaliter, mistik ve palingenetik bir yeni milliyetçiliğin mükemmel görünümü" olarak betimleyen Emilio Gentile'nin; Almanya'dakilerle ise "milli cemaat ve milli güç ideolojisini" faşizmin karakteristik bir belirtisi olarak gören ve tıpkı Sternhell gibi nasyonal sosyalizmi açıkça bu tanımın dışında bırakan Andreas Wirsching'in adları anılabilir.[8]

Bu tür tezler, faşizm araştırmalarını, milliyetçilik araştırmalarında uzun zamandan beri mevcut bir yorum kalıbına saptırmaktadır. Carlton Hayes gibi bu alanda öncü olan biri için faşizm, "entegral milliyetçiliğin" bir biçimiydi.[9] Daha sonra Eugen Lemberg gibi yazarlar bu konuda onun izinden gittiler. Lemberg geç 19. yüzyılda, o zamana dek hâkim olan devrimci-özgürleştirici "risorgimento* milliyetçiliğinin" yerini "yeni tür" bir milliyetçiliğin aldığını iddia etmektedir. Lemberg'e göre bu "yeni tür", milleti mutlak kabul eder ve milliyetçiliği "milli temelde bir kurtuluş öğretisine" dönüştürür: "Entegral milliyetçilik".[10] Bu dönüşüm, büyük bir memnuniyetle, bilhassa Almanya'da millet kavramına organizmacı ve bütünlük inancına dayalı düşünce biçimlerinin yüklenmesine yol açmış olan romantizm akımının tesirine dayandırılır.[11] Sosyo-politik yorumlar bunu burjuvazinin çöküşüyle ve bu çöküşle birlikte milliyetçiliğin açığa çıkan işlev değişimiyle ilişkilendirmektedir. Bu yorumlara göre, entegral milliyetçiliğe doğru geçirdi-

8 Bkz. Philippe Burrin: "Le fascisme", Jean–François Sirinelli (yay. haz.): *Histoire des droites en France* içinde, 3 cilt, cilt 1, Paris 1992, s. 603-652, s. 623; Emilio Gentile: *Le origini dell'ideologia fascista (1918-1925)*, Bologna 1996, s. 20; Andreas Wirsching: *Vom Weltkrieg zum Bürgerkrieg? Politischer Extremismus in Deutschland und Frankreich 1918-1933/39. Berlin und Paris im Vergleich*, Münih 1999, s. 511.

9 Bkz. Carlton J. H. Hayes: *The Historical Evolution of Modern Nationalism* (1931), New York 1949, s. 212 vd.

(*) "Diriliş" ya da "yeniden doğuş" anlamına gelen, İtalyan birliğinin kurulması için 19. yüzyılda başlayan hareket – e.n.

10 Bkz. Eugen Lemberg: *Nationalismus*, 2 cilt, Reinbek 1964, cilt 1, s. 196, 204.

11 Bkz. Liah Greenfeld: *Nationalism. Five Roads to Modernity*, Cambridge, Mass. ve Londra 1992, s. 360; Ernest Gellner: *Nationalismus. Kultur und Macht*, Berlin 1999, s. 112 vd.

ği ani değişimle birlikte milliyetçilik siyasi alanda soldan sağa yönelmiş, bir özgürleşme ve modernleşme aracından bir "tepki" aracına dönüşmüştür; bunu *Action française*'nin* entegral milliyetçiliğinde bile gözlemlemek mümkündür ve aynı şey daha kuvvetli ölçüde faşizm için geçerlidir.[12] Bu tür bir yozlaşma modelini reddeden şüpheciler (septikler) bile, milliyetçiliğin esas itibariyle hem liberal hem de gayri liberal biçimde kendini gösterebileceğinden ve faşizmin, milliyetçiliğin gayri liberal biçiminin en aşırı çeşitlemesi olarak kabul edilmesi gerekliliğinden yola çıkmaktadırlar.[13]

Bunu tümüyle yadsımaya çalışmak yanlış olurdu. *Associazione Nazionalista Italiana*'nın (İtalyan Milliyetçi Derneği) ileri gelen temsilcilerinin 1923'ten itibaren Mussolini rejiminde oynamış oldukları rol ne kadar iyi belgelenmişse, NSDAP'ın (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) programında ve propagandasında milliyetçi taleplere verilen ağırlık da o kadar iyi bilinir. Faşizm her ne idi ise, aynı zamanda daima milliyetçi ideolojik yapıların taşıyıcısı, bir ulus-devletin dünyadaki mevkiini güvence altına almaya ve kudretini artırmaya çabalamış olan milliyetçi stratejilerin motoru ve aracısıydı.

Yine de faşizmin özünün, bahsi geçen çalışmalarda iddia edildiği gibi, açıkça ve milliyetçilikten ayrı tutulmadan kavranıp kavranamayacağı şüphelidir. Faşizm –son olarak Sven Reichardt tarafından etkileyici biçimde ortaya konduğu gibi– siyasi hareketler, belirli bir siyasi üslup ve belirli bir örgüt biçimiyle, hareket ve yaşam biçimleriyle kendini gösteren; şiddet, karizma, patronaj gibi parolalarla düzeltilerek yeniden yazılabilen sosyal ve siyasi bir

(*) *Action française*: 1908-1944 arasında yayımlanan Fransız gazetesi. Daha ziyade Charles Maurras'ın görüşlerini benimseyen gazete, kral yanlısı, aşırı sağcı ve milliyetçi bir çizgideydi – e.n.

12 Bkz. Heinrich August Winkler: "Der Nationalismus und seine Funktionen", *Nationalismus* içinde, 2. baskı, Königstein 1985, s. 5-46, 28 vd.; "Vom linken zum rechten Nationalismus. Der deutsche Liberalismus in der Krise von 1878/79", *Geschichte und Gesellschaft* 4 içinde, 1978, s. 5-28; Peter Alter: *Nationalismus*, Frankfurt 1985, s. 33 vd., 14.

13 Bkz. Roger Griffin: "Nationalism", Roger Eatwell ve Anthony Wright (yay. haz.): *Contemporary Political Ideologies* içinde, 2. baskı, Londra ve New York 1999, s. 152-179, 165.

görüngüydü.[14] Bu özgül uygulama şüphesiz –bazı yorumcuların düşündükleri gibi– sadece oportünist ya da "nihilist" değildir, her zaman belirgin anlam kalıplarıyla şekillenmiştir. Ancak aktörlerin bu anlam kalıpları, hareketin tümü ve onu temel alan örgütler için bağlayıcı bir dünya görüşüne ya da fikir birliği içinde baştan sona sistemleştirilmiş bir ideolojiye uymaz. Daha çok bir birleşim suretinde kalırlar ve bu, nesnel uzlaşmazlıkları ve çelişkileri dikkate almazken, az ya da çok çelişik unsurları benzerlik veya yakınlık gibi harici kıstaslara göre birleştirir. Muhtemelen, "ilkel" ya da "mitsel" düşüncede de gözlemlenen ve faşizmin kitlesel başarısını sağlamış olan temel nitelik tam olarak buydu: Entelektüel hegemonyayı fethedebilmenin sürekli beklentisi içinde, kısmen son derece büyük çeşitliliğe sahip farklı anlam yönelimlerinin faşizme bağlanmasını ve faşizmde yerleşmesini mümkün kıldı. Bilhassa milliyetçi yönelimlerin ve taleplerin faşizmlere muazzam ölçüde girmiş olması, bu nedenle şaşırtıcı değildir.

Faşizm ve milliyetçiliğin yaygın biçimde bir tutulması iki olguyu hafife almaktadır: Söz konusu milliyetçi anlam kalıplarının heterojenliğini ve bunların diğerleriyle, milliyetçi olmayan kalıplarla rekabetlerinin boyutunu. Kendi başına yanlış olmayan fakat fazlasıyla soyut şu tespiti, faşizmde mevcut olan milliyetçiliğin gayri liberal, radikal ya da aşırı olduğu tespiti, hem tek tek faşizmlerin kendi içlerinde hem de faşizmler arasında sıklıkla son derece etkili olan farklılıkların yeterince aydınlatılamamalarına yol açtı. Oysa yüzeysel bir gözlem bile, İtalya'nın devrimci sendikalistlerinin Mazzini'ye dayanan milliyetçiliklerinin, NSDAP'ın völkisch* milliyetçiliğiyle ne ala-

14 Bkz. Sven Reichardt: *Faschistische Kampfbünde. Gewalt und Gemeinschaft im italienischen Squadrismus und in der deutschen SA*, Köln 2002, s. 25. Armin Heinen'deki benzeriyle krş.: "Faşizm klasik bir '–izm' değildi, entelektüel bir doktrine dayanmıyordu; faşizm bir sosyal tatbikattı.", "Erscheinungsformen des europäischen Faschismus", Christof Dipper (yay. haz.): *Europäische Sozialgeschichte* içinde, FS Wolfgang Schieder, Berlin, 2000, s. 3-20, 7. Şiddet, karizma ve patronaj parolalarına daha sonra detaylı değinilecektir.

(*) Nasyonal sosyalistlerin Almanca "volk" (halk) kelimesinden türettikleri bu kelimenin dilimize çevrilmesi, yazarın da belirttiği gibi (bkz. s. 44) mümkün değildir. Yakın karşılığı için "ırkçı" düşünülebilir. Zaten Hitler başta olmak üzere, nasyonal sosyalistler halk ve ırk kelimelerini sık sık birbirinin yerine kullanıyorlardı – ç.n.

kası olduğu sorusunu akla getirecektir. Irkçılık gibi görüngülerin katiyen milliyetçilikten türetilemeyecekleri, bunların daha çok –Hannah Arendt'in görmüş olduğu gibi– dünyanın ulus-devletlere bölünmesiyle bağdaştırılamayan gerekçelendirme kalıplarına dayandıkları da sistematik olarak bir o kadar az düşünümselleşti. Bu tanıtlama kalıpları öncelikle ideolojik virtüözlerin ve belirli işlev-elitlerinin bir meselesi olarak kalsalar da faşist uygulama için önemsiz oldukları –"Üçüncü Reich"* döneminin nüfus, sosyal yardım ve sağlık politikasından anlaşılacağı üzere– söylenebilecek en son şeydi. Uluslaraşırı veya uluslarüstü düşünce yapıları ayrıca, ki bu seve seve görmezden gelinir, İtalyan faşizminde de bulunur; burada daha çok marjinal bir rol oynayan ırkçı öğretiler biçiminde o derece çok değilse de erken faşizme önemsiz sayılamayacak bir etkide bulunan fütürizm gibi görüngülerde kendini gösterir (Bkz. ileriki sayfalarda). Kısaca: Milliyetçiliğin bir tür *offshoot*'a [dal] indirgenmesi, bütün bir faşizm anlayışını bu zamana dek tamamen değiştirdi.

Bu kitapta amaç, iki büyüklük arasındaki değişken ve son derece gerilimli ilişkileri ortaya koymaktır. Bu öncelikle, milliyetçilik ve faşizmin farklı düzeylerde bulunduklarını açık ve anlaşılır hale getirmeye çalışan bir tipolojik tartışmayla gerçekleşiyor. Birinin ağırlık merkezi, Bourdieu'nun dilinden söyleyecek olursak, entelektüel alandadır ve buradan mümkün olduğunca kopmadan, siyasi alana –bu alanın hususiyetlerine ödün vermeksizin– geçmeye çalışır ki, bu biçimsel anlamda tamamen sosyalizm ve komünizmle karşılaştırılabilir bir ideolojik politikadır. Buna karşın diğeri, entelektüel alanda tek tek unsurlarda kök salan, fakat ağırlık merkezi –sadece fikirlerin ve doktrinlerin değil, aynı zamanda daima duyguların, şiddetli heyecanların ve stratejik hedeflerin söz konusu olduğu bir saha olarak– siyasi alanda olan bir görüngü olarak nitelenebilir. Faşizm, her şeyden önce *parti*yi, siyasi alanın mantığını –iktidar rekabetini, yandaşları artırma zorunluluğunu– hem menfaatler

(*) Nasyonal sosyalistlerin Almanya'da nasyonal sosyalizm dönemine (1933-1945) verdikleri isim – e.n.

hem de fikirler için seçim kıstası olarak kullanır ve bu sırada, partiyi ideolojik netliğe ulaştırabileceği gibi tarikatçılığa da sürükleyebilecek olan hiçbir şeyi dikkate almaz.

İleriki bölümler üç durumda bu ilişkinin ampirik-tarihsel biçimlenişini inceliyor. Fransa örneğinde, milliyetçiliğin belirli bir türünün faşizme dönüşmesini mümkün kılanın, her zamanki gibi biçimlendirilmiş bir gelişim mantığı olmadığı gösteriliyor. Fransa'nın siyasi kültürü, milliyetçiliğin güçlü ve entelektüel açıdan iddialı biçimlerine sahiptir; yine de –Marcel Bucard gibi bir *fascistes d'opérette* [sözde faşist] kenara bırakılırsa– faşizmi doğurmamıştır. Bunu İtalyan ve Alman faşizminin anatomisine yönelik, milliyetçi ve milliyetçi olmayan düşünce yapılarının karşıtlık ve ortaklıklarını ortaya koymaya ve tipolojik açıdan sınıflandırmaya çalışan iki araştırma izliyor. Araştırma sahasını haddinden fazla genişletmemek için kitapta kendimi faşizmin biçimlendirilme aşamasıyla [Formierungphase] sınırladım, rejim aşamasını [Regimephase] sadece belli kısımları seçerek dikkate aldım.

Bilimsel aparatın teşekkülü için makale biçimi seçildi. Dolayısıyla, alıntılanmış olan literatüre atıflar sadece ilgili bölüme istinat ederler. Bu nedenle tümünü içeren bir listeden vazgeçildi. Alıntılardaki vurgulamalara yer verilmedi.

Milliyetçilik

Günümüzde milliyetçilik konusuna ilişkin araştırmalar, literatürün ne derece muazzam hale geldiğinin tespitiyle başlamaya özen gösteriyorlar. Bu tür iddiaları çoğunlukla, bu konuda söz sahibi olmak isteyen herkesin dikkate alması gereken temel referans metinlere –başta Benedict Anderson'un *Hayali Cemaatler*, Ernest Gellner'in *Uluslar ve Ulusçuluk* ve Eric J. Hobsbawm'ın *Milletler ve Milliyetçilikler-1780'den Günümüze Program, Mit, Gerçeklik*[1] adlı eserlerine– atıflar izliyor. Müzakereye katılımın asgari şartlarını tespit eden kategorik üsluplu ifadeler tipiktir. "Ernest Gellner'in çalışmalarından bu yana yapılan araştırmalar, milletin milliyetçiliği yarattığına ya da tam aksine milliyetçiliğin milleti yarattığına dair tartışmaları, ikinci varsayımın lehine bir karara bağlamıştır.[2]"

---

1 Üçü de 1983 yılında, yakın dönem milliyetçilik araştırmalarının "annus mirabilis"inde [en parlak yılında] yayımlanmıştır; Hans-Ulrich Wehler: *Nationalismus. Geschichte, Formen, Folgen*, Münih 2001, s. 8.

2 Hedda Gramley: *Propheten des deutschen Nationalismus. Theologen, Historiker und Nationalökonomen (1848-1880)*, Frankfurt ve New York, 2001, s. 14 vd. Burada kastedilen, çokça alıntılan cümledir: "Milletleri doğuran milliyetçiliktir, tersi değil." (Ernest Gellner: *Nationalismus und Moderne*, Berlin 1991, s.

Kanonik metinlere şöyle bir göz atmak bile, son derece belirsiz temellere dayanan hükümlerle karşı karşıya olunduğunun anlaşılmasını sağlamaktadır. Özellikle, milliyetçiler tarafından millet inşası [konstruktion] tekrar tekrar bir formül gibi dile getirilerek tasdik edildiği halde, ilginç bir biçimde bizzat milliyetçilerin namevcut olmaları dikkat çekicidir. Anderson, Lizardi ya da Kartodikromo gibi az tanınmış birkaç yazara atıfta bulunur ve "milliyetçilerin milliyetçiliğine" (Girardet) tek bir bölüm bile ayırmadan, 18. ve 19. yüzyılların bazı leksikograf ve gramercilerinden söz eder. Gellner milliyetçilikte, artırılmış iş bölümüne ve endüstriyel üretim biçimine dayanan modern bir yüksek kültürün kaçınılması mümkün olmayan yan etkisini görür; milliyetçiliğin "esas doktrinlerinin neredeyse analize değmez" olduklarını düşünür. Gellner'e göre bunlar az ya da çok tesadüfen, ikinci veya üçüncü derecede birkaç Avrupalı düşünür tarafından kurgulanmışlardır, entelektüel açıdan kayda değer değillerdir, ayrıca birbirlerine öylesine benzerler ki, fenomenin anlaşılması için "büyük ölçüde önemsizdirler". Eric Hobsbawm bu ilgisizliğe katılmaz, yine de onun –"asıl" milliyetçilik ancak 1870/80'den itibaren ortaya çıkarken, millet gibi bir şeyin daha devrim ve liberalizm çağında mevcut olduğuna dair– tasviri, Gellner'den devraldığı tezle çelişki içindedir; çünkü bu teze göre milleti meydana getiren milliyetçiliktir.[3]

Bunu tespit etmek, sadece milliyetçilerin milliyetçilikten an-

87.) Elbette bunu Gellner'de inşacı manada anlamamak gerekir. Çünkü milletleri doğuran milliyetçilik, onun açısından, endüstri toplumuna geçişte kültürde gerçekleşen homojenleştirmenin bir etkisi, bir arazıdır. Bu nedenle, "nesnel, kaçınılması mümkün olmayan zorunluluklar tarafından zorlanmış bir homojenliğin yüzeydeki koşullar altında milliyetçilik biçimini aldığı" (s. 63) yönündeki diğer tespiti de dikkate almak şarttır. Bu görüşe karşı ileri sürülen itirazlar için bkz. Bernd Etsel: *Nation und nationale Identität. Versuch einer Rekonstruktion*, Wiesbaden, 2002, s. 66 vd. Gellner üzerine tartışmalar için bkz. John A. Hall ve Ian Jarvie (yay. haz.): *The Social Philosophy of Ernest Gellner*, Amsterdam ve Atlanta 1996; John A. Hall (yay. haz.): *The State of the Nation. Ernest Gellner and the Theory of Nationalism*, Cambridge 1998.

3 Bkz. Benedict Anderson: *Die Erfindung der Nation. Zur Karriere eines folgenreichen Konzepts*, Frankfurt ve New York 1988, s. 37 vd., 76 vd.; Gellner, 1991, s. 182, 190 vd.; Eric J. Hobsbawm: *Nationen und Nationalismus. Mythos und Realität seit 1780*, Frankfurt ve New York 1991, s. 121 vd., 57, 21.

ladıkları şeyi milliyetçilik olarak kabul eden görüşü desteklemek anlamına gelmez.[4] Bilimsel bir milliyetçilik kavramı sadece bir ideal tip olabilir; fakat ideal tipler anlam yeterliklerini sadece gerçeklikten uzaklaştıkları ölçüde açığa vururlar.[5] Ancak bununla, inşacı [konstruktivistische] milliyetçilik araştırmalarının tercih ettikleri gibi, salt nominal tanımların keyfiliği kastedilmez. İdeal tip inşası boşlukta gerçekleşmez. Daha ziyade "gerçekliğin belirli unsurlarının düşünsel açıdan güçlendirilmesinden" meydana gelir, yani her zaman bu gerçekliğin bilgisinde belirli bir ölçüyü şart koşar.[6] Bu, milliyetçilik söz konusu olduğunda sadece şu anlama gelebilir: Milliyetçi olarak ortaya çıkanların kendilik algılarının bilgisi. Bu safhayı atlayan bir kavramlaştırma, son derece etkili anlam yeterliği inşalarına, uygun nedensel yeterlik çok belersiz olsa bile ulaşabilir. Yakın dönem araştırmaların "milliyetçiliğinin" milliyetçilerinkinden tamamen farklı bir konuya dayanması iyi olabilirdi. Bu yüzden ben bir tanımla başlamıyor, öncelikle sadece, önde gelen milliyetçilerin milliyetçilik tabiri ile ilişkilendirmiş oldukları şeyler hakkında bazı bilgileri bir araya getiriyorum. Daha sonra, araştırmalarda yer alan tanımların bunlarla ne derece tutarlı hale getirilebileceğini incelemek gerekecektir. Farklılıkları ortaya koyan bir tipolojiye ulaşmak, ancak bu temelde mümkün olacaktır.

"Milliyetçilerin milliyetçiliği"

"Modern milliyetçiliğin geçiş döneminde" (Ute Planert) –sona ermekte olan 18. ve başlayan 19. yüzyılda– "milliyetçilikten" sadece nadiren söz edilmesi, kavramlar tarihinin en tuhaf paradokslarından biridir. Milliyetçilik kelimesi tek tük ve

4 Bu tür bir "tarihsel semantiği" örneğin Jacques Godechot sözleriyle destekler: "Nation, patrie, nationalisme et patriotisme en France au 18. siècle", *Annales historiques de la Révolution française*, no. 206, 1971, s. 481-501.

5 Bkz. Max Weber: *Wirtschaft und Gesellschaft*, 5. baskı, Johannes Winckelmann (yay. haz.), Studienausgabe, Tübingen 1976, s. 10.

6 Max Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Johannes Winckelmann (yay. haz.), 4. baskı, Tübingen 1973, s. 190.

birkaç noktayla ilgili olarak, kesin bir anlam yüklenmeden ortaya çıkar ve ardından uzunca bir süre âdeta kullanım dışı kalır. "Meşrutiyet, liberalizm, demokrasi, sosyalizm ya da komünizmden farklı olarak 'milliyetçilik çağı' denilen geçmişe bakıldığında açıkça buna dayanan bir kuram yoktur."[7]

Görüldüğü kadarıyla bu kavram, siyasi tartışmalarda merkezî bir yeri ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru almıştır. Bunun önemli kanıtları Maurice Barrès'in yazılarında bulunur. Barrès, 1892'de *Figaro*'daki bir makaleyle evrenselciliğe karşı milliyetçiliği savunur ve sonraki yıllarda bunu geliştirerek bir doktrin haline getirir. "Milliyetçilik", kısa ve özlü formüllerden birine göre, "her sorunu Fransa'ya bakarak çözmektir."[8] Buna karşın Fransa, bir yandan çoktan mevcut ve sadece kabul edilmek zorunda olunan ancak diğer yandan meydana getirilmesi gereken bir bütünlüktür – "milliyetçilik bir gerekirciliğin kabulüdür."[9] Ama öte yandan öncelikle kökten yok olmuş olanları özellikle de emeğe yönelik sosyal veya resmî himayeyle bilinçli olarak yeniden köklendirme, topluluğa ait olmayan herkesi –yabancılar, Yahudiler, masonlar– dışlama ve mümkünse sürme, bunların yanı sıra *France éternelle*'e [ebedi Fransa'ya] kolektif hürmeti sağlama gereği vardır. Detaylardaki, örneğin monarşiye karşı tutumdaki bazı farklılıklara rağmen bu, Charles Maurras'ın *Action française* için formüle ettiği *nationalisme intégral*'in [entegral milliyetçiliğin] de tutumudur. Bu anlamda milliyetçilik, "kutsal Fransa inancı", halk egemenliği de dahil olmak üzere her şeyin üzerinde bir değer olarak *salut public*'e [halkın selametine] yönelik kayıtsız şartsız yükümlülüktür.[10] Girardet'e göre, Barrès ve Maurras ile birlikte milliyetçilik, esas itibariyle "milli" değerlerin ve "milli" menfaatlerin savunmasının önceliğine dayanan bir düşünce sistemi tasarlamıştır. Ona göre, tüm diğer değerler karşısında milli değerlerin vurgulan-

7 Reinhart Koselleck: "Volk, Nation, Nationalismus, Masse", Otto Bruner (yay. haz.): *Geschichtliche Grundbegriffe* içinde, cilt 7, Stuttgart 1992, s. 141-431, 399.

8 Maurice Barrès: *Scènes & doctrines du nationalisme* (1902), Paris o.J., s. 81.

9 *A.g.e.*, s. 10.

10 Bkz. Charles Maurras: *Enquête sur la monarchie (1900/01)*, ND Paris 1986, s. 476, 521.

masıyla salt vatanperverlikten ayrılan milliyetçilik özünde şudur: "Ulus-devletin bağımsızlığının muhafazasına, bütünlüğünün güvence altına alınmasına ve büyüklüklerinin (grandeur) desteklenerek güçlendirilmesine dair öncelikli kaygı."[11]

"Milliyetçilik", İtalya'da anlamsal açıdan böylesine olumlu anlaşılan bir öz tanımlamasıyla görece geç karşılaşır. Geçmişe bakıldığında "milliyetçi" dışında bir sıfatla nitelendirilemeyen üstünlük iddiaları yeni-Guelfci* literatürde, örneğin Vincenzo Gioberti'nin *Del primato morale e civile degli italiani* [İtalyanların Ahlâki ve Medeni Üstünlüğü] (1843) adlı eserinde ve elbette Mazzini tarafından yürütülen ve İtalya için *apostolato popolare* [halk havariliği] talep eden *scuola democratica*'da [demokratik okul] bulunur. Ancak yeni-Guelfciler sekülerleşme sürecinin aşılmasında İtalya'nın misyonunu gördüklerinde, büyük ölçüde dinî düşünce kalıplarının ufkuyla sınırlı kaldılar. Bu esnada Mazzini ise modern ilerlemeye önem verdi fakat aynı zamanda "milliyetçilik" kavramını her zaman sadece küçümseyici, pejoratif anlamda, şovenizm ve emperyalizm için eşanlamlı olarak kullandı.[12] Dilsel kullanım ilk kez 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçilirken, milliyetçilikte Risorgimento'nun mantıklı neticesini gören olumlu bir kullanım yönünde değişti.[13] Luigi Valli, *Associazione Nazionalista Italiana*'nın kuruluşundan kısa süre sonra yayımlanmış olan bir yazıda, salt duygu olarak vatanperverliği, bir "ilkeler ve planlar bütünü" olarak gördüğü milliyetçilikten ayırıyordu.[14] Valli'ye göre, vatana duyulan belirsiz

---

11 Raoul Girardet: *Le Nationalisme français*, Paris 1966, s. 9.

(*) Guelf Partisi 13. yüzyılda Floransa'da etkin olan iki siyasi partiden biridir. Papalığın mandasını savunur. Yeni-Guelfcilerin temelini bu parti oluşturur – ç.n.

12 Bkz. Friedrich Wolfzettel ve Peter Ihring: "Katholizismus und Nationalbewusstsein im italienischen Risorgimento: Modelle nationaler Identitätsbildung durch Religion", Bernhard Giesen (yay. haz.): *Nationale und kulturelle Identität* içinde, Frankfurt, 1991, s. 388-425, 389, 421; Denis Mack Smith: *Mazzini*, New Haven ve Londra 1994, s. 12.

13 Bkz. Enrico Corradini: "Epilogo" (1908), *Scritti e discorsi 1901-1914* içinde, Lucia Strappini (yay. haz.), Torino 1980, s. 126-141, 134.

14 Bkz. Luigi Vali: "Che cosa è e che cosa vuole il nazionalismo" (1911), Francesco Perfetti (ed.): *Il nazionalismo italiano* içinde, Milano 1977, s. 37-58, 38.

ve dingin sevgi yeterli değildir; daha ziyade milletin menfaatlerinin belirgin ve bilinçli bir idraki gerekir. Milletin menfaatleri tüm diğer menfaatlerin, sadece ülke içindeki menfaatlerin değil, aynı zamanda ve bilhassa tüm diğer milletlerin menfaatlerinin üstünde tutulmalıdır.[15] Bunun neticesinde ülke içine yönelik, milletin kesinkes millileştirilmesini hedef alan bir program ortaya çıktı ve bunun başlıca aracı okullardı. Dışarıya karşı ise örneğin *Action française*'le karşılaştırılamayacak derecede katı biçimde icra edilen bir yayılma politikası izlendi:

> "Kutlu ve muzaffer milliyetçilik, emperyalizmden başka bir şey olamaz. Bir kere rekabet ilkesi son haddine dek ve milletler arasında savaş ilkesi uygulamada kabul ediliyorsa, öncelikle millet diğer milletlerle her anlaşmazlıkta eşitliğin sağlanması için –bu milliyetçiliktir– ve daha sonra onlara kendi iradesini, kendi uygarlığını, kendi kültürünü zorla kabul ettirmek için –bu emperyalizmdir– harekete geçirilmek zorundadır. Emperyalizm bu yüzden milliyetçiliğin gerçekleştirilmesinde ikinci bir momenttir ve İtalya'nın bugünkü şartları altında (...) emperyalizmin azami programı karşısında sadece asgari programı temsil eden bir milliyetçilikten söz etmek yerinde gibi görünse de, biri diğerini katiyen geçersiz kılmaz."[16]

Almanya'da da "milliyetçi" üstünlük iddiasının, savaşın yüceltilmesi ve ksenofobi (yabancı düşmanlığı) ile bağlantılı tezahürleri, uzunca bir süre varsayıldığı gibi ilk kez kurtuluş savaşları döneminde değil daha erken dönemde, geç-mutlakiyetçilik [spæetabsolutismus] döneminde ortaya çıkar.[17] Ancak aşikâr

15 *A.g.e.*, s. 37.

16 *A.g.e.*, s. 57.

17 Bkz. Ute Planert: "Wann beginnt der 'moderne' deutsche Nationalismus? Plädoyer für eine nationale Sattelzeit", Jörg Echternkamp ve Sven Oliver Müller (yay. haz.): *Die Politik der Nation. Deutscher Nationalismus in Krieg und Krisen 1760-1960*, Münih 2002, s. 25-59, 53. Yazar bunun Almanya'daki a quo modern milliyetçiliğin hedefi olduğuna dair tezini daha sonra öyle çok sınırlama ve koşulla donattı ki, en sonunda, kendisi tarafından "aykırı" olarak nitelendirilen anti-tez, "milliyetçilikten ancak 1871 yılının, hatta milletin sayıca son derece büyük kısmının seçme hakkını elde ettiği 1918 yılının ön safhasında söz edilebileceği" tezi, olasılık kazandı (*a.g.e.*, s. 46).

bir "milliyetçilik" sadece Herder ve Arndt gibi az sayıda kişi tarafından dile getirilir ve bu, öyle çok ihtiyati tedbirle yapılır ki, insan onlara milliyetçiler demeye çekinir.[18] Kavram daha sonra onlarca yıl dilsel kullanım alanından kayboldu; bunda, bir özgül Alman milli bilincinin, teritoryal devletlerin ve "imparatorluğun" rekabet içindeki bağlılık talepleri karşısında ancak büyük zorluklarla ve kademeli bir biçimde kendini ortaya koyabildiği gerçeğinin semantik yan etkisini görmemek güçtür. İlk kez 1871'de devletin kuruluşunun ve hemen akabinde emperyalizm ile kurulan bağlantının, tıpkı İtalya'da olduğu gibi, belirgin bir "milliyetçi" milli bilincin öne çıkması için belirleyici etkileri oldu. 1895'te Freiburg'taki açılış konuşmasında, kendi biliminden "milletin sürekliliği olan ekonomik ve siyasi iktidar menfaatlerinin tüm diğer gerekçelerin üzerinde tutulmasını" talep eden Max Weber gibi bir "ekonomi milliyetçisi"nde bu o kadar belirgin hale gelir ki, Weber'in düşüncesine göre elbette "dünya hâkimiyeti politikası" da buna dahildir.[19] Milliyet-

18 Bkz. Koselleck 1992, s. 318. Herder 1774'te "sınırlı milliyetçiliği", milli karakterin oluşumu için belirli önyargıların kaçınılmazlığını görmezden gelen eleştirmenlere karşı savundu ve bununla birlikte, daha sonraki völkisch milliyetçiliği de seve seve benimsediği bir argüman ortaya koydu (bkz. Johann Gottfried Herder: *Auch einen Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit, Werke in zwei Bänden*, Münih ve Viyana 1953, ND 1982, s. 34; bkz. Bernhard Becker: *Herder-Rezeption in Deutschland. Eine ideologiekritische Untersuchung*, Diss., St. Ingbert 1987). Diğer yandan bu, bilhassa savaş karşıtları tarafından 20. yüzyılda benimsenen, Almanya'nın völkisch milliyetçiliğinin gelenek çizgisini 18. yüzyıla kadar geriye uzatma eğilimini destekledi. Carlton J. H. Hayes'in hemen ardından Robert E. Ergang'da bu böyledir: *Herder and the Foundation of German Nationalism*, New York 1931. Onu, Hans Kohn'dan Isaiah Berlin'e, Louis Dumont ve Liaf Greenfeld'den Paul Lawrence Rose'ye kadar çok sayıda yazar izledi. Yakın dönem araştırmaların ışığında öyle görünüyor ki, Herder, völkisch kabullenmeyi [Rezeption] belirli noktalarda farklı yorumlamış ve bilhassa onun düşüncesinde mevcut olan, milliyeti görece kılan ayırıcı özelliklerin şiddetini azaltmıştır. Bkz. Hans Dietrich Irmscher: "Nationalität und Humanität im Denken Herders", *Orbis Litterarum* 49, 1994, s. 189-215. Ayrıca bu antolojilerin de çoğunlukla katkıları vardır: Gerhard Sauder (yay. haz.): *Johann Gottfried Herder 1744-1803*, Hamburg 1987; Martin Bollacher (yay. haz.): *Johann Gottfried Herder. Geschichte und Kultur*, Würzburg 1994; Regine Otto (yay. haz.): *Nationen und Kulturen. Zum 250. Geburtstag Johann Gottfried Herders*, Würzburg 1996.

19 Max Weber: "Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik (1895)", Wolfgang J. Mommsen–Rita Aldenhoff (yay. haz.): *Max Weber Gesamtausgabe (MWG) I/4.2*, Tübingen 1993, s. 543-574, s. 565, 571.

çi ittifaklarda bu daha da belirginleşir. Onlar için 1871'de kurulmuş olan Alman İmparatorluğu henüz ulus-devlet değildi, yine de diğer ulus-devletlerin iradeleri karşısında kendi iradesini kabul ettirebilmek için bir ulus-devlet olmak zorundaydı. Bu ise "devlet sisteminde katı milliyetçilik" –ki bundan anlaşılması gereken, azınlıklara rağmen "hâkim milletin" dilinin ve kültürünün geçerli kılınmasıydı– ve dışa yönelik yayılma politikası ile mümkündü.[20] Bu esnada her ne kadar Almanya'nın tarihte bilinen imparatorluklardan farklı olarak hiçbir zaman tiranlık ve diğer etnik gruplar üzerinde hâkimiyet iddiasında olmayacağı gibi iddialar ileri sürülse de bu tür beyanlar kayda değer değildir. Alldeutsche Verband [Pan-Cermen Birliği] varlığının hiçbir aşamasında, milliyetçilik ve emperyalizmin ayrılmaz olduklarına dair bir şüpheye yer vermiyor; Deutschbund* [Alman Birliği] da bu konuda ondan geri kalmıyordu.[21] 1918'den sonra, içerme yanlısı yeni bir milliyetçiliğin en nüfuzlu savunucularından biri olan Arthur Moeller van den Bruck henüz 1906 yılında, "Alman milliyetçiliğinin" "evrensel" olduğunu ve bir Alman "dünya kültürü" yaratmak için bastırdığını ifade etti.[22] Bundan kısa süre sonra "Alman milliyetçilere" yönelik olarak, geliştirilmek üzere şu programı yazdı:

> "Talebimiz basit: Milletlerin yaşamında adalet. Böylece, geleceğin devlet birliklerinin sadece büyük ve ırksal açıdan kapalı birer milli birlik olabileceğinin belli olduğu anda, Alman olan her şeyin gerçekten de Almanya'ya gelmesini Avrupa'dan talep edeceğiz. Bunun doğal sonucu olarak, elbette bununla aynı zamanda gerçekleşecek olan, büyük milletlerin nüfusları, mil-

20 Bkz. Ernst Hasse: *Deutsche Politik (1. c.): Das Deutsche Reich als Nationalstaat*, Münih 1905, s. 29; c. 2.1: *Weltpolitik, Imperialismus und Kolonialpolitik*, Münih 1908, s. 58.

(*) Völkisch hareketin ilk örgütlerinden biriydi; 1894'te gazeteci Friedrich Lange tarafından Berlin'de kuruldu – ç.n.

21 Bkz. Stefan Breuer: *Ordnungen der Ungleichheit – die deutsche Rechte im Widerstreit ihrer Ideen*, Darmstadt 2001, s. 162 vd.; Friedrich Lange: *Reines Deutschtum. Grundzüge einer nationalen Weltanschauung*, 3. Baskı, Berlin 1904, s. 384, 388.

22 Bkz. Arthur Moeller van den Bruck: *Die Zeitgenossen. Die Geister – die Menschen*, Minden 1906, s. 333.

let olarak ifade ettikleri değer ve ticari ilişkileri ölçüsünde toprak, arazi değeri ve hareket serbestisine sahip olmalarını sağlayacak olan aynı anda, daha sonra Tüm-Almanlığa dönüşecek olan Almanlık dünyasının, kendisine ait olanı yeniden ve tam olarak almasını gereğince talep edeceğiz."[23]

Arthur Moeller van den Bruck'a göre Roman halklar [romanischen Völker], Alman halkının büyümesine iştirak edemedikleri için Almanya, Avrupa kıtasında önderliğe tayin edilmiştir. Bu mesele, muhtemelen bir "kanlı çözüm" ile karara bağlanır bağlanmaz, "daha büyük, Avrupalılarla Avrupa dışı güçler arasında çatışmalar, yani, şayet kaçmazlarsa –elbette bugün bunu henüz bilemiyoruz– Anglosaksonlukla ve Moğollukla çatışmalar baş gösterebilir." Fakat sonunda, dünya hükümranlığındaki siyasi payını elde edecek olan "Cermen İmparatorluğu" var olacaktır; "Hamburg'tan Selanik'e, Anvers'ten Vladivostok'a kadar, uygarlığına ait olan her şeyi, bugün ve her gün adım adım fethederek!"[24]

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu tür hırsları sürdürmek, Almanya emperyalist oyunda kaybettiği ve emperyalizm galip devletlerin kendilerine özgü bir tarzından daha azı olarak görünmediği için biraz zorlaştı.[25] Sözde farklılığı muhafaza eden ve milletlerin çoğulluğunu savunan yeni Alman milliyetçiliği, neredeyse hiçbir yazarda ya da laf kalabalığıyla "emperyalist milliyetçiliği" (Ferdinand Fried) taşa tutan gruplardan birinde, yayılmacı ve hegemonyaya dayalı hedefleri dışında tutmadı. Aksine, çoğunlukla sadece iktidar politikasını ilgilendiren olgulara uygun biçimde, bu hedefleri Doğu Avrupa'ya yeniden uyarlamak niyetindeydi. Bunun yanı sıra, milleti en yüce değer olarak yorumlayan ve bu yorumdan milletin mutlak önceliğini hem içeriye hem de dışarıya göre türeten –savaş öncesi devri ile doğrudan bağlantılı– bir anlayış mevcuttu. Ernst Jünger'in çevresinde, henüz 1925'te, modern milliyetçiliğin, vazifesi sı-

23 Arthur Moeller van den Bruck: *Die Deutschen*, 8 Cilt, c. 7: Scheiternde Deutsche, Minden 1907, s. 267.

24 *A.g.e.*, s. 268, 266, 316.

25 Tanıtlamalar için bkz. Breuer 2001, s. 167, 169 vd.

nıf-devletini ortadan kaldırmak ve dış dünya karşısında hâkimiyeti ele geçirmek olan "bir devrimci görüngü" olduğu söyleniyordu. Bu düşünceye göre, dönemin genel eğilimi emperyalist olduğu için tek uygun siyasi seçenek, kendini tamamen Alman hâkimiyet alanının genişlemesine adayan bir milli emperyalizm olabilirdi. Milliyetçiliğe evet diyen kişi, milliyetçiliğin mantıklı sonucu –Alman emperyalizmi– karşısında korkarak geri çekilemezdi. Milliyet ilkesine yönelim, yayılmaya, "*bir* milletin mutlak üstünlüğüne" yönelik çabayı dışında tutmazdı. Bugün gelinen nokta, emperyalizmlerin son savaşıydı.[26] Söz konusu olan, "hangi halkın bu büyük savaşa son verip, iktidara merkezî olarak sahip olacağı ve sadece kendi iradesiyle dünyayı yöneteceği, değerlendireceği ve faydalanacağı" sorusundan daha azı değildi. Almanya çatışmanın ilk devresinde başarısızlığa uğramış olsa da –nihayet *topyekûn*– seferberliğe bağlanacak ikinci devre zafer getirecekti: "Dünya hükümranlığı", "Imperium germanicum."[27] Benzer –ancak "milliyetçilik teolojisi" yönünde abartılı– görüşlere, Wilhelm Stapel ve Albrecht Erich Günther'in Avrupa'da Fransız üstünlüğünün kırılmasını hedefledikleri ve "yaşam alanı için verilen savaşın" ön planda olmasını gerektiren yeni bir milliyetçiliğin lehinde söylèmlerde bulundukları *Deutsches Volkstum*'da rastlamak mümkündü.[28] Stapel'in 1932 tarihli *Der christliche Staatsmann* adlı eserinde bir "yeni emperyalizm" programı çıkarıldı. Bu program, Tanrının yeryüzündeki halkı olarak Almanlara, "bir ve zamanların sonuna dek süren 'imparatorluğu', 'Imperium Teutonicum'u" yaratma vazifesi veriyordu. Böylece dünya en yüksek ve sonuncu duruma kendini hazırlayabilecekti: İsa'nın görünmesine.[29]

---

26 Bkz. Ernst Jünger: *Politische Publizistik*, Sven Olaf Berggötz (yay. haz.), Stuttgart 2001, s. 332, 164 vd., 81 vd., 353.

27 Friedrich Georg Jünger: *Aufmarsch des Nationalismus*, Ernst Jünger (yay. haz.), Leipzig 1926, s. 60 vd., 69.

28 Bkz. Wilhelm Stapel: "Der Kampf um die Vorherrschaft auf dem europäischen Festland", *Deutsches Volkstum* 27, 1925, s. 409-412, 412; Albrecht Erich Günther: "Nationalismus", *Deutsches Volkstum* 29, 1927, s. 497-502, 498 vd.

29 Wilhelm Stapel: *Der christliche Staatsmann. Eine Theologie des Nationalismus*, Hamburg 1932, s. 253, 232, 246, 227 vd.

Farklı ifadeler gözden geçirildiğinde, bir dizi ortaklık ve sabitlik kolaylıkla fark edilir. Birincisi, millet, adına hak iddiasında bulunulan bir verili büyüklük fakat aynı zamanda öncelikle yaratılması gereken bir şey olarak kabul edilir; bu, David A. Bell'in henüz 18. yüzyıl için tespit etmiş olduğu bir paradokstur.[30] İkincisi, milletler siyaset-öncesi [vorpolitische], fakat en uygun ifadelerine ancak siyasi-resmî düzeyde örgütlendiklerinde erişen büyüklüklerdir. Siyasi-resmî inşalar olarak, iktidar dinamiğinin yasalarına tâbidirler ve bununla birlikte emperyalizm olasılığını içerirler. Üçüncüsü, milletler sadece gerisinde kalınabilen fakat geçilemeyen, düşünülebilir en yüksek kolektif örgüt biçimidir. Dördüncüsü, düşünülebilir en yüksek kolektif örgüt biçimi olarak milletler üyelerinden –tıpkı dinler gibi– "yüksek ilgi", "yaşamda kendini zorla kabul ettiren ve özen isteyen tüm ilgi ve öncelikler karşısında açık ve kesin üstünlüğü" talep ederler.[31] Bunun dışında, milliyetçilerde hâkim olan baskın seküler kendilik algısı milliyetçiliğin, "siyasi din" olarak yorumlanmasına ters düşer.[32]

---

30 Bkz. David A. Bell: *The Cult of the Nation in France. Inventing Nationalism, 1680-1800*, Cambridge, Mass. 2001, s. 14.

31 Hartmann Tyrell: "'Das Religiöse' in Max Webers Religionssoziologie", *Saeculum* 43, 1992, s. 172-230, 211. "Önem derecesi" kavramı için bkz. Peter Walkenhorst: "Nationalismus als 'politische Religion'? Zur religiösen Dimension nationalistischer Ideologie im Kaiserreich", Olaf Blaschke ve Frank-Michael Kuhlemann (yay. haz.): *Religion im Kaiserreich*, Gütersloh 1996, s. 503-529, 511.

32 "Siyasi din" yorumunu tercih eden Wehler 2001, s. 27 vd. Eleştiriler için bkz. Walkenhorst 1996. Ben terimi daha ziyade *dinî* milliyetçilik biçimleri için ayırmayı tercih ederim, bu biçimler öncelikle modern-öncesi çağda yaygın fakat kesinlikle onunla sınırlı kalmamış, seçilmişlik teolojisine dayalı (Tanrı'nın halkı anlayışı gibi) tasavvurlar için tipiktir. Bunun için örnekler Philip S. Gorski: "The Mosaic Moment, An Early Modernist Critique of Modernist Theories of Nationalism", *American Journal of Sociology* 105, 2000, s. 1428-1468. Günümüz için bkz. Mark Juergensmeyer: *The New Cold War? Religious Nationalism Confronts the Secular State*, Berkeley ve Los Angeles 1993, dinî milliyetçiliğin aşırı tutuculuktan ayrı tutulmasına yönelik, yeterli olmasa da tartışılabilir görüşlerle. Buna karşın ayrım, aşırı tutuculuğu "milliyetçiliğin yeniden formüle edilmesi" olarak algılamak isteyen (s. 88) Christoph Marx tarafından tekrar ortadan kaldırılır: "Fundamentalismus und Nationalstaat", *Geschichte und Gesellschaft* 27, 2001, s. 87-117.

Millet - milli bilinç - milliyetçilik

Bu tespitler ciddiye alındığı takdirde, yakın dönem milliyetçilik araştırmalarının oldukça mühim bir kısmının, en iyi ihtimalle burada kastedilenin ön aşamasında yer alan bağlantılarla ilişkili olduğu izlenimine kapılmamak mümkün değildir. Bu özellikle, "bir şahıs grubunun bir 'millete' aidiyetinin esaslı bir kıstas olduğu –ki bu kıstas grubun siyasi, sosyal ve/veya kültürel yaşam tarzına ilişkin kendilik algısını ifade eder– her tür semantiği milliyetçilik olarak tespit eden, birincil olarak iletişim kuramına dayalı yorumlar için geçerlidir."[33] Bu bakış açısında (Alman) milliyetçiliği, "bir Alman milletinin veya bir Alman halkının varoluşu (...) aksiyomatik olarak iddia veya farz ediliyor ise" zaten mevcuttur; "'halkı' halk kesimlerinin bütününden daha fazlası, yani tarihin eylemli ve ıstırap çeken bir öznesi olarak gören kişi" milliyetçi kabul edilir.[34] Philip S. Gorski de milliyetçiliği "milleti veya eşdeğer kategorileri referans alan her türlü söylem veya uygulamalar bütünü"[35] olarak tanımlarken, bunu böyle görür.

Milliyetçiliği daha ziyade eylem kuramı açısından belirli bir cemaat tasarımının gerçekleştirilmesi olarak yorumlayanlar biraz daha ileri gider. Örneğin Anderson, Hobsbawm ya da milliyetçiliği bir hükümran siyasi cemaat için inşa programı olarak yorumlayan David A. Bell; "homojen kolektif bireyler olarak davranmalarını sağlayan yeterli ortak özelliklere –dil, görenek, inanç veya bunların bazı kombinasyonlarına– sahip insanlar olarak bir arada gruplandırmaktır".[36] Milliyetçilik tüm bu tanımlarda *nation-building* [millet inşası] ile aynı manaya gelir ve böylelikle, milliyetçilerin milliyetçiliğinin yalnızca görece küçük bir kısmını açığa kavuşturur. Bu, Ernest Gellner'in severek alıntılanan, milliyetçilikten siyasi bir ilkenin anlaşılması,

33 Klaus Holz: *Nationaler Antisemitismus. Wissenssoziologie einer Weltanschauung*, Hamburg 2001, s. 16.

34 Jörg Echternkamp: *Der Aufstieg des deutschen Nationalismus (1770-1840)*, Frankfurt ve New York 1998, s. 16; benzeri Grainley 2001, s. 10.

35 Gorski 2000, s. 1461.

36 Bell 2001, s. 20.

dolayısıyla siyasi ve milli birimlerin örtüşmesi gerektiği önerisi için de geçerlidir.[37]

Sözü edilen tanımların asıl milliyetçiliğin ön alanında rol oynaması, elbette bu tanımların milliyetçiliği içermedikleri anlamına gelmez. Aksine bu tanımlar milliyetçiliği içerecek kadar genel tutulmuştur. Varsayımlar, açıkça dile getirilse de getirilmese de, salt millet semantiğine göre bir Biz grubu inşasından, artık çoklukla milliyetçilerin milliyetçiliği olarak görünmeyip, "aşırı milliyetçilik", "radikal milliyetçilik" veya "ultra-milliyetçilik" gibi tabirlerle ifade edilenin abartılı tezahürlerine dek uzanan bir süreklilik düşüncesine dayanır. Jean Leca'nın ardından Pierre-André Taguieff tarafından geliştirilen bir tipoloji bunu çok açık ifade ederek, milliyetçiliğin farklı modelleri arasındaki ayrımı ortaya koyar: "Ultra zayıf" model, kolektif kimlikte kesin bir ölçü temin etmek için bir (hâkim devlet biçiminde gereken şekilde örgütlenmemiş) self-government [kendi kendini yönetme] tarzını hedefler; "asgari model" etnik sınırların siyasi sınırlar ile çatışmaması gerekliliğine dayanan Gellner formülünü yerine getirir; "güçlü" model, milliyetçiliği fikir, ideoloji veya doktrin olarak yorumlar; "ultra güçlü" modele göre ise millet doğal bir karaktere sahiptir ve tüm diğerlerinden daha üstün tutulmalıdır.[38]

Bu kavramlaştırma iki açıdan sorunludur. Birincisi, milliyetçilerin milliyetçiliğinin, neden bir ideal tip inşasının yönelebileceği normal bir durum olarak değil de "normal milliyetçiliğin" abartılması ve radikalleştirilmesi olarak kabul edilmesi gerektiği anlaşılır değildir. Yukarıda belirtilen nitelikler, "karşılaştırılabileceği gerçekliğin ampirik içeriğinin belirli önemli öğelerinin aydınlatılmasında ölçüt alındığı" bir sınır kavramının esaslarını ortaya koymak için yeterince açıktır.[39] Bu bilhassa, milliyetçilerin milliyetçiliği salt dilsel açıdan değerlendirildiğinde buna

37 Bkz. Gellner 1991, s. 8.

38 Bkz. Pierre-André Taguieff: "Le nationalisme des 'nationalistes'. Un problème pour l'histoire des idées politiques en France", Gil Delannoi ve Pierre-André Taguieff (yay. haz.): *Théories du nationalisme. Nation, nationalité, ethnicité*, Paris 1991, s. 47-124, 60 vd.

39 Max Weber 1973, s. 194.

son derece uygun olması itibarıyla geçerlidir; "-izm" ekini alan bir kelime, genel kullanım biçimiyle "bir düşünme kuramı veya tarzı"[40] anlamına gelir ve bunu, ne ultra zayıf ne de zayıf model için söylemek mümkündür. İkincisi, bunun yerine bazı şeyleri, yani bir milli bilinci, bir milli kimliği ya da daha eylemsel olarak *millet inşasını* ifade etmek için kullanılan iletişim ve eylem kalıplarına atıfta bulunulması akla yakın değildir. Şu veya bu milletin var olduğu, öncelikle sadece sınanabilir bir olgusal iddiadır ve dilsel açıdan, bu iddiaya bağlanan niyetlerden, taleplerden ve değer yargılarından ayrı tutulmalıdır. Millete dair her iletişimi milliyetçiliğe eş tutan kişi, fazla büyük bir ağla balık avlamaktadır; sonunda bu ağa öylesine çok şey takılır ki, artık hiçbir şey birbirinden ayırt edilemez. Hal böyleyken, milliyetçilik konusunda daha dar bir anlayışı tercih eden yazar azınlığına daha çok başvuruluyor. Şüphesiz ki burada da bazen, milli bilinci bir tür antropolojik sabitlik olarak yorumlama veya milliyetçiliği organizmacılık ile eş tutma eğilimi gibi şüphe uyandırıcı durumlarla karşılaşılmaktadır. Ancak bu, bir ideoloji veya bir doktrin olarak milliyetçiliğin hususiyetinin açık bir idrakiyle karşılanır. Örneğin bu, milliyetçiliği "milletin birlik ve kendi kaderini tayin etmekteki menfaatinin en yüce değer olarak yüceltilmesi" sayan ve "çatışma durumlarında tüm diğer fikirlerin bu yüce değere tâbi tutulmak zorunda" olduklarını vurgulayan Isaiah Berlin için, ayrıca Peter Alter ya da Kurt Hübner için geçerlidir. Peter Alter millet oluşumunun temel süreci ile ideoloji ve siyasi hareket olarak milliyetçilik arasındaki ayrımı belirler; bu ideoloji ve siyasi hareket "en önemli manevi değerler olarak millete ve egemen ulus-devlete dayanırlar ve bir halkı ya da büyük bir nüfus grubunu siyasi açıdan harekete geçirebilecek durumdadırlar." Kurt Hübner, "bir tarihsel kural sistemleri yığını tarafından" belirlenmiş olan millilik kavramını, milletin en yüksek değere çıkarılarak hipostazlaştırılması,* milletin kendi kendisi

40 Aira Kemiläinen: *Nationalism. Problems Concerning the Word, the Concept and Classification*, Jyväskylä 1964, s. 59.

(*) Bir şeyi, kendisine oranla her şeyin ikincil veya türevsel olduğu bir mutlak dayanak haline getirmek – ç.n.

dışında hiçbir şeyin varlığını istemediği bir duruma ulaşma çabası olarak gördüğü milliyetçilikten ayırır.[41] Burada Anthony D. Smith'in çalışmalarından da söz etmek gerekiyor. Onun çalışmaları etnik-jeneolojik ve/veya sivil-teritoryal veriler tarafından şekillendirilmiş böylesi bir milli kimlik ile bir doktrin olarak milliyetçilik arasındaki ayrımı ortaya koyar; "bu, milleti her siyasi girişimin objesi ve milli kimliği her insani değerin ölçüsü yapar."[42]

Benim gözümde bu çizgide en sağlıklı terminolojiyi Bernd Estel geliştirmiştir. Estel, "etnik grup", "halk", "millet", "milli bilinç" ve "milliyetçilik" kavramları arasındaki farklılıkları ortaya koyar. Etnik grubu belirleyen, bölgesel (ancak yalnızca zayıf ve sınırlı) bir ilişki, değişmez kültürel (dil, ahlâk, din vb.) ortaklıklar, ortak bir kökene duyulan inanç ile şekillenmiş bir Biz bilinci, grup içinde aktarılmış tarihsel anılar, etnik-merkezciliğe kadar varabilen belirgin bir üstünlük bilinci ve belli başlı efsanevi ya da tarihi kişilerin yanı sıra kültürel olguların da saygıdeğer semboller olarak umumiyetle tanınmasıdır. Halk için benzer türde bir Biz bilinci belirleyicidir; buna, bir çekirdek bölge ile birlikte, sürekliliği ve fiilen kendi içinde kapalılığı olan bir üreme topluluğunun varlığının yanı sıra kendine mahsus bir iş bölümlü toplum oluşturma yetisi de eklenir. Millet ise bir yandan üreme topluluğu kıstasının geri planda kaldığı, diğer yandan az ya da çok siyaset-öncesi ve etnik beraberlik duygusunun, özgül ve siyasi bir özbilinçle tamamlandığı veya yüceltilerek şekillendirildiği bir halktır; "birlikte, doğal bir siyasi bağımsızlık hakkına sahip olan ve bu nedenle âdet olarak kendine ait bir ulus-devlet kurması veya muhafaza etmesi gereken bir cemaat oluşturma, daha doğrusu, böyle bir cemaat oluşturulması gerektiği tasavvuru. Kısaca millet, çoğunluk itibarıyla

41 Bkz. Isaiah Berlin: *Der Nationalismus; Wider das Gelãufige. Aufsätze zur Ideengeschichte*, Frankfurt 1982, s. 467-494, 474; Peter Alter: *Nationalismus*, Frankfurt 1985, s. 14; Kurt Hübner: *Das Nationale*, Graz 1991, s. 55.

42 Anthony D. Smith: *National Identity*, Harmondsworth, Middlesex 1991, s. 18. [Milli Kimlik, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, 5. baskı, 2009] Başka bir yerde verilen tanım, milliyetçiliği –bir millet inşa etmek üzere belirlenmiş olan bir sosyal grup için otonomi, birlik ve kimlik elde etmeyi hedefleyen– ideolojik hareket olarak yorumladığında ayrımı yine ortadan kaldırır (*a.g.e.*, s. 51).

kendini müstakil bir sosyal birlik ve cemaat olarak algılayan ve kolektif bağımsızlık iradesine sahip bir nüfustur."[43]

Bireyi kendi milletine dair bilinci ve sosyal olarak paylaşılan bilginin oluşturduğu ikili formuyla resmî ve egemen bir kendini algılama biçimi suretinde ortaya çıkan milli bilinç, bu şekilde anlaşılan millete dayanır; gerekli ancak yetersiz bir koşulun yanı sıra iki özgül temel varsayımın belirlediği milliyetçilik de bu milli bilince dayanır. Bir milli bilincin milliyetçi renge bürünmesi için millete dair az ya da çok saf ve düşünümselleşmemiş bilginin, "belki de henüz propagandası yapılmakta olan modern milleti kapsayan, yani onu dünyanın bütünlüğü içinde yorumlayan ve bunun yanı sıra milletin insani seviyesini de belirlemeye çalışan" sistemleştirilmiş ve bağıntılı bilgi birikimlerine dönüşmesi, başka bir deyişle, kendi milletine odaklanmış bir dünya görüşünün formüle edilmesi şarttır. Bu tasarım, milletin sosyal ve kişisel gerçeklik için son derece büyük bir öneme sahip olduğu düşüncesiyle ya da kişi ile milletin varlık açısından birbirlerine bağlı oldukları görüşü ile ilişkilendirildiğinde, bundan milliyetçilik çıkması *mümkündür*. "Milletin çok yüksek bir varlıksal [ontisches] ve ahlâki ağırlığının söz konusu olduğuna, en azından kişinin iç dünyasına dair hedefler içeren tüm diğer sosyal oluşumlar karşısında şeref üstünlüğüne sahip bulunduğuna ve mensuplarının sosyal şereflerinin, yani hakiki varlık düzeninde verili olan şereflerinin değerinin, milletin mevcut şerefi tarafından sosyal varlık biçimi [Wesen] olarak birincil düzeyde belirlediğine" dair bir başka varsayım bununla yakından bağlantılıdır. Bu, herkesin kendi milletinin en yüksek olmasa bile, yüksek bir mertebeye yerleştiği bir şeref hiyerarşisi varsayımını içerebilir, ancak içermesi şart değildir. Fakat buna, bir yandan içe dönük olarak kendi mensuplarına yönelik, milletlerine sadık davranmaları, dahası en yüksek sadakati göstermeleri talebi; diğer yandan dışarıya dönük olarak, devletlerarası hukuk açısından kendi kaderini tayin etme ilkesine yansıdığı gibi, özgürlük ve egemenlik talebi dahildir.[44]

43 Estel 2002, s. 30 vd., 38.

44 *A.g.e.*, s. 39 vd.

"Milliyetçilik" kavramının sadece olumlu biçimde "millet" kavramına dayanmadığı, aynı zamanda bir olumsuzluk içerdiği göz önüne alındığında, bir diğer saptamaya ulaşmak mümkün olur: "Kozmopolitizmin" veya "evrenselciliğin" reddi. *Kozmopolit*ten anlaşılan, "kendini herhangi bir millete bağlı hissetmeyen dünya vatandaşı ya da dönüşümlü olarak farklı ülkelerde yaşayan insan için kullanılan kavram"[45] ise –bu, Fransızca konuşulan bölgeler için 1560'tan beri temellendirilebilir bir anlayıştır– kozmopolitizm ve milliyetçilik, "evrenselci" veya "tikelci" yönelimlerin tek taraflı artışıyla tanımlanan *uç noktalar* olarak bir skalaya konabilir.[46] Bunun neticesinde birinci durumda bireyin dünya vatandaşlığına dayalı toplum düzeyinin altındaki bir sosyal birime aidiyeti, yükümlülüğü meşrulaştıran bir olgu değil de tesadüf olarak görünür. Buna karşın ikinci durumda bu birim kendini, kapalı monad olarak gösterir; onun için geçerli olan eski cümle şudur: *Ultra posse nemo obligatur* [Hiç kimse yapabileceğinden fazlasını yapmaya yükümlü kılınamaz]. Ancak *bir skaladaki* uç noktalar aynı zamanda, şu veya bu yöne sapan bileşkenin ne kadar güçlü olduğunu her seferinde itinayla ölçüp biçmeyi gerektiren ara basamakların, çelişkilerin, dolayım denemelerinin geniş bölgesini de hesaba katmak gerektiği anlamına gelir.[47] Özellikle, milliyetçiliğin kaynağına

45 Gerde van den Heuvel: "Cosmopolite, Cosmopoli(ti)sme", Rolf Reichardt-Eberhard Schmitt (yay. haz.): *Handbuch politisch-sozialer Grundbegriffe in Frankreich: 1680-1820*, cilt 6, Münih 1986, s. 41-54, 42. Bkz. Kosmopolit ve Kosmopolitismus maddeleri, Joachim Ritter-Karlfried Gründer (yay. haz.): *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Darmstadt 1976, cilt 4, s. 1155-1167.

46 Bu yönelimler için bkz. sosyolojik açıdan Talcott Parsons: "The Social System", *Glencoe*, III. 1951, s. 102 vd.

47 Herder'de bu ara bölge için isim olarak –saf olmayan, yani kozmopolit açıdan açık olmayan milliyetçilik ile "vatan unutan dünya vatandaşlığı" arasında yer alan– "saf vatanseverlik" kavramı bulunur. Bkz. Jost Schneider: *Den Deutschen die Krone? Herder über den kulturellen Wettstreit der Nationen*, Otto 1996, s. 217-226, 218f. Vatanperverlikte milli olanın bir kodlamasını –ki bu kodlama milli olanı daha yüksek bir genel anlamın şartı ve unsuru olarak yorumlar– gördükleri takdirde, yakın dönem araştırmalar da bu dilsel kullanımı destekler. Bkz. Rudolf Vierhaus: *Patriotismus; Deutschland im 18. Jahrhundert*, Göttingen 1987, s. 96-109; Bernhard Giesen: *Die Intellektuellen und die Nation. Eine deutsche Achsenzeit*, Frankfurt 1993, s. 122 vd. Diğerleri gibi vatanperverlik üzerine bir kitap yazmış olan Robert Michels 1930'da bu ara bölge için "özge-

inerken çok sık başvurulan, geç 18. ve erken 19. yüzyılın –bilhassa Herder'den bu yana Alman hareketi denen olgunun– görünümlerinde, buradaki ağırlıkları tartmak son derece zordur. Bunun nedeni çoğu yazarın (ya da her halükârda en önemlilerinin) iki *başarı örüntüsü* (Parsons) arasında bir denge sağlamaya çabalamaları kadar, bu dengeyi sağlamakta hemen her vakada başarısız olunduğunun pek tartışma konusu olmamasıdır.[48] Bu durum dikkate alınmadığı sürece milliyetçiliğin "geçiş dönemine" dair tartışma, sürekli aynı alıntıların karşılıklı ileri sürüldüğü bir pinpon oyununa benzeyecektir.

Burada esas hatlarıyla tasvir edilen tasarım, yukarıda milliyetçilerin milliyetçiliğiyle ilgili vurgulanmış olan niteliklerin büyük bir kısmını kapsayabilir. İnşacı anlayıştan farklı olarak bu tasarım, millet ile milli bilincin doğal mevcudiyete sahip büyüklükler olduğu yönündeki hatalı çıkarıma düşmeksizin bu ikisini bir tarafa, milliyetçiliği ise diğer tarafa ayırır. Milliyetçiliğin, belirli bir dünya ve tarih tablosuna dayanan ve bu tablodan hem milletlerin rolüne hem de onların diğer örgüt ve kurumlar ile ilişkisine dair tespitler türeten, siyasi ve ideolojik bir fenomen olduğunu açıkça ortaya koyar. Son olarak, millete bağlılığın tüm diğer bağlılıklar karşısındaki baskınlığına dikkat çekerek, önem derecesi kıstasının hakkını verir.

---

cil milliyetçilik veya milliyetçi özgecilik" ifadesini seçer. Robert Michels: *Italien von heute. Politik, Kultur, Wirtschaft*, Zürih ve Leipzig 1930, s. 5.

48 Bkz. Otto Dann: *Herder und die Deutsche Bewegung*, Sauder 1987, s. 308-340. Bilhassa Alman romantizm akımı, burada özellikle Heidelberg romantizmi, kozmopolitizmle ilişkilendirmenin asla tamamen yok olmaması burada da geçerli olduğu halde, bunun için zengin görsel materyaller sunar. Bkz. Friedrich Meinecke: *Weltbürgertum und Nationalstaat. Studien zur Genesis des deutschen Nationalstaates*, 6. baskı, Münih ve Berlin 1922. Bkz. Gerhard vom Hofe: "Der Volksgedanke in der Heidelberger Romantik und seine ideengeschichtlichen Voraussetzungen in der deutschen Literatur seit Herder", Friedrich Starck (yay. haz.): *Heidelberg im säkularen Umbruch. Traditionsbewusstsein und Kulturpolitik um 1800*, Stuttgart 1987, s. 225-251, 238. Bu tür başarısızlığa uğrayan bir dengeleme için örneklere Ren Nehri'nin batısında da, örneğin Victor Hugo gibi evrenselci ilkelerin özgün bir temsilcisinde de rastlanır. Victor Hugo için müstakbel Avrupa milletinin Fransızca konuşacağına ve merkezinin Paris olacağına hiç şüphe yoktur. Bkz. Graham Robb: *Victor Hugo*, Londra ve Basingstoke 1997, s. 228, 404. 1870/71 savaşında yaklaşan Alman zaferi Hugo'da bir milliyetçi coşku uyandırdı ve bu bir "seküler cihat" arzusunda doruğa ulaştı (bkz. *a.g.e.*, s. 461).

Temel milliyetçilik türleri: Liberal milliyetçilik, sol milliyetçilik, sağ milliyetçilik

Milliyetçilerin kendilik algısına bu derece büyük yakınlığı olan bir tanım, milliyetçiliğin siyasi karakterine, siyasi alanın içindeki yerine dair bir ön kararın böylelikle zaten verilmiş olup olmadığı sorusunu şüphesiz hoş görmek zorundadır. Çünkü şu aşikârdır: Barrès ve Maurras'dan, Papini ve Corradini'ye, Moeller van den Bruck ve Ernst Jünger'e dek milliyetçiliğin ideologları –Norberto Bobbio tarafından belirtildiği anlamda– siyasi açıdan sağda yer alırlar. Öncelikleri, insanları eşitsiz kılana yöneliktir ve bu öncelik, milletler, emperyalizmi milliyetçiliğin mantıklı sonucu olarak gördükleri takdirde, milletlerin mukayesesinin yorumuna geçer. Öyleyse milliyetçilik özünde siyasi sağın fikir dağarcığına mı aittir?[49]

Bu sorunun incelemesinde öncelikle, Estel'in tanımı ile "milliyetçi milliyetçiliğin" kendilik algısı arasındaki kıyaslamada değinmediğim bir nüansa dikkat çekmek gerekiyor. "Milliyetçi milliyetçiliğin" kendilik algısı için emperyalizm –milletler arasında bir eşitsizlik düzeninin yaratılması– milliyetçiliğin gerekli ve kaçınılmaz bir sonucudur; önemsiz olmayan boyutlarıyla bir sömürge imparatorluğunu savunan, "defansif" Fransız modeli dahilinde bile bu ima vardır. Estelci tanım bunu gereklilik olarak değil, sadece olasılık olarak içerir; ancak milliyetçiliğin özgül niteliği olarak, sadece her bir milletin bir "çok yüksek varlıksal ve ahlâki ağırlığı" olduğu varsayımını gösterir. Oysa bir şeref *hiyerarşisinin* yaratılması daha çok rastlantısal moment olarak tezahür eder. Söz konusu varsayım, bununla birlikte diğer milletlerin özgürlük ve eşitliği tehlikeye düşürülmeden gerçekleştirilebilir. Diğer milletlerin egemenlik ve özerkliklerine tesiri olmayan bir salt itibar rekabeti, ekonomik düzeyle sınırlı, hem hukuki hem de devletler hukukunu ilgilendiren düzenlemelerin ilkesel riayetine dayalı bir rekabet; hatta milletleri yahut ulus-devletleri belirli, örneğin yüksek refah far-

49 Ben bunu zaman zaman böyle kabul ettim, bkz. *Der Staat. Entstehung, Typen, Organisationsstaaten*'daki tasvirim, Reinbek 1998, s. 250 vd.

kını dengeleyen veya ekolojik şartları hesaba katan tedbirlerle yükümlendiren bir eşitlik düzeni düşünülebilir. Bu yüzden milliyetçilik, Estel'in başka bir yerde belirttiği gibi, zaruretten "sağ" olmak zorunda değildir. Milliyetçilik, uluslararası ölçekte değerlendirildiğinde, "sol" veya "liberal" gruplanmalarda kendini bir o kadar iyi ifade edebilir.

Ancak mesele, uluslar*arası* ilişkilerin yanı sıra uluslar*içi* ilişkilerin de dikkate alınması gerekliliğiyle karmaşıklaşır. Fakat burada da milliyetçilik kesinlikle, siyasi alanı sürekli olarak bir eşitsizlik düzeni yönünde yapılandırmak isteyen güçlerle birlikte bir dışa kapalı sembiyoz içinde değildir. Aksine genellikle, bir *idée force* [temel düşünce] olarak, siyasi oyunda –"sosyal dünyanın meşru bölünme ilkesinin gelişim ve yayılımının tekeli" ve "cisimlendirilmiş iktidar araçları kullanımının tekeli" uğruna verilen çifte savaşta[50]– etkili olan diğer *idées forces* ile de bağlantı kurar. Uluslararası ilişkiler alanında olduğu gibi, bunda özünde sadece, milliyetçilikle son derece gerilimli biçimde birleşen üç fikir yahut fikir kompleksi söz konusudur: Özgürlük, eşitlik ve eşits*i*zlik fikirleri. Liberal hareket gibi bireysel özgürlüğe yönelik bir hareketin, onların bu önceliğini ulus-devletin yaratılışına, teminatına veya iktidar genişlemesine göre, böylece onlardan ilkesel olarak vazgeçmeden düzenlemeye karar verdiği tasavvur edilebilir. Ayrıca demokratik ve/veya sosyal(ist) hareketlerin, kendileri için karakteristik olan eşitlikçiliği benzer bir bağlılığa tâbi tuttukları tasavvur edilebilir. Eşitsizliğin azamileştirilmesini hedefleyen bir sağın, bu hedefi ulus-devletin önceliği çerçevesinde ve bu önceliğin tanınması altında takip etmekle yetindiği de düşünülebilir. Tüm bu durumlarda ulus ve onun devleti artık sadece –milli liberalizm için ya da demokrasi, sosyalizm, muhafazakârlık vs. ile uygun kombinasyonlar için geçerli olduğu gibi– uluslarüstü veya uluslaraltı hedefleri takip etme araçları olmazlardı. Daha ziyade liberal milliyetçilik, sol veya sağ milliyetçilik gibi adlandırmaların bunun için son derece uygun göründükleri bir tür rotasyo-

50 Pierre Bourdieu: *Das politische Feld. Zur Kritik der politischen Vernunft*, Konstanz 2001, s. 51, 81.

nun sonuçlarıyla meşgul olmak gerekirdi. Milliyetçilik bu açıdan bakıldığında sağ-sol kutuplaşmasına karşı tamamen kayıtsız olmazdı,[51] aksine diğer düzen tasavvurları ile sembiyoz içinde ortaya çıkan bir düstur olurdu. Bu nedenle haklı olarak yakın dönem araştırmalarda milliyetçiliğin "sinkretik esnekliği", son derece farklı ideolojilerle birleşimleri kabul edebilme yetisi vurgulanmaktadır.[52]

Birkaç örnek rotasyon/deveran [Achsendrehung] tezini daha anlaşılır kılmaya yardımcı olabilir:

– *Milli liberalizm*, örneğin şu durumlarda söz konusudur: Benjamin Constant, Fransız İhtilali sırasında *pouvoir collectif*'in [ortak iktidarın] despotça hırsları ile tecrübe edilenlere tepki olarak özgürlük teminatının kayıtsız şartsız önceliği lehine söylemde bulunur; ki bu, bir "ferdiyetçilik zaferi" anlamında anlaşılır.[53] Ernest Renan, bazen ulusun "özgürlük teminatı" olarak zaruri şekildeki geçici önemini kabul eder, ancak bunun bir Avrupa konfederasyonundan ayrı bir yerde olacağı bellidir.[54] Ya da tamamen farklı şartlar altında, Karl Rotteck gibi Vormârz döneminin* Alman tarihçileri –kendileri için elbette aydın ve varlıklı tabakalar tarafından temsil edilen– halkı, ta-

---

51 Elie Kedourie'nin kasttetiği şekilde, bkz. *Nationalism*: Londra 1961, s. 89.

52 Bkz. Peter Walkenhorst: *Der "Daseinskampf des Deutschen Volkes": Nationalismus, Sozial-darwinismus und Imperialismus im wilhelminischen Deutschland*, Echternkamp ve Müller 2002, s. 131-148, 147. Sven Oliver Müler: *Die unkämpfte Nation. Legitimationsprobleme im kriegführenden Kaiserreich*, s. 149-171, 153.

53 Bkz. Maria Zenner: "Der Begriff der Nation in den politischen Theorien Benjamin Constants", *Historische Zeitschrift* 213, 1971, s. 38-68, 38.

54 Bkz. Ernest Renan: *Was ist eine Nation? Und andere politische Schriften*, Viyana ve Bozen 1995, s. 57 vd. Bu belirlemeye karşı, daha sonra Renan'ın özgürlükten çok eşitsizlik lehine söylemlerde bulunduğu ve böylece sağa yaklaştığı itirazının getirilmesi mümkündür. Ancak Renan, eşitlikçi uygarlık fikrini bir düş ve eşitsizliği doğada saptanmış olarak açıklıyorsa, şu notu da dikkate almak gerekir: "O özgürlüğün sonucudur, çünkü bireysel özgürlük insanlığın gelişiminde bir ön koşuldur.", Ernst Renan, *L'Avenir de la science*, önsöz 1980 tarihlidir, Paris 1995, s. 69 vd. Bununla birlikte liberalizmde özgürlük ve eşitsizliğin ilişkisi tam olarak belirtilmiştir.

(*) 1815'teki Viyana Kongresi'nden 1848 devrimlerine kadar geçen süreye Almanya'da verilen adlanlandırma – e.n.

rihsel sürecin öznesi ve taşıyıcısı olarak tasavvur eder ancak federal devlete dayalı özgürlük ile restoratif birim arasındaki olası hedef çatışması durumunda kuşkusuz ilki lehine konuşurlar: "Özgürlüğün olmadığı birliktense, birliğin olmadığı özgürlük daha iyidir."[55] Buna karşın *liberal milliyetçilik*ten kendini paradoksal biçimde "milli liberal" olarak nitelendiren partide söz edilebilir; bu parti, içeride liberalleşmeyi geleceğe erteler ve dışarıya karşı, Almanya'yı diğer büyük devletlerle eşdeğer tutan bir politikayı tercih eder: "Önce bir büyük devlet; ancak ondan sonra diğerini bekleyebiliriz."[56]

– *Milli demokratik* tasavvurlar, örneğin, ulusal devleti öncelikle demokratik temelli sivil toplumun ortak menfaatine yönelik bir araç olarak gören Jefferson, Paine ve Condorcet'in düşüncesinin esasını oluştururlar. Bu sivil toplum, insanın ya da daha ziyade "uygarlığın" mükemmelleştirilmesine yönelik daha yüksek bir hedefle yükümlü olmalıdır. Ulus-devletlerin ortadan kaldırılmasını ve bir evrensel demokrasiyi –en belirgin biçimde Bonneville ve Fauchet tarafından *Cercle Social*'de (1790/91)– destekleyen demokratik kozmopolitizmden farklı olarak, ulus-devletlere bölünme, temelinde şüpheli görülmez. Ancak "milletler arasında eşitsizliğin ortadan kaldırılması" (Concordet) ya da yönetim biçimlerinin eşitlenmesi (Paine) gibi umumi hedeflere tâbidir. Hatta Jefferson bir vatandaşlık hakları mübadelesi önermiştir.[57] Buna karşın *demokratik mil-*

---

55 Bkz. Thomas Nipperdey: *Deutsche Geschichte 1800-1866. Bürgerwelt und starker Staat*, 4. baskı, Münih 1987, s. 309; Echternkamp 1998, s. 337. Burada temsil edilen bakış açılarından farklı olarak bu iki yazar, liberalizm ve milliyetçilik arasındaki (Vormärz dönemine has) bağlantıda daha çok milliyetçi motifin hâkim olduğunu görürler.

56 Hermann Baumgarten 1866. Alıntı, Dieter Langewiesche: *Liberalismus in Deutschland*, Frankfurt 1988, s. 104. "Özgürlükçü milliyetçilikten" ya da "liberal milliyetçilikten" söz eden bazı yazarlar: Hayes 1949, s. 120 vd. Hans-Ulrich Wehler: *Deutsche Gesellschaftsgeschichte*, cilt 3: 1849-1914, Münih 1995, s. 228 vd., 946 vd. Echternkamp 1998, s. 15 vd. Marc-Wilhelm Kohfink: *Für Freiheit und Vaterland. Eine sozialwissenschaftliche Studie über den liberalen Nationalismus 1890-1933 in Deutschland*, Konstanz 2002.

57 Bkz. John Keane: *Thomas Paine. Ein Leben für die Menschenrechte*, Hildesheim, 1998, s. 59, 169. Heide Gerstenberger: *Zur politischen Ökonomie der bürgerlichen Gesellschaft. Die historischen Bedingungen ihrer Konstitution in den USA*,

*liyetçilik*te örgütsel sonuçların tekabül etmediği retorik figürlere uluslaraşırı atıflar genellikle yavaş yavaş kaybolurlar. Millet kendi içinde demokratiktir fakat diğer milletlere karşı *sacro egoismo* [kutsal bencillik] taraftarıdır. Örneğin Barère gibi bir Jakobende bu böyledir. Barère, Fransız ekonomisini korumacılıkla bölmek isterken, aynı zamanda sömürgeye dayalı genişlemeyi savunur ve bunun dışında öncelikle İngiltere'ye karşı agresyon hevesini açıkça ortaya koyar ki, bunu şovenizm kavramı ile tasvir etmek fazlasıyla yetersiz olur.[58] Millete bir kutsiyet yüklenmesine, Michelet ve Mazzini gibi demokrasinin daha sonraki baş aktörlerinde ya da Vormârz döneminin ve 1848/49 Devrimi'nin Alman radikalizminde de rastlanır.[59]

– *Milli sosyalizm* fikrini destekleyen çevreye Almanya'da örnek verilebilecek isim, "milli ruh" temelinde bir hareketle devletten genel seçme hakkı tavizini alma ve bunun ardından devlet destekli üretim kooperatifleri aracılığıyla sosyal sorunu çözme çabalarıyla Lassalle'dir. Bu fikirlere ayrıca, Moses Hess'in erken siyonizminde ya da Lenin tarafından Birinci Dünya Savaşı sırasında geliştirilen, Rusya'da Sovyet egemenliği ve mülkün kamulaştırılması aracılığıyla "sosyalizmi *bir* ülkede" gerçekleştirme stratejisinde, ulus-devletlere bölünmeyi aşan bir sosya-

---

Frankfurt 1973, s. 158 vd. Van den Heuvel 1986, s. 49. Condorcet: *Entwurf einer historischen Darstellung der Fortschritte des menschlichen Geistes*, Wilhelm Alff (yay. haz.), Frankfurt 1976, s. 193. G. N. Sewostjanow-A. I. Utkin: *Jefferson*, Köln 1985, s. 141.

58 Bkz. Hayes 1949, s. 78 vd. İngilizler hakkında şöyle denir: "Onlar Avrupa'ya, insanlığa yabancı bir soydur. Onlar yok olmak zorundadırlar." Alıntı, Bell 2000, s. 101.

59 Bkz. Isabelle Garo: "La Nation et le peuple chez Michelet", *Europe* 76, 1998, no.829, s. 24-36. Mazzini'ye yönelik beyanlar Bölüm 3.1. Hans Kohn: *Propheten des Nationalismus*, Bern 1948; Michelet ve Mazzini hakkında iki zengin bölüm içerir (s. 52 vd., 91 vd.). Bkz. bundan başka Peter Wende: *Radikalismus im Vormärz. Untersuchungen zur politischen Theorie der frühen deutschen Demokratie*, Wiesbaden 1975, s. 177 vd. Buna karşın, Weimar Cumhuriyeti'nin partisi DDP'de Jürgen C. Hess'in bulmuş olduğu "demokratik milliyetçiliği", eşitlik karşısında belirgin özgürlük tercihi yüzünden daha çok (sol-)liberal milliyetçilik türü olarak görmek gerekir. Bkz. Jürgen C. Hess: *"Das ganze Deutschland soll es sein." Demokratischer Nationalismus in der Weimarer Republik am Beispiel der Deutschen Demokratischen Partei*, Stuttgart 1978. Özgürlük tercihi için bkz. *a.g.e.*, özellikle s. 150.

list dünya düzenine yönelik, her zaman ısrarla üzerinde durulan bakış açısında rastlanır.[60] Buna karşın bu bölünmeyi aşılamaz kabul eden, ancak hem içeriye hem de dışarıya yönelik kesin eşitlik talepleriyle yükümlü kalan ve bununla birlikte hâlâ sola ait olan bir *sosyal milliyetçilik* İtalya'nın devrimci sendikalistlerinde teşhis edilebilir. Ayrıca henüz *Avanti*'nin yöneticiliğini yaptığı dönemde enternasyonalistten çok milliyetçi olan Mussolini için de elbette varsayılabilir.[61] Bu tür bir sol milliyetçiliğin hızla sağ milliyetçiliğe nasıl sapabildiğini, sadece İtalya örneğinde değil, Almanya'daki ileri gelen sosyal demokrat muhaliflerin, örneğin August Winnig ya da Ernst Niekisch'in kaderinde de görmek mümkündür.[62]

– Literatürde *milli muhafazakâr* olarak adlandırılan şey, imparatorluğun kuruluşunun ardından Almanya'da muhafazakârlığın benimsemiş olduğu yöndür. Ancak Panajotis Kondylis ile birlikte daha ziyade, modern millet fikrinin benimsenmesinin (ki bu, halk egemenliğinin benimsenmesiyle ayrılmaz bi-

60 Bkz. Cora Stephan: *"Genossen, wir dürfen uns nicht von der Geduld hinreissen lassen!" Aus der Urgeschichte der Sozialdemokratie*, Frankfurt 1977, s. 128 vd. Moses Hess: *Rom und Jerusalem, die letzte Nationalitätenfrage (1862); Ausgewählte Schriften. Ausgewählt und eingeleitet von Horst Lademacher*, Köln 1962, s. 221-320. Vladimir I. Lenin: "Über die Losung der Vereinigten Staaten von Europa (1915)", *Werke*, Berlin (DDR) 1970, cilt 21, s. 342-346, 345. Sonraki dönem için bkz. David Brandenberger: *National Bolshevism. Stalinist Mass Culture and the Formation of Russian National Identity, 1931-1956*, Cambridge, Mass. 2002. Buna karşın Louis Dupeux haklı olarak konusu için aynı tabiri tırnak içinde kullanır, çünkü burada söz konusu olan bir sağ milliyetçilik biçimidir: *"Nationalbolschewismus" in Deutschland 1919-1933*, Münih 1985. Adlandırma karşısında sorun bilinci olmadan ve daha ziyade bir yakıştırma yapmak suretiyle Karl Weissmann: *Der Nationale Sozialismus. Ideologie und Bewegung 1890 bis 1933*, Münih 1998.

61 Bkz. A. James Gregor: *Young Mussolini and the Intellectual Origins of Fascism*, Berkeley 1979, s. 75, 87, 99.

62 Bkz. Wilhelm Ribhegge: *August Winnig. Eine historische Persönlichkeitsanalyse*, Bonn-Bad Godesberg 1973, s. 85 vd. Birgit Rätsch-Langejürgen: *Das Prinzip Widerstand. Leben und Wirken von Ernst Niekisch*, Bonn 1997, s. 74 vd. Winnig ve Niekisch'ten farklı olarak sağ sınırını aşmamış olan ilginç bir geçiş biçimine *Die Glocke* çevresinde rastlanır (Paul Lensch, Heinrich Cunow, Conrad Haenisch). Bkz. Robert Sigel: *Die Lensch-Cunow-Haenisch-Gruppe*, Berlin 1976; ayrıca daha çok sağa yakınlığı vurgulayarak Rolf Peter Sieferle: *Die Konservative Revolution. Fünf biographische Skizzen*, Frankfurt 1995, s. 45 vd. Ferdinand Tönnies'in savaş yazıları da burada yerlerini alabilirlerdi.

çimde bağlı bulunur), kapitalizm ve piyasa ekonomisine eşzamanlı adaptasyonla beraber, Eski Avrupa'da temellenen *societas civilis*'e [sivil toplum] bağlı, sosyal açıdan özünde soylular tarafından desteklenen muhafazakârlığı yıkmış olduğundan yola çıkmak gerekir.[63] Böylelikle bu durumda bir rotasyondan söz etmek mümkün değildir. İmparatorlukta ve dahası Weimar Cumhuriyeti'nde bu isim altında varlıklarını sürdürenler, bir yeni (ikinci) sağın farklı görünüş biçimleridir; bunların arasında *sağ milliyetçilik* tek akım olmasa da en önemli akımdır.[64]

Milliyetçilik ile faşizm arasındaki ilişkiler üzerine bir incelemede sağ milliyetçiliğin hususi ağırlığı olduğu için –ki bu, *sadece* sağ milliyetçi duruşların faşizme girebilmiş oldukları anlamına gelmemelidir– diğer çalışmalarda daha detaylı ortaya koymuş olduğum tipolojik yapıyı burada kısa geçiyorum. İlk olarak, bir eşitsizlik düzeninin –ister daha çok milletin içinde, isterse daha çok milletlerin veya ulus-devletlerin mukayesesinde– söz konusu olduğu bir milliyetçilik daha çok dışlama veya daha çok kapsama/içerme [inklusion] eğilimi gösterebiliyor.

---

63 Bkz. Panajotis Kondylis: *Konservatismus. Geschichtlicher Gehalt und Untergang*, Stuttgart 1986, s. 286 vd. Tez itirazsız kalmamıştır Axel Schildt: *Konservatismus in Deutschland. Von den Anfängen im 18.Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Münih 1998, s. 14 vd. Ya da Hans-Christof Kraus: "Stand und Probleme der Erforschung des deutschen Konservatismus bis 1890", Caspar von Schrenck-Notzing (yay. haz.): *Stand und Probleme der Erforschung des Konservatismus*, Berlin 2000, s. 9-27. Bu arada tezin, Kraus'un düşündüğü gibi (s. 10), "tarihsel gerçekliğe yeterince uymayan" bir taslak olduğunun ortaya çıktığı doğru değildir. Zaten Hans-Jürgen Puhle hâlâ eşsizliğini koruyan monografisinde, Çiftçiler Birliği ile sıkı işbirliğinin "kendi kendine ortadan kalkan ve völkisch Alman milliyetçiliği içinde kaybolan", "Prusya muhafazakârlığının dördüncü ve son aşamasını" hızlandırdığını göstermiştir, Hans-Jürgen Puhle: *Agrarische Interessenpolitik und preussischer Konservatismus im wilhelminischen Reich (1893-1914)*, 2. baskı, Bonn-Bad Godesberg 1975, s. 285. Alman aristokrasisi üzerine en yeni ve bu zamana dek en esaslı inceleme de Kondylis'in tezini son derece etkili biçimde destekler. Ancak şüphesiz ki onu, muhafazakârlığın gerilemesinin 20. yüzyıl içlerine dek sürdüğü ve bazı bölgelerde, bilhassa güney Almanya'nın bazı bölgelerinde, daha eski kalıpların devam ettirilmesine engel teşkil etmediği hususunda değiştirir. Bkz. Stephan Malinowski: *Vom König zum Führer. Sozialer Niedergang und politische Radikalisierung im deutschen Adel zwischen Kaiserreich und NS-Staat*, Berlin 2003.

64 Bkz. Bu anlamda Kondylis 1986, s. 504 vd.; Malinowski 2003, s. 175 vd.

Bu ise medeni, siyasi ve sosyal hakların biçimlenmesinden anlaşılıyor.[65] Medeni özgürlüklerde kesin bir ölçütü tanıyan ancak siyasi haklarda sınıfsal-siyasi, etno-siyasi veya cinsî-siyasi derecelendirmelere dayanan veya dışlamalar uygulayan, üstelik sosyal hakları gereksiz lüks olarak gören bir sağ milliyetçiliği *eski milliyetçilik* olarak adlandırıyorum. Ekonomik ve sosyal açıdan, muhafazakâr ve liberal görüşlerin 19. yüzyılın ikinci yarısı için karakteristik birleşmesiyle yükümlü olan ancak merkezî noktalarda özgürlükçü ulus-devletin birleştirici gücünü tükenmiş kabul eden ve statükoyu önemli hakların geri alınması veya sınırlanmasıyla stabilize etmeye çalışan birinci aşama sağ milliyetçilikten de söz edilebilir. Bu stabilize etme çabasına örnek olarak üst ve orta sınıfların siyasi ağırlığını artıran, alt sınıflarınkini azaltan seçme hakkı değişikleri;[66] etnik azınlıkların sürekli olarak yabancılar hukukuna tâbi tutulmaları ve hem siyasi hem de ekonomik baskı altına alınmalarıyla asimilasyondan disimilasyona* geçiş;[67] alt sınıfların doğurganlığını sınırlamaya,

65 Thomas H. Marschall: *Bürgerrechte und soziale Klassen*, Frankfurt ve New York 1992, s. 40 vd. bu ayrıma daha yakındır.

66 Liberal milliyetçilik sınırı, liberal milliyetçiliğin partizan temsilinde, Ulusal Liberal Parti'de, '70'li yıllardan beri demokratik parlamento seçme hakkının feshi lehine konuşan seslerin –Mohl, Gagern, Prince-Smith, Haym, Kapp, Rümelin gibi– artarak yükselmiş fakat sonunda taleplerini kabul ettirememiş olmalarından anlaşılıyor. (Bkz. James J. Sheehan: *Der deutsche Liberalismus. Von den Anfängen im 18. Jahrhundert bis zum ersten Weltkrieg, 1770-1914*, Münih 1983, s. 185 vd., 233.) Ulusal Liberal Parti'nin siyasi programında (*Politisches Handbuch der Nationalliberalen Partei*, Berlin 1907) kısa ve öz olarak şöyle deniyor: "Ulusal Liberal Parti kayıtsız şartsız mevcut parlamento seçme hakkını esas alır" (s. 902). Buna karşın eski milliyetçilik Treitschke'den Class'a dek bir çoklu veya sınıflı seçme hakkı başlatılması lehine söylemlerde bulunuyor. Bkz. Breuer 2001, s. 111 vd.

(*) Benzeşmeme, başkalık, asimilasyonun tersi – e.n.

67 Örneğin Yahudilerin etnik azınlığına ve Polonyalıların milli azınlığına karşı siyasi kapsama –ancak kültürel asimilasyon ön koşulu altında– yapılmış olması, "Cermenleştirme" döneminin dilinde liberal milliyetçilik olarak addedilir. Bkz. Andreas Biefang: "'Volksgenossen'. Nationale Verfassungsbewegung und "Judenfrage" in Deutschland 1850-1878", Peter Alter (yay. haz.): *Die Konstruktion der Nation gegen die Juden*, Münih 1999, s. 49-64. Theodor Schieder: *Das Deutsche Reich von 1871 als Nationalstaat*, Göttingen 1992, s. 38 vd. Buna karşın eski milliyetçilik, Yahudi yurttaşlara yönelik yönetimsel ayrımcılığın tasvip edilmesinden veya Alldeutscher Verband'ın Almanya'da yaşayan Polonyalılar için eşit öğrenim ve vatandaşlık haklarının geri alınmasına yöne-

gelir düzeyi yüksek sınıflarınkini artırmaya yönelik nüfus politikasına dayalı tedbirler vs. verilebilir.

Buna karşın ikinci aşama sağ milliyetçilikten ya da *yeni milliyetçilik*ten her zaman, siyasi ve sosyal haklar hususunda da içerme yönünde bir değişim meydana geldiğinde ya da en azından bu yönde belirgin bir hareketi teşhis etmek mümkün olduğunda söz etmek gerekiyor. Şüphesiz ki burada kapsama ölçüsü, demokratik ya da sosyal milliyetçiliğin ve bilhassa bir demokratik ve/veya sosyal ulus-devletin durumundaki kadar büyük değildir. Sınıfsal-özgül dışlama mekanizmalarının gevşemesine sık sık cinsî- veya etno-politik açıdan bir karşıt hareketin eşlik ettiği de şüphesizdir. Ancak eski milliyetçilikten farklı olarak –ve sadece bundan dolayı– yeni milliyetçilik, "aktif kitle demokratikleşmesine" (Max Weber) karşı kesinkes önleyici ve engelleyici değil, meşruluk kaynağı olarak kitlelerin menfaatlerine ve gereksinimlerine açıkça uyum sağlamasıyla duyarlı bir tutum izler. Hem demokratik katılımda –sadece plebisiter meşruluk biçiminde olsa dahi– hem de sosyal güvencede kesin bir ölçü bu yüzden yeni milliyetçilik için önemlidir.[68] Terimin sadece sağ milliyetçilik içindeki bu (ayrıca tarihsel anlama en çok uyan) gelişmeyle ilişkilendirilmesi bana akla yakın geliyor. Ayrıca bu terimle milliyetçiliğin soldan sağa sözde kayışının ifade edildiğini ileri sürerek terimi belirsizleştirmemek gerekir; çünkü bunun kaçınılmaz sonucu olarak sağ milliyetçiliğin gelişimi sadece "radikal milliyetçilik" ya da "ultra milliyetçilik" gibi güçlendirme kavramlarıyla ifade edilebilir.[69] Elbette millete ya-

lik talebinden anlaşılanlarla meşgul olmuyor. Bkz. Hasse 1905, s. 61 vd; Alldeutscher Verband (yay.): *Zwanzig Jahre alldeutscher Arbeit und Kämpfe*, Leipzig 1910, s. 59 vd., 114 vd., 123, 137. Prusya veya Almanya'nın Polonyalılara yönelik politikasında asimilasyondan disimilasyona değişim için bkz. Rogers Brubaker: *Staats-Bürger: Deutschland und Frankreich im historischen Vergleich*, Hamburg 1994, s. 171 vd. Sabine Grabowski: *Deutscher und polnischer Nationalismus. Der deutsche Ostmarken-Verein und die polnische Straz 1894-1914*, Marburg 1998. Thomas Göthel: *Demokratie und Volkstum. Die Politik gegenüber den nationalen Minderheiten in der Weimarer Republik*, Köln 2002, s. 57 vd.

68 Eski ve yeni milliyetçilik arasındaki ayrım için bkz. daha detaylı açıklamalarım, *Grundpositionen der deutschen Rechten*: Tübingen 1999, s. 34 vd., 46 vd.

69 Bkz. bu anlamda kavram kullanımı, Hans-Peter Ullmann: *Interessenverbände in Deutschland*, Frankfurt 1988, s. 105. Thomas Nipperdey: *Deutsche Ge-*

pılan duygusal yatırım payını artırmak ya da azaltmak mümkündür. Fakat dünya görüşü anlamında milliyetçilik kendiliğinden milletin mutlaklaştırılmasıyla belirlenmiştir ve dolayısıyla daha fazla güçlendirilemez ki bu, –sık sık iddia edildiği gibi– bir millet önceliğini değil, bir ırk önceliğini içeren ırkçılık bağlantısıyla kesinlikle mümkün değildir.

Kendi tarafından daha çok dışlayıcı veya daha çok içerici/kapsayıcı bir biçimde ortaya çıkabilen bir başka çeşitleme; sağ milliyetçilik modernleşme sürecinin dar anlamda olmayan siyasi ve sosyal boyutlarıyla, 19. yüzyılın ve erken 20. yüzyılın dilinde her zaman belirsiz bir biçimde "ilerleme" denen şeyle, yani bilim ve tekniğin, iş bölümlü üretim ve resmî örgütlenmenin gelişimiyle ilişkilendirildiğinde kendini gösterir. Eski ve yeni milliyetçilik, farklı seçenekleri bu "ilerlemenin" siyasi ve sosyal yan görüngüleriyle ilişki bakımından temsil ederlerken, ilerlemenin kendisini genellikle onaylar. Bu, eski milliyetçiliğin durumunda, kendi temelini uzun vadede sarsan itici güçleri onaylaması anlamına gelse bile böyledir. Ancak bu bağlamda daha belirleyici bir milliyetçilik düşünülebilir; ulus-devletlere has rekabet şartları altında başarıyla milliyetçi politika izlemeye neredeyse hiç imkân vermeyecek bir tümden olumsuzlama anlamında değil, fakat elbette "ilerlemenin" önlenmesi ve dizginlenmesi anlamında. Tarihçiler ve sosyologlar tarafından "birinci" ve "ikinci modernlik" (Nipperdey, Beck), "basit" ve "düşünümsel modernleşme" [reflexiven Modernisierung] (Beck) ya da "liberal modernlik" ve "kitlesel-demokratik postmodernlik" (Kondylis)[70] ayrımı ortaya kondu. Buna göre,

---

schichte 1866-1918, 2 cilt, Münih, cilt 1, 1992, s. 265, 598 vd., 606 vd. Otto Dann: *Nation und Nationalismus in Deutschland 1770-1990*, Münih 1993, s. 195 vd. Burada yeni milliyetçilik olarak ortaya konan, yukarıda geliştirilmiş olan terminolojiye göre eski milliyetçiliktir. Hans-Ulrich Wehler kavramı Weimar sağcılarına mahsus tutuyor fakat bu kavramdan anladığı, kapsamanın değil, sadece milliyetçiliğin bir güçlendirme derecesidir. Bkz. Hans-Ulrich Wehler: *Umbruch und Kontinuität. Essays zum 20. Jahrhundert*, Münih 2000, s. 50 vd.; *Deutsche Gesellschaftsgeschichte*: cilt IV, 1914-1949, Münih 2003, s. 544 vd.

70 Bu kavramlar için bkz. Nipperdey, cilt 1, 1993, s. 690. Ulrich Beck: *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*, Frankfurt 1986, s. 14.

kesinlikle anti-modern veya modern-karşıtı olmayan fakat net biçimde "ilerleme açısından belirleyici olan" sağ milliyetçilik, bir modernlik safhasından diğerine geçişi karalayan [skandalisiert] ve milleti ulaşılmak istenen cemaat olarak âdeta "ikinci modernliğe" dayanarak gerçekleştirmek isteyen bir milliyetçilik olarak karakterize edilebilir. Ben, arada bulunan, ilerleme ve gerileme kutupları arasındaki arasında hayalî bir spektrumda konumlandırabileceğimiz görüşü völkisch milliyetçilik* olarak adlandırdım. Çünkü bu görüşü, Alman sağı içinde völkisch hareket ifadesinin yerleşmiş olduğu gruplar temelinde iyi kanıtlarla ortaya koymak mümkün.[71] Ancak "völkisch" kavramı araştırmada ağırlıklı olarak bir etnik-jeneolojik millet anlayışıyla,[72] dolayısıyla kesinlikle bu türe özgü olmayan bir özellikle ilişkilendirildiği için yanlış anlamalara meydan vermemek amacıyla "ara" veya "hibrid milliyetçilik" gibi daha nötr ifadeler seçmek anlamlı olabilir. Belirleyici kıstas her halükarda, milletin etnik soy-cemaati olarak anlaşılması veya kesinlikle *ius sanguinis*'in [kan bağı ilkesinin] –bu terimin hukuki anlamının sıklıkla yanlış yorumlanmasında anlaşıldığı gibi– kullanılması değil,[73] sağ milliyetçilik bağlantısı ve düşünümsel

---

Anthony Giddens, Scott Lash: *Reflexive Modernisierung*, Frankfurt 1996. Wolfgang Bonss, Christoph Lau: "Theorie reflexiver Modernisierung-Fragestellungen, Hypothesen, Forschungsprogramme", Ulrich Beck-Wolfgang Bonss (yay. haz.): *Die Modernisierung der Moderne,* Frankfurt 2001, s. 11-59. Panajotis Kondylis: *Der Niedergang der bürgerlichen Denk- und Lebensform. Die liberale Moderne und die massendemokratische Postmoderne*, Weinheim 1991.

(*) "Völkisch" kavramı için bkz. s. 12 – ç.n.

71 Bkz. Breuer 1999, s. 80 vd. Esaslı özet olarak bkz. Uwe Puschner: *Die völkische Bewegung im wilhelminischen Kaiserreich. Sprache, Rasse, Religion*, Darmstadt 2001. Walter Schmitz, Justus H. Ulbricht (yay. haz.): *Handbuch zur "Völkischen Bewegung" 1871-1918*, Münih 1996.

72 Bkz. sadece Stephan Vopel: "Radikaler, völkischer Nationalismus in Deutschland 1917-1933", Heiner Timmermann (yay. haz.): *Nationalismus und Nationalbewegung in Europa 1914-1945*, Berlin 1999, s. 161-182, 167.

73 Bkz. Brubaker 1994, s. 216; Wolfgang Wippermann: "Das 'ius sanguinis' und die Minderheiten im Deutschen Kaiserreich", Hans Henning Hahn-Peter Kunze (yay. haz.): *Nationale Minderheiten und staatliche Minderheitenpolitik in Deutschland im 19. Jahrhundert*, Berlin 1999, s. 133-144. Vito F. Gironda: "Linksliberalismus und nationale Staatsbürgerschaft im Kaiserreich:

modernleşmenin eleştirisidir.

İngiliz dilindeki makalelerde zaman zaman, başka bir dile çevrilemez [sich unübersetzbaren] olan "völkisch milliyetçilik" teriminin "ethnic populist nationalism" [etnik halkçı milliyetçilik] ya da sadece "populist nationalism" [halkçı milliyetçilik] olarak çevirilerine de rastlanır.[74] Hakikaten, burada üzerinde durulan kavramsal öz, bugün Batı ve Güney Avrupa'nın halkçı kabul edilen partilerinde teşhis edilen pek çok taleple, süreklilik çizgilerini çizmenin tamamen yerinde olacağı kadar örtüşüyor.[75] Esasen sorun, "halkçılık" [populismus] kavramının gündelik dilde tamamen dağınık, açık seçik olmayan [diffuse] bir anlam yüklenmiş olması ve bilimsel kullanımında da bu yönde bir eği-

---

Ein deutscher Weg zur Staatsbürgernation?", Echternkamp ve Müller 2002 içinde, s. 107-130, 109. *Ius sanguinis* şüphesiz bir birliğin dışa karşı kapalılığını garanti eder fakat etnik homojenliği garanti etmesi için bunun zaten mevcut olması gerekir. Nüfus, etnik ya da milli anlamda heterojen biçimde bir araya gelmişse, *ius sanguinis* bunda hiçbir şeyi değiştiremez: Yahudi Almanların çocukları anayasal temelde tıpkı Polonyalı Almanların çocukları gibi Alman vatandaşı kabul edildiler. Devletlerin ağırlıklı sayısından –sadece imparatorluk Almanyası'ndan değil– uygulamaya konmuş olan kan bağı ilkesinin bu yüzden katiyen "'völkisch' veya nasyonal sosyalist düşüncelerle hiçbir ilgisi yoktur." Dolayısıyla bir milliyetçilik türünün gerekçelendirilmesine de uygun değildir. Bkz. Ingo von Münch: "Was bedeutet eigentlich Staatsangehörigkeit? Merkwürdigkeiten einer aktuellen Debatte", *Frankfurter Allgemeine Zeitung* Nr. 56, 8.3.1999. Aydınlatıcı bilgi için ayrıca bkz. Dieter Gosewinkel: *Einbürgern und Ausschliessen. Die Nationalisierung der Staatsangehörigkeit vom Deutschen Bund bis zur Bundesrepublik Deutschland*, Göttingen 2002, s. 325 vd.

74 Bkz. Conan Fischer: *The Rise of the Nazis*, 2. Baskı, Manchester ve New York 2002, s. 41, 43.

75 Bu, örneğin Wilhelm döneminin "radikal milliyetçi" ittifaklarını halkçı olarak tanımlayan Eley ve Blackbourn'da ya da bugünkü *Front National*'ı (Milli Cephe) Boulangizm* veya *Action française* geleneğinde saptayan Fransız yazarlarda vuku bulur. Bkz. Geoff Eley: *Reshaping the German Right. Radical Nationalism and Political Change after Bismarck*, New Haven ve Londra 1980, s. 184 vd. David Blackbourn: *Populists and Patricians. Essays in Modern German History*, Londra 1987 (bölüm IV). Paul Pasteur: "Von Boulanger zu Le pen. Populismus und Nationalpopulismus in Frankreich", Gabrielle Hauch (yay. haz.): *Populismus. Ideologie und Praxis in Frankreich und Österreich*, Innsbruck 2002, s. 45-62. Nicolas Roquigny: *Der französische Front National: Nationalpopulismus und Elemente des Irrationalen*, *a.g.e.*, s. 105-122.

(*) Gerçekleştireceği bir hükümet darbesiyle otoriter bir yönetim kurma peşindeki General Georges Boulanger'in görüşlerine dayanan politik hareket – e.n.

lim göstermesidir. Kavram oldukça farklı fenomenlerde; düşünümsel modernleşmenin eleştirisinin yanı sıra basit modernleşmenin eleştirisinde (Rus Narodniklerde olduğu gibi) ve ikisinin aksine, kısmen müdahaleci-korporativist, kısmen neoliberal biçimde bilhassa Latin Amerika'da yaygın olan bir modernleşme politikasında kullanılıyor.[76] Haddinden fazla siyasi niyet bu kavramla bağlantılı hale geldiği için bir kavram daraltmasına --çoğunlukla bu tür durumlarda olduğu gibi– ulaşılması mümkün olmayabilir. Ben bu kavramı kullandığımda, sadece tırnak içinde ve her zaman, düşünümsel modernleşmenin eleştirisine dayanan dar anlamında kullanıyorum.

Milliyetçiliğin işlev değişimi?

Burada aktarılan tipoloji milliyetçiliğin temel türlerini özgürlük, eşitlik ve eşitsizlik gibi değerlerin önceliğinden türetiyor, dolayısıyla değerlere dayanıyor. Buna karşın, literatürde sık sık karşılaşılan ve okuyucuyu milliyetçiliğin lehine ya da aleyhine bir düşünceyi benimsemeye zorlayan veya "kötü" ve "iyi" milliyetçilik arasında ayrım yapma zorunluluğunu içeren bir değerlendirme anlamında değildir. Milliyetçiliğin lehine ya da aleyhine bir düşünceyi benimsemeye zorlayan tarz, milliyetçilerin yanı sıra milliyetçiliği "her milli hareketi insanlık dışı ve anti-demokratik tehdit" olarak gören muhalifleri için de geçerlidir.[77] "Kötü" ve "iyi" milliyetçilik arasında ayrım yapma zorunluluğunu ima eden tarz ise daha eski araştırmalarda oldukça tutulan dikotomiler için geçerlidir. Bu dikotomiler bir "Batılı"="akılcı" milliyetçiliği, "entegral milliyetçiliğe" ve sonunda faşizme dönüşebilmesi için Darwinizm ile birleştirilme-

76 Bkz. Margaret Canovan: *Populism*, New York ve Londra 1981. Paul Taggart: *Populism*, Buckingham–Philadelphia 2000. Guy Hermet: *Les Populismes dans le monde. Une histoire sociologique 19.-20. siècle*, Paris 2001. Conniff, Michael L. (yay. haz.): *Latin American Populism in Comparative Perspective, Albuquerque 1982; Populism in Latin America*, Tuscaloosa 1999. Nikolaus Werz (yay. haz.): *Populismus. Populisten in Übersee und Europa*, Opladen 2003. Sürekli artan kullanımda eleştirel, Jens R. Hentschke: *Populismus–Bedeutungsebenen eines umstrittenen theoretischen Konzepts. Eine cross-national analysis*, Münster 1998.

77 Dann 1993, s. 21.

si yeterli olan bir "Doğulu"="romantik" modelle karşıt duruma getiriyorlar.[78] Bu dikotomiyi bir zaman eksenine yansıtan ve sol milliyetçilikten sağ milliyetçiliğe bir değişimi doğru varsayan işlevselci yorum da bunu "bir kurtuluş ideolojisinin bir saptırma ideolojisine dönüştürülmesi" olarak yorumlayıp; birinde "özgürleştirmeyi", diğerinde "yıkımı" onaylarken, kendi normatif özünü ortaya koyuyor.[79]

Normatif düşünce kalıpları, sosyal ve beşeri bilimlerde muhtemelen çalışmayı gerektirmedikleri için bu kadar tutulur. Buna karşın meselenin kendisi ele alındığında, ileri sürülen ayrımların ne kadar az düşünülmüş olduklarının çabucak farkına varılır. "Akılcı" ve "romantik" model, bu kategoriler bir kez doğruluğu sınanmadan kabul edildiği takdirde, kesinlikle net bir jeopolitik düzene sokulamazlar. "Romantik" modele atfedilenler Batı Avrupa'da da –örneğin İrlanda'da ya da 19. yüzyıl Fransası'nda– ortaya çıkar. "Akılcı" model için kanıtlar doğuda Çek veya Macar milliyetçiliğinde, hatta Prusya'da, Matthew Levinger'in *enlightened nationalism* [aydınlanmış milliyetçilik] olarak nitelendirdiği milliyetçilikte bulunabilir.[80] Zaman ekseninde düzenleme de ikna edici değildir; akılcı mode-

78 Bkz. Hans Kohn: *Nationalism: Its Meaning and History*, Princeton 1955. Eugen Lemberg: *Nationalismus*, 2 Cilt, Reinbek 1964, Cilt 1, s. 168 vd., 196 vd. Anglo-Amerikan araştırmalarda bu dikotomi "individualistic-libertarian-civic" versus "collectivistic-authoritarian-civic/ethnic" [bireysel-özgürlükçü-yurttaşlığa karşı kolektivist-otoriter-yurttaşlık/etnik] versiyonda da görülür. Bu ise daha sonra "romantic-collectivist nationalism" [romantik-kolektivist milliyetçilik] ve benzerleri gibi anlaşılması zor ve önyargı yüklü kavram inşalarına yol açar. Bkz. Greenfeld 1992, s. 11. Margaret Canovan: *Nationhood and Political Theory*, Cheltenham–Northampton, MA 1996, s. 6 vd. Romantizm hakkında oldukça düşük bir bilgi seviyesi bile, onu "kolektivizm" kelimesi ile birleştirmek için yeterlidir.

79 Bkz. Heinrich August Winkler: "Der Nationalismus und seine Funktionen", *Nationalismus* içinde, 2. Baskı, Königstein 1985, s. 5-46, 32 vd.; "Vom linken zum rechten Nationalismus. Der deutsche Liberalismus in der Krise von 1878/79", *Geschichte und Gesellschaft* 4, 1978, s. 5-28. Alter 1985, s. 48, 31. *Glissement du nationalisme de la gauche vers la droite* [milliyetçiliğin soldan sağa kayışı] tezi Fransa'daki araştırmalarda da yer alıyor. Bkz. örneğin Hilaire ve Gammal'ın katkıları: Jean François Sirinelli (yay. haz.): *Histoire des droites en France*, 3 Cilt, Paris 1992, Cilt 1, s. 522; Cilt 2, s. 486.

80 Bkz. Smith 1991, s. 81; Matthew Levinger: *Enlightened Nationalism. The Transformation of Prussian Political Culture 1806-1848*, Oxford ve New York 2000.

lin özellikleri zahmetsizce geç 19. ve erken 20. yüzyılın liberal milliyetçiliğinde kanıtlarla ortaya konabilir. Buna karşın entegral milliyetçiliğin ön biçimlerini halihazırda Jakoben milliyetçilikte teşhis etmek mümkündür.[81] "Katılım vaadi" ve "zora hazırlık" hakikatte, Dieter Langewiesche'nin itiraz etmiş olduğu gibi, farklı milliyetçilik safhalarına bölünemezler; bilakis demokratikleşme ve agresyon (hem dışarıya hem de içeriye yönelik), dünya kardeşliği retoriği ve ksenofobi başından beri birlikte ilerlerler.[82]

Ancak bir adım daha ileri gitmek ve akılcılığı tek taraflı olarak bir modele mahsus kılmak isteyen, böylelikle karşıt modele sadece "romantizmi" –yani duygu, irrasyonellik ve benzerlerini– bırakan dikotomi şemasını reddetmek şarttır. Bu kutuplaştırmanın netliği, uygun millet taslakları daha yakından incelendiğinde çabucak bozulur. Akılcı modelin baş tanıklarından olan Sieyes'te, anayasa inşası konusunda açık bir akılcılık buluyoruz. Fakat bu *pouvoirs constitués* [anayasal iktidar] ile sınırlı kalır. Buna karşın *pouvoir constituant* [anayasa yapıcı güç] için, bu haliyle millet için, şu söylenemez: Tümüyle yasama imkânının şartı olarak akılcılık salt meşruluğun dışında ve üzerindedir, her şeyin kökenidir ve kesinlikle, tesadüf denemeyecek biçimde Carl Schmitt'in daha sonra değinmiş olduğu gibi, mutlak olandır.[83] Diğer yandan romantik milliyetçiliğin, klasisizm ve idea-

81 Bkz. Kohlfink 2002, Alter 1985, s. 45; Planert 2002, s. 53.

82 Bkz. Dieter Langewiesche: "Nation, Nationalismus, Nationalstaat; Forschungsstand und Forschungsperspektiven", *Neue Politische Literatur* 40, 1995, s. 190–236, 192, 209. Fransız Devrimi için örnek nitelikte Michel Vovelle: "Entre cosmopolitisme et xénophobie: patrie, nation, république universelle das les idéologies de la Révolution français", Michael O'Dea–Kevin Whelan (yay. haz.): *Nations and Nationalisms: France, Britain, Ireland and the Eighteenth-Century Context*, Oxford 1995, s. 11-26.

83 "Sieyes kendisi için Mounier'e göre açıkça daha fazla tarihsel referans olan "milletin" varlığını hiçbir zaman sorgulamadığından, 'açıklamasının' belirgin sözleşmeciliği Fransız milletinin yaratılışına erişememiş, hükümetinin kurulmasıyla sınırlı olmuştur": J. K. Wright: "National Sovereignty and the General Will. The Political Program of the Declaration of Rights", Dale Van Kley (yay. haz.): *The French Idea of Freedom. The Old Regime and the Declaration of Rights of 1789*, Stanford 1994, s. 199-233, 225. Bkz. benim araştırmam, "Nationalstaat und pouvoir constituant bei Sieyes und Carl Schmitt"; *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* 70, 1984, s. 497-517.

list felsefeyle, onu bir akılcı modelin zıttı olarak gösterme çarptırmasına bile imkân verecek kadar güçlü bağlantıları vardır.[84]

Her iki milliyetçiliğin de belirli siyasi önceliklerle bağlantılı hale getirilmesi aynı derecede az ikna edici görünür. Akılcı olarak gösterilmiş model, Fransız Devrimi'nde sırasıyla liberal-sahiplenici-bireyci, liberal-demokratik ve diktatörlüğe dayalı rejimin meşrulaştırılmasına hizmet ediyordu. Romantik milliyetçiliğin özelliklerine sadece Ernst Moritz Arndt ya da Turnvater Jahn gibi anti-liberal ve otoriter rejimlerin yandaşlarında değil, Jules Michelet, Giuseppe Mazzini veya Hambach Festivali'nin öncülerinden biri olan Johann Georg August Wirth gibi tanınmış demokratlarda da rastlanır.[85] Thomas Nipperdey çok haklı olarak, "19. yüzyılda romantik milliyetçiliğin esasen üç büyük siyasi eğilimle –demokrasi, liberalizm ve muhafazakârlıkla– birleştirilebilir olduğunu ve fiili olarak da sürekli birleşmiş olduğunu" tespit ediyor. "Öncelikle Hans Kohn tarafından ortaya konan, batıda bir ilerici-demokratik milliyetçilik ve doğuda bir gayri liberal-demokratik olmayan, otoriter milliyetçilik dikotomisi yanlıştır. Dil ve kültür aracılığıyla inşa edilen halk fikrinden yola çıkmak, vatandaşlıktan ve iradeciliğe dayalı halk egemenliğinden yola çıkmaktan daha demokratik olmayan [undemokratisch] bir tutum değildir. Gayri liberalizmin, Batı Avrupa milliyetçiliğinde, Doğu Avrupa milliyetçiliğinde olduğundan daha az görülür olduğu söylenemez."[86]

Bu böyle ise elbette bunun kavram inşasında da hesaba katılması tavsiye edilir. Farklı millet tasavvurlarından türetilen bir akılcı ve bir romantik milliyetçilik modeliyle meşgul olmak yerine, milliyetçiliği –halihazırda Max Weber'in 1912 tarihli İkinci Alman Sosyologlar Kongresi'nde teşvik etmiş olduğu gibi–

84 Bkz. bu anlamda, Thomas Nipperdey: *Auf der Suche nach der Identität: Romantischer Nationalismus; Nachdenken über die deutsche Geschichte*, Münih 1986, s. 110–125, 117.

85 Bkz. Nipperdey 1986, s. 123. Wirth için bkz. Wende 1975, s. 177 vd. Bkz. Uwe Backes: *Liberalismus und Demokratie – Antinomie und Synthese. Zum Wechselverhältnis zweier politischer Strömungen im Vormärz*, Düsseldorf 2000, s. 135, 270 vd.

86 Nipperdey 1986, s. 123.

hedef açısından tanımlamak gerekir, "cemaati meydana getiren ortak nitelik açısından" değil.[87] Sonuncusu için milli bilinç kavramı kullanıma uygundur. Estel'in terminolojisine göre bir siyaset-öncesi, etnik beraberlik duygusu ve bir siyasi irade, her biri için farklı karışım oranlarında milli bilinçte birleşirler ki, bu oranlar, bir halkın hem kültürel geleneği hem de siyasi kaderi tarafından belirlenirler.[88]

Buna karşın milliyetçilikten ancak şu şartlar yerine geldiğinde söz etmek gerekirdi: Milli bilincin ve aynı zamanda dil ile kültüre dayanan, isterseniz "romantik" diyebileceğiniz bileşenlerin belirli bir sistemleştirmesi –ki bu her zaman rasyonelleştirilmesi de demektir–; milli bilincin dışarıdan gelen, hem milli hem de ulusaşırı bilinç biçimlerine "kapanması"; bu yolla rasyonelleştirilmiş ve parçalara ayrılmış milli bilinç ile *idées forces* olarak etkin olan ve fikirler ile menfaatler arasındaki gerilimle karakterize edilen siyasi alan arasında, aynı şekilde enetelektüel alanda kurulması gereken bir bağlantı.[89] Akılcı ve romantik milliyetçilikler yerine liberal, sol ve sağ milliyetçiliklerden söz etmeyi bu yüzden tercih ediyorum. Liberal ve sol milliyetçiliklerin, sağ milliyetçiliğe nazaran bir belirgin zamansal avantaja/öndeliğe sahip olmaları, milliyetçiliğin evvela ikincil öneme sahip bir siyasi konumdan formüle edilmesi ve dolayısıyla kaçınılmaz biçimde "statükoya karşı yöneltilmiş radikal tasarı" olarak görünmesi ile bağlantılı olabilirdi. Bu statü ortadan kalkıp, devlet muhtemelen bir ulus-devlete dönüşür dönüşmez, "çeşitli siyasi menfaatler ve sosyal gruplar bu fikri benimserler. Sadece bu bile tarihçilerin neden sıklıkla, milliyetçiliğin zaman içinde daha muhafazakâr olduğunu düşündüklerini açıklıyor.[90] Esasen milliyetçilik daha muha-

87 Max Weber: *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik*, Marianne Weber (yay. haz.), 2. baskı, Tübingen 1988, s. 487.

88 Bkz. Estel 2002, s. 37 vd. "Sivil ve etnik unsurların" farklı karışım oranlarını Smith de vurgular; Smith 1991, s. 13. Ancak burada milli bilinçle değil, milliyetçilikle ilişkilendirilmişlerdir.

89 Bkz. bu yönde düşünceler, Bourdieu 2001, s. 93 vd.

90 John Breuilly: "Nationalismus als kulturelle Konstruktion: Einige Überlegungen", Echternkamp ve Müller içinde 2002, s. 247-268, 253.

fazakâr olmuyor; sadece, liberal ve sol milliyetçiliklerin yanında artık bir de sağ milliyetçiliğin tezahür etmesiyle daha karmaşık hale geliyor. Böylelikle, pek çoğunun düşündüğü gibi, faşizmin köklerine mi ulaştık? Bu sorunun yanıtı faşizmden ne anlaşıldığına bağlıdır.

Faşizm

Hareket - birlik - parti

Az önce ortaya çıkan faşizmin kendi kendini açıklamaya çalıştığı ilk formüllerden biri, farklı biçimiyle, Mussolini'ye aittir: "Faşizm bir kilise değil, daha ziyade bir idman sahasıdır. Faşizm bir parti değil, bir harekettir."[91] Mussolini, Mart 1921'de bunu yazdığı zaman yersiz bir ifade değildi. Bir sosyal hareket, belli bir süreklilikle yüksek sembolik entegrasyon ve cüzi rol tayini temelinde değişken örgüt ve eylem biçimleri vasıtasıyla esaslı sosyal değişimleri temin etme, engelleme ya da geri alma hedefini takip eden bir "harekete geçiren kolektif aktör" olarak anlaşıldığı takdirde,[92] 1920 yılının sonbaharı ve kışında *fasci** adı altında toplanmış olan çok sayıda grup bu kavrama ziyadesiyle yaklaşır. Üyelerini çoğunlukla terhis edilmiş subaylardan topluyorlardı. Aralarında Arditi'nin** eski elit biriminin pek çok mensubu ve birliktelikleri belirli fikirler veya siyasi programlara değil, daha ziyade "burjuva karşıtı yaşam hissinin yarattığı bağa; eylemin, savaşın, fiziksel zor kullanmanın üstünlüğü dinamiğine" dayanan "lüzumsuz" addedilen je-

---

91 Benito Mussolini: *Dopo due anni; Opera omnia di Benito Mussolini, a cura di Edoardo e Duilio Susmel*, Cilt XVI, Floransa 1955, s. 211-213, 212.

92 Joachim Raschke: *Soziale Bewegungen. Ein historisch-systematischer Grundriss*, Frankfurt ve New York 1985, s. 77.

(*) Faşizme de adını veren İtalyanca fascio (demet) kelimesinin çoğuludur. Fascio (Latince fasces) birlikten doğan gücün sembolüdür. Bir demet çubuğun ortasına, keskin tarafı dışarıda kalacak biçimde bir balta yerleştirilir ve bu demet bir deri şeritle sarılarak bağlanır – ç.n.

(**) Birinci Dünya Savaşı sırasında İtalyan ordusunda görev yapan özel kuvvete verilen ad – e.n.

nerasyona mensup üniversite öğrencileri ve gençleri vardı.[93] Örgütsel yapıları az biçimlendirilmişti, son derece kişiseldi ve "duygusal cemaatleşmeye" (Max Weber) dayanıyordu. Hedefleri ekseriyetle negatif, yerleşik kaleleri yıkmaya yönelikti. İşçi hareketi, bilhassa taşrada, bu kalelerden her seferinde yeni taarruzlara girişiyordu ve bu taarruzlar hem büyük toprak sahiplerinin hem de küçük ve orta çitçilerin menfaatlerine aykırı düşen, son kertede bir kolektif-korporatif düzenin teminini hedefliyordu.[94]

Bu boyut her ne kadar önemli olsa da faşizmin belirleyici özelliğini burada tespit etmek mümkün değildir. Çünkü birincisi, İtalya için, hareketin 1921 sonbaharında zaten "anti-parti" bir partiye –*Partito Nazionale Fascista*'ya (PNF) [Faşist Ulusal Parti]– dönüştüğünde son bulduğu ve böylelikle ağırlık noktasını nihai olarak sosyal düzeyden siyasi düzeye kaydırdığı kabul edilir.[95] İkincisi, sosyal hareketin türüne odaklı bir görüş tarzı PNF'ye yakın paralelin, NSDAP'ın, başta hiç göze çarpmamasına yol açar. *Antipartito*'ya [anti-parti], *squadrismo*'ya* denklik, Almanya'da daha ziyade "Orgesch", Escherich örgütü tarzına göre yurttaş ve yerleşik nüfus savunma birimleri ile öncelikle başından beri sosyalist ve komünist ihtilal tehdidine karşı meşru müdafaa ve düzen organları olarak hareket eden gönüllü kıtalarında bulunur.[96] Böyle bir çıkış noktasından bakılınca, Andreas Wirsching'in 1918 sonrası sağ-radikalizmin ana-

93 Jens Petersen: "Das Problem der Gewalt im italienischen Faschismus, 1919-1925", Wolfgang J. Mommsen ve Gerhard Hirschfeld (yay. haz.): *Sozialprotest, Gewalt, Terror: Gewaltanwendung durch politische und gesellschaftliche Randgruppen im 19. und 20. Jahrhundert* içinde, Stuttgart 1982, s. 325-348, 334.

94 Bkz. Charles s. Maier: *Recasting Bourgeois Europe, Stabilization in France, Germany and Italy in the Decade after World War I*, Princeton 1975, s. 310 vd. Anthony L. Cardoza: *Agrarian Elites and Italian Fascism. The Province of Bologna 1901-1926*, Princeton 1983.

95 Bkz. Emilio Gentile: *Storia del partito fascista 1919-1922. Movimento e Milizia*, Roma ve Bari 1989, s. 219 vd., 314 vd.

(*) İtalyan faşizminin paramiliter hareketlerinden biridir. En yakın anlamı çeteciliktir – e.n.

96 Bkz. Pierre Milza–Serge Berstein: *Le Fascisme italien 1919-1945*, Paris 1980, s. 100. Horst G. W. Nusser: *Konservative Wehrverbände in Bayern, Preussen und Österreich 1918-1933*, Münih 1973.

lizinde, anti-Bolşevizm'in "meşru müdafaa" ve "düzen" adı altında hakikaten bir harekete geçirici ilke olduğu, "faşizm" ile onunla eşzamanlı olarak ilerleyen ırkçı-anti-semitist hareket arasında kesin ayrım önermesi bu nedenle mantıklıdır.[97] Bu sadece bir bilimsel faşizm tasarısı için, bu şekilde –sayıca az olmayanların iyi nedenlerle faşizmin en saf ifadesini gördükleri– görüngü kavramdan ayrılsa da tam olarak tatmin edici bir sonuç değildir.

NSDAP'ın hareket karakterini partinin özelliklerine mal ederek vurgulayan yorumlar bir o kadar az ikna edicidir.[98] Şu doğrudur: Nasyonal sosyalistler zaman zaman kendilerini hareket olarak göstermişlerdir. Bununla bazen Weimar parlamentarizmine karşıtlıklarını vurgulamayı, bazen de imparatorluk döneminden beri kendilerini partiden çok hareket olarak gören völkisch gruplara katılımı muhafaza etmeyi amaçlamışlardır.[99] Ancak örneğin Alfred Brunner ile birlikte Alman sosyalist hareketinin mensupları bir "öğreten ve öğrenen" hareket ile bir "mücadele ve talep eden" parti arasında ayrım yaptıklarında ve partinin rolünü tamamen geçen yüzyılın ileri gelenlerinin siyaset tarzı gibi seçim dönemleriyle sınırlı görmek istediklerinde; Artur Dinter ile birlikte Alman völkisch hareketinin mensupları hareketlerini öncelikle Luther tarafından başlatılan reformasyonun eserini devam ettirmesi ve bunun için her şeyden önce zihniyet değişimini sağlamaya çalışması gereken "zihin devrimi" olarak tanımladıklarında[100] *Völkischer Beobachter* gazetesinin bazı redaktörlerinin takdirini kazanabildiler. Fakat daha

97 Andreas Wirsching: *Vom Weltkrieg zum Bürgerkrieg? Politischer Extremismus in Deutschland und Frankreich 1918-1933/39. Berlin und Paris im Vergleich*, Münih 1999, s. 313.

98 Bkz. örneğin, Dieter Hein: "Partei und Bewegung. Zwei Typen politischer Willensbildung", *Historische Zeitschrift* 263, 1996, s. 69-97, 87 vd.

99 Bkz. Paul Förster: "Ein deutsch-völkischer Generalstab", *Hammer* 3, No. 45, Mayıs 1904, s. 207-210, 207. Theodor Fritsch: "Zusammenfassende nationale Organisation", *Hammer* 3, No. 47, Haziran 1904, s. 254. Völkisch gruplarda hareket-parti ilişkisi için bkz. Puschner 2001, s. 270 vd.

100 Bkz. Alfred Brunner: *Deutsche Not und Rettung!*, Duisburg 1921, s. 12 vd. Artur Dinter: *Ursprung, Ziel und Weg der deutschvölkischen Freiheitsbewegung. Das völkisch-soziale Programm*, Weimar 1924, s. 5.

Haziran 1920'de gazeteyi, parti siyaseti açısından kendini ortaya koyabilecek "cesaretten yoksun" olmakla suçlayan Hitler'de bunu başaramadılar. Hitler için völkisch tarafın önemli zayıflığı, "bir türdeş tepe örgüt tarafından yönlendirilen Marksist dünya görüşüne" uygun bir karşıt güç oluşturmada o zamana dek yetersiz kalmış olmasıydı. Her ne kadar Hitler bu karşıt gücü sadece "araç" olarak sunsa da elbette bununla kastedilen her halde ikincil anlamı değildi.[101] *Mein Kampf* [Kavgam] adlı kitaptan alıntılanan ve bazılarının, hareketin karakterine dair bir açıklama olarak görmek istedikleri cümle gerçekte organizasyon biçimli parti lehine bir söylemdir: "Her dünya görüşü, bin kez doğru ve insanlık için son derece faydalı olsa da, ilkeleri bir mücadele hareketinin sancağı olmadığı sürece pratikte bir halkın yaşamının biçimlendirilmesi için önemsiz kalacaktır. Yine, etkileri fikirlerini tam olarak zafere taşımadığı sürece ve parti dogmaları halkın birliğinin yeni devlet ilkelerini oluşturduğu sürece parti olacaktır."[102] Sonunda sağcıların cephesinde hegemonyayı kazanan da Büyük Almanya'nın Alman völkisch Özgürlük *Hareketi* değil, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi *Partisi* idi.

Faşizmin hareket karakteri tezinin, üyeliğin sadece –bir siyasi partide âdet olduğu gibi– oy vermede ve üyelik aidatında söz konusu olmadığı, daha ziyade tüm yaşamsal ilişkileriyle tamamen şahsı içerdiği argümanıyla da gerekçelendirilmesi mümkün değildir. Fritz Schotthöfer konuya en erken yaklaşımlardan birinde, faşizm adlandırmasının hareketin ruhu ve hedefleri hakkında hiçbir şey ifade etmediğini, sadece bir araya gelişin türü hakkında bir şey ifade ettiğini dile getirirken bunu kastediyordu: "Bir fascio bir cemiyet, bir birliktir; faşistler birlikçilerdir ve faşizm olsa olsa birlikçiliktir."[103] J. W. Mannhardt da İtalyanca *fascio*'nun Almanca karşılığını "bund" [birlik] kelimesin-

101 Adolf Hitler: *Mein Kampf*, 40. baskı, Münih 1933, s. 422 vd. Hitler'in bu noktada völkisch gruplardan uzak kalışını en iyi yansıtan Albrecht Tyrell: *Vom "Trommler" zum "Führer". Zum Wandel von Hitlers Selbstverständnis zwischen 1919 und 1924 und die Entwicklung der NSDAP*, Münih 1975, s. 90 vd.

102 Hitler 1933, s. 418.

103 Fritz Schotthöfer: *Il fascio. Sinn und Wirklichkeit des italienischen Faschismus*, Frankfurt 1924, s. 64.

de gördü ve faşizmi, dikey yapılandırılmış ve en tepede Duce'ye [lider] sahip, "Männerbund'lardan* oluşan bir sistem" olarak tanımladı.[104] Prusya İçişleri Bakanlığı'nın bir bildirisi Ağustos 1930'da NSDAP'a bir "siyasi parti ve siyasi birlik olarak çifte karakter" onayı verdi; bu, Weimar Cumhuriyeti'nin sonlandığı dönemde parti sosyolojisi üzerine yapılan en önemli araştırma tarafından da onaylanmış bir tespittir.[105] Bu tespit, siyasi partiler hakkında yazdığı eserinde (1952) faşist partilerin özgül farkını birlik olma özelliklerinde tespit eden Maurice Duverger tarafından daha da sivriltildi. Duverger, Herman Schmalenbach'ın –"cemaat" [gemeinschaft] ve "topluluk" [gesellschaft] arasında yer alan bir kategori olarak– birlik tespitine katılıyordu. Duverger'e göre, bu kategori tıpkı topluluk gibi gönüllü mensubiyete dayanır ancak aynı zamanda tıpkı cemaat gibi tüm kişiliği ve bu noktada bilhassa duygusal yaşamı ele geçirir. Yine bu düşünceye göre, normal partiler daima cemaat, topluluk ve birliğe özgü unsurların bir karışımını ortaya koyarlarken, faşist (ve bu arada komünist) partiler gibi partiler, birliğe özgü bileşenlerin ağırlıklı oluşuyla belirlenirler; bu yüzden totaliterdirler. "Böylelikle sonuç olarak komünist ve faşist partiler, Schmalenbach'ın tasvir etmiş olduğu birlik kavramına uygunluk gösterirler. Nasyonal sosyalistler bunu apaçık onaylamışlardır ve çoğu faşist parti bu örneğe göre hareket etmiştir."[106]

Birlik gibi böylesine güçlü biçimde kişisel ve duygu teme-

(*) "Erkek birliği" anlamına gelen kavram 1902'de halk bilimci Heinrich Schurtz tarafından ortaya konmuştur. Bu tür ittifakların en önemli özellikleri, müşterek hedef, değişmez ritüeller ve kurallar, hiyerarşik düzen, gizlilik ve kadınların dışlanmasıdır – e.n.

104 Johann W. Mannhardt: *Der Faschismus*, Münih 1925, s. 164, 173 vd.

105 "Denkschrift des Preussischen Ministeriums des Innern über die Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei als staats- und republikfeindliche hochverräterische Verbindung", *Staat und NSDAP 1930-1932. Quellen zur Ära Brüning*, (der.) Gerhard Schulz. Ilse Maurer ve Udo Wengst (yay. haz.), Düsseldorf 1977, s. 96-155, 98. Sigmund Neumann: *Die politischen Parteien der Weimarer Republik (1932)*, 5. baskı, Stuttgart 1986, s. 83. Benzer, Heinz Marr: *Die Massenwelt im Kampf um ihre Form*, Hamburg 1934, s. 458 vd.

106 Maurice Duverger: *Die politischen Parteien*, Tübingen 1959, s. 145. Duverger, Herman Schmalenbach'a atıfta bulunur: Die soziologische Kategorie des Bundes, *Die Dioskuren* I, 1922, s. 35-105.

linde şekillenmiş bir fenomenin, dayanışmalarını ağırlıklı olarak ideolojiler üzerine kuran komünist partilerin hususiyetinin doğru değerlendirilmesine az yaradığı burada sadece ima edilebilir. Ancak bu da faşizmin özgül farkını tespit etmek için yeterli değildir. Şüphesiz ki, faşizm önemli ölçüde savaş sonrası dönemin birliğe dayalı cemaatleştirmelerinden; savaştan dönenlerin, köklerini yitirmiş varoluşların ve beylik partilerinin, gönüllü kıtaların kumandanı etrafında yandaşları olarak toplanan ya da gençlik ittifaklarında birleşen muhaliflerinin geniş mevcudundan beslenir. Şu da açıktır ki, faşizmin tüm segmentleri burada tespit edilmişlerdir: Kuzey ve orta İtalya'da, bir kolektif coşkunluktan ilham almış olan ve bazı açılardan Victor Turner'in "spontane cemaat" tipini hatırlatan *squadre*;* Almanya'da SA [Hücum Kıtası], HJ [Hitler Gençliği] ya da Nasyonal Sosyalist Öğrenci Birliği.[107]

Bununla beraber ortaya konulan spektrum, faşizmden hem daha geniş hem de daha dardır. İttifaklar, kaçınılmaz biçimde siyasi iktidarı kazanmak üzerine kurulmuyorlardı; ki faşizm için şüphesiz olan bu iktidar hedefidir. Gençliğin oluşturduğu pek çok birlik sadece yeni bir "gençlik imparatorluğu"nu hedefliyordu; yani siyasi-resmî hırslardan ziyade alt-kültürel hırsların peşinden gidiyorlardı. Doğal olarak gerçekleştiği üzere siyasi alana girdiklerinde, solun mücadele ittifaklarının mevcudiyetinin de kanıtladığı gibi, kesinlikle kaçınılmaz biçimde sağ kutupta yer almıyorlardı. Hatta sağ mücadele ittifakları, zaman zaman alıcılarını komünistlere yönelten Oberland Birliği örneğinin gözler önüne serdiği gibi, dikkate değer dalgalanmalar yaratma yeteneğine sahipti.[108] Diğer yandan SS'lerle birlik-

(*) Squadre paramiliter çeteler, gruplardır; squadra (çete, grup) kelimesinin çoğuludur – ç.n.

107 Emilio Gentile *squadra*'yı göz önünde bulundurarak, Schmalenbach'ın birlik kavramını karşılayan bir *tipo di comunione*'den [cemaat tipi] söz eder. Bkz. Gentile 1989, s. 525. SA'nın birlik karakterini başta Ernst Fraenkel vurgular: *Der Doppelstaat*, Frankfurt–Köln 1974, s. 224.

108 Ana hatlarıyla Felix Raabe: *Die bündische Jugend*, Stuttgart 1961. Ernst Posse: *Die politischen Kampfbünde Deutschlands*, Berlin 1933. James M. Diehl: *Paramilitary Politics in Weimar Germany*, Bloomington 1977.

te, birleşmenin başı tarafından Männerbund biçiminden kesin olarak ayrı tutulmuş olan ve birlik sosyolojisi açısından Georg Simmel'in ortaya koyduğu anlamda en başta henüz gizli topluluk olarak sınıflandırılması gereken bir birleşme NSDAP'a aitti. Ağırlıklı olarak bürokratik şekilde örgütlenmiş, doktorlara, avukatlara ya da öğretmenlere yönelik zümre örgütlerinin ağı, bir o kadar az birliğe dayalıydı. PNF veya NSDAP başlangıç niteliği taşıyan bir kadro partisinden kitle partisine ne derece dönüştüyse, onları ittifaklar olarak görme imkânı –her ne kadar bu sosyal tip için karakteristik olan kişisel yandaşlık ve duygusal bağlanma biçimi mevcut kalsa da– o derece azdır.

Bir faşizm kavramı belirlemesi bu nedenle en iyi biçimde burada ve sosyal hareketin tipinde değil, faşizmin siyasi birleşme olarak –parti olarak– görüngüsünde saptanır. Esasen faşizm her zaman, başka ne olursa olsun, her şeyden önce bir *parti*dir. Almanya'da en başından beri, İtalya'da ise *antipartito* olarak kaotik başlangıç devrinin ardından, 1921'den itibaren böyledir. Partileri, Max Weber ile birlikte, "(resmî) serbest propagandaya dayanan, öncülerine bir birleşme içinde iktidar verme, aktif katılımcılarına ise bu suretle (manevi veya maddi) fırsatlar (nesnel hedefleri gerçekleştirme veya kişisel menfaatleri elde etme ya da her ikisini de başarma fırsatları) sunma amacını güden sosyalleşmeler" olarak tanımlamak mümkündür.[109] Bunun dışında partiler, yine Weber'e göre, üç boyutta sınıflandırılabilirler. Bu boyutlar; partilerin ulaşmak için siyasi iktidar elde etmeye çalıştıkları hedefler, destekledikleri örgüt ve tercih ettikleri araçlardır. Birinci boyuta göre, daha çok sınıf veya zümre partisi, daha çok ideoloji partisi veya daha çok patronaj partisi; ikinci boyuta göre, daha çok karizmatik, daha çok geleneksel veya daha çok resmî-yasal olabilirler; üçüncü boyuta göre ise daha çok zora veya daha çok barışçıl oy propagandasına dayalı örgütlenmeler söz konusu olabilir. Peki, hangi kombinasyon faşist partiler için tipiktir?

---

109 Max Weber 1976, s. 167.

Faşist partiler: Araçlar, örgüt yapısı, hedefler

Bu soru en basit biçimde tercih edilen araçlar için yanıtlanmalıdır. Faşist partiler, siyasi ve paramiliter olmak üzere, birbirleriyle yakın işbirliği içinde olan iki kanat şeklinde örgütlenirler. Dolayısıyla ikili bir çehreye sahiptirler ve ihtiyaca göre bu çehrelerden birini veya diğerini kullanırlar. Gerek PNF, gerekse NSDAP serbest seçimlere katılmış ve uyguladıkları bu meşruiyet taktiği çerçevesinde devletin iktidar tekeline saygı duyduklarını ilan etmişlerdir. Aynı zamanda silahları olan, siyasi muhaliflere karşı cezalandırma eylemleri düzenleyen ve muhaliflerin beslendikleri kaynakları yok eden *squadre d'azione* [eylem grupları] ve SA hücum kıtalarıyla bağlarını da korumuşlardır. İtalya'da toplam 220.000 üyeden oluşan genel faşist hareket içinde squadristlerin* oranı üçte bir ila yarı yarıya arasında değişiyordu. Kesin rakamlarla vermek gerekirse 73.000 ila 110.000 kişi oldukları söylenebilir (Nisan 1922). Almanya'da SA, iktidarın ele geçirilmesinden sadece birkaç hafta önce yaklaşık 430.000 üyeye sahipti; partinin toplam üye sayısı ise 850.000'di. "Hareketin üye mevcudundaki bu milis payı alışılmışın dışında yüksekti ve bu paya başka hiçbir siyasi gruplaşma tarafından ulaşılmadı."[110] Şiddet bilançosu da elbette bu rakamlara uygundu. İtalya için resmî şiddet istatistiği 1920 yılında ve 1921'in ilk yarısında aşağı yukarı 500 ölü ve 2.000'in üzerinde yaralıya işaret etmektedir; Prusya'da ise 1931/32 yıllarında 190 ölü ve yaklaşık 10.000 yaralı mevcuttur. Her şey – topyekûn harekette mücadele birliklerinin sayısal payı, şiddetin parti imajı için oynadığı rol, başarılı şiddet stratejisinin oy propagandasında sahip olduğu güçlendirici etki– dikkate alındığı takdirde, Sven Reichardt'ın hükmüne katılmamak mümkün değildir. Reichardt'a göre, faşizmi diğer çoğu partiden ayıran, zora dayalı örgüt olma özelliğiydi. Emilio Gentile'ye katı-

(*) İtalyanca "squadristi", en bilinen adıyla Kara Gömlekliler'dir (camicie nere) – e.n.

110 Bkz. Sven Reichardt: *Faschistische Kampfbünde. Gewalt und Gemeinschaft im italienischen Squadrismus und in der deutschen SA*, Köln 2002, s. 254 vd., 261.

larak bir *partito milizia*'dan [milis partisi] söz etmek de mümkündür.[111]

Bunun için olasılığın koşulunu ortaya koymak zor değildir. 1918 yılının hemen ardından ne İtalyan ne de Alman devleti, varlığı kendileri tarafından o zamana dek iddia edilen meşru fiziksel güç kullanma tekelinin icrasını temin edebilecek durumdaydı. İtalyan hükümeti, fabrika ve toprak işgallerini, yani sürekli yasa ihlalleriyle kendini gösteren ve giderek artan sosyal çatışmaları kontrol altına almaktan aciz görünüyordu. Fütüristlerin şiddet eylemleri karşısında, örneğin Nisan 1919'da *Avanti* baskını ya da Eylül 1919'da D'Annunzio komutasında Fiume'yi işgal eden ve aylarca ellerinde tutan *desperados** karşısında yine aciz kalıyordu.[112] Almanya'da Kasım Devrimi'nin akabinde her yerde, şiddet biçimli eylemlerine resmî otoriteler tarafından başka alternatif olmadığı için mecburen izin verilen yurttaş savunma ittifakları, hak savunma örgütleri ve gönüllü kıtalar ortaya çıkıyordu.[113] Dolayısıyla şiddeti siyasi günlük yaşamın bir görüngüsü yapan ilk olarak ve sadece faşizm değildi. Ancak şüphesiz şiddeti *parti politikasının* bir tipik aracı haline getiren faşizmdi ki, bu araçla birlikte devlete ait şiddet tekeli fiilen reddediliyordu. Her ne kadar faşizm, o dönemde benzer biçimde politikayı iç savaş politikası olarak gören komünistlerle bu noktada bir araya gelse de yapısal benzerliği esas itibarıyla daha aşikârdı. Komünist partilerin şiddet tekeline saygı göstermeleri ileride istisnadan ziyade genel kuralı oluşturacaktı. Aynısını faşizm için tasavvur etmek mümkün değildir.

---

111 Bkz. aynı eserde, s. 74; Gentile 1989, s. 461 vd.

(*) İtalyanca desperado (haydut) kelimesinin çoğulu – ç.n.

112 Bkz. Adrian Lyttelton: "Faschismus und Gewalt: Sozialer Konflikt und politische Aktion in Italien nach dem Ersten Weltkrieg", Mommsen–Hirschfeld 1982 içinde, s. 303-324; Petersen 1982.

113 Bkz. Diehl 1977; Klaus-Jürgen Müller–Eckhardt Opitz (yay. haz.): *Militär und Militarismus in der Weimarer Republik*, Düsseldorf 1978. Bernd Weisbrod: *Gewalt in der Politik. Zur politischen Kultur in Deutschland zwischen den beiden Weltkriegen; Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 43, 1992, s. 391-404. Wirsching 1999, s. 299 vd. Dirk Schumann: *Politische Gewalt in der Weimarer Republik 1918-1933. Kampf um die Strasse und Furcht vor dem Bürgerkrieg*, Essen 2001.

Aynı şekilde, bu anlamda aralarında bir ihtilaf bulunmayan bu iki yapılanmanın örgüt yapısında karizmatik özelliklerin ağır bastığı tespiti yer alabilir. Bu, en tepedekiler, plebisiter liderler için geçerlidir; çağdaş sosyoloji onlar için karizmayı zaten belgelemiştir.[114] Ancak bu durumda Max Weber'in varsayımlarına dayanarak kesinlikle karizmadan değil, aksine karizmanın, "aktif kitle demokratikleştirmesi" süreci için karakteristik olan "farklı yorumlanmasından" söz edilmesi gerektiği hususunu hesaba katmaz. Bu, bugün de ilgili araştırmalar tarafından yeterince dikkate alınmayan bir değişkendir. Bu süreçte karizma bir çifte değişime uğrar. Bir "anti-otoriter değişime" tâbidir ve bununla birlikte, hükmedilenler tarafından –doğuştan karizmada "görev gereği" olan– tanınma, yasallık *nedeni* olur. "Sahip olduğu karizma sayesinde meşru hükümdar, daha sonra hükmedilenlerin inayetiyle, onların (resmen) istedikleri gibi özgürce seçtikleri ve iktidara getirdikleri, icabında da iktidardan indirdikleri bir hükümdara dönüşür."[115] Karizmanın bu şekilde demokratikleştirilmesi aynı zamanda, karizmanın kendisinin belirgin biçimde temsil edilebilir olmasını mümkün kılar. Weber'e göre karizma, ya "mutlaka objeye veya –buna doğal olarak sahip olan– şahsa bağlı olan, hiçbir şeyle kazanılmayan bir Tanrı vergisi"dir, "ve ancak böyle tam anlamıyla bu adı hak eder." "Ya da bu karizma objeye veya kişilere, elbette günlük hayatın dışından birtakım araçlarla yapay olarak kazandırılabilir ve kazandırılmak zorundadır."[116]

---

114 Bkz. Mussolini için Robert Michels: "Über die Kriterien der Bildung und Entwicklung politischer Parteien", *Schmollers Jahrbuch* 51, 1927, s. 509-531; 1930, s. 266 vd. Hitler için: Marr 1934, s. 487 vd.

115 Weber 1976, s. 156. Bölüm başlığı: "Die herrschaftsfremde Umdeutung des Charisma." Bu bölüm, kitle demokratikleştirmesi sürecini konu alan parlamento yazısının ilgili açıklamaları ile ilişkilendirilmelidir; Max Weber, "Zur Politik im Weltkrieg", Wolfgang J. Mommsen ve Gangolf Hübinger (yay. haz.), *MWG Cilt I/15* içinde, Tübingen 1984, s. 538 vd. Faşizmle ilgili Weber'i temel alan literatür ise doğuştan karizmayı temel alır, böylelikle hem karizmatik lidere olması gerekenden fazla değer verilmesine hem de faşizmin bir "siyasi din" olarak yorumlanmasına neden olur. Bu da milliyetçilik ile arasındaki farkın ortadan kaybolması sonucunu doğurur. Bkz. bu anlamda son olarak sadece Wehler 2003, s. 542 vd.

116 Weber 1976, s. 245 vd.

İlk biçim, doğuştan karizma, son derece nadirdir ve tarihsel açıdan öncelikle, dünya dinlerini veya dünya krallıklarını yaratmış olan büyük din kurucuları, peygamberler ve savaş kahramanlarıyla bağlantılıdır. İkinci biçim, yapay olarak yaratılan karizma, daha sonra modern çağın –siyasi, dinî veya sanatsal alanda rasyonel faaliyetlerin var oluşunun– şartları altında, modern kitle iletişim araçlarının hizmetindeki olağan araçlarının da giderek artan katkısıyla ihtiyaca göre geliştirilmek üzere karizmatik eğitimin tüm biçimlerinde erkenden kendini gösterir.[117] Bu, Mussolini veya Hitler gibi politikaya girmeden önce biyografileri sönük ve vasatın altında olan şahısların yükselişini; olağandışılığı sadece konuşma yeteneği, rol yapma sanatı ve taktiksel kurnazlık gibi boyutlarda anlaşılır kılan fakat gerçek liderlik niteliklerini neredeyse hiç göstermeyen yeterlilik profillerinin dar yapısını açıklar.[118] Son olarak karşılıklı etkileşim yoluyla lider, yandaş ve kitle arasında ortaya çıkan, bir tiyatro mizansenindeki gibi duygulu-duygulandırıcı anların büyük rol oynadığı bir güven ilişkisinin ortaya çıkışını da açıklar, ki daha sonra faşist rejimde sinemacılık, radyoculuk ve basına devlet müdahalesiyle kat kat artırılan reklam ve propagandanın kullanımı bu rolün önemini daha da artırır.[119] Adorno, da-

---

117 Bkz. daha fazla bilgi için Ronald M. Glassmann: "Manufactured Charisma and Legitimacy", Varto Murvar (yay. haz.): *Max Weber's Political Sociology. A Pessimistic Vision of a Rationalized World* içinde, Westport ve Londra 1984, s. 217-235. Edgar Grande: "Charisma und Komplexität. Verhandlungsdemokratie, Mediendemokratie und politischer Eliten", *Leviathan* 28, 2000, s. 122-141, 134 vd.

118 Bkz. Hitler için Ludolf Herbst: "Der Fall Hitler–Inszenierungskunst und Charismapolitik", Wilfried Nippel (yay. haz.): *Virtuosen der Macht: Herrschaft und Charisma von Perikles bis Mao* içinde, Münih 2000, s. 171-191. Mussolini için Renzo De Felice: *Mussolini il fascista I*, Torino 1966, s. 464 vd.; Denis Mack Smith: *Mussolini. Eine Biographie*, Münih ve Viyana 1983, s. 179 vd. Ayrıca Emilio Gentile'nin aydınlatıcı araştırması: "Mussolini's Charisma", *Modern Italy* 3, 1998, s. 219-235. Bu araştırmanın sonucuna göre, Mussolini kendisi tarafından kurulan *Fasci di combattimento*'da kesinlikle *Duçe* olarak hürmet görmedi; elbette prestij sahibiydi, fakat karizması yoktu. Ancak 1925'ten sonra parti içindeki otoritesi, karizmatik özellikler kazanmaya başlayacak kadar tartışmasızdı. Elbette bu, partinin daha önce yerel ve bölgesel düzeyde, –Mussolini çevresinde toplanmamış– karizmatik organizasyon örnekleri göstermesini değiştirmez.

119 Bkz. İtalya için Pietro Melograni: "The Cult of the Duce in Mussolini's Italy", *Journal of Contemporary History* 11, 1976, s. 221-237. Philip Cannistraro: *La*

ha 1936'da bunu çok açık formüle etmiştir: "Muhtemelen faşizmin yapısına dair en derin anlayışlara, faşizmde öncelikle siyasi merkeze –ya da daha doğrusu siyasi ön plana– geçen ve ekonomik şartları muhtemelen yine faşizminkilerle uyuşan reklamların araştırılması sayesinde ulaşılabilir."[120] Aynısı, *mutatis mutandis*, orta düzeydeki liderlerin sivrilmeleri, Almanya'da bölge yöneticileri, İtalya'da *ras* ve *rassini** için, hatta kudretleri yerel grup liderinin şahsına ve angajmanına bağlı olan yerel gruplar için geçerlidir.[121]

Her iki faşist parti için genel olarak, karizmatik örgütlere özgü biçimde büyük ölçüde duygusal cemaatleşmeye, yerleşik partilerde ve yönetimde hâkim olan, anonim ve "halka yabancı" bulunan bürokratik yapılardan bağımsız olarak yeni sosyal ilişkilere girme arzusu ve umuduna dayandıklarını söylemek mümkündür. Mart 1919'da Mussolini tarafından hayata geçirilen *Fasci di combattimento*, kendilerini önce *antipartito* olarak tanımladı ki, burada kendini ifade eden sadece parlamenter sisteme karşı değil, biçimsel örgüt prensibine karşı da bir heyecan unsuruydu [Affekt]. Hatta bu heyecalandırıcı daha sonra faşizme yönelik kitle akını esnasında kaçınılmaz evcilleştirilmeyi [Zähmung] tecrübe ettiğinde ve hareket nihayet kendi statülerini ortaya koyduğunda, bunu uzun süre Weberci anlamda "makine" haline getirmedi. *Partito nazionale fascista*, Wolfgang Schieder'e göre, *fascismo regime* zamanına dek,

---

fabbrica del consenso. Fascismo e mass media, Bari 1975. Almanya için Ian Kershaw: *Der Hitler-Mythos. Volksmeinung und Propaganda im Dritten Reich*, Stuttgart 1980; Sonbahar 2000, *a.g.e.*, bunun da Weber'in karizma anlayışıyla kararlaştırılması olasılıklarını hafife alır.

120 Theodor W. Adorno: 25.06.1936 tarihinde Horkheimer'e yazılmış mektup, Theodor W. Adorno, Marx Horkheimer: *Briefwechsel*, Cilt 1, 1927-1937, Christoph Gödde ve Henri Lonitz (yay. haz.), Frankfurt 2003, s. 166.

(*) "Ras" bölge lideri, "rassini" ise bölge yöneticileridir – ç.n.

121 Bkz. Peter Hüttenberger: *Die Gauleiter. Studien zum Wandel des Machtgefüges in der NSDAP*, Stuttgart 1969; Carl Wilhelm Reibel: *Das Fundament der Diktatur: Die NSDAP-Ortsgruppen 1932-1945*, Paderborn 2002, s. 283. *Ras* ve *rassini*, bölgesel faşizmin yerel matadorları için bkz. Roger Engelmann: "Regionalismus und Zentralismus in der faschistischen Bewegung Italiens", Horst Möller (yay. haz.): *Nationalsozialismus in der Region. Beiträge zur regionalen und lokalen Forschung im internationalen Vergleich*, Münih 1996, s. 305-312, 309 vd.

"örgütlü bir birimi" değil, daha ziyade "hareketin içinde hâkimiyet uğruna birbirleriyle mücadele veren, şahıslara dayanan iktidar gruplarının gevşek birliğini" temsil etti. PNF ancak Matteotti Krizi'nin ardından yeni genel sekreter Farinacci tarafından bir hiyerarşik merkezîleşmeye tâbi tutuldu ve daha sonraki genel sekreterler Turati ve Starace'nin zamanında "öncelikli olarak siyasi açıdan motive edilmemiş kariyeristlerin ve uyum sağlamış yandaşların bir bürokratik kitle örgütüne dönüştü."[122]

Bu derece uzun geçiş süresi olmayan ve başından itibaren belli bir bürokratik temele sahip olan[123] NSDAP'ta karizmanın yapıyı şekillendiren gücü bu yüzden daha az değildi. Bu, Gregor Strasser'in 1928'den itibaren kadro partisinden kitle partisine dönüşümü başarıyla sağlamayı denediği parti reformlarının kaderi vasıtasıyla kesin olarak kanıtlanabilir. Strasser partinin alt makamlarını merkeze yönelik başvurularda resmî hiyerarşiye riayet etmekle yükümlendirdi. İmparatorluk ve eyalet denetimleri biçiminde, bölgesel parti liderlerinin gücünü sınırlayan bir dikey kontrol sistemi getirdi ve daha sonra hükümet fonksiyonunu yerine getirecek olan kalifiye uzmanların parti içine çekilmesi sayesinde, iktidarın ele geçirilmesini tek merkezden hazırlayacak yeni bir örgüt bölümü kurdu. Bunun dışında düzenli olarak gerçekleştirilen yerel yönetici toplantıları ve olağanüstü kongreler aracılığıyla daha uzun vadeli bir koordinasyon oluşturmayı ve bu şekilde Hitler'in "fırsatçı" yönetim stilini engellemeyi umut ediyordu. Ancak onun yenilikleri 1932 yılından daha uzun ömürlü olmadı. Strasser, Hitler

122 Bkz. Wolfgang Schieder: "Der Strukturwandel der faschistischen Partei Italiens in der Phase der Herrschaftsstabilisierung", a.g.e. içinde, *Faschismus als soziale Bewegung*, 2. baskı, Göttingen 1983, s. 69-96, 71, 87. PNF'nin o zamana dek partiden çok hareket olarak görülmesi gerektiği görüşüne katılmam mümkün değil.

123 Bkz. Hans Gerth: "The Nazi Party: Its Leadership and Composition", *The American Journal of Sociology* XLV, 1940, s. 517-541. Dietrich Orlow: *The History of the Nazi Party: 1919-1933*, Pittsburgh 1969, s. 60 vd., 78 vd. Georg Franz Willing: *Die Hitler-Bewegung. Der Ursprung 1919 bis 1922*, Oldendorf 1974, s. 102 vd., 145 vd., 253 vd. Wolfgang Horn: *Der Marsch zur Machtergreifung*, Düsseldorf 1980, s. 278 vd.

ile iktidar mücadelesini kaybeder etmez, imparatorluk denetimleri feshedildi ve yerel yöneticiler yine doğrudan Führer'e bağlı merciler oldu. Gerçi yönetimin koordine edilmesine yönelik bir Siyasi Merkez Komisyonu kurulmuştu, fakat bu komisyon Rudolf Hess'in emrine verilerek fiilen etkisiz kılındı. "Böylelikle sadece parti aparatının Strasser'in korumak istediği katı merkezî yapısı parçalanmakla kalmadı, yapıcı bir siyasi planlama çalışması da olanaksız hale geldi. NSDAP otuz iki parçadan oluşan bir yerel birliğe dönüştü. Partinin imparatorluk yönetimi artık sadece itibari bir kurum olarak varlık gösteriyordu."[124]

Hücum kıtaları ilk tahminin aksine, bürokratik veya askerî disiplinden ziyade karizma temelinde şekillendirilmişti. Squadre'ler yerel koşullara uyumlu ve mensuplarının yaşam dünyasıyla yakından bağlantılı olan, esnek büyüklükte birimlerdi. Örgüt yapıları piramitsel değil, hücreseldi; birlikleri kişisel-heyecan yaratan ilişkilere dayanıyor ve bir ordu birliğinden çok bir *street corner society*'ye* veya bir çeteye benziyordu. Liderler genellikle oy birliğiyle seçiliyordu. Subayların kopyası değillerdi; zora dayalı teşebbüslerinde serbest hareket etmeleri nadir görülen bir durum değildi ve mevkilerini yandaş ağları kurmak için kullanıyorlardı. "Squadre liderlerinin seçiminden, onların yoldaş ve üst arasındaki çifte mevkileri ortaya çıkıyordu. Böylece itaat ve yarı demokratik atama arasında, sadece dayanışma çeteleri aracılığıyla yatıştırılabilen, belirgin bir gerilim kendini gösteriyordu. Bu, squadre'nin hem gücünü hem de zayıflığını ortaya koyuyordu. Çünkü sadakat etiği gerekçeleri her ne kadar bir yandan mensupların kapsamlı bir bağlılığını mümkün kıldıysa da diğer yandan rasyonel menfaatlerle gerekçelen-

124 Hans Mommsen: *Aufstieg und Untergang der Republik von Weimar 1918-1933*, Berlin 1998, s. 404 vd., 615; bkz. aynı yazarın: "Die NSDAP: Typus und Profil einer faschistischen Partei", Christof Dipper (yay. haz.): *Faschismus und Faschismen im Vergleich. FS Wolfgang Schieder*, Köln 1998, s. 23-35, 32. – Strasser adının yazılış biçimi her yerde aynı değildir. Ben ad sahibi tarafından tercih edilen biçime riayet ediyorum.

(*) William Foote Whyte'ın 1943'te yayımlanan kitabının adı. Kitapta Boston'daki İtalyan göçmenlerin kurduğu, içlerinde Mussolini sempatizanlarının da bulunduğu sokak çeteleri örnek-olay incelemesiyle ele alınmıştır – e.n.

dirilmeyen hiyerarşi daimi olarak karizmatik yönetimle sağlamlaştırılmak zorunda olduğundan son derece kırılgandı."[125]

SA'da durum biraz daha karışıktır. Hitler'in tekrar tekrar geri döndüğü ilk fikri, bir "terör aracı", Amerikan sendika ve seçim çetesi benzeri bir "demagojik provokasyon ve yıldırma kıtası" fikriydi. Bu fikrin askerî yapısı olamazdı, çünkü söz konusu olan sadece, disipline dayalı cezalandırma hakkı olmayan bir gönüllüler birliğiydi. Yine de bu fikir 1921'den itibaren silahlı ittifakların çok sayıda mensubunun akınıyla akamete uğratıldı. Bu ittifaklar SA'yı hususi komuta yapısına ve siyasi örgüt karşısında bağımsızlığa sahip olan bir iç savaş *ordusu* haline getirmek istiyorlardı ve bu, en dikkat çekici biçimde Ernst Röhm'ün siyasetçiler karşısında askerlerin önceliğine dair düşünceleriyle dile geliyordu. 1925'te Röhm'ün ayrılışının ardından Franz Pfeffer von Salomon bunu bir uzlaşma çözümüyle denedi. Onun tarafından ortaya konan "çete benzeri savaş cemaatlerinin hiyerarşisi" (Wolfgang Sauer) hem Hitler ve taban tarafından tercih edilen "birliksel" örgüt biçimlerini hem de kitle izdihamından doğan zorunlulukları hesaba katmalıydı. Röhm'ün SA'nın başına geri dönüşüyle ibre yine daha çok ordu fikri yönünde duruyor ancak örgütsel yenilikler özünde kişiselci lider-taraftar kalıbını ortadan kaldıramıyordu. SA, 1934 yazında başsız kalana dek, aslında sadece karizmayla bir arada tutulan birliksel ve askerî unsurların tuhaf bir karışımıyla karakterize edilmeye devam etti.[126]

Nihayet karizmayı özgül hususi kuruluşlar kurarak canlı tutmaya ve rutinleşmeden korumaya dönük çok yönlü çabalar da bu tür bir yapı biçimi için tipiktir Bir yandan yer itibariyle ayrılmış ve kamudan saklanmış yaşam biçimlerinin yaratılması –ki Almanya'da örneğin SS'lerin kurumlarıyla mevcut olmuşlardı–, diğer yandan bir bakıma bunun zaman boyutun-

125 Reichardt 2002, s. 477, 395 vd., 426 vd., 501.

126 Wolfgang Sauer: "Die Mobilmachung der Gewalt", Karl Dietrich Bracher (vd.), *Die nationalsozialistische Machtergreifung*, 3 Cilt, Frankfurt 1974, 3. Cilt, s. 201, 212; Reichardt 2002, s. 143 vd., 390 vd. Röhm'üm düşünceleri için bkz. Peter Longerich: *Die braunen Bataillone. Geschichte der SA*, Münih 1989, s. 39 vd.

daki karşılığı olarak, kökendeki karizmatik ateşin korlarının her alanda olduğu gibi yine güdümlenen ve sahnelenen kolektif bir esrimeyle canlandırılması olarak şenlikler, bunun parçalarıdır. Çok defa "estetikleştirme" veya "siyasetin kutsallaştırılması" olarak tanımlanan bu esrime gerçekten de önce faşist parti içinde, daha sonra da faşist rejimde, normal olarak siyasi ilişkilerin boş yeri doldurmaya eğilimlidir. Bu yüzden kilise ve geç 19. yüzyılın operasından gelen (Verdi, Wagner) "liturji transferinin" fevkalade büyük anlamı, ruh hali mimarisinin ve anı kültlerinin büyük rolü, kaynak miti temsil eden kişi olarak liderin tam olarak hesaplanan istihdamı, hepsi sadece bir göreve hizmet eder: "Deneyim cemaatinin" sürekli olarak yenilenen kutlaması ve sadece bu cemaatte mümkün olan karizmatik inayet bağışı.[127]

Hedefler sorusuyla birlikte şiddetli fikir ayrılıklarının bölgesine girilir. Şayet ben doğru görüyorsam, araştırmalar, faşizmi sosyal alanın yapısının ortadan kaldırılmasının, "sınıf toplumunun yıkılışının" (Arendt) sonucu olarak yorumlayan kitle toplumu kuramlarını onaylamamıştır. Bu kuramlara göre sınıf toplumunun yıkılışı sosyal yıkıma ve köklerini yitirmiş olanların siyasi seferberliğine yol açmış ve siyasi tutumun genel irrasyonelleştirmesinde ifadesini bulmuştur.[128] Tam aksine faşizm, adlandırılabilir grupların tek başlarına ele alındığında tümüyle rasyonel menfaatlerini ortaya koyar ki, bu menfaatler örneğin William Brustein'ın temsil ettiği gibi bir *rational cho-*

127 Bkz. Winfried Gebhardt: *Charisma als Lebensform, Zur Soziologie des alternativen Lebens*, Berlin 1994, s. 74 vd. Atlanmaması gereken literatürden Emilio Gentile: *The Sacralization of Politics in Fascist Italy*, Cambridge, Mass. ve Londra 1996; Orlow 1969, s. 83 vd.; Klaus Vondung: *Magie und Manipulation. Ideologischer Kult und politische Religion des Nationalsozialismus*, Göttingen 1971; Sabine Behrenbeck: *Der Kult um die toten Helden. Nazionalsozialistische Mythen, Riten und Symbole*, Vierow b. Greifswald 1996; Yvonne Karow: *Deutsches Opfer. Kultische Selbstauslöschung auf den Reichsparteitagen der NSDAP*, Berlin 1997; Udo Bermbach: "Liturgietransfer", Saul Friedländer ve Jörn Rüsen (yay. haz.): *Richard Wagner im Dritten Reich* içinde, Münih 2000, s. 40-65; Reichardt 2002, s. 535 vd.

128 Bkz. Bernt Hagtvet: "The Theory of Mass Society and the Collapse of the Weimar Republic: A Re-Examination", Stein Ugelvik Larsen (yay. haz.): *Who Were the Fascists* içinde, Bergen 1980, s. 66-117.

ice [akılcı seçim] düşüncesi çerçevesinde tamamen anlaşılırdır.[129] İtalya'da tüm istatistikler memurların, zanaatkârların, küçük çiftçilerin ve üniversite öğrencilerinin *fasci*'de öyle yüksek bir payı olduğuna işaret ediyor ki, Salvatorelli ile başlayıp, De Felice, Santarelli ve Vivarelli'yle devam eden, Emilio Gentile'ye dek uzanan araştırma, faşizmi tekrar tekrar bir *ceti medi* [orta sınıf] hareketi olarak derecelendirmiştir.[130] NSDAP da kitle partisine yükselişini zümrevi menfaatleri, her şeyden önce meslek zümrelerinin menfaatlerini benimseme yeteneğine borçludur. Erken döneminde ağırlıklı olarak bir eski *kentsel* orta sınıf partisiydi, 1930'dan ve daha çok 1932'den itibaren eski *kırsal* orta sınıfın menfaatlerinin –görece homojen sosyal yapısıyla Protestan Almanya'nın küçük çiftçi köylerinde bir temsilcilik tekelinden söz edilebilecek ölçüde– temsilcisi oldu.[131]

İlk bakışta böylesine tek anlamlı olan bu tanı, daha yakından bakıldığında hızla çürür.

İtalya'da *fasci*, 1919 yılının Kasım ayındaki seçim yenilgisinin ardından şiddetli bir gerileme yaşadı ve bu gerileme sonraki ayların siyasi rota değişikliğiyle daha da şiddetlendi. İlk dönemin faşistleri –sol milliyetçilikte ve/veya savaş öncesi dönemin uluslararası sosyalizminde politik sosyalizasyonlarını gerçekleştirmiş olan eski muharipler– büyük kalabalıklar halinde ittifaklarını terk ettiler. Çok geçmeden onların yerini her tür

129 Bkz. William Brustein: *The Logic of Evil. The Social Origins of the Nazi Party, 1925-1933*, New Haven ve Londra 1996.

130 Bkz. Luigi Salvatorelli: *Nazionalfascismo*, Torino 1923, s. 16 vd.,; De Felice 1966, s. 117 vd.; Enzo Santarelli: *Storia del movimento e del regime fascista*, Cilt 1, Roma 1967, s. 218 vd.; Roberto Vivarelli: *Il dopoguerra in Italia a l'avvento del fascismo (1918-1922)*, Cilt 1, Napoli 1967, s. 253 vd., 278 vd.; Gentile 1989, s. 252 vd.; "Fascism in Power: The Totalitarian Experiment", Adrian Lyttelton (yay. haz.): *Liberal and Fascist Italy*, Oxford ve New York 2002, s. 139-174, 145 vd.; Schieder 1983, s. 75.

131 Bkz. Wolfgang Schieder: "Die NSDAP vor 1933. Profil einer faschistischen Partei" *Geschichte und Gesellschaft* 19, 1993, s. 141-154, 150 vd.; Wolfram Pyta: *Dorfgemeinschaft und Parteipolitik 1918-1933*, Düsseldorf 1996, s. 334; Stephanie Merkenich: *Grüne Front gegen Weimar*, Düsseldorf 1998, s. 344. 1932'de NSDAP, Schleswig-Holstein köylerinde oyların neredeyse % 80'ini aldı; bkz. Rudolf Heberle'nin klasik araştırması: *Landbevölkerung und Nationalsozialismus. Eine soziologische Untersuchung der politischen Willensbildung in Schleswig-Holstein 1918 bis 1932*, Stuttgart 1963, s. 99.

politik ve ahlâki hazırlıktan yoksun olarak savaşa giren çok daha genç faşistler aldı; aynı anda hareketin ağırlık noktası şehirlerden kırsala kaydı.[132] Ancak bu yeni *fasci*'nin "beyaz muhafızlar" olarak (De Felice) sosyalizm tarafından tehdit edilen ve bu yüzden karşı devrime karar vermiş olan mülk sahiplerine, *borghesia conservatrice e reazionaria*'ya [muhafazakâr ve gerici burjuva] hizmet etmiş oldukları[133] yönündeki yaygın görüş, en az iki önemli olguyu göz ardı eder: Birincisi, gerçekte yeni *fasci*'yi hatırı sayılır araçlarla destekleyen çiftçilerde tarım kapitalizminin en gelişmiş, tarımın kesin olarak modernleştirilmesi ve rasyonelleştirilmesi için çalışan gruplar söz konusudur.[134] İkincisi, 1920 sonbaharından beri *fasci*'ye akın eden kitleler sosyal açıdan tümüyle heterojenlerdi ve küçük çiftçilerin dışında ortakçılardan ve tarım işçilerinden oluşuyorlardı. Bunların harekete geçmelerinin ilk nedeni önceki seçimlerde sık sık oylarını vermiş oldukları sosyalizmin mağlup edilmesi gibi gerici bir hedef değil, aksine kırsalın kazanılması ve mal sahibi olarak bir bağımsız varoluşun kurulması sayesinde sosyal kalkınma gibi "ilerici" bir hedefti. Bu varoluş başka hiçbir siyasi grup tarafından, faşistlerin yaptığı şekilde güçlü bir vurguyla gündeme getirilmemişti.[135] Ferrara vilayetinde on binlerce tarım işçisi faşist *sindacati autonomi*'ye [otonom sendikalar] akın ettiler ve bunu kesinlikle mecbur edildikleri için değil, bir *piccola borghesia rurale*'nin [kırsal küçük burjuvazi] yaratılmasını vaat eden ve herkese işleyebileceği kadar çok toprak sözü veren bir progra-

---

132 Bkz. Renzo de Felice: *Mussolini il rivoluzionario*, Torino 1965, s. 587 vd.; 1966, s. 6, 13. Kentsel ve kırsal varyasyonlar arasındaki fark için bkz. Adrian Lyttelton: *The Seizure of Power. Fascism in Italy 1919-1929*, Londra 1973, s. 54 vd.; Paul Corner: *Fascism in Ferrara*, Oxford 1975, s. 135.

133 Bkz. De Felice 1965, s. 658.

134 Bkz. Cardoza 1983, 449 vd.

135 Bkz. William Brustein: "The 'Red Menace' and the Rise of Italian Fascism", *American Sociological Review* 56, 1991, s. 652-664. Liberaller ve demokratlar statükoyu savunurlarken, sosyalistler "socializzazione della terra" [toprağın sosyalizasyonunu] talep ettiler. Sadece Popolari [halkçılar] faşistlerle benzer biçimde tarım demokrasisine dayalı hedefleri benimsedi, ayrıca geniş tarım alanlarının bölüştürülmesi talebini temsil etti ve bu yüzden para yardımı almadılar; aynı yerde, s. 656 vd.

mın verdiği coşkuyla yaptılar.[136] Dino Grandi, Haziran 1921'de Bolonga'da yayımlanan *L'Assalto*'da, erişilmek istenen asansör etkisini şöyle tasvir ediyordu: "Biz gündelikçileri ortakçılara, ortakçıları kiracılara, son olarak da kiracıları küçük mülk sahiplerine dönüştürmek istiyoruz. Bu program ülkenin sosyal bahtsızlığı olan gündelikçilerin elimine edilmesine yol açacak, tasarrufa teşvik edecek ve tarım işçilerini ahlâki açıdan geliştirecektir. (...) Faşizm küçük özel mülk sahiplerini himaye etmeye çabalayacak (ve) bölünmüş kâr temelinde kontratlar ve kira bedeli formları getirecektir."[137] Sosyal ve ekonomik menfaatlerde böylesine geniş bir spektrumu temsil eden bir siyasi birlik, sınıf veya zümre partisi olarak karakterize edilemez.

NSDAP da tipik bir sınıf veya zümre partisi değildi. Sübjektif olarak öyle değildi, çünkü sadece bir mesleki zümre partisi olma iddiasını her zaman belirgin biçimde reddetti ve onun yerine karakterini, sınıf ayrımını ve abartılı sınıf bilincini aşmayı kendisine görev edinmiş olan Volksgemeinschaft* partisi olarak methetti.[138] Objektif olarak da öyle değildi, çünkü bunun için kısmen fazlayken, kısmen yetersizdi: Bir orta sınıf partisi için "işçi sınıfının" kesinlikle fazlasıyla mesleki zümresel menfaatlerine hitap ediyordu. Ayrıca hem parti mensubu hem de seçmen olarak haddinden fazla işçiyi partiye çekiyordu. 1925 ve 1933 yılları arasında işçilerin payı % 40'tı, hatta SA'da bu pay nüfusun yarısına tekabül ediyordu. 1933 yılı için Jürgen Falter işçilerin oylarının payını yine % 40 olarak tahmin etmiştir.[139] Aslında bu

136 Bkz. "Mussolinis Agrarprogramm von 1921", aynı yerde, *Il fascismo nel 1921*, *Opera Omnia Cilt XVI*, s. 101-103, 102; Corner 1975, s. 138 vd.

137 Alıntı, Cardoza 1983, s. 336.

(*) "Volksgemeinschaft" her ne kadar halk (Volk) ve cemaat (Gemeinschaft) kelimelerinden türetilmiş olsa da esasen nasyonal sosyalistlerin propagandasında "ırk ve fikir cemaati" anlamına gelir. Nasyonal sosyalist öğreti bir Volksgemeinschaft'ı, bir "halkın" kan açısından bağlılığına, ortak kadere, ortak siyasi inanca dayalı bir yaşam cemaati olarak tanımlar. Ancak böyle bir cemaate dahil olabilmek için Ari ırka mensubiyetin yanı sıra nasyonal sosyalist dünya görüşünü benimsemek gerekir – ç.n.

138 Bkz. Pyta 1996, s. 326 vd.; Fischer 2002, s. 111.

139 Bkz. Brustein 1996, s. 148; Reichardt 2002, s. 318, 315; Jürgen W. Falter: *Hitlers Wähler*. Darmstadt 1991, s. 288; Fischer 2002, s. 118 vd.

destek branşlara özgü biçimde farklı dağılım gösteriyordu. Nasyonal sosyalist ekonomi programı bilhassa iç piyasa için üretimde bulunan endüstrilerin (tekstil, gıda maddeleri, ahşap işçiliği, inşaat işçiliği, maden ocağı) işçilerine hitap ediyor, dış piyasalara yönelik endüstrilerdeki üreticileri ise çok daha az ilgilendiriyordu.[140] Orta tabakalardaki destek aynı şekilde farklılıklar gösteriyordu. Eski orta sınıfta hayvan yetiştiricileri tahıl üreticilerinden, hayvan yetiştiricileri arasında ise Protestanlar Katoliklerden daha yatkındı.[141] Buna karşın yeni orta sınıf, devlet memurları ve özel şirketlere bağlı çalışanlar, parti üyeliğinde fazlasıyla temsil ediliyordu, fakat seçimlerde NSDAP'a beklenilen desteği vermediler, hatta NSDAP'ın yükselişine belirli bir sınır koydular.[142] Yüksek tabaka da parti içinde belirgin biçimde fazlasıyla temsil ediliyordu.[143] Bu yüzden NSDAP'ın bir tek anlamlı yer tayinini yapmak, ne Weber'e göre zümrelerin yerleşmiş oldukları sosyal düzene ne de sınıfların temellerinde sahip oldukları ekonomi düzenine bakarak mümkündür. Bu durum Jürgen Falter'i, NSDAP'ın Weimar Cumhuriyeti'nin tüm diğer partilerinden daha çok halk partisi karakteri taşıdığı yönündeki meşhur çıkarsamaya sevk etmiştir.[144] "Ortanın radikalizmi" (Lipset) formülü, faşizmin her daim dikkate değer bir kesimi için geçerli olabilir; ancak bir genel faşizm kavramı için bundan istifade edilemez.[145] Bu arada, bu for-

140 Bkz. Brustein 1996, s. 149.

141 Bkz. aynı yerde, s. 101.

142 Bkz. Jürgen R. Winkler: *Sozialstruktur, politische Traditionen und Liberalismus. Eine empirische Längsschnittstudie zur Wahlentwicklung in Deutschland 1871-1933*, Opladen 1995, s. 401, 421. Bu konuda farklı düşünceler için ayrıca Friedrich Lenger: "Mittelstand und Nationalsozialismus? Zur politischen Orientierung von Handwerkern und Angestellten in der Endphase der Weimarer Republik", *Archiv für Sozialgeschichte* 29, 1989, s. 173-198; William Brustein: "The Nazi Party and the German New Middle Class, 1925-1933", *American Behavioral Scientist* 41, 1998, s. 1237-1262.

143 Bkz. Michael H. Kater: *The Nazi Party. A Social Profile of Members and Leaders 1919-1945*, Cambridge, Mass. 1983, s. 154.

144 Bkz. Max Weber: Wirtschaft und Gesellschaft. Gemeinschaften, Wolfgang J. Mommsen ve Michael Meyer (yay. haz.), *MWG I/22-1*, Tübingen 2001, s. 269; Falter 1991, s. 287 vd.

145 Bu itiraz, faşizmin yükselişini, onun belirli sosyal "çevrelere" hizmet etme yeteneğine bağlama denemeleri için de geçerlidir. Bu çevreler, M. R. Lepsius'un

mülü yirmi yıl önce kesin olarak gören parti tarihçileri de ona yüz çevirmişlerdir.[146]

Dünya görüşünü ilgilendiren taraf, ilerleyen bölümlerde detaylı tartışmaların konusu olacaktır. Fakat şimdiden bu paragrafta, faşizmin dünya görüşü partisi olduğuna dair bir yorumun, sınıf veya zümre partisi olduğuna dair bir yorum gibi, aynı çoğulluk ve heterojenlik nedeniyle başarısız olduğunu söylemek gerekiyor. Bu, İtalyan ve Alman faşizmi arasındaki farklar için geçerlidir. Bu farklar, "cinsî" [generischen] faşizm kavramının karşıtlarının düşündükleri gibi, kesinlikle sadece antisemitizm ve ırk öğretisi gibi noktalarda tespit edilebilir[147] değildirler, moderniteye yönelik pozisyonu tümüyle ilgilendirirler: Almanya'da NSDAP'ın erken tarihini önemli ölçüde belirlemiş olan bu "aradaki", "völkisch" milliyetçiliğin İtalya'da bir karşılığı yoktur. Fakat bu, her iki faşizmdeki dahili farklar için da-

ardından yakın tarihsel sosyoloji tarafından memnuniyetle ele alınırlar: Bkz. burjuva-liberal çevre için Adelheid von Saldern: "Sozialmilieus und der Aufstieg des Nationalsozialismus in Norddeutschland (1930-1933)", Frank Bajohr (yay. haz.): *Norddeutschland im Nationalsozialismus*, Hamburg 1993, s. 20-52. Muhafazakâr-tarımsal çevre için bkz. Frank Bösch: *Das konservative Milieu. Vereinskultur und lokale Sammlungspolitik*, Göttingen 2002, s. 113 vd. Faşizme yönelik siyasi destek kazanımının anlaşılması açısından, bu tür çevreler ve faşist partiler arasında mevcut olan kısmi mutabakatları inceden inceye araştırmak elbette önemlidir. Fakat sonuncusunun bir tipolojik belirlemesi için bu az şey getirir; faşist partiler tüm çıkışlarıyla, örgütleriyle ve uygulamalarıyla bu çevrelerin savaşa ve iç savaşa rağmen çoğu özelliğiyle hâlâ 19. yüzyıla ait olan dünyasından sürekli olarak ayrılırlar. Bu yüzden Lepsius'un, faşizmin oluşumuyla ilgilenen birinin üzerinde durması gereken bir diğer görüşü şudur: Ananevi sosyal çevrenin *erozyonu* bununla bağlantılı olarak nüfusun büyük bir kesiminin geleneksel parti sisteminden ve "muhaliflerin" birleşmesinden kopuşu, "birliksel" veya bilhassa Almanya'da "völkisch" olarak ortaya konan yeni cemaatleşmelere ve toplumlaşmalara bölünüşü. Bkz. M. Rainer Lepsius: *Demokratie in Deutschland*, Göttingen 1993, s. 35 vd., 54, 59.

146 Bkz. Kater 1983, s. 236, Jürgen W. Falter ve Michael H. Kater: "Wähler und Mitglieder der NSDAP. Neue Forschungsergebnisse zur Soziographie des Nationalsozialismus 1925 bis 1933", *Geschichte und Gesellschaft* 19, 1993, s. 155-177, 167.

147 Bu duruşun sadece en önemli iki temsilcisinden söz etmek gerekirse, bunlar Karl Dietrich Bracher ve Renzo De Felice'dir. Bkz. Karl Dietrich Bracher: "Der Nationalsozialismus in Deutschland. Probleme der Interpretation", Leo Valiani (yay. haz.): *Faschismus und Nationalsozialismus*, Berlin 1991, s. 25-40. De Felice'nin görüşlerinin gelişimini Jens Petersen ele alır: "Der Faschismus in Italien im Urteil der Historiker", Dipper (yay. haz.) 1998, s. 39-58.

ha az geçerli değildir. Nasyonal sosyalizm bunları kesin olarak inkâr etmişse de daha yeni analizler "nasyonal sosyalist dünya görüşünün daha dikkatli bakıldığında son derece farklı prensiplerin bir birleşiminde farklılıkları ne çok ortaya koyduğunu" kanıtlamışlardır. Rejimin polikratik uygulaması, "sadece tek tek nüanslarla veya gölgelemelerle birbirlerinden ayrılmayan", daha ziyade çok sayıda ideolojik temel meselede "belirli planlamaların ve pozisyonların kısmi karşılaştırılamazlığına varana dek" uyuşmayan fikirler düzeyinde bir çokmerkezciliğe [Polyzentrismus] tekabül eder.[148] Bu yüzden Hans Mommsen'in nasyonal sosyalist ideolojiyi "propagandacılığa dayalı simülasyon" olarak tanımlaması kesinlikle abartılı değildir.[149]

İtalya'da rejimin öncü temsilcilerinin dahili heterojenliği açıkça itiraf ediliyordu. Mussolini'nin Adalet Bakanı olarak ehemmiyetsiz olmayan Alfredo Rocco, Mart 1926'daki bir konuşmasında faşizmin sadece yabancılar için değil, pek çok İtalyan için de anlaşılması zor olduğunu, faşizmin kendi içinde bile farklı ve zıt ideolojiler varmış gibi göründüğünü ifade ediyordu: "Popüler eğilimlerin yanı sıra otorite prensibi; sendikacılığın yanı sıra mülkün ve üretimin korunması; son derece katı devlet müdahaleciliğinin kuvvetlendirilmesinin yanı sıra ekonomik alanda özel inisiyatif özgürlüğünün iyileştirilmesi eğilimi."[150] Bundan kısa süre önce, "Roma'ya yürüyüş"ten* beri bizzat PNF mensubu olan Robert Michels partisini, "bileşimli [synthetisch] veya istenirse eklektik özellikleri" göze çarpan

148 Frank-Lothar Kroll: *Utopie als Ideologie. Geschichtsdenken und politisches Handeln im Dritten Reich*, Paderborn 1998, s. 309. Bkz. bu yönde bir somut siyasi düzeyde Wolfgang Voegeli (yay. haz.): *Nationalsozialistische Familienpolitik zwischen Ideologie und Durchsetzung*, Hamburg 2001.

149 Hans Mommsen: "Der Nationalsozialismus – eine ideologische Simulation?", Hilmar Hoffmann ve Heinrich Klotz (yay. haz.): *Die Kultur unseres Jahrhunderts, 1933-1945*, Düsseldorf, Cilt 3, 1991, s. 43-54, 50.

150 Alfredo Rocco: *Genesi storica del fascismo (1926); Scritti e discorsi politici*, 3 Cilt, Milano 1938, Cilt 3, s. 1117.

(*) 1922 Ekimi'nde düzenlenen Faşist Parti kongresinde Roma'ya bir ayaklanma yürüyüşü düzenlenmesi kararlaştırılmıştı. 27-29 Ekim 1922 arasında gerçekleşen yürüyüş, Mussoli'nin gücünden çekinen ve onu destekleyen kral hükümet kurma görevini Mussolini'ye verince bir zafer kutlaması anlamına geldi – e.n.

bir "toplama kitle partisi" olarak tanımlamıştı. Fütürist Volt, *fascismo regime*'de beş "itici güçten" daha azını teşhis etmiyordu: Malaparte ve ulusal cumhuriyetçiler, devrimci sendikalistler, eski milliyetçiler ve Bottai çevresindeki grup, *L'impero* dergisi ve revizyonizmin son ardılları.[151]

Elbette tüm bu akımlar tamamen heterojen değildiler. Belli ortak noktalara sahiptiler: Almanya'da örneğin Versay'a karşı yöneltilmiş militan revizyonizm; İtalya'da risorgimento'ya dayanan, hem Milano ve Bologna faşizminin ulusal-sendikalist unsurlarının hem de D'Annunziocu sendikalistlerin, fütüristlerin ve hatta emperyalist milliyetçilerin uzlaşabildikleri ulusal-demokratik gelenek.[152] Fakat birincisi, bu ortaklıklar sadece belirli bir noktaya kadar ulaştılar; ikincisi, bir genel-faşist dünya görüşünün özünü ifade edemeyecek kadar özgüldüler. Bu ortaklıkların hepsinin sağ görüşün içine sokulmasının genel geçer kabul görmemesinden ötürü –1919'da *Fasci di combattimento* siyasi alanda sol kutba sağdan daha yakındı–, faşizmin birliğini ideolojik düzeyde aramamak gerektiği ortaya çıkar. Bu ayrıca örgütün karizmatik yapısına da uyar, ancak onu nesnelden ziyade kişisel etmenlere uygun hale getirir. Karizmanın anti-otoriter farklı yorumları, Claude Lévi-Strauss'un *mana*'ya, yani karizmanın Okyanusya'daki karşılığına bakarak yaptığı tespitte ifade ettiği gibi, asli çeşitlemelerinden az değildir. Bu tespite göre, bu tipin kavramları "kendi içinde anlamsız olan ve bu yüzden gelişigüzel her anlamı almaya elverişli bir anlamını belirsiz bir değere göre temsil" özelliğine sahiptir ve "sembolik düşüncenin etkinliğini kendine has çelişkiye rağmen" mümkün kılanlar, tam olarak bu "gezici [flottierenden] belirtiler"dir.[153] Benzerini zeki çağdaş gözlemciler, faşist liderin

151 Robert Michels: "Der Aufstieg des Faschismus in Italien", *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 52, 1924, s. 61-93, 73; Volt: "Le cinque anime del fascismo (1925)", alıntı Giuseppe Parlato: *La sinistra fascista. Storia di un progetto mancato*, Bologna 2000, s. 8.

152 Bkz. bu konuda aydınlatıcı düşünceleriyle David D. Roberts: "Petty Bourgeois Fascism in Italy: Form and Content", Larsen 1980, s. 337-347.

153 Claude Lévi-Strauss: *Einleitung in das Werk von Marcel Mauss; Marcel Mauss: Soziologie und Anthropologie*, 2 Cilt, Münih 1974, Cilt 1, s. 7-41, 35, 40.

karizması hakkında söylemişlerdir. '20'li yılların ortasında kısa süre Hamburg valisi olan Albert Krebs, Hitler'in başarısının sırrını çok isabetli bir biçimde onun farklı isteklere hitap edebilme yeteneğine bağlamıştır. "Özgür düşünceli, kilisenin otoritesini reddeden kimseler, Hitler'i din adamlarının hükümranlığına ve din aracılığıyla halkın uyutulmasına karşı savaşta müttefikleri olarak gördüler; eski-Lüteryenler onu Reformasyon'un tamamlayıcısı olarak kabul ettiler; muhafazakârlar, hatta Katolik din adamları onun rasyonalist ve materyalist bir çağın üstesinden gelen kişi olacağını umdular".[154] Bu tür çelişkili beklentileri içlerinde barındıran partiler, dünya görüşleri olan partilerdir, fakat –bundan anlaşılan tek, harekete yön veren bir dünya görüşüne sahip olan bir parti ise– dünya görüşü partileri [Weltanschauungs-Parteien] değildirler.[155]

Yani zümre veya sınıf partisi değil, dünya görüşü partisi de değil. Geriye Weber tarafından önerilen üçüncü tip, "iktidar, resmî konum ve himaye"de liderin ve onun maiyetinin "hususi (manevi ve maddi) menfaatiyle" belirlenmiş ve seçmenlerin menfaatlerinin korunmasını sadece "seçim şansları risk altında olmadığı" sürece içeren patronaj partisi kalır.[156] Gerçek-

154 Albert Krebs: *Tendenzen und Gestalten der NSDAP*, Stuttgart 1959, s. 96.

155 Bkz. bu anlamda halihazırda erken dönemde, Tyrell 1975, s. 93 vd. Buna karşın Joseph Nyomarkay farklı bir görüş ileri sürerek, NSDAP'ı dünya görüşü partisi olarak sınıflandırmasını, dünya görüşü ve ideoloji arasında bir ayrım yaparak gerekçelendirir: Dünya görüşü sadece karizmatik lideri kaideleştirmeyen birkaç soyut prensip içerirken, ideoloji sistematik-ilintili karaktere sahiptir; bkz. Joseph Nyomarkay: *Charisma and Factionalism in the Nazi Party*, Minneapolis 1967, s. 19 vd. Bu ayrım, Weber'in etkin olduğu ve Nyomarkay'ın da istinat ettiği düşün geleneğinden ileri gelir. Burada dünya görüşüyle kastedilen, Dilthey'den Jaspers'e dek, tümüyle yapısallaştırılmış ve sistematik bir düşünce yapısıdır. Bu düşünce yapısı birliği ve kapalılığıyla, uzmanlığın açıkça tatsız sınırsızlığından ayrılır ve bunun yanı sıra elbette harekete yön veren fonksiyonlara da sahiptir. Bkz. Wilhelm Dilthey: "Die Typen der Weltanschauung und ihre Ausbildung in den metaphysischen Systemen", *Gesammelte Schriften*, Cilt VIII, Leipzig ve Berlin 1931, s. 75 vd.; Karl Jaspers: *Psychologie der Weltanschauungen*, 3. baskı, Berlin 1925, s. 1. Bunun dışında, Nyomarkay tarafından önerilen ayrımın faydası şüphelidir, dünya görüşü konusundaki dar anlayış fazlasıyla açık olarak sadece Hitler'in tekil anlayışına uydurulmuştur ve bu yüzden karşılaştıran amaçlar için az yararlıdır.

156 Weber 1976, s. 168.

ten bu tipi pek çok şey destekler. Wolfgang Schieder, İtalya'yı göz önünde bulundurarak daha önce sözü edilen *Ras*'a atıfta bulunmuş ve onun pozisyonunu az ya da çok gelişmiş bir patronaj sisteminin varlığıyla ilişkilendirmiştir. Askerî yapının genellikle sadece, ardında mafya benzeri yandaş ağlarının gizlendiği ön cephe olması –ki bu ağlarda yerel liderler adamlarının kaynaklara (para, mevki, ilişki, kariyer vs.) erişimini sağladılar ve bunun karşılığında taraftar kazandılar– Almanya için de geçerlidir.[157] Her iki durumda da bunun koşulu, liderlerin bilhassa teröre dayalı zor kullanımı gibi çeşitli hizmetlerin karşılığını uygun biçimde ödemeye ve bununla birlikte ilkin bir patronaj potansiyeli yaratmaya hazır olan dış menfaat sahipleriyle bizzat değişim ilişkileri kurmalarıydı. Bu, İtalya'da en güçlü biçimde, iktidarın ele geçirilmesinden *önce*, hem tarım ittifakları tarafından finansal yardımlar hem de fazlasıyla uygun koşullarla kiraya verilen topraklar biçiminde görülür.[158] Almanya'da ilk olarak, kamusal araçların ve mevkilerin –Nolte'nin "radikal-faşizm" sözcüğünü bu bakımdan tamamen haklı çıkaracak kadar– kapsamlı bir biçimde ele geçirilmesini amaçlayan rejim safhasında artar. İtalya'da partinin devlet yönetimine, polise ve orduya müdahalesinin görece sınırlı kalmasına karşın, Almanya'da iktidarın ele geçirilmesinin hemen ardından NSDAP'ın düşük rütbeli subayları belediye başkanı ve yerel polis şefi pozisyonlarına; orta rütbelileri bölge müdürlüklerine ve başkanlık makamlarına; yüksek rütbelileri bakanlıklara, teftiş heyetlerine, birlik yönetimlerine geçtiler. Sadece resmî makamlar değil, aynı zamanda özel kuruluşlar da personel alımını fiilen NS-birimlerinin işgalde arsız bir nepotizme bağlılıklarını gösteren liderlerine devrettiler. Belediyelere ait su, gaz ve elektrik tesisatları, yakın mesafelerde ulaşımı sağlayan kuruluşlar ve sağlık sigortaları âdeta nasyonal sosyalistlerin iş ve işçi bulma kurumlarına dönüştü; –kitlesel işsizliğin ortasında– finansal yıkımın eşiğine gelmelerine sebep olacak kadar çok parti üyesini işe yerleştirdiler. Şehirle-

157 Bkz. Schieder 1983, s. 73; Reichardt 2002, s. 500 vd., 710.

158 Bkz. Lyttelton 1973, s. 57, 63.

rin ve belediyelerin, eyaletlerin ve imparatorluğun bütçeleri, kamusal araçlardan, güçlü finansörlerin bağışlarından ve bilhassa yönetimdekilerin mevcut maiyetlerinin geçimini sağladıkları özel fonlardan çalınan mallardan beslenen parti yönetiminin kendi kendilerine hizmet ettikleri ticari alanlar haline geldi. Bu âdeta mafyavari patronaj sistemiyle karşılaştırıldığında mafyanın doğduğu ülke, Prusya'ya has özellikler gösteriyordu.[159]

Tek başına ele alındığı zaman patronaj partisi kavramının faşizm analizleri için kullanılamayacak kadar genel olduğu doğrudur. Bu kavram içinde, 19. ve erken 20. yüzyılın iki büyük Amerikan partisi, Alman merkezi veya İtalyan *Democrazia Cristiana* (DC) [Hıristiyan Demokrat Parti] gibi heterojen yapıları kapsayan bir spektrum tespit edilir.[160] Patronaj partisi kavramı Max Weber'in parti sosyolojisinde bulunan diğer tipolojilerin özellikleriyle kombine edilerek özgül hale getirildiği takdirde, bu uygunsuz duruma rastlamak mümkündür. Faşist partiler buna göre örgütsel açıdan karizmanın yapıyı belirleyen baskınlığıyla karizmatik ve rasyonel-bürokratik hâkimiyetin karışımları olurlardı, ancak bu, ne Amerikan partileri ne merkez partileri ne de DC için geçerlidir. Fakat elbette Berlusconi'nin *Forza Italia* partisi tarzındaki hareket partileri için doğrudur.[161] Ayrıca bu partiler zora dayalı örgütler olarak karakterize edilirler ve bu onları, devlete ait zor tekeline riayet eden, resmî-yasal tüm partilerden tamamen ayırır. Zor aracının kullanımına başvurulmasına, az önce ortaya konulduğu üze-

159 Bkz. bir yığın belgeyle, Frank Bajohr: *Parvenüs und Profiteure. Korruption in der NS-Zeit*, Frankfurt 2001. İtalya ve Almanya'daki farklı ödenek dinamiğini Maurizio Bach aydınlatır: *Die charismatischen Führerdiktaturen. Drittes Reich und italienischer Faschismus im Vergleich ihrer Herrschaftsstrukturen*, Baden-Baden 1990.

160 Max Weber, Amerikan partilerini ve Alman merkezini göz önünde bulundurarak böyle bir tespitte bulunmuştur; bkz. Weber 1976, s. 168. Patronaj partisi olarak DC için bkz. Elisabeth Fix: "Die Genese der "Bewegungspartei" als neuer Parteityp im politischen System Italiens", Birgitta Nedelmann (yay. haz.): *Politische Institutionen im Wandel. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, özel sayı 35, Opladen 1995, s. 188-214, 207.

161 Bkz. Fix 1995, s. 204 vd.

re hissi, duygusal anların o kadar güçlü bir vurgusu bağlanır ki, kurulan birliğin amacı bile arka planda kalabilir. Yani faşist partiler bu bakımdan uç durumlar teşkil ederler; çünkü parti kavramı için köklü bir belirleyiciliğe sahip olan "toplumlaşma" bir üst format olan "cemaatleşmeye" tâbidir, ki bunun spesifik ağırlığına ancak ampirik araştırma karar verebilir.

"Faşist minimum"

Sözü edilen özelliklerle, daha ayrıntılı açıklamak şart değil, faşizmin ne bir kuramı ne de bir sosyolojik veya tarihsel açıklaması ana hatlarıyla tasvir edilmiştir. Fakat elbette bir ideal tip, ampirik görüngüleri bu tipe yakınlıklarının veya uzaklıklarının ölçüsüne göre "faşist" olarak sınıflandırmaya izin veren bir sınır kavram ortaya konmuştur. Faşizm, bu bağlamda söylenebileceği kadarıyla, öncelikle entelektüel alanda ortaya çıkan ve buradan uygulamaya geçen bir fenomen değildir. Sürekli olarak bir sınıfın, bir tabakanın, bir çevrenin maddi veya manevi menfaatlerinden türetilebilen bir sosyal fenomen olduğunu söylemek de bir o kadar az mümkündür. Faşizm daha ziyade, –her ne kadar iktidardaki ilk hareketi rekabet halinde olduğu tüm partileri feshetmek olsa da– özünde siyasetin modern, parti tarzı işleyişine bağlı bir siyasi fenomendir. Bu anlayış, modern toplumların sınıf çatışmalarındaki bu eşiğin altında, zorun ve karizmatik örgütlenmenin her iki boyutunda faşizme yaklaşan görüngülerin çoktan ortaya çıktığını göz ardı etmez. Ayrıca entelektüel alandan, faşizmle hususi biçimde bağdaştırılabilir olan teşvikler geldiğini de göz ardı etmez. Ancak faşist ne bu ne de diğeridir; zor, karizma ve patronajın bir parti çerçevesindeki özgül birleşimidir.

Bu birleşimle aynı zamanda, Weberci sosyolojinin bakış açısıyla, "faşist minimum" olarak ifade edilebilir olan şey adlandırılmıştır. Bu kavram bilindiği üzere Ernst Nolte'ye dayanır. Nolte, "kendi çağında faşizm" tasvirinin yanı sıra neredeyse söz arasında bir kriterler katalogu tasarlamıştır; "tüm büyük farklılıklara rağmen faşist hareketlerde müşterek olmak

zorunda" olan "anti-Marksizm, anti-liberalizm, lider prensibi, parti ordusu, eğilimsel anti-muhafazakârlık, bütünlük iddiasıdır".[162] Bu katalog karşısında Weberci metin bir dizi avantaja sahip. Altı yerine sadece üç kriterle, belirgin biçimde daha dar kapsamlı ve böylelikle minimum idealine yaklaşır. Daha katıdır, çünkü üç zaruri özelliği adlandırır; buna karşın Nolte tespitini, bu tespitin "tüm karakteristik özelliklerin kesin bir netlikle görülebilir olmalarını şart koşmadığı"[163] sınırlamasıyla yumuşatır. Ayrıca Weberci metin, Nolte'nin faşizmi bir dizi ideolojik, her zamanki gibi salt negatif tespitlerle anlama denemesiyle ele aldığı sorunlardan kaçınır. Bu sorunlardan sadece bir tanesini, en önemlisini dile getirmek gerekirse: Faşizm, Nolte'nin kendi kelimeleriyle, "daima, diğer her şeyden önce – aleyhtarının yok edilmesi arzusu tarafından belirlenmiş olan– bir anti-Marksizm" olmalıdır. Nolte'ye göre, anti-Marksizm ideal tipe en kesin ve en tutarlı yaklaşımına "Alman milletinin muazzam hususiyetini ve sınırlılıklarını tarihsel olmayan bir ırk dayanışması lehine parçalayan", "nasyonal sosyalizmin şekillendirdiği radikal faşizmde", yani Altı Madde Katalogu'nda kesinlikle yer almayan bir özellik aracılığıyla ulaşır: Irkçılık ve anti-semitizm.[164] Fakat radikal-faşizm olarak kabul edilen şeyin özünü anlamaya yaramayan bir faşist minimum, bariz bir uygunsuz yapıdır.

Buradan ortaya çıkan ikilem, eleştirmenler tarafından atfedilen tüm sübjektif yönelimlerinden çok daha fazla, Nolte'nin tarihçiler tartışmasını başlattığı operasyonun sorumluluğu taşıyor olabilir: Yani, nasyonal sosyalist anti-semitizmi "anti-Bolşevizmin ve özellikle anti-Marksizmin olağanüstü daraltılması ve sivriltilmesi" olarak yorumlama ve ona bu şekilde nasıl olursa

162 Bkz. Ernst Nolte: *Die faschistischen Bewegungen*. 3. baskı, Münih 1971, s. 294, 315.

163 Aynı yerde, s. 315. Bu sınırlama tesadüfen olmaz, çünkü hakikaten faşizm farklı karşıt tutumlarının vurgulamasını –ekonomik liberalizmi tanımasının, kendilerini muhafazakâr kabul eden elitlerle işbirliğinin veya 1939 tarihli Hitler-Stalin paktının kanıtladıkları gibi– son derece esnek kullanmıştır.

164 Bkz. aynı yerde, s. 11, 187.

olsun faşist minimumda yer verme denemesininsorumluluğu.[165] Buna karşı öne sürülen itirazlar zorlayıcıydı. Fakat Nolte'nin aksi önerisiyle sadece faşizmin diğer yorumlarının da ideoloji üzerinden üstesinden gelmeye çabaladığı bir açığı kapamaya çalıştığını belki biraz fazla çabuk görmezden geldiler. Bir faşist minimumu dünya görüşü düzeyinde kurma denemesi, tutarlı uygulanarak, neredeyse daima nasyonal sosyalizmin dikkate alınmamasıyla sona erer. Faşist ideolojiyi "organik milliyetçiliğin anti-materyalist Marksizm revizyonuyla birleşmesinin ürünü" olarak yorumlayan ve bu yorumuyla faşizmi nasyonal sosyalizmden kesin olarak uzaklaştıran Zeev Sternhell okunmalıdır; hukuk devletine dayanan demokratik normları hiçe sayan ve eğilimsel olarak aleyhtarının yok edilmesi için çabalayan bir "anti-komünizm biçimi" olarak faşizm anlayışını sadece nasyonal sosyalizmi bunun dışında tutarak sonuna kadar götürebilen Andreas Wirsching okunmalıdır.[166] Bu bedeli ödemek istemeyenlere, Max Weber'in zora dayalı örgüt ve karizmatik yapı kriterleriyle Nolte'nin katalogunun iki en önemli özelliğini (lider prensibi ve iç savaş ordusu) içeren, ayrıca patronajla o katalogta bulunmayan bir unsuru adlandıran parti sosyolojisini takip etmeleri tavsiye edilir. Bu faşist minimumla mümkün olan her şey değil, ancak bir tarihsel görüngüyü faşist olarak sınıflandırmak için gerekli olan şey ifade edilmiştir.

165 Ernst Nolte: *Der europäische Bürgerkrieg 1917-1945*, Frankfurt ve Berlin 1987, s. 507. Basiretli bir eleştiri için bkz. Wirsching 1999, s. 519 vd.

166 Zeev Sternhell: *Die Entstehung der faschistischen Ideologie. Von Sorel zu Mussolini*, Hamburg 1999, s. 17; Wirsching 1999, s. 516.

FAŞİZM YERİNE MİLLİYETÇİLİK: FRANSA

Fransa'da faşizm mi?

Nerede olursa olsun faşizm her şeyden önce ideolojiden yola çıkılarak düşünüldüğünde, Fransa karşı-devrimci düşüncenin zengin mevcudiyetiyle sıra dışı bir rol oynar. Ernst Nolte için "nüfuza ve zihinsel seviyeye dayalı, belirgin biçimde faşist özellikler taşıyan ilk siyasi gruplaşma" *Action française*'de teşhis edilir. Diğer yandan *Action française*'nin ortaya koyduğu, 19. yüzyılın en önemli karşı-devrimci akımlarının bir sentezidir: de Maistre ve de Bonald'ın tarihsel muhafazakârlığı, erken döneminde Barrès tarafından temsil edilen modern "devrimci" muhafazakârlık, Renan ve Taine'nin "eleştirel liberalizmi".[1] Robert Soucy faşizmin jenealojisini Maurice Barrès'le başlatır ve oradan '20'li ve '30'lu yılların iki faşist dalgasına doğru bir çizgi çizer.[2] Zeev Sternhell de Fransa'nın, faşist ideolojinin ilk olarak olgunlaştığı ülke olduğundan emindir. Sternhell'e göre bu

1 Bkz. Ernst Nolte: *Der Faschismus in seiner Epoche. Die Action française. Der italienische Faschismus. Der Nationalsozialismus*, 5. Baskı, Münih ve Zürih 1979, s. 57, 89.

2 Bkz. Robert Soucy: *Fascism in France. The Case of Maurice Barrès*, Berkeley 1972; *French Fascism: The First Wave, 1924-1933*, New Haven ve Londra 1986; *French Fascism: The Second Wave 1933-1939*, New Haven ve Londra 1995.

durum Birinci Dünya Savaşı'ndan önce gerçekleşmiştir: Barrès ve Maurras'ın "organik milliyetçiliği" ve Sorel'e bağlanan Marksizm revizyonu, birleşmelerinden "eklemli bir düşünce yapısı" ortaya çıkan, "tüm bildik özelliklerini tamamen gösteren" iki kaynak olmuşlardır. Savaştan sonra Georges Valois'in *Faisceau,** Pierre Taittinger'in *Jeunesses Patriotes* [Genç Vatanseverler], Jacques Doriot'un *Parti Populaire Française* [Fransız Halkçı Partisi] veya Marcel Déat'ın *Rassemblement National Populaire* [Ulusal Halkçı Birlik] gibi örgütleri bu öncüllerden uygulamaya dayalı çıkarımlar yapmışlardır.[3] Nolte ve Soucy'de de *fascisme à la français* [Fransız usulü faşizm], listesi Albay de la Rocque liderliğindeki *Croix de Feu* [Ateşten Haç] etrafında genişletilen bu ittifaklarda zirveye ulaşır.[4]

Faşizm daha yukarıda tanımlanan anlamda belirli bir ideolojinin gerçekleştirilmesi olarak değil, modern particiliğin bir görüngüsü olarak –paramiliter hareket eden, karizmatik patronaj partisi olarak– anlaşıldığı takdirde, sözü edilen siyasi birliklerin "faşist" olarak sınıflandırılmasını anlamak mümkün olmayacaktır. *Action française* her ne kadar zora hazırlık özelliğini yerine getirse de kişisel-karizmatik yapı özelliği oldukça sınırlıdır (Maurras neredeyse sağırdı ve bir konuşmacı dışında her

(*) Kökeni Latince "fasces" olan kelime, İtalya'nın "fascio"su ile aynı anlamı taşımaktadır – ç.n.

3 Bkz. Zeev Sternhell: "Strands of French Fascism", Stein Ugelvik Larsen (yay. haz.): *Who were the Fascists? Social Roots of European Fascism*, Bergen 1980, s. 479-500, 480, 484 vd.

4 Bkz. Nolte 1979, s. 117; Soucy 1995, s. 104 vd. Benzer, William D. Irvine: "Fascism in France and the Strange Case of the Croix de Feu", *Journal of Modern History* 63, 1991, s. 271-295; Kevin Passmore: "The Croix de Feu: Bonapartism, National Populism or Fascism", *French History* 9. 1995, s. 67-92. Kriter olarak Amerikalı ve İngiliz yazarlarda çoğunlukla şu teşhis yeterlidir: Muhafazakârlık veya parlamenter demokrasiye karşı muhalefet. Fransa'daki araştırma farklıdır. René Rémond faşizm kavramını ancak PPF ile ilişkilendirildiğinde kullanılabilir olarak görür. Pierre Milza ve Philippe Burrin Faisceau'yu ve Doriot ile Déat'ın partilerini faşist olarak sınıflandırırlar ama *Action Française*, *Jeunesses Patriotes* ve *Croix de Feu*'yu bu sınıflandırmaya dâhil etmezler. Bkz. René Rémond: *Les Droites en France*, Paris 1992, s. 195 vd., 216 vd.; Pierre Milza: *Fascisme français*, Paris 1991; Philippe Burrin: "Le fascisme", Jean-François Sirinelli (yay. haz.): *Histoire des droites en France*, 3 Cilt, Cilt 1, Paris 1992, s. 603-652, özellikle s. 636 vd.

şey olabilirdi), ayrıca patronaj partisi özelliği daha da azdır. *Action française*'nin parti olarak kabul edilip edilemeyeceği tartışmalıdır; bir yandan kendini parti olarak tanımlamayı katiyen reddediyor fakat diğer yandan seçimlere katılımı esas itibariyle reddetmiyordu. Bu özelliği onu "birlik" –Duverger'e göre tabiatı gereği anti-parlamenter olan bir siyasi ajitasyon birliği– tipinden ayırıyordu.[5] Harekete adını veren gazetenin sahip olduğu merkezî seviyede, ayrıca *Institut d'Action Française*'nin [Fransız Hareketi Enstitüsü'nün], bir tür milliyetçi karşı-üniversitenin, önemli rolünde görüldüğü üzere temel özelliği ideolojik-doktrinerdi.

Jeunesses Patriotes, *Faisceau* ve *Croix de Feu*'de söz konusu olan yine ittifaklardı, partiler değil.[6] Paramiliter bileşenler her üç durumda da dikkate değerdi ancak daha çok savunmacı-tepkisel, solun gerçek veya sözde şiddetine karşı hem kendini korumaya hem de resmî organları desteklemeye yönelik bir karaktere sahiplerdi.[7] Adıyla ve mizansen tekniğiyle İtalyan faşizminden açık açık alıntılar yapan *Faisceau* için bile, birliğin kesinlikle zora dayanmadığı; zoru, iç savaşın ve doğrudan iktidarı ele geçirmenin aracı olarak kullanmak yerine, olsa olsa kendini korumak ve bir dereceye kadar propagandaya dayalı amaçlar

---

5 Bkz. Marquis de Roux: *Charles Maurras et le nationalisme de l'Action française*, Paris 1928, s. 15 vd.; Andreas Zobel: *Frankreichs extreme Rechte vor dem Ersten Weltkrieg unter besonderer Berücksichtigung der "Action Française"*. Phil. Diss. Berlin 1982, s. 260 vd.. Birlik kavramı için bkz. Maurice Duverger: *Die politischen Parteien*, Tübingen 1959, s. 11. Şüphesiz ki en isabetlisi *Action française*'nin, hem Max Weber'in anlamında bir "görüş birliğinin" hem de oluşum aşamasında bir partinin özelliklerini gösteren bir hermafrodit olarak belirlenmesi olabilirdi. Bkz. Serge Berstein: "La ligue", Srinelli 1992 içinde, Cilt 2, s. 61-111, 84.

6 Bu şüphesiz ki La Rocque tarafından halk cephesiyle ittifakların dağılmasının ardından kurulan ve Soucy'nin isabetli bir biçimde *Croix de Feu*'nun "reenkarnasyonu" olarak tanımladığı *Progrès Social Français* [Fransız Sosyal Gelişim] için de geçerlidir (1995, s. 112).

7 Bkz. Andreas Wirsching: *Vom Weltkrieg zum Bürgerkrieg? Politischer Extremismus in Deutschland und Frankreich 1918-1933/39. Berlin und Paris im Vergleich*, Münih 1999, s. 288f, 491 vd.. Benzer, Klaus-Jürgen Müller: "'Faschismus' in Frankreichs Dritter Republik?", Horst Möller ve Manfred Kittel (yay. haz.): *Demokratie in Deutschland und Frankreich 1918-1933/40. Beiträge zu einem historischen Vergleich* içinde, Münih 2002, s. 91-130, 104, 127.

için kullandığı onaylanmıştır. Robert Soucy, "paramiliter gücün uygun bir imajının tasarlanamamasında", Fransız "faşizminin" eksik olan çekiciliği için bir ana neden görmüştü.[8] Örgüt yapısı her üç birlikte karizmatik bir yandaş birliğinden ziyade bir orduya benziyordu; çünkü karizmatik bir yandaş birliği için gereken zaruri şart, yani karizmatik lider yoktu. Valois elbette diktatörlük talep ediyordu ama bir diktatör adı vermiyor ve kendisi için liderlik iddiasında bulunmuyordu.[9] Mussolini ve Hitler'e büyük ölçüde yakışan "konuşmanın karizması" onda yoktu; onun konuşmaları fazla ayrıntılı ve doktrinerdi, kitleleri kazanmaya yetmiyordu. La Rocque paternalist bir komutandı; onu karizmatik olarak tanımlamak, kavramı fazlasıyla zorlamak olurdu.[10] Sadece *Jeunesses Patriotes*'in lideri, Pierre Taittinger, konuşma konusunda belirgin bir karizmaya sahipti ve bu karizmasını faşist olarak nitelendirilemeyecek kadar çok sisteme uygun hedefler için kullanıyordu.[11]

Parti Populaire Français (PPF) [Fransız Halkçı Parti] ve *Rassemblement National Populaire* (RNP) [Ulusal Halkçı Birlik] elbette partiydiler fakat ideal faşist parti tipi anlamında değil. PPF büyük ölçüde, doğmuş olduğu Fransa Komünist Partisi'nin bir kopyasıydı. PPF'nin lideri Jacques Doriot, tartışılmaz popülaritesine rağmen, karizma sahibi bir liderden ziyade bir doktrinci ile çete lideri karışımıydı; esasen hem farklı hem de benzer biçimde RNP'nin başıyla, "siyasetteki felsefe profesörü" olarak sözü edilen Marcel Déat ile karşılaştırılabilirdi.[12] Bu iki parti yönetim zirvesinde güçlü bir biçimde, yeni mil-

8 Bkz. Soucy 1986, s. 220; Zeev Sternhell: *Ni droite, ni gauche. L'idéologie fasciste en France*, Brüksel 1987, s. 150; Wirsching 1999, s. 293.

9 Bkz. Allen Douglas: *From Fascism to Libertarian Communism. Georges Valois against the Third Republic*, Berkeley 1992, s. 125.

10 Fakat buna rağmen böyle tanımlanmıştır: Soucy 1995, s. 105.

11 Taittinger için bkz. Soucy 1986, s. 43; JP'nin hedefleri için Klaus-Jürgen Müller: "Fascism in France? Some Considerations on Extremism in France between the Wars", Haim Shamir (yay. haz.): *France and Germany in an Age of Crisis 1900-1960*, Leiden 1990, s. 275-301, 277 vd.

12 Bkz. Soucy 1995, s. 221; Philippe Burrin: *La Dérive fasciste. Doriot, Déat, Bergery 1933-1945*, Paris 1986, s. 305; Klaus-Jürgen Müller: "'Faschisten' von links?", *Francia* Cilt 17, 1990, s. 170-191, 185, 172.

liyetçi temeldeki bir birleştirici ideolojide az ya da çok başarıyla çalışan entelektüellerce şekillendirilmişti.[13] Bundan türeyen hedefleri zor aracıyla da gerçekleştirmeye hazırlığın derecesi hakkında sadece güçlükle bir yargıya varılabilir. Bu ise faşist karakterin lehine olmaktan çok aleyhinedir. PPF dar anlamda paramiliter bir örgüte sahip değildi; sadece Paris'te, yani esaslı kararların alındığı yerde, 400 adamdan oluşan bir parti içi düzen sağlama birimine sahipti.[14] RNP'nin *Légion nationale populaire* [Ulusal halkçı lejyonu] içinde elbette bir paramiliter kolu vardı ve bu, 1941'den itibaren anti-semitik zorbalıklarla kendini gösteriyordu. Ancak bu faaliyetler, bu şekilde iktidarı ele geçirme (hangi devlette olursa olsun) hedefinden ziyade işbirlikçilikle ve böylelikle yaratılan durumla bağlantılı olabilirdi.[15] Benim gözümde Klaus-Jürgen Müller faşizm kavramını tamamen anlamsız ve yersiz sayarak fazla ileri gidiyor. Ancak şu çıkarımına itiraz edilemez; "faşist-kuramsal analizlerin ve tanımlamaların Fransa'da bu olguyu açıklamak ve anlatmak için pek bir değeri yoktur."[16]

Fransa'da "faşist" olarak sınıflandırılan örgütlerin çoğunun karizmatik patronaj partilerinden ziyade dünya görüşü partileri veya ittifakları olduğu teşhisine rağmen burada hangi dünya görüşünün (görüşlerinin) söz konusu olduğuna dair henüz hiçbir şey söylenmemiştir. Akla yakın tahmin milliyetçiliktir, fakat bununla birlikte ancak sonraki sorular için yön verilmiştir. Milliyetçiliğin çeşitli tiplerinden hangisi söz konusudur? Bilhassa sosyalizmle ilişkisini nasıl görmek gerekir? Sternhell'e göre içinde "faşist ideolojinin" köklerini görmemiz gereken "organik milliyetçiliğin Marksizmin anti-materyalist revizyonuyla birleşimi" gerçekten mevcut olmuş mudur?[17] Bu sorula-

13 Bkz. Jean-Paul Brunet: *Jacques Doriot: du communisme au fascisme*, Paris 1986, s. 262; Reinhold Brender: *Kollaboration in Frankreich im Zweiten Weltkrieg. Marcel Déat und das Rassemblement national populaire*, Münih 1992, s. 246 vd.

14 Bkz. Brunet 1986, s. 253; Burrin 1986, s. 282 vd.; Wirsching 1999, s. 495.

15 Bkz. Brender 1992, s. 232 vd.

16 Müller 1990, s. 276.

17 Zeev Sternhell, Mario Sznajder, Maia Asheri: *Die Entstehung der faschistischen Ideologie. Von Sorel zu Mussolini*, Hamburg 1999, s. 17.

ra ileriki bölümlerde en önemli akımlar vasıtasıyla yanıt aramak gerekiyor.

Milliyetçiliklerin çeşitliliği

Fransız milliyetçiliğinin başlangıçları hakkındaki görüşler birbirlerinden son derece farklıdır. Şüphesiz ki en yaygını Fransız Devrimi'yle tarihlendirilmesi olabilirdi, ancak kökleri daha da gerilerde, erken Yeni Çağ'da krallığın ve devletin kutsallaştırılmasında arama denemeleri de vardır.[18] Buna karşın René Rémond'un ekol oluşturan bakış açısıyla, Jakobenizm ve solculardan vatanperverlik duygusunu alan ve bir sağ doktrinle birleştiren görece geç görünüş söz konusudur. Tarihsel açıdan ilk kez Boulanger krizi ve Dreyfus olayı ile kendini gösterir, ancak belirgin biçimde Bonapartizm ile ilk tohumları atılmıştır.[19]

Bu görüşlerden hangisinin isabetli olduğuna bu araştırmanın sınırlı çerçevesinde karar vermek mümkün değildir. Yine de hem maksimalist hem de minimalist bakış açısının zorlandığı zayıflıklara en azından üstünkörü dikkat çekilmiştir. Biri milliyetçilik ve milli bilinç ya da milli duygu arasında ayrım yapmaz ve sonuncusunun her ifadesini milliyetçilik için kanıt olarak değerlendirir. Diğerine ise milliyetçiliği yalnızca veya ağırlıklı olarak siyasi sağa mal ettiği ve böylelikle diğer bağlantıların olasılığını ihmal ettiği suçlaması getirilebilir. Fakat Restorasyon Dönemi Fransası'nda milletin temsilinde burjuvaziye özgü bir tekel iddiasının, bir ordu kültü ve büyüklük, şan yönünde şiddetli hırslarla birleştiği bir "liberal milliyetçiliğin" varsayılması için iyi nedenler vardır.[20] Çeşitliliği Gambetta'nın cumhuriyetçi milliyetçiliğinden Déroulède'nin erken *Ligue des patriotes*'ine [Vatanseverler Birliği] ve oradan da devrimci sen-

18 Bkz. Liah Greenfeld: *Nationalism. Five Roads to Modernity*, Cambridge, Mass. ve Londra 1993, s. 112 vd.; Suzanne Citron: *Le mythe national. L'histoire de France en question*, Paris 1991.

19 Bkz. Rémond 1992, s. 150 vd.; Yves-Marie Hilaire: "1900-1945: L'ancrage des idéologies", Sirinelli 1992 içinde, Cilt 1, s. 519-565, 522.

20 Bkz. Heinz-Gerhard Haupt: *Nationalismus und Demokratie. Zur Geschichte der Bourgeoisie im Frankreich der Restaurationszeit*, Frankfurt 1974, s. 144 vd.

dikacılığın birkaç temsilcisine kadar uzanan bir "nationalisme de gauche"den, yani sağın milliyetçiliğinden söz etmek de yanlış değildir. "Demokratik ve liberal milliyetçilik, otoriter ve anti-parlamenter milliyetçilik, muhafazakâr milliyetçilik, romantizmin ve reddedişin milliyetçiliği, global genişlemenin milliyetçiliği, kıtasal sınırlamanın milliyetçiliği, içsel savaşın milliyetçiliği ve vatanperverliğe dayalı hemfikirliğin milliyetçiliği... Fransız milliyetçiliğinin 1871 ve 1914 yılları arasında eşsiz biçimde kendini çelişkili olduğu kadar çeşitli ifade ettiğini saptamak şarttır."[21]

Bu çok çeşitlilik Fransa'da sadece genel olarak milliyetçiliği değil, bilhassa sağ milliyetçiliği karakterize eder. Burada, milleti servet ve eğitimle yüceltilmiş bir sınıfın hususi varlığı olarak gören, sosyal sınıf yapısını düzenin bir politikasıyla stabilize etmek ve Fransa'nın büyük devlet pozisyonunu sömürgeci genişlemeyle güçlendirmek için tüm gücünü ortaya koyan bir ileri gelenler milliyetçiliğini teşhis etmek mümkündür. Bu ileri gelenler milliyetçiliğinin örgütsel merkezi 1899'da kurulan ve Jean-Pierre Rioux'a göre aristokrasinin, büyük burjuvazinin ve orta burjuvazinin siyasi ifadesinin görülmesi gereken *Ligue de la patrie française*'dir [Fransız Yurdu Birliği].[22] Yandaşlarının sayısına göre (yaklaşık 300.000) tüm diğer milliyetçi birlikleri oldukça geride bıraksa da[23] siyasetin tasarı ve bağlantısının açıklığı bakımından rakiplerinin gerisinde kalıyordu. Panteonları, Rousseau kadar Quinet, Michelet ve Taine'yi de içine alıyor; stratejileri hem kesin olarak yasalara ve seçimlere bağlılığı hem de cumhuriyet yönetimine karşı şiddetli saldırıları kapsıyordu.[24] Esas düşmanını karakteristik biçimde "kolektivizmde" görüyor, sosyalizmi kolektivizmin en önemli çağdaş somutlaşması olarak kabul ediyordu. Zeev Sternhell haklı olarak bu yüzden başlıca menfaati muhafazakârlık olan bir bur-

21 Raoul Girardet: *Le Nationalisme français 1871-1914*, Paris 1966, s. 20.

22 Jean-Pierre Rioux: *Nationalisme et conservatisme. La Ligue de la Patrie française (1899-1904)*, Paris 1977, s. 30.

23 Bkz. Berstein 1992, s. 82.

24 Bkz. aynı yerde, s. 83; Zeev Sternhell: *La Droite révolutionnaire. Les origines françaises du fascisme 1885-1914*, Paris 1978, s. 135.

juvazi milliyetçiliğinden söz eder[25] ancak şunu eklemek gerekir ki, bu elbette *societas civilis*'i [sivil toplumu] savunan klasik muhafazakârlık anlamında değil, 19. yüzyılın ikinci yarısı için tipik olan liberal ve muhafazakâr motiflerin birleştirilmesi anlamındadır.

Bu "eski milliyetçiliğin" yanı sıra –yukarıda kullanılan terminolojiye göre böyle adlandırılmalı– sağda başlangıçları 1880'li yıllarda kendini gösteren daha alt tabakaya özgü bir milliyetçilik de vardı. Bu milliyetçilikte farklı eğilimler iç içe geçer. Örneğin dışa yönelik bir aktif misilleme politikasının hedefini, içeride sosyal reformlar ve anayasal haklarla ilgili değişikliklikler talebiyle birleştiren ve bunun yanı sıra özellikle bir plebisiter başkanlık cumhuriyetinin yaratılmasına çalışan, esasen demokratik-cumhuriyetçi kökenli bir akıma rastlanır.[26] Bu akımın örgütsel merkezi 1882'de tamamen Gambetta'nın izinde kurulmuş, Paul Déroulède'nin idaresinde (1846-1914) 1888'den itibaren cumhuriyetçi ve burjuvazi-liberal yönelimli üyeleri yerlerinden eden ve Boulangizmin sözcüsü haline gelen *Ligue des Patriotes* [Vatanseverler Birliği] idi.[27] Bir diğer akım, Edouard Drumont'un *La France juive*'si [Yahudi Fransa] (1886) ile önemli teşvikler kazanan ve daha sonra 1890'lı yılların ikinci yarısındaki Dreyfus olayı esnasında bir hayli şiddetlenen, alt tabakaya özgü kaba anti-semitizme bağlanır.[28] Örgütsel merkezi 1889'da hayata geçirilmiş ve Jules Guérin'in (1860-1910) idaresinde başı çekerek, Ocak 1898 ve Ağustos 1899 arasında Fransa'yı sarsan anti-semitik katliamlara ve arbedele-

25 Bkz. Sternhell 1978, s. 136.

26 Bkz. Bernstein 1992, s. 72; P.M. Rutkoff: *Revanche und Revision. The Ligue des Patriotes and the Origins of the Radical Right in France, 1882-1900*, Atina ve Londra 1981, s. 163 vd.

27 Bkz. Rutkoff 1981, s. 27 vd.

28 Bkz. Stephen Wilson: *Ideology and Experience: Antisemitism in France at the Time of the Dreyfus Affair*, Londra ve Toronto 1982; Pierre Birnbaum (yay. haz.): *La France de l'affaire Dreyfus*, Paris 1994; aynı yerde, "Le Moment antisémite. Un tour de la France en 1898", Paris 1998. Drumont (1844-1917) için bkz. Michel Winock: *Edouard Drumont et Cie. Antisémitisme et fascisme en France*, Paris 1982; Frederick Busi: *The Pope of Antisemitism: The Career and Legacy of Edouard-Adolphe Drumont*, New York ve Londra 1986.

re katılmış olan *Ligue antisémitique* [Anti-semitik Birlik] idi.[29] Anti-semitler Birliği mensuplarını –Temmuz 1898'de yaklaşık 11.000 kişi– bilhassa büyük şehirlerde, küçük burjuvazi ve işçi sınıfı arasından topluyordu. Statüleri uyarınca şu milliyetçi ve radikal–anti-semitik hedefleri izliyordu:

"Milli çalışmayı sosyal sınıf ayrımı yapılmaksızın yurtdışı kaynaklı rekabetin uğraşlarına karşı korumak. Fransızları ve milleti, Fransa'da tüm üretim unsurlarına –para, bankalar, demiryolları, en önemli endüstriyel ve ticari kuruluşlara– sahip olan Yahudilerin boyunduruğundan kurtarmak. Fransız vatandaşlık hakları ellerinden alınmadığı sürece Yahudilerin tüm kamusal işlere girmelerini yasaklamak."[30]

Bu ittifakların daha yakın tarihli kaderlerini, son olarak 1898 yazında Waldeck-Rousseau hükümeti tarafından fesihlerine yol açan demagojik ve darbeci eylemlerini burada ele almak mümkün değildir. Anti-semitik ve ırkçı motiflerin ortaya çıkan sağ milliyetçiliğe giderek artan girişleri, bununla tüm diğer meşguliyetlerden önce açığa kavuşturulması gereken bir sorunu, gerçekten bir milliyetçilikle mi, yoksa daha ziyade – Pierre-André Taguieff'in kastettiği gibi– ırkçılığın hâkim bileşen olduğu bir "national-racisme à la française" [Fransız usulü milli-ırkçılık] ile mi karşı karşıya olduğumuz sorusunu ortaya koyuyor.[31]

Ancak ırkçılığın milliyetçilik üzerinde bu tür bir ilkliğini tespit etmek mümkün değildir. Bunun için, uygulamalı-siyasi düzeyde, Déroulède ve Drumont gibi öncülük eden temsilcilerin karşılıklı mesafesi ve güvensizliği çok fazla büyüktü.[32] Her şeyden önce kuramsal düzeyde ırkçılığı *sensu stricto** milliyetçi anlamda bir politikadan ayıran siper fazlasıyla derindi. Bunu kanıtlayan Taguieff'in kendi mükemmel "doctri-

29 Bkz. Bernhard Schmid: *Die Rechten in Frankreich*, Berlin 1998, s. 58 vd.

30 *A.g.e.*, s. 65.

31 Pierre-André Taguieff: *La Couleur et le sang. Doctrines racistes à la française*, Paris 2002, s. 138.

32 Bkz. Sternhell 1978, s. 128 vd..

(*) Dar anlamda – ç.n.

nes racistes à la français" [Fransız usulü ırkçı doktrinler] analizleri değildir. Fransa gerçi Gobineau ile 19. ve 20. yüzyılın tüm ırk öğretilerinin en büyük ustasını yetiştirmiş ve onun *racialisme pessimiste*'si [pesimist ırkçılık] dışında en azından üç başka ilgili akımı daha tanımıştır: Gustave Le Bon'un *racialisme évolutionniste*'si [evrimci ırkçılık]; Edouard Drumont ve Jules Soury'nin anti-semitik ırkçılığı ve Georges Vacher de Lapouges'in *racialisme eugéniste*'si [öjenik ırkçılık].[33] Bu yazarların çoğunda ırk öğretisi, Fransa için siyasi bir perspektif sunmayan ve bu yüzden orada sadece zayıf bir yankı bulan bir hazin bilim olarak kaldı. Bu, *racialisme contemplatif*'i [hayranlık duyulan ırkçılığı], nostaljiyle beyaz ırkın büyük geçmişinde takılıp kalan ve her düşünceyi bir rejenerasyona kategorik olarak bağlayan Gobineau için olduğu kadar Yahudileri modern yaşam koşullarına en iyi uyum sağlayan ve bu yüzden Yahudi olmayanlardan üstün ırk olarak gören Soury için de geçerlidir. Ayrıca Avrupa kıtasının çoktan tümüyle "melezleşmeye" yüz tuttuğuna inanan ve kurtuluşu pozitif ve negatif öjenizmle, mümkünse daha çok Anglosakson ülkelerinden uman Lapouge için de geçerlidir.[34]

Lapouge'nin Darwin yönelimli seleksiyonizmi bunun da ötesinde Fransa'da, daha ziyade Lamarck tarafından şekillendirilmiş olan ve ırk karışımını aynı ölçüde kararlılıkla reddetmeyen bir biyolojik antropolojinin cephesiyle karşı karşıya kalıyordu.[35] Paul Broca ırk karışımını tamamen kültürü ilerletici olarak görürken, Alfred Fouillée Fransa'nın eşsizliğinin sırrını Cermen, Kelt ve Latin kanının iyi ayarlanmış dozajında görüyordu ki bu, izleri *Action française*'ye ve onun çeşitli uzantıları-

33 Bkz. bu tipler için Taguieff 2002, s. 23.

34 Bkz. *a.g.e.*, s. 60, 193 vd., 238 vd.; Rolf-Peter Sieferle: *Die Krise der menschlichen Natur. Zur Geschichte eines Konzepts*, Frankfurt 1989, s. 180.

35 Bkz. Pierre-Andre Taguieff: "Eugénisme ou décadence? L'Exception français", Gilbert Merlio (yay. haz.): *Ni gauche ni droite: Les chasses-croisés idéologiques des intellectuels français et allemands dans L'entre-deux-guerres* içinde, Talence 1995, s. 31-58, s. 47; Christiane Dienel: *Kinderzahl und Staatsräson. Empfängnisverhütung und Bevölkerungspolitik in Deutschland und Frankreich bis 1918*, Münster 1995, s. 132 vd.

na dek takip edilebilen bir görüştür.[36] Bu tür görüşler ırk kavramının ayrım gözetme niyetiyle kullanılmasını göz ardı etmiyorlardı. Avrupa ve Kuzey Amerika'nın dünyadaki rolü söz konusu olduğunda, Fransız sağında da seve seve "beyaz" ya da "sarı ırk" gibi kategorilere başvuruluyor ve Haçlı Seferi fantezileri ortaya çıkıyordu.[37] Dreyfus olayında geniş çevreleri etkileyen anti-semitizm aynı şekilde ırk kategorilerine başvuruyordu ki, bunlar bilhassa *La France juive*'de yaygınlaştırılmışlardı.[38] Ancak bütünüyle bakıldığında ırk kavramında yer verilen seleksiyonist, milletin irsî açıdan daha yüksek nitelikli ve düşük nitelikli saflara bölünmesini hedefleyen içermeler son derece az yankı uyandırdılar ve siyasi açıdan sonuçsuz kaldılar.

1913'te *Société française d'Eugénique*'de [Fransız Öjenik Topluluğu] örgütsel ifadesini bulan bir öjenik hareketin ortaya çıkması bile bu durumda ilkesel olan hiçbir şeyi değiştirmiyordu.[39] Lapouge biraz haklı olarak, bu topluluğun üyelerinin uluslararası öjenik örgütün üyelerinin çoğunluğundan tamamen farklı bir öjenik anlayışları olduğuna dikkat çekiyordu. Elbette Lamarckçı düşünceler tarafından şekillendirilmiş olan Fransız öjenizm savunucularının hâkim hedefi, bir "pro-milliyetçi", demografik düşüşü dengeleyen nüfus politikasının gelişmesiydi. Bu politika genel sosyal-hijyenik ve tıbbi iyileştirmelere, örneğin Alman öjenizminde üstün tutulan "ırk sağlığı programla-

---

36 Bkz. George L. Mosse: *Die Geschichte des Rassismus in Europa*, Frankfurt 1990, s. 111 vd.; Léon Poliakov: *Der arische Mythos. Zu den Quellen von Rassismus und Nationalismus*, Hamburg 1993, s. 305 vd.. Orada, *Histoire de France* [Fransa'nın tarihi] adlı kitabında Fransa'yı prehistorik çağlardan beri ırk karışımına uğramış olarak gören Jacques Bainville'ye de dikkat çekilir: "Fransız halkı bir karışımdır. Bu bir ırk olmakıan daha iyidir. Fransız halkı bir millettir."

37 Bkz. örneğin, Charles Maurras: *Kiel et Tanger. La République française devant L'Europe*, Paris 1910, yeni baskı, Versay 1928, s. 141 vd.

38 Bkz. Taguieff 2002, s. 173 vd.; Klaus Holz: *Nationaler Antisemitismus. Wissenssoziologie einer Weltanschauung*, Hamburg 2001, s. 298 vd.

39 Bkz. William H. Schneider: "The Eugenics Movement in France, 1890-1940", Mark B. Adams (yay. haz.): *The Wellborn Science: Eugenics in Germany, France, Brazil and Russia* içinde, New York ve Oxford 1990, s. 69-109; Anne Carol: *Histoire de l'eugénisme en France. Les médecins et la procréation*, Paris 1995; Alain Drouard: *L'Eugénisme en question. L'exemple de l'eugénisme "français"*, Paris 1999.

rı" karşısında öncelik veriyordu.[40] "Irk" böylelikle milletin öjeniğinde de ikincil öneme sahip kaldı. Her kim Lapouge gibi bu çizgiden saparsa, sert eleştirileri hesaba katmak zorundaydı ve bu sadece solda değil, Maurras'ın materyalizm, "pan-Cermanizm" ithamında bulunmakta tereddüt etmediği sağda da geçerliydi.[41] Almanya'da örneğin Nordik Hareket tarafından propagandası yapılan, ırk-ideolojisine dayalı bir yeni-Aristokratçılık için Fransa'da siyasi alan yoktu; "toplumsal düzene gelenekçi bir bakış açısı, 'ırk kuramının' bilimsel görüşe dayalı bir versiyonu ve komplo teorisine dayalı bir düşman kavramı arasında gerçek bir sentez" için de aynı derecede azdı.[42]

Hibrid tür sağ milliyetçilikler: Maurice Barrès, Charles Maurras

19. yüzyılın sonuna doğru çeşitli ittifaklarda şekillenen sağ milliyetçiliğin bir kurama ve hatırı sayılır bir programa sahip olmadığı söylenmiştir.[43] Bu, ilk olarak söz konusu milliyetçiliğin başı çeken temsilcilerinin yapmış oldukları özeleştiriye tamamen uyar. O zamanlar çok okunan ve takdir edilen Maurice Barrès (1862-1923) gibi biri bile *L'Appel au soldat* (1900) adlı romanında Boulanger'in başarısızlığını, "sıradan insanların gerçekleştirmeye çalıştıkları kurtuluş hareketlerine komuta etmede" kendisini destekleyecek ve yetkilendirecek olan bir doktrinin eksikliğine bağlıyordu. "Onun etrafında görkemli biçimiyle bilinçsizlik yükseliyor; fakat prensip yoksunluğu, onun olumlu bir programa ulaşmasını engelliyor. Açık söylemek gerekirse: General Boulanger bilincinde –parlamentarizm beslendiği– İncil'in yerini alabilecek olan bir boulanjist inançtan yoksundur."[44]

---

40 Bkz. Stefan Kühl: *Die Internationale der Rassisten. Aufstieg und Niedergang der internationalen Bewegung für Eugenik und Rassenhygiene im 20. Jahrhundert*, Frankfurt ve New York 1997, s. 90.

41 Bkz. Taguieff 2002, s. 79 vd. 199, Maurras'ın ilgili ifadelerini alıntılar.

42 *A.g.e.*, s. 137.

43 Bkz. Rémond 1992, s. 157.

44 Maurice Barrès: *L'Appel au Soldat (1900); Romans et voyages*, Cilt 1, Paris 1994, s. 863.

Barrès, bir Boulanjist milletvekili olarak (1889-93); önemli bir Boulanjist organın, *La Cocarde*'nin (1894/95) başı olarak ve bilhassa *Roman d'energie nationale* [Ulusal Azmin Romanı] başlığıyla 1897'den 1901'e dek yayımlanan bir üçlemenin yazarı olarak, kayıtsız kalmamayı ve tespit edilen eksikliği ortadan kaldırmayı en ivedi görevi olarak görüyordu.[45] Milliyetçilik: Bu, Barrès için her şeyden önce bilinçsizin bilinç düzeyine taşınmasıydı; ancak ilkinin şiddetini kırma hedefiyle değil, tam aksine sonuncusunu ilkine asimile etme niyetiyle. "Biz, bizde varlığını sürdüren bir topluluğun ürünüyüz."[46] Bu kolektifliğin bilinçli tanınması, "ataların duyumlarının" ve "miras alınan duyguların" akımına dalınması, bu milli kolektifi yabancı güçler tarafından dağıtılmaya karşı korunmaya yönelik siyasi stratejilerin geliştirilmesi; Barrès'in ilk olarak Boulanjizm çerçevesinde, daha sonra sırasıyla Edouard Drumont'un *Ligue antisémitique* adlı birliği (1897), *Ligue de la patrie française* (1899-1901) ve bunun bölünmesiyle ortaya çıkan *Action française* ile ittifaklarda gerçekleştirmeye çalıştığı maksimler bunlardı.[47]

Elbette burada başından beri bu entelektüel milliyetçiliğe mahsus olan yapay, ussal karakterin gözden kaçması mümkün değildir. Çünkü Barrès ona, "barbarca" olarak algılanan çağdaşlarından kurtuluşu bir Ben kültünden, soyut, tüm dünya meselelerinden arınmış öznelliğin hipostazlaştırılmasından uman Fin de Siècle'nin estetikçiliği ve züppeliği üzerinden dolaylı olarak varır. *Le culte de moi* [Ben kültü] Barrès'in 1888 ve 1891 yılları arasında edebi şöhretini kazanmış olduğu ilk roman üçlemesinin tesadüfi olarak üst başlığı değildir. Michael Grossheim'in "siyasi varoluşçuluğa" yönelik aydınlatıcı araştırmalarında gösterdiği gibi bu türden, daimi yüce bir durum güçlükle oluşturulabilir. O, Alman erken romantiklerinde (ve bilhassa Fichte'de) çoktan gözlemlenebilen bir eğilim ge-

45 Bkz. Zeev Sternhell: *Maurice Barrès et le nationalisme français*, Brüksel 1985, s. 120 vd., 178 vd.

46 Maurice Barrès: *Scènes & doctrines du nationalisme*, Paris o. J. (1902), s. 89.

47 Sınırlı bir özet için, Bertrand Joly: *Dictionnaire biographique et géographique du nationalisme français (1880-1900)*, Paris 1998, s. 50-53.

liştirir; bizzat sebep olunan dünya yitimi için bir telafi bulmak amacıyla her zaman bulunabilen "Biz" kültüne dönme eğilimi. Grossheim'in "tüm yakın siyasi varoluşçu düşünce değişikliklerinin babası" olarak gördüğü Barrès, "nihilist görüşün ölümcül ve kesinlikle dayanılmaz atmosferinden uzaklaşma gerekliliğinden" söz ederken, modern entelektüalizmin bu hususi diyalektiği konusunda hesap vermiştir. Bu, Barrès'i yeni bir bağımlılığa, "vatan toprağına tâbi olmaktan, ölülere sadakatten ve bizim tüm eylemlerimizin cemaatin mirasına gireceği bilincinden yapılmış olan afyonlu ilaç" bağımlılığına düşüren bir uzaklaşmadır.[48] Ernst Robert Curtius, "milliyetçiliğin nihilizmde köklendiğinden" söz ederken ve "milliyetçiliğin kendi açıklarını kapamak ve olumlu yönde değişmek için nihilizmi öne çıkardığını" eklerken, bu bağlantı için doğru bir sezgiyi ortaya koyar.[49]

Benzeri Fransız sağ milliyetçiliğinin ikinci spiritus rector'u [öncüsü] için Charles Maurras'dan (1868-1952) söz edilebilir. Onun başlangıçları da modern entelektüalizmin "mutlak fedakârlığının endişe verici dünyası" (Hannah Arendt) için tipik olan bilinemezcilik, şüphecilik ve nihilizmden etkilenmiştir. Maurras'da da köksüzleşmenin, bilinçli olarak çabalanan yeniden kökleşmeye yönelik ani değişimi vuku bulur. Bu ani değişim Barrès için araştırma konusu olur ve Maurras, yeni bir yüzyılın başında *Action française* ile onun temsil ettiği "entegral milliyetçiliğin" en önemli kuramcısı olmadan önce, Barrès'in dergisi *La Cocarde*'de ilk gazetecilik başarılarını gösterir.[50] Maurras ilk büyük siyasi eseri olan *Enquête sur la monarchie* [Mo-

48 Maurice Barrès: *Romans et voyages*, Cilt 2, Paris 1994, s. 56, 133; burada Michael Grossheim'den alıntı yapılır: *Politischer Existentialismus. Subjektivität zwischen Entfremdung und Engagement*, Tübingen 2002, s. 199.

49 Ernst Robert Cubtius: *Maurice Barrès und die geistigen Grundlagen des französischen Nationalismus*, Bonn 1921, s. 228. Bu ani değişim Ulrich Bielefeld'de de iyi ifade edilmiştir: *Nation und Gesellschaft. Selbstthematisierungen in Frankreich und Deutschland*, Hamburg 2003, s. 157 vd.

50 Biyografi için bkz. Joly 1998, alıntılanan yer, s. 263 vd.. Geneli savunucu literatürden bkz. Victor Nguyen: *Aux origines de l'Action française. Intelligence et politique à l'aube du 20. siècle*, Paris 1991; Yves Chiron: *La Vie de Maurras*, Paris 1991. "Entegral milliyetçilik" kavramı için bkz. Hanri Vaugeois: "Le nationalisme intégral", *L'Action française vom 21.03.1908* içinde.

narşi üzerine soruşturma] ile birlikte, Barrès'in katılmadığı bir yeni-kralcılık yönüne sapsa da[51] –ikisinin otuz yıldan uzun süre mektuplaşmalarından da anlaşıldığı üzere– ortak noktalar her zaman tüm farklardan daha güçlüdür. *Action française*'de Barrès hakkında çıkan pek çok methedici yorum, Barrès'in orada yayımladığı yazıların sayısı az olsa da onları bir arada ele almayı haklı gösterecek kadar sıkı bir ilişkiyi belgeler.[52]

Barrès ve Maurras tarafından propagandası yapılan milliyetçilik, millet anlayışında Renan'da da karşılaşılabilen tutumlara bağlanır.[53] Millet, hem Max Weber'e hem de Anthony D. Smith veya Bernd Estel'e göre dil, kültür, tarih, din, gelenek ve/veya

---

51 Bkz. Charles Maurras: *Enquête sur la monarchie (ilk olarak 1900/01), edition définitive*, Paris 1986. Barrès ile fikir ayrılıkları s. 133 vd.'de verilir. Diğer farklı noktalar "devlet sosyalizmi" ya da daha doğrusu, erken dönemde Barrès tarafından onaylanan, buna karşın Maurras tarafından reddedilen, resmî sosyal politika sorununda ve bunun yanı sıra pozitivizme yönelik tutumda mevcuttur. Bkz. Barrès 1902, s. 431, 434; Charles Maurras: *Mes Idées politique (1937)*, Paris 1986, s. 237; Soucy 1972, s. 156. *Action française* içinde de Maurras aklı-monarşizmi ile ilk başta yalnız kaldı, ancak 1901'den itibaren orada bir "fikir değiştirme" dalgası başlattı: bkz. François Huguenin: "A l'école de l'Action française. Un siècle de vie intellectuelle", *La Flèche* 1999, s. 65 vd.

52 Bkz. Maurice Barrès ve Charles Maurras: *La République ou le roi. Correspondance inédite (1888-1923). Réunie et classée par Hélène et Nicole Maurras*, Paris 1970; Huguenin 1999, s. 68 vd.

53 Bunu hakkıyla fark eden, Hugo Friedrich: *Das antiromantische Denken in Frankreich*, Münih 1935, s. 142. Renan'ın meşhur *plébiscite de tous les jours* [her gün halkoylaması] formülü kesinlikle milleti iradeci anlamda, tekrar tekrar yeniden, âdeta *creatio ex nihilo* [yoktan var olan] biçiminde teşekkül eden oylama cemaati olarak yorumlamayı amaçlamaz. Tam aksine, daha ziyade millet bir tarihsel sürecin bugün sadece benimsenen ve onaylanan sonucu olarak, "tarihin derin karmaşasından doğan bir spritüel prensip" olarak düşünülür. Bir milleti meydana getiren iki şey vardır; zengin bir mirasının ortak mülkiyeti ve birlikte yaşama arzusunda bugünkü uzlaşma: "İnsan doğaçlama hareket etmez. Tıpkı birey gibi millet de gayret, fedakârlık ve bağlılıktan oluşan uzun bir geçmişin son noktasıdır. Atalar kültü hepsinin en meşrusudur; atalar bizi şu anda ne isek o yapmışlardır. Kahramanca bir geçmiş, büyük adamlar, şan (gerçek şanı kastediyorum) –Bu, bir milli fikrin dayandırıldığı sosyal sermayedir. Geçmişte müşterek şan, şimdi müşterek bir arzu, birlikte büyük işler başarmış olmak ve başarmaya devam etmek istemek–; bunlar bir halk olmanın başlıca şartlarıdır" (Ernest Renan: *Was ist eine Nation? Und andere politische Schriften*, Viyana ve Bozen 1995, s. 56). Barrès elbette, Renan'da eşdeğer düşünülen bu unsuru ve onunla birlikte bu yazara milli liberalizmi gösteren özellikleri özneler tarafından benimsenmeden ve onaydan ayırır. Buna daha yakın, Maria Zenner: *Die Nation im Denken Ernest Renans; FS Theodor Schieder*, Münih ve Viyana 1968, s. 219-239.

ortak menşe üzerine kurulu beraberliğe duyulan öznel inanç tarafından belirlenen *etnik* cemaat olarak düşünülür. "Aynı dil, müşterek efsaneler; milliyetleri oluşturan budur": Barrès'in 1893 tarihli, *Contre les Etrangers* [Yabancılara Karşı] başlığını taşıyan karakteristik bir yazısında böyle deniyor.[54] Böyle düşünülen millet holistiktir, üstünde başka hiçbir şey olmayan bir kapalı bütündür;[55] onu tanımak, aynı zamanda toprağa, geleneğe ve menşeye dayanan "bir determinizmin tanınması" anlamına gelir: "La terre et les morts" [toprak ve ölümler].[56] Burada, geleneğin –Barrès'te olduğu gibi– devrimi ve en yakın, cumhuriyetçi geçmişi de içine alıp almamasına ya da –Maurras ve *Action française*'de olduğu gibi– daha dar kapsamlı ve klasik Antikçağ ile Katolikliğin ruhunu tamamen gerçekleştiren Fransa'yla, Aziz Ludwig'ten 14. Ludwig'e dek Fransa'yla sınırlı olup olmamasına bağlı olarak değişik nüanslar mümkündür.[57] Fakat her durumda etnosentrik başlangıcı, mensup olarak tanımlanmayan gruplara karşı katı sınırlama izler: "Yabancılar" ve "kozmopolitler", masonlar, Protestanlar ve özellikle, milletin yaşayan bedenindeki parazitler olmakla suçlanan Yahudiler.[58] Bu yakla-

54 Bkz. Barrès (1902), s. 473.

55 Bu, millette sadece genel, milletleri aşan bir prensibin aracısını gören ve onu Aydınlanmacı geleneğe göre *civilisation* [uygarlık] olarak adlandıran Renan'la bir diğer farkı ortaya koyar. Millet ona burada ve bugün ne kadar vazgeçilmez ve aşılmaz göründüyse, milletin bir "Avrupa konfederasyonu" tarafından ortadan kaldırılacağını o kadar kesin gördü (bkz. Renan 1995, s. 57 vd.). Muhalifi David Friedrich Strauss'a 1870'te, Alman-Fransız Savaşı başladıktan birkaç hafta sonra, bağımsız milliyetler prensibinin katiyen insanlığı savaşın felaketinden kurtarmaya uygun olmadığını, daha ziyade çatışmaların zorbalığını daha da artırdığını söyleyerek karşı çıktı. "Savaşın sonuna ancak milliyet prensibi bir dengeleyici ile tamamlandığında, tüm ulus-devletlerin üzerinde olan Avrupa federasyonuyla ulaşılacaktır" (*a.g.e.*, s. 82; bkz. aynı zamanda s. 104).

56 Barrès (1902), s. 89, 10, 87 vd.; bkz. Sternhell 1985, s. 223, 267, 285.

57 Bkz. Michael Sutton: *Nationalism, Positivism and Catholicism. The Politics of Charles Maurras and the French Catholics 1890-1914*, Cambridge 1982, s. 32. Maurras'ın milliyetçiliğinin klasikçi, rasyonalist ve anti-romantik olduğu, Barrès'in milliyetçiliğinin ise bilinçsiz, irrasyonel ve içgüdüsel olana dayandığı konusunda: bkz. Sternhell 1985, s. 269 vd., 347 vd.

58 Bkz. Barrès (1902), s. 434; Maurras 1986, *Mes Idée politiques*, s. 236. Anti-semitizmin "entegral milliyetçilikteki" rolü için bkz. Michel Winock: *Nationalism, Antisemitism and Fascism in France*, Stanford 1998, s. 55 vd.

şım ayrımcıdır, ksenofobiden ve anti-semitizmden doğar, fakat –bazılarının düşündükleri gibi– ırkçılıktan kaynaklanmaz; Barrès de Maurras da dayanak noktasının ırk değil, millet olduğu konusunda şüpheye yer bırakmazar.[59]

"Entegral milliyetçilik" içe yönelik olduğu gibi dışa yönelik olarak da eşitsizliği öne çıkarır. Gerçi Almanya ve İtalya'daki paralel görüngülerden farklı olarak, "bir fetih milliyetçiliğinden, bir yayılma milliyetçiliğinden" çok bir savunma milliyetçiliği söz konusudur.[60] Fakat bu savunmacı tutum, unutulmaması gerekir ki, İngiltere'den sonra dünyanın en büyük sömürge imparatorluğuna sahip olan bir büyük devletin teritoryal varlığına dayanır. Ayrıca bu savunmacı tutum bir diğer politikayı, tehlikeli olarak nitelendirilen ulus-devletlerin parçalanmasını hedefleyen politikayı dışlamaz. Maurras, Almanya'ya karşı Fransa'yı Alsace-Lorraine'e geri götüren salt bir misilleme politikası talep etmez, daha ziyade Mosel Nehri'nin aşağı kısmında ve Saar Nehri'nde "des Alsaces possibles"i [olası Alsaceları] görür ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1871'e ve hatta 1815'e geri dönmek isteyecek kadar ileri gider. Ona göre, Yahudi-sosyalist dünya devriminin merkezi olarak Almanya'dan kaynaklanan tehdidi ortadan kaldırmak için onun ulusal birliğini yıkmak ve "Avrupa'nın barışını ve refahını uzun süre güvence altına almış olan 'Alman özgürlüklerini' (Vestfalya Barışı'ndan sonraki dönemin durumu kastediliyor) eski durumuna getirmek gerekiyor."[61] Millet olmak: Bu, bu tarz milliyetçilik için, dünyada eşitsiz dağılmış ve başka hiçbir yerde Fransa'da olduğu gibi böylesine noksansız verilmemiş olan bir ayrıcalıktır.

Bu özelliklerle "entegral milliyetçilik" sağ milliyetçilik ola-

---

59 Bkz. Barrès (1902), s. 19 vd.: "Bunu ilk ve son olarak söyleyelim: Dar anlamda bir Fransız ırkından söz etmek doğru değildir. Biz bir ırk değil, bir milletiz." Maurras da, Gobineau'dan Vacher de Lapouge'ye dek ırk öğretilerini her zaman kesin olarak reddetmiştir: Bkz. Colette Capitan Peter: *Charles Maurras et l'idéologie d'Action française*, Paris 1972, s. 72 vd.; Pierre-Andre Taguieff: *Die Macht des Vorurteils. Der Rassismus und sein Double*, Hamburg 2000, s. 109, 116, 118.

60 Girardet 1966, s. 18.

61 Alıntı Nolte 1979, s. 155 vd., 171 vd.

rak sınıflandırılabilir. Ancak böylelikle bu milliyetçiliğin hangi görüngü biçiminin söz konusu olduğuna dair henüz aydınlatıcı bir bilgi elde edilmemiştir. Bunun için ilerleme ve gerilemeye, kapsamaya ve dışlamaya dair ifadeleri daha sağlıklı biçimde göz önünde bulundurmak gerekir. İlk kavram çifti bakımından entegral milliyetçilikte, örneğin İtalyan sağ milliyetçiliği için karakteristik olacak olan ilerleme coşkusunun tamamen eksik olduğu göze çarpar.[62] Barrès, erken döneminde, endüstriyel gelişime karşı reddedecek kadar güvensizdir; bilimsel düşüncenin otonomi ve gerçek iddiasını reddeder, dinamizmin ve daimi yenilenmenin "fütürist" kültüne bir "geçmişçilik" itirazı getirir ki bu, *France éternelle*'e, tüm harici değişimlere ısrarla karşı koyan ebedi Fransa'ya hitap eder.[63] Tarımda bir geçmiş bilinci talep ederken ve modern rekabet-kapitalizmini, çalışmanın Ancien Régime'de [eski rejim] olduğu gibi birlikler ve loncalarla organize edilmesi gereken bir korporatif düzenle değiştirmek isterken, Maurras da gerici görünür.[64] Bundan dolayı, Almanya'da "yeni" milliyetçiliğin bir sempatizanının *Action française*'ye modern kapitalist dünyanın gerçekleriyle ilgisi olmadığını ve kendini "hiçbir biçimde artık bugünün iktidarı olarak görülmeyen bir geçmişin taraftarı" olarak gösterdiğini yazarak belgelemesi şaşırtıcı değildir. "Onların 'Üçüncü Reich'ı' böylelikle geçmişe bırakıldı ve bu yüzden, entelektüellerin tarih anlayışlarının revizyonuna katkıda bulunsa dahi, kitleleri belirleyen ve ele geçiren bir ajitasyona yakın olamadı."[65]

İlerlemenin ekstrem biçimine karşı mesafeli durmak, gerilemeyle eşanlamlı değildir. Çünkü şu da doğrudur: Örneğin Baudelaire tarafından temsil edilen köktenci tutumlarla karşılaştırıldığında, çağın reddedilmesi bu milliyetçilikte çok ölçü-

62 Bkz. Francesco Germinario: "Fascisme et idéologie fasciste. Problèmes historiographiques et méthodologiques dans le modèle de Zeev Sternhell", *Revue française d'histoire des idées politiques* 1, 1995, s. 39-78, 57 vd.

63 Bkz. Sternhell 1985, s. 156 vd., 274 vd.; Curtius 1921, s. 222, 134 vd..

64 Eugen Weber: *Action française. Royalism and Reaction in Twentieth-Century France*, Stanford 1962, s. 69, 213.

65 Waldemar Gurian: *Der integrale Nationalismus in Frankreich*, Frankfurt 1931, s. 128.

lü olur.[66] Barrès, *Cocarde*'deki angajmanı sırasında "machinisme industriel"e [endüstriyel makineleşmeye] karşı göstermiş olduğu "büyük reddi" birkaç yıl sonra, huzursuzluğun sebeplerini esasen harici faktörlerde gören bir korumacılığa dönüştürerek hafifletmiştir.[67] Nancy'nin programı, "contre l'insécurité économique" [ekonomik güvensizliğe karşı] bir sosyal güvenceler programıdır ve bu program, "plütokrasiye" karşı tüm retoriğe rağmen, bir kapitalist ekonomi sistemiyle kesinlikle birleştirilebilirdir. *Action française*'de çağdaş pozitivizmle, ilerlemeyi tümden reddedemeyecek kadar çok meşgul olunuyordu. En azından temel tutumlar düzeyinde çağa uygun bir anlayışı, Maurras'ın romantik, mistik ve millenarist [chiliastischen]* düşünceye gösterdiği kesin ret; Comte'nin "örgütsel ampirizmine" ve toplumsal örgütlemenin akılcı planlanabilir olmasını sağlayan "sosyal fiziğine" angajman; ayrıca bilim, yöntem ve mantığın Fransa'yı –bilhassa Rusya ve Almanya'da görülen– barbarlıktan ayıran "uygarlığın" temel direkleri haline getirilme biçimi de ortaya koyar.[68] Sözde anti-kapitalizm de pratikte Maurras'da esasen finansa karşı anti-semitik karşıtlığın ötesine geçmeyen bir tutuma indirgenir. Siyasi liberalizmin yanı sıra ekonomik liberalizmi de kısıtlama denemeleri tümüyle ikna edici değildir ve daima, objektif olarak liberalizm yönünde etkili olan strateji, ekonomi ve topluma devlet müdahalesini bastırma stratejisi tarafından boşa çıkarılır.[69] Bölgesel otonominin desantralizasyonu ve güçlendirilmesi lehine, aynı zamanda

---

66 Baudelaire'nin fundamentalizmi için bkz. benim notlarım: *Moderner Fundamentalismus*, Berlin ve Viyana 2002, s. 78 vd.; ayrıca Marc Eigeldinger: "Baudelaire et la problématique du progrès", Wolfgang Drost (yay. haz.): *Fortschrittsglaube und Dekadenzbewusstsein im Europa des 19. Jahrhunderts*, Heidelberg 1986, s. 119-126.

67 Bkz. Sternhell 1985, s. 184; Barrès (1902), alıntılanan yer, s. 433.

(*) Günümüz toplumunun her bakımdan yanlış yolda olduğunu ileri süren, bu yüzden yakında büyük bir güç tarafından yok edileceğine ve köklü bir değişimin yaşanacağına inanan dinsel öğreti – e.n.

68 Bkz. Sutton 1982, s. 35; Hermann Dorowin: *Retter des Abendlands. Kulturkritik im Vorfeld des europäischen Faschismus*, Stuttgart 1991, s. 31, 26.

69 Bkz. Nolte 1979, s. 163; Panajotis Kondylis: *Konservatismus. Geschichtlicher Gehalt und Untergang*, Stuttgart 1986, s. 467 vd.

yasaları yürütmenin güçlendirilmesi talebini dışlamayan ifadeler, her durumda geç yeni-liberalizmin deregülasyon programlarından fazla uzak değildir.

İçleme ve dışlamaya dair görüşler de aynı şekilde çelişkilidir. Bir genel düzeyde öncelikle, sınıflandırıcı ayrıma bağlı olan dışlamanın artık var olmadığını ve herkesin toplumun tüm fonksiyon alanlarına –az sonra sözü edilecek olan belli başlı istisnalarla– girebildiğini tespit etmek gerekir. Bu, devrimi kabul eden Barrès için geçerlidir; hatta sınıflandırıcı ayrımı geri isteyen fakat elbette devrimin yarattığı gerçekleri hesaba katmadan yapamayan Maurras için de geçerlidir. *Action française*'nin monarşizmi, Waldemar Gurian'ın yerinde ifadesiyle, "milleti birim olarak tüm sınıfsal ve toplumsal hususi-grupların önünde tutan bir temele dayanır ve böylelikle, devrim tarafından devletin temeli haline getirilen burjuvaziye has milli bilincin zemininde gerçekleşir."[70] Bu prensipten yapılan istisnalar bakımından, sapmanın fazlasıyla büyük olmadığını söylemek şarttır. Burjuva devrimi de nüfusun kadın kesimine toplumun fonksiyon sistemlerine serbest ve eşit giriş hakkı tanımamış ve vatandaşlık haklarını sadece Fransız erkeklerine vermiştir. Protestanların, masonların ve Yahudilerin –sağ milliyetçilik açısından Protestanların sadece yanlış yola sapmış, uzlaşmaya varılabilen Katolikler oldukları düşünülürse, sayıca daha da azalan bir toplumsal azınlığın– etnik, her şeyden önce dini-mezhebi meşrulaştırmaya dayalı ayrımı tipik özellik olarak kalır.[71] *Action française* medeni ve siyasi hakların reddi ya da yürürlükten kaldırılması anlamında bir dışlamayı elbette "sadece" Yahudiler için tasarlıyordu.[72]

Daha dar anlamda siyasi alanda, dikkat çekici biçimde vurgulanan parlamentarizm ve demokrasi karşıtlığı, halkın her türlü katılımına karşı ağır barikatlar kuruyor gibi görünür. Ancak bu görüş genelleyicidir. Barrès'e gelince, onun tarafından ilerletilen "homme national" [ulusal insan] kültünün ve bir plebisiter lider demokrasisi savunmasının ortaya koyduğu gibi,

70 Gurian 1931, s. 95.

71 Bkz. Zobel 1982, s. 137 vd.

72 Bkz. Capitan Peter 1972, s. 76 vd.

elbette parlamentarizm karşıtıdır fakat demokrasi karşıtı değildir.[73] Ayrıca işçi sınıfının sosyal haklarla donatılmasını ve onların bu şekilde millete veya daha doğrusu ulusal sosyal devlete entegre edilmesini destekler.[74] Maurras da "işçi sınıfının topluma katılması" lehine ifadelerde bulunur ve hatta bu nedenle Georges Sorel'in etrafındaki sendikalistlerle işbirliği denemesine cesaret eder.[75] 1911'de *Cercle Proudhon*'un kuruluşuna yol açan proje çok geçmeden başarısızlığa uğrar; buna sebep olan sadece Sorel'in ve *Action française*'nin Marki de La Tour du Pin etrafındaki sosyal-Katolik kanadının direnişi değildir. Sorel'e göre, sosyal güçlerin bir monarşide niçin gerekli olduklarına dair ciddi bir fikri olmayan Maurras'ın kendisi buna en az bu direniş kadar sebep olur.[76] Onun niyetleri sadece yeni-kralcı değil, aynı zamanda yeni-Aristokratçı ve mutlak, buna rağmen sınırlı olması gereken, "sosyal ve siyasi türde çok sayıda kalıtsal veya korporatif kuruluş tarafından ılımlı hale getirilen" bir iktidarın yeniden kurulmasını hedefler.[77] Ancak Maurras bu niyetleri tutarlı biçimde sonuna kadar götürmeyi başaramaz. Bir kalıtsal-zümrevi düzen ideali onda, üst tabakanın birleşiminin sürekli yenilenmesinde ısrar eden ve böylelikle bu tabakayı bir modern elit tabakaya dönüştüren modern icraat prensibiyle sürekli çatışma içindedir.[78] Bu, Maurras'ı, *Action française*'nin büyük kısmı gibi kapsama/dışlama ekseninde (buna karşın ilerleme/gerileme ekseninde değil!) mülkiyet ve eğitime dayanan,

73 Bkz. Soucy 1972, s. 121 vd., 187 vd., 197 vd.; C.s. Doty: *From Cultural Rebellion to Counterrevolution. The Politics of Maurice Barrès*, Atina, Ohio 1976, s. 183, 207.

74 Bkz. Barrès (1902), s. 434 vd.

75 Bkz. Maurras 1986, *Mes Idées politiques*, alıntılanan yer, s. 258; ayrıca Bertrand Renouvin: *Charles Maurras et la question sociale*, Paris 1983; Fessard de Foucault: *Charles Maurras et le socialisme*, Paris 1984.

76 Cercle Proudhon için bkz. Sternhell 1978, s. 384, 391 vd.; Paul Mazgaj: *The Action française and Revolutionary Syndicalism*, Chapel Hill 1979, s. 170 vd.; Douglas 1992, s. 28 vd.; Michael Curtis: *Three against the Third Republic – Sorel, Barrès and Maurras*, Princeton, N.J. 1959, s. 48. Kısıtlı bilgiyle Georges Navet: *Le Cercle Proudhon, 1911-1914*, Paris 1987. Bkz. daha sonra Sorel hakkındaki bölümde.

77 Maurras 1986, *Mes Idées politiques*, s. 300.

78 Bkz. Kondylis 1986, s. 466.

"eğitim ve gelenek varlıklarını kitleler tarafından israf edilmekten korumayı" amaçlayan eski, ileri gelenler milliyetçiliğine yaklaştırır.[79]

Sağın entelektüel alanında bu duruş ortada, ilerleme ve gerilemenin, kapsama ve dışlamanın olası ekstremlerine karşı eşit mesafede yer alır. Bu milliyetçi sağ daha eski, muhafazakâr sağdan modern çağın temel yapılarının tanınmasıyla ayrılır; ancak bu yapıları yazıya dökmeye ve düşünümsel modernleştirme yönünde gelişimini engellemeye çalışır. Milliyetçiliğin ilk olarak savaştan sonra ortaya çıkacak olan daha radikal türlerinden ise ekonomi, bilim ve tekniğin hususi dinamiğinin ve kapsamanın sınırlandırılmalarıyla ayrılır. Barrès'in bu milliyetçiliğe kazandırmış olduğu şekillenmede sosyal açıklığa, kapsamaya yönelik daha büyük bir hazırlık görülür, *Action française* ise daha ziyade –bir tutarlı yeni-Aristokratçı anlayışa doğru ilerlemeden– dışlama eğilimi gösterir. Bu yönde benzerlikler, kısmen bir resmî kabul biçiminde bilhassa İber yarımadasında vardı.[80] İtalya'da karşılaştırılabilir görünüşleri öncellikle 1922 sonrası "entegralist" entelektüellerde, buna karşın Almanya'da "völkisch milliyetçilikte" teşhis etmek mümkündür.[81]

79 Gurian 1931, s. 126. Benzer, Capitan Peter 1972, s. 37.

80 Bu Portekiz'de bilhassa, 1914'te ortaya çıkan ve 1916'da siyasi grup olarak yapılanan, özellikle Maurras'ı temel alan bir entelektüel hareketi, *Integralismo Lusitano*'yu [Portekiz Entegralizmi] ilgilendirir. İspanya'da ise 1922'de kurulan *Acció Catalana*'yı [Katalan Hareketi] ve Aralık 1931'de kurulan, Fransa'daki benzeri gibi bir gazete etrafında örgütlenen *Acción Espanola*'yı [İspanyol Hareketi] ilgilendirir. Bu gazetenin yayıncısı Ramiro de Maeztu 1934'te, Sovyet komünizmine ve materyalist liberalizme karşı geleneksel İspanyol kültürünü savunduğu *Defensa de la Hispanidad* [İspanyolluk Savunusu] adlı yazısını yayımladı. Maurras, İspanyol monarşistler arasında da bilhassa José Calvo Sotelo üzerinde güçlü bir nüfuza sahipti. Bkz. bunun için Antonió Costa Pinto: *Salazar's Dictatorship and European Fascism*, New York 1995, s. 111 vd.; Stanley G. Payne: *Fascism in Spain 1923-1977*, Madison 1999, s. 21, 46 vd., 117. Bu tür görüşlerin yankısı Güney Amerika'ya kadar ulaştı. Örneğin 1932'de kurulan *Açõo Integralista Brasileira* [Brezilya Entegralist Hareketi] Salazar'ın örneğine bağlandı. Gelişiminin zirvesinde 100.000 ila 200.000 arasında üyeye sahipti. Bkz. Jens R. Hentschke: *Estado Novo. Genesis und Konsolidierung der brasilianischen Diktatur von 1937*, Saarbrücken 1996, s. 327 vd.

81 Bkz. Patricia Chiantera-Stutte: *Von der Avantgarde zum Traditionalismus. Die radikalen Futuristen im italienischen Faschismus von 1919 bis 1931*, Frankfurt ve New York 2002, s. 125 vd.; ayrıca benim kitabım, *Grundpositionen der deuts-*

Sağ milliyetçiliğin modernleştirilmesi: Georges Valois

Bu "ara" veya "hibrid" milliyetçiliğin tarihini savaşın daha ötesine uzatmak zor olmaz. *Action française* en iyi zamanını savaş sonrası yıllarda, 1926'da Roma'yla arası taraftarlarının yarısına mal olacak biçimde açılana dek yaşar. Esas siyasi gerçekleşmesine ancak Vichy rejimiyle ulaşır. Maurras'ın düşüncelerine yakın olan, Vichy'nin lideri Marschall Pétain 1940'tan sonra onun öğrencilerini etrafına toplar. "Milli devrimde" savaş öncesi milliyetçiliğinin kendini adamış olduğu sosyal modelin ana hatları zahmetsizce görülebilir: Bu, orta sınıfın menfaatlerine yönelen, ekonomik-teknik ilerlemenin temposunu ayarlamak ve kitle demokrasisi ile sosyal devlete yönelik eğilimlerin zamanında önüne geçmek isteyen bir modeldir.[82]

Bu süreklilikler nedeniyle elbette sağ milliyetçiliğin 1918'den sonra, savaşta gözle görülür hale gelen, yeni "seferberlik ve yüksek silahlanma" gerekliliklerine tepki olarak girişilen, açılma ve modernleşme çabaları görmezden gelinmemelidir.[83] Bunun ger-

---

chen Rechten, Tübingen 1999, s. 80 vd. Andreas Wirsching'in, Fransa'da "völkisch paradigmanın" eşi olmadığı yargısına (Wirsching 1999, s. 271) bu yüzden katılamıyorum. Bu paradigma, Wirsching'in önerdiği gibi, milliyetin etnik kodlaması üzerinden tanımlansa bile bu tür bir kodlamadan genellikle sonuç olarak çıkan dışlamanın, bilhassa radikal anti-semitik anlamda, kesinlikle Fransa'da da bulunduğu itirazını getirmek gerekirdi. Bu ayrıca Sternhell'in (Wirsching tarafından geniş ölçüde paylaşılan) faşizm yorumuna karşı bir başka argümandır. Bu yorum nasyonal sosyalizmi, temeli "biyolojik determinizm, en ekstrem biçimiyle ırkçılık" olduğu için hariç tutar (Sternhell 1999, s. 15). Nasyonal sosyalizmde biyolojik determinizmin o derece önemli olmadığını görmek için Rosenberg'in yazılarına şöyle bir göz atmak şarttır. Anti-semitizme gelince, 1933 öncesi NSDAP'ın radikal anti-semitik programı ile Fransız sağ milliyetçiliğinin benzer postulatları arasında bir temel ayrımı ortaya koymak zor olabilirdi. Fark ırk-aristokratçılığındadır, biyolojizm ve anti-semitizmde değil.

82 Bkz. Weber 1962, s. 124 vd., 219 vd.; Nolte 1979, s. 119 vd.; Marc Olivier Baruch: *Das Vichy-Regime. Frankreich 1940-1944*, Stuttgart 1999, s. 44 vd. Vichy'nin ideolojik sürekliliği için bkz. ayrıca Weber 1962, s. 442 vd.; Robert Paxton: *Vichy France: Old Guard and New Order 1940-1944*, New York 1972, s. 136 vd.; Jean-Marie Guillon: "La philosophie politique de la Révolution nationale", Jean-Pierre Azéma, François Bédarida (yay. haz.): *Vichy el les Français* içinde, Paris 1992, s. 167-183.

83 Bu konuda esaslı çalışmalar Klaus-Jürgen Müller'e aittir. Bkz. özellikle: "French Fascism and Modernization", *Journal of Contemporary History* 11, 1976, s.

çekleştiği farklı biçimler iki büyük gruba ayrılır: İlki bilim, ekonomi ve teknolojideki "ilerlemeye" karşı tutumları esaslı biçimde değiştirmeden, siyasi kapsamanın bir genişlemesiyle sınırlı kalırken; ikincisi bu alanda da modernlik için çabalar.

İlk grup için yüzyıl dönümü gruplarıyla ilişkilendirilen ve bu yüzden sık sık savaş öncesi milliyetçiliğin devamı olarak görülen görüngüler tipiktir: 1924'te Pierre Taittinger tarafından kurulan *Jeunesses Patriotes* ve 1928'den beri mevcut olan fakat ancak 1931'den itibaren Albay de La Rocque tarafından bir kitle örgütüne dönüştürülen *Croix de Feu*.[84] Bir kesin süreklilik, bu iki örgüt kendilerini açıkça orta sınıfların savunucusu olarak tanımladıkları ve bu doğrultuda vergi indirimlerini, küçük mülkiyet teşvikini, sendikaların ve grev hakkının kaldırılmasını vs. destekledikleri, ayrıca parlamentodaki liberal-muhafazakâr partilerle dayanışma için çabaladıkları sürece gerçekten mevcuttur.[85] Bununla birlikte onları savaş öncesi milliyetçilikten ayıran, özünde sosyal açıklığa daha büyük bir hazırlıktır. 1929'a kadar yaklaşık 100.000 üyeye ulaşan *Jeunesses Patriotes* işçileri kazanmaya çalışır ve bu sayede, 1935'te Chartres'te bir sokak çatışmasında tutuklananların dörtte birinin işçi sınıfına mensup olduğu gerçeğinin ortaya koyduğu gibi, birkaç başarı da elde etmiş görünür.[86] Ayrıca Taittinger kadınların seçme hakkını savunur ve elbette bilhassa nüfus politikasına dayalı gerekçelerden dolayı, başka kadın haklarının da şiddetli savunucusudur. La Rocque da kadınlara oy hakkı verilmesini sa-

---

75-107; "Protest–Modernisierung–Integration. Bemerkungen zum Problem faschistischer Phänomene in Frankreich 1924-1934", *Francia* 8, 1980, s. 465-524; 1990.

84 Bkz. bu konuda, geleneksel görüşleri vurgulayan: Rémond 1992, s. 193 vd., 211 vd.; Berstein 1992, s. 89 vd., 98 vd.; Milza 1991, s. 110 vd., 133 vd.; Jacques Nobécourt: *Le Colonel de la Rocque 1885-1946 ou les pièges du nationalisme chrétien*, Paris 1996.

85 Bkz. *Jeunesses Patriotes* için: Soucy 1986, s. 69 vd., 75 vd.; Müller 1990, s. 277 vd.; *Croix de Feu* için: Irvine 1991; Soucy 1995, s. 175f, 181 vd.; Passmore 1995. Bana anlaşılır gelmeyen Sean Kennedy: *Reconciling the Nation Against Democracy: The Croix de Feu, the Parti Social Français and French Politics 1927-1945*, York University, Canada 1998.

86 Bkz. Soucy 1986, s. 52; Wirsching 1999, s. 478 vd.

vunsa da bunu bir "aile babaları için daha fazla oy hakkı" ile tamamlamak ister.[87] Kendilik anlayışı ve sosyal bileşimi açısından tamamen burjuva sınıfına has özellikler taşıyan *Croix de Feu*, daha doğrusu 1936'da ondan doğan *Progrès Social Français* savaş arifesine dek "büyük, 'sınıflar arası' modern güç" olur. "Bu modern güç, belirgin biçimde Charles De Gaulle yanlısı hareketi vaktinden önce gerçekleştirir ve 1936'da 600.000 yandaşı (iki yıl sonra muhtemelen 800.000), güçlü yerel tespitleri ve seçim beklentileriyle, görünüşe göre haklı olarak, Fransız sağının liderliğini talep eder."[88]

Bu türün açılış süreçleri, iki dünya savaşı arasındaki dönemin Almanyası'na bir bakışın gösterdiği gibi, ara milliyetçilik için sıra dışı değildir.[89] Modernleşme teşvikinin içerme boyutunda bitmediği hareketlere rastlamak bir o kadar az şaşırtıcıdır. Savaş öncesi milliyetçiliğin bir "yeni milliyetçilik" yönünde bu tür bir dönüşümüne dair belirtiler en net biçimde, anarşizme duyduğu ilk sempatilerin ardından 1906'da *Action française*'ye katılmış ve Maurras'ın fikirlerini Sorel'inkilerle birleştirmeye çalışmış olan Georges Valois'da (1878-1945) görülür.[90] Valois, Cercle Proudhon'un öncülerinden biri ve daha sonra, pazar günleri çıkan *Action française économique et sociale* [Ekonomik ve Sosyal Fransız Hareketi] gazetesinin yayımcısı olarak, bağımsız ve güçlü sendikaları destekler. Bunlar daha yüksek ücretler için mücadele etmesi gereken ve böylelikle dejenere olmuş burjuvaziyi, artı değere bağlı üretim yöntem-

87 Bkz. Pierre Taittinger: *Les Cahiers de la jeune France*, Paris 1926, s. 30 vd.; Soucy 1986, s. 81; Colonel de la Rocque: *Service public*, Paris 1934, s. 204 vd.; Soucy 1995, s. 163.

88 Milza 1991, s. 138 vd. PSF için daha detaylı bilgi, Sean Kennedy: "Accompanying the Marshal: La Rocque and the Progrès Social Français under Vichy", *French History* 15, 2001, s. 186-213, bilhassa Vichy rejimine yakınlığı ortaya koyar.

89 Bkz. Stefan Breuer: *Ordnungen der Ungleichheit–Die Deutsche Rechte im Widerstreit ihrer Ideen 1871-1945*, Darmstadt 2001, s. 127 vd.

90 Birkaç önemli yazı: "La Monarchie et la classe ouvrière", Paris 1909; "L'Economie nouvelle", Paris 1920; "La Révolution nationale", Paris 1924; "Le Fascisme", Paris 1927. Biyografi için bkz. Yves Guchet: *Georges Valois. L'Action française. Le Faisceau. La République Syndicale*, Paris 1975; Douglas 1992.

lerini desteklemeye, yani teknik ilerlemeyi hızlandırmaya zorlaması gereken sendikalardır.[91] Durgunlaşan ekonominin Taylorculuk ve Fordizm ile dinamikleştirilmesi, kemikleşmiş sosyal düzenin açılması ve toplumun tüm tabakalarından elitlerin toplanması gerekir.[92] '20'li yılların ortasında Valois, tıpkı Almanya'daki birkaç yeni milliyetçi gibi, komünist asker kaçaklarının askere alınmasını tasarlar ve hatta KP ile işbirliğini tamamen reddetmez; bu, *Action française*'de şiddetli direnişle karşılaşan bir stratejidir. Maurras bile kendini Valois'in Fransa'nın onda dokuzunu oluşturan burjuvazinin aleyhine dönüşüne karşı çıkmaya mecbur hisseder.[93]

Artan, üstelik *Action française*'ye karşı bir rekabet organının, *Nouveau Siècle*'nin [Yeni Çağ] yayınıyla şiddetlenen gerilimler sonunda ayrılığa götürür. Ekim 1925'te Valois, *Action française*'deki tüm görevlerinden istifa eder ve birkaç hafta sonra üye sayısı 1926 yılının sonuna dek yaklaşık 60.000'e ulaşan *Faisceau*'yu kurar.[94] Eski askerlerden ve genç "adaylardan" oluşan bir paramiliter örgütlenmiş elit birliği olan *Faisceau des Combattants*'ın [Savaşçılar Birliği] yanı sıra en önemli alt birim, sınıf mücadelesi fikrinin reddi altında farklı homojen ekonomik grupları bir araya getirmesi gereken ve bilhassa işçi sınıfının kazanılmasına ve seferberliğine çabalayan *Faisceau des Corporations*'dur [Korporasyonlar Birliği]. Bu hedefe ulaşılmasa bile –işçiler asla üyelerin yüzde onu ila yirmisinden daha fazlasını oluşturmuyorlar– *Faisceau*, modern mesleklerde ticaret ve endüstri alanlarında çalışanlar, "hareketin teknokratik-ilerici programından" etkilenen teknisyenler ve mühendisler arasında belirgin bir rağbet görür.[95]

Tümüyle değerlendirildiğinde hareket, ani alevlenişi sadece

91 Bkz. Valois 1927, s. 77, 116 vd.; Soucy 1986, s. 154; Dougles 1992, s. 25, 44.

92 Bkz. Valois 1927, s. 152 vd.; Soucy 1986, s. 166.

93 Bkz. Douglas 1992, s. 76 vd., 87.

94 Bkz. aynı yerde, s. 126.

95 Bkz. Zeev Sternhell: "Anatomie d'un mouvement fasciste en France: le Faisceau de Georges Valois", *Revue française de science politique* 26, 1976, s. 5-41; Jean-Maurice Duval: *Le Faisceau de Georges Valois*, Paris 1979; Wirsching 1999, s. 294 vd.; Douglas 1992, s. 119; Müller 1990, s. 290.

harici şartlara, her şeyden önce sol kartelin hükümetinde paranın destabilizasyonuna ve *Action française*'nin eylem yetersizliğine dayanan bir saman alevi olarak ortaya çıkar. Bu durum değiştiğinde, esasen Poincaré'nin geri dönüşü nedeniyle, *Faisceau* çok kısa süre içinde üyelerinin üçte ikisini kaybeder. 1928'de feshedilir.[96] Beş yıl sonra eski *Faisceau* üyesi Marcel Bucard tarafından hayata geçirilen *Francisme* [Fransız faşist partisi] geçici, tamamen İtalyan sübvansiyonlarına bağımlı bir görünüş olarak kalır; bu yüzden burada üzerinde durulmadan geçilebilir.[97]

Anlatılan hareketler ne kadar istikrarsız ve az etkili olursa olsun, bunlarda gün ışığına çıkan kalıp, onları sadece modernleşme sürecine karşı tutum açısından kavramak isteyen yorumları reddetmeye yetecek kadar aşikârdır. Bu süreç ekonomi, bilim ve teknik düzeyinde ilerleme, sosyal boyutta ise kapsama ile belirli görülüyorsa, Ernst Nolte'nin karşı-devrim günlerinden beri Fransız sağının temel düşüncesi olarak teşhis ettiği "modernliğe ve ilerlemeye karşı direnişle" değil,[98] aksine her zaman daha azimli bir "modernliğe uyumla" meşgul olmalıyız. Bilhassa muhafazakârlığa yakınlığı vurgulamak bir o kadar uygunsuzdur, Valois çoğu durumda Saint-Simonculuğa örneğin de Maistre veya de Bonald'dan daha yakındı.[99] *Action française*'den *Faisceau*'ya uzanan çizgi, sağ milliyetçiliğin açılması ve modernleşmesi olarak, "yeni milliyetçiliğe" geçiş olarak anlaşılmalıdır; bir "reaksiyon" olarak değil.[100]

---

96 Bkz. Douglas 1992, s. 140, 145 vd.

97 Bkz. bu konuda kısa anlatısıyla Milza 1991, alıntılanan yer, s. 147 vd.; daha detaylı: Alain Deniel: *Bucard et le francisme. Les seuls fascistes français*, Paris 1979.

98 Bkz. Nolte 1979, s. VII.

99 Bkz. Soucy 1995, s. 4 vd.; Douglas 1992, s. XVIII.

100 Bu geçişin kesinlikle çatışmasız olmadığını, sadece Maurras ve Valois arasındaki son derece gergin ilişki değil, aynı zamanda Portekiz'deki gelişme de gösterir. Portekiz'de yirmili yıllarda *Integralismo Lusitano* [Portekiz entegralizmi] içinde "Portekizli Valois" Rolo Preto önemli bir rol oynadı (António Costa Pinto: *The Blue Skirts. Portuguese Fascists and the New State*, New York 2000, s. 15). *Faisceau* örneğine göre, fakat kısmen Corradini ve Rocco'nun İtalyan yeni milliyetçiliğinden de etkilenerek, 1932'de nasyonal-sendikalist hareketi (*Nacional sindicalismo*) kurdu. Bu hareket hızla gelişerek, Salazar rejimine karşı bir muhalefete dönüştü ve bu yüzden bu rejim tarafından 1934'te bastı-

Hususi türde bir milliyetçilik: Georges Sorel

Valois'in, milliyetçilik ile sosyalizmi yeni, "faşizm" adı verilen bir birimde birleştirmiş olduğu iddiasında bulunması ve bunun için özellikle Sorel'e atıfta bulunması –"Faşizmin entelektüel babası, Georges Sorel"[101]– çağdaşlarının faşizmi bir sağ-sol birleşmesinin sonucu olarak yorumlamalarına sebep oluyordu. Pierre Andreu, 1936'da *Action française* ve Sorel arasındaki ilişkiler hakkında "Faşizm 1913" başlıklı bir makale yazdı;[102] 1932'de Michael Freund bunu, Sorel hakkındaki bir kitapta şu sonuca vararak daha açık ifade etmişti: "Sorel'in iki seçkin öğrencisinin, Valois ve Berth'in ittifakında hakikaten faşizmin doğum anını görmek gerekiyor."[103] Bugün Zeev Sternhell farklı bir şey söylemiyor: "Milli-sendikalist sentez, oluşan faşist ideolojiye ilk esaslı unsurlarını kazandırdı ve Sorel'in orijinal katkısı olmasaydı, bu imkânsız olurdu."[104]

Bu anlayış, bağlantıları büyük ölçüde çarpıtır. Öncelikle bir "milliyetçilik ve devrimci sendikalizm sentezinden"[105] Fransa'da –devrimci sendikalizmden, işçi hareketindeki doğrudan eylem aracılığıyla, sendikalara dayanarak, kolektifleştirilmiş bir ekonomi üzerinde işçilerin kontrolünü ele geçirmek isteyen alt akım anlaşılmadığı sürece– hiçbir zaman söz edilemez.[106] Bu

---

rıldı (bkz. aynı yerde, s. 18, 24, 69 vd., 184 vd.). Salazar bizzat Maurras'ın fikirlerine ne çok şey borçlu olduğunu asla saklamadığı için (bkz. Weber 1962, s. 484 vd.), burada âdeta ara ve yeni milliyetçilik arasındaki gerilimleri gözler önüne seren bir tarihi deney görmek mümkündür. Almanya'da *Faisceau* önceleri bilhassa yeni milliyetçi Jungdeutsche tarikatları tarafından yakın olarak görüldü fakat bu tarikatlar çok geçmeden farklı dış-siyasi düşünceler yüzünden *Faisceau*'dan uzaklaştılar: *Der Jungdeutsche* No: 292, 14.2.1926; No: 123, 28.5.1927; No: 152, 2.7.1927; No: 201, 28.8.1927.

101 Valois 1927, s. 5.

102 *Combat* No.2, Şubat 1936.

103 Michael Freund: *Georges Sorel. Der revolutionäre Konservatismus (1932)*, genişletilmiş 2. baskı, Frankfurt 1972, s. 231.

104 Sternhell 1999, s. 117.

105 Aynı yerde, s. 49.

106 Bkz. Marcel van der Linden ve Wayne Thorpe: *Aufstieg und Niedergang des revolutionären Syndikalismus, 1999. Zeitschrift für Sozialgeschichte des 20. und 21. Jahrhunderts*, Cilt 5, 1990, s. 9-38, s. 11. Kapsamlı literatür bilgisi, Peter Sc-

akım Fransa'da yüzyıl dönümünün ardından ortaya çıktı, çok geçmeden pratik ve kuramsal açıdan, onu reformist sosyalizmden ayıran hususi bir profil geliştirdi.[107] İtalya'dan farklı olarak bu, işçi hareketinin sürekli bir bölünmesine değil, sadece kısa süreli bir fikir ayrılığına yol açtı. Başarısızlıkla sonuçlanan "sekiz saat mesai grevi"nin (1906) ardından en önemli sendikalist örgüt olan Confédération Générale du Travail [Genel İş Konfederasyonu] (CGT) bu kez daha güçlü bir reformist yöne, daha sonra 1912'den itibaren askerî politika üzerine sürdürülen tartışmada nihai olarak reformcu sosyalistlerle müşterek cepheye geri dönmek üzere yaklaştı.[108] Bu, CGT yetkilisi ve *Terre libre* [Özgür Toprak] dergisinin yayımcısı Emil Janvion gibi şahısların, anti-parlamentarizmde ve bilhassa anti-semitizmde ortak noktalara sahip olan *Action française* ile temaslar kurmalarını engellemedi.[109] Ancak bu tür görüngüler, daha ziyade Ocak 1913'teki bir resmî hükümle onlardan ayrılan hareketi bütün olarak değerlendirmeye imkân vermezler.[110] İtalya'da devrimci sendikalizmin birkaç grubunun gerçekleştirdiği gibi bir "sosyalist milliyetçiliğe geçişe",[111] Fransa'da sosyalist hedeflere– hiçbir zaman ciddi tehdit altında olmayan– yönelim engel teşkil ediyordu.

Bu nedenle, devrimci sendikalizmin Sorel ve öğrencileri tarafından talep edilmesi de haklı olarak sadece tek tek maddelerde kendini gösterir. Sorel, ki bunda en önemli yorumcular

---

hõttler: "Syndikalismus in der europäischen Arbeiterbewegung", Klaus Tenfelde (yay. haz.): "Arbeiter und Arbeiterbewegung. Berichte zur internationalen historischen Forschung", *HZ-Sonderheft*, Cilt 15, Münih 1986, s. 419-476.

107 Bkz. bu konuya daha yakın: F. F. Ridley: *Revolutionary Syndicalism in France: The Direct Action of Its Time*, Cambridge 1970; Peter N. Stearns: *Revolutionary Syndicalism and French Labour: A Cause without Rebels*, New Brunswick 1971; Jacques Julliard: *Fernand Pelloutier et les origines du syndicalisme d'action directe*, Paris 1971; Peter Schõttler: *Die Entstehung der "Bourses du Travail". Sozialpolitik und französischer Syndikalismus am Ende des 19. Jahrhunderts*, Frankfurt ve New York 1982.

108 Bkz. Michael DeLucia: *The Remaking of French Syndicalism, 1911-1918: The Growth of the Reformist Philosophy*, doktora tezi, Brown University 1971.

109 Bkz. Mazgaj 1979, s. 85 vd., 103 vd.

110 Bkz. aynı yerde, s. 198.

111 Sternhell 1999, s. 152.

hemfikirdir, sosyalizm, Marksizm ve sendikalizmle ilgilenmeye başlamadan önce tercihlerini uzun süre geliştirmiştir ve bu konuda daha sonra bir şeyleri değiştirmiş olduğu pek söylenemez.[112] Onun için şu kesindi: "Barış, mutluluk ve refah için çabalamak; iktidara, mülkiyete, sosyal statüye veya huzurlu bir yaşamdan pay almak her insanın, şöyle bir düşününce, insan yaşamının asıl amacı olarak idrak edeceği şeye karşı aşağılık, bayağı bir ihanettir. Bu amaç, yaratıcısına layık olan bir şeyler yaratmayı denemek, bir şeyler olmaya ve yapmaya ve başkalarının bu tür çabalarına saygı göstermeye gayret etmektir."[113] Hedonizm, faydacılık, materyalizm, Sorel'e göre, entropinin güçleri anlamına gelirler ki, bunlar insanlık tarihinde çöküş ve yozlaşmadan sorumluydular; buna karşın fedakârlığa hazır olmak, kahramanlık, adalet, haysiyet ve otantikliğe, kısaca, tek başına bir ahlâki gençleşme ve yenileşmeye sebep olabilen *virtù*'ya [erdem] karşı hassasiyet gibi özellikler nadir ve bir o kadar değerliydiler.[114] Sorel'in düşüncesinin merkezinde duran, Jakobenizm ile ona bağlı demokratik ve sosyalist solu canlandıran daha fazla eşitlik çabası değil, erdem sayesinde dengelenen özgürlük, ahlâki açıdan iyi ve estetik açıdan yüce ola-

112 Georges Sorel (1847-1922) önceleri caddeler ve köprüler idaresinde mühendis olarak çalıştı; küçük bir miras sayesinde maddi açıdan bağımsız oldu, 1892'de emekliye ayrıldı ve o andan itibaren serbest yazar olarak faaliyet gösterdi. Gazetecilik kariyerine 1880'li yıllarda bilimsel ve felsefi dergilerdeki makaleleriyle başladı, daha sonra *Devenir Social* (1895'ten itibaren) ve *Mouvement Socialiste* (1899'dan itibaren) gibi gazetelerde yazdı. Önemli kitapları: *Les Illusions du progrès* ve *Réflexions sur la violence*, ikisi de Paris 1908; *Matériaux d'une théorie du prolétariat*, Paris 1919 (makalelerinden derleme). Biyografi için: Pierre Andreu: *Georges Sorel entre le noir et le rouge*, Paris 1982. İkincil literatürden: Helmut Berding: *Rationalismus und Mythos. Geschichtsauffassung und politische Theorie bei Georges Sorel*, Minden ve Viyana 1969; Jack J. Roth: *The Cult of Violence: Sorel and the Sorelians*, Berkeley 1980; Larry Portis: *Sorel zur Einführung*, Hannover 1983; J.R. Jennings: *Georges Sorel: The Character and Development of his Thought*, Londra 1985; Shlomo Sand: *L'Illusion du politique: Georges Sorel et le débat intellectuel 1900*, Paris 1985; Giovanna Cavallari: *Georges Sorel: archeologia di un rivoluzionario*, Napoli 1994 ve daha altta alıntılanan eserler.

113 Isaiah Berlin: *Georges Sorel, Wider das Geläufige. Aufsätze zur Ideengeschichte*, Frankfurt 1982, s. 421-466, s. 245.

114 Bkz. aynı yerde, s. 433 vd.

na karşı hassasiyetti.[115] Bu, Sorel'in siyasi düşüncenin cumhuriyetçi-"komünitarist" [kommunitaristischen] gelenek çizgisine dahil edilmesini haklı çıkaran bir anlayıştır. Bu gelenek çizgisi, klasik döneme ait "polis"te [şehir devleti] ve Ortaçağ'a ait şehir cumhuriyetlerinde dayanak noktalarına sahipti ve 19. yüzyılda, fikir dünyası Sorel üzerinde kalıcı bir etki yaratan Renan'da uzun süre etkilerini gösterdi.[116]

Şu doğrudur: Sorel 1890'lı yılların başında sosyalist literatür araştırmasına yönelmeye ve bu sırada, çalışmalarını yüzyıllardan beri felsefedeki en büyük yenilik olarak gördüğü Marx'ı da keşfetmeye başladı.[117] Fakat şu da bir o kadar doğrudur ki, bu araştırma Sorel'i ne bir sosyalist ne de bir Marksist yaptı. Onun işçi hareketiyle ilişkisi, proleterlerde modern çağın kahramanlarını gördüğü sürece salt araçsaldı. Ona göre, bu kahramanlar burjuva dünyasının ahlâki çöküşüne kapılmamışlardı ve bu yüzden Batı kültürünün en önemli kazançlarını –din, hukuk, aile, mülk ve vatan– yozlaşmadan korumaya ve yenilemeye son derece uygunlardı.[118] Marksizmle ilişkisi daha az araçsal değildi. Marksizmde onu ilgilendiren sadece –katiyen özgül Marksist olmayan– sınıf mücadelesi öğretisiydi. Diğer her şeyi –di-

115 Bkz. Georges Sorel: *Über die Gewalt*, Frankfurt 1969, s. 276: "Tarih, Renan'ın bize temin ettiği gibi, yakınmadan savaşan ve kendileri için çıkar sağlamadan bir büyük tarihi eser yaratan askerlerin büyük sadakatle özlerini yadsımalarına değiyorsa, sosyalizmin doğacağına inanmak için yeni bir nedenimiz var demektir. Çünkü o, insanoğlunun herhangi bir zamanda kavramış olduğu en yüce ahlâki ideali temsil eder. Orada, toprağın altında, burjuvazi düşünürlerin yardımı olmadan, meydana gelecek olan yeni bir din değildir: O doğacak olan bir erdem, burjuva sınıfının entelektüellerinin anlamaya muktedir olmadıkları bir erdem, uygarlığı kurtarabilecek olan bir erdemdir –Renan da uygarlığın kurtarılacağını umut etti– ancak sadece Renan'ın içinde yaşamış olduğu sınıfın tamamen etkisiz kılınmasıyla."

116 Bkz. Freund 1972, s. 20 vd.; John Stanley: *The Sociology of Virtue. The Political and Social Theories of Georges Sorel*, Berkeley 1981, s. 6 vd. Cumhuriyetçi gelenek çizgisi için esaslı: J.G.A. Pocock: *The Macchiavellan Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*, Princeton 1975. Sorel'in, bu gelenekte Batı kültürünün pagan-esrimesine dayalı bir alt akımı tekrar ortaya çıktığı için, geleneğin önemli bir dayanak noktasını –Rönesans ve hümanizm– reddetmesi tipik değildir (bkz. Freund 1972, s. 125).

117 Bkz. Georges Sorel: *D'Aristote à Marx*, Paris 1935, s. 94 vd.

118 Bkz. Freund 1972, s. 95.

yalektik, Hegelci miras, değer kuramı, materyalist tarih anlayışı ve daha başka pek çok şeyi– köhne, anlaşılmaz veya yanlış olarak görüyordu.[119] Bu nedenle Sorel, "Marx'ın iyi bir öğrencisi" veya "iyi bir Marksist" olarak nitelendirilemez.[120] "Marksist revizyonist" sıfatı da, Sorel hiçbir zaman çok revizyon yapmak durumunda olmadığı için kesinlikle yersizdir. "Sorel, Marksizmde, mevcut tarihi dönemde insanoğlunun en yüce değerlerinin gerçekleştirilmesine en etkili biçimde katkıda bulunabilen bir araç görüyordu; ancak bu değerlerin kendileri genetik ve içerik açısından Marksizmden bağımsızdırlar."[121]

Devrimci sendikalizmin Fransa'da siyasi sola göstermiş olduğu yakınlığa bakılınca, Sorel'in düşüncesinde bir devrimci-sendikalist evre bulunduğu iddiası da bir nitelendirme gerektirir. Şüphesiz ki Sorel, *L'avenir socialiste des syndicats* [Sendikaların Sosyalist Geleceği] (1898) ve *Réflexion sur la violence* [Şiddet Üzerine Düşünce] (1906/1908) adlı eserleri ile devrimci sendikalizmin teori geleneğine adını, kendisini bundan uzaklaştırmaya yönelik her denemenin boşa çıkacağı kadar kalıcı biçimde yazdırdı. Fakat diğer yandan sendikalizmin sosyalist boyutunun Sorel'de çok çabuk kaybolduğu ve yerini tamamen başka bir tespite, cumhuriyetçi-"komünitarist" gerekçeli bir çağdaş uyarlamanın tespitine bıraktığı da görmezden gelinemez. Genel grev onun için sosyalist devrimi gerçekleştirmeye yönelik bir araç değil, daha ziyade sosyalizmin kendisidir; "günümüz insanlarının serbest, işyerlerinde patronsuz çalışan, üreticiler durumuna geçişidir", bir "olağanüstü ayaklanma hareketidir (...), bu hareket bireyci olarak da değerlendirilebilir." Bu ayaklanma, üreticilerin kapitalizmin kucağında gizlice gelişmiş kişiliğini açığa çıkarır ve bu yüzden tamamen, Avrupa'da Napolyon despotluğuna karşı yürütülmüş olan kurtuluş savaşlarıyla karşılaştırılabilir; "çünkü genel grev, tıpkı kurtuluş sa-

119 Bkz. Bo Gustafsson: *Marxismus und Revisionismus. Eduard Bernsteins Kritik des Marxismus und ihre ideengeschichtlichen Voraussetzungen*, Frankfurt 1972, s. 224 vd., 245 vd.

120 Fakat burada böyle nitelendirilmiştir: Sternhell 1999, s. 56, 60.

121 Leszek Kolakowski: *Die Hauptströmungen des Marxismus. Entstehung, Entwicklung, Zerfall*, 3 Cilt, Münih 1988, Cilt 2, s. 174.

vaşları gibi, isyancı kitlelerde bireyliğin iktidarının en parlak gösterisidir."[122] Bu yüzden Sorel, üreticiler tarafından oluşturulan sendikaları eşitliğin araçları olarak değil; proleteryanın kendi gücünün –sağlamlaştırılmaları ve geliştirilmeleri siyaset ve ekonomide merkezî kuruluşların azaltılmasına onay veren– organları olarak kabul eder. Sendikalar, Tocqueville tarafından *Amerika Kitabı*'nda tasvir edilen "çağrışımlar" gibi, özgürlüğün kefili olarak vazife görmelidirler. Ayrıca bir desantralizasyonun taşıyıcıları olarak, eğitim ve sosyal güvence görevini üstlenmeli ve üreticileri –Sorel'in de Amerikan demokrasisinde hayran olduğu– *self-government*'e muktedir kılmalıdırlar.[123] "Devrimci sendikalizm, Amerika'da çok otonom ve çok genç olan Protestan mezheplerin bir eşidir."[124]

Bu açıdan bakıldığında Sorel'in zaman zaman *Action française* hakkında neden olumlu ifadelerde bulunabildiği de açığa çıkar. Onun cumhuriyetçi-"komünitarist" çıkış noktası, kozmopolit ve "enternasyonalist" düşüncenin her biçimini şüpheli görmesine sebep oldu ve bu düşüncenin yerine milletleri onaylamaya sevk etti. Bu, onun milliyetçi olarak –ancak kesin olarak ne sağa ne de sola dahil edilebilen, hususi tarzda bir milliyetçi olarak– görülebilmesine yol açtı. Merkezî devlete karşı antipatisi, parlamenter demokrasiyi ve partileri reddetmesi, ekonomik tekelleri ve kartelleri eleştirmesi, Fransa'nın klasik kültürünü göklere çıkarması ve özellikle de giderek artan Yahudi düşmanlığı,[125] Sorel'in 1911/12 civarında *L'indépendance* [Bağımsızlık] adlı kralcılık yanlısı dergide ortak çalışmaya neden gönüllü olduğunu ve en önemli öğrencisi Edouard Berth'in Cercle Proudhon'a katılmasını neden hoş gördüğünü anlaşılır kılan diğer dayanak noktalarıydı.[126]

Sağ milliyetçilerin egemen devlete veda etmeye ve onun iş-

122 Sorel 1969, s. 289, 295 vd.

123 Bkz. Stanley 1981, s. 226.

124 Georges Sorel: "Le déclin du prati socialiste international", *Mouvement Socialiste*, Şubat 1906, s. 197; alıntı, Stanley 1981, s. 246.

125 Bkz. konuyla ilgili olarak, Stanley 1981, s. 271, 288 vd..

126 Bkz. Mazgaj 1979, alıntılanan yer, s. 170 vd.; I. Wilde: "Sorel and the French Right", *History of Political Thought* 7, 1986, s. 361-374.

levlerini sendikalara devretmeye gerçekten hazır olmamaları, daha sıkı bir bağlantıya aykırı düşüyordu. Bu adım olmadan, Sorel'in korkusu buydu, despotluğa karşı koyan "sosyal otoriteler" eksik kalıyordu. *Action française*'nin amaçladığı gibi bir monarşi restitüsyonu bu şartlar altında Sezarizmin ya da Bonapartizmin bir biçimiyle sonuçlanmak zorundaydı ki, bunun – Tocquevilleci anlamda eşitliğin hipostazlaştırılması olarak anlaşılan– demokrasiyi güçlendirmesi şarttı. Sorel bu yüzden cumhuriyetçi-"komünitarist" anlamda milliyetçiliği onaylayabildi ve aynı zamanda milliyetçiliği, Barrès'de veya İtalyan sağ milliyetçilerde karşı çıktığı devletçi-sosyal korumacı biçimiyle reddedebildi.[127] Maurras'a öyle veya böyle, sözle veya yazıyla bir yakınlık göstermiş olabilir, Valois'i etkilemiş, genç Mussolini'yi tesiri altına almış olabilir. Ancak onun milliyetçiliği ve sosyalizmi öylesine hususi türdedir ki, Valois tarafından talep edilen biçimde birleştirilmesi ve faşizm için kullanılması mümkün değildir.[128] Faisceau'nun kurulduğu yıl, Valois'i esasen Sorel'den daha fazla destekleyen Berth, bunu yanlış anlamaya meydan vermeyecek biçimde teşhis eder:

> "Savaş, Maurrascılığı kurtarılamayacak biçimde sarstı; bu şüphesiz Valois gibi bir adamın *Action française*'nin saflarında kalamamasının nedenidir. Şu anda Valois, Fransa'da İtalyan faşizmininkine benzeyen bir hareket başlatmak istiyor fakat Fransa'daki koşullar İtalya'dakilerle aynı değil. Faşizm tümüyle bir İtalyan fenomenidir ve ben bir 'Fransız faşizminin' geleceği olduğunu düşünmüyorum (...) Faşist zoru, Sorelci zordan ayıran radikal farkı unutmamalıyız. Sorelci zor, geleneksel devletin yıkılmasına ve bir özgür düzenin yaratılmasına yol açan gerçek zordur. Faşist zor, tek kelimeyle, sadece bir burjuva gücüdür ve Sorelci zorun aksine, geleneksel devleti yenileme ve bu doğrultuda burjuva düzenini güvence altına alma

127 Bkz. Freund 1972, s. 230, 258.

128 "Faşizmin büyük orijinalliği, iki büyük akımın, 19. yüzyılda Avrupa milletlerinin anti-bireyci ilk icraatı olan milliyetçilik ile sosyalizmin birleşmesini gerçekleştirmesidir.": Valois 1927, s. 24. "Anti-bireyci" kelimesinde Sorel ile aşılması mümkün olmayan ayrılık yatar.

eğilimindedir (...) Ne faşizm ne de komünizm, daha da gerici rejimdekiler dışında, milli veya devrimci değerleri yenilemeyi başarmıştır."[129]

Milli sosyalizmden sosyal milliyetçiliğe ve ötesine: Jacques Doriot ve Marcel Déat

Sonuç itibariyle Fransa'da Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ve sonra sosyalizm ile milliyetçiliğin bir "sentezinden" söz edilemiyorsa, elbette bu, Sternhell tarafından ileri sürülen sol-sağ hareketin var olmadığı anlamında değerlendirilmemelidir. Sol-sağ hareket kesinlikle vardı; ancak sanıldığı gibi bir Fransız faşizminin ortaya çıkmasına değil, önceleri sosyal milliyetçilik biçiminde solda yer edinen bir milliyetçiliğe yol açtı. Bu milliyetçilik daha sonra Fransa'nın askerî yenilgisinin ardından, nasyonal sosyalist Almanya'nın egemenliği altında, farklı özellikleri kendinde birleştiren bir sağ milliyetçiliğe dönüştü. Buna ilişkin örneklere ancak '30'lu yıllarda, içeriye karşı kapsamayı ve otoriteyi savunan; dışarıya karşı solun geleneksel enternasyonalizminin bir yayılmacı politikayı desteklemesini üzerinden atan, Komünist veya Sosyalist Parti'den Doriot ve Déat isimleriyle bağlantılı bölünmelerin yaşandığı yıllarda rastlanıyor.

Jacques Doriot (1898-1945) Haziran 1936'da *Parti Populaire Français*'i (PPF) kurduğunda, halihazırda siyasi solda yirmi yıllık bir kariyeri geride bırakmıştı. Bu kariyer onu Sosyalist Parti'den *Jeunesses Communistes*'e [Genç Komünistler], oradan da Fransız Komünist Parti'nin merkez komitesine ulaştırmıştı.[130] Saint-Denis Belediye Başkanı olarak, sosyal devlete özgü çok sayıda kuruluşa sahip bir örnek komün yaratmıştı fakat 1934'te Komünist Enternasyonal'in sözde sola sapmasına karşı muhalefeti yüzünden partiden ihraç edildi. Doriot, parti li-

129 Edouard Berth: *Les Méfaits des intellectuels*, 2. baskı, Paris 1926, s. 21, 29, 38. Alıntı, Stanley 1981, s. 302 vd.

130 Biyografi için bkz. Dieter Wolf: *Die Doriot-Bewegung. Ein Beitrag zur Geschichte des französischen Faschismus*, Stuttgart 1967; Brunet 1986.

derliğinden birkaç ay önce anti-faşist cephe yönünde bir yön değişikliğini sosyalistlerle birlikte belirleme hatasına düşmüştü. Partinin Doriot'un ihraç edilmesinden kısa süre sonra onun en önemli taleplerini yerine getirmesi, Doriot'u çıkış noktasından giderek daha fazla uzaklaşmaya sürükledi. Bir ulusal-komünizm tasarısı yavaş yavaş, bağlılık ilişkileri bünyesinde milletin önem önceliği üzerinde ısrarla duran, ancak aynı zamanda dışarıya karşı Fransa'yı tarafsız ilan eden ve barışın korunmasını en büyük hedef olarak yücelten bir sosyal milliyetçiliğe dönüştü.[131]

PPF ateşli bir başlagıç yaptı. Siyasi çeşitliliğin farklı bölümlerinde isim yapmış bazı seçkin entelektüelleri saflarına çekmeyi başardı. Örneğin *Humanité*'nin [İnsanlık] redaktörü ve hatta PCF merkez komitesi üyesi olan Paul Marion;[132] sık sık radikal-sosyalist gazete *La République*'in [Cumhuriyet] bir eki olan *Révolution*'da [Devrim] yazmış ve Drieu gibi, *Socialisme fasciste* [faşist sosyalizm] propagandası yapmış eski radikaller Pierre Drieu La Rochelle ve Bertrand de Jouvenel;[133] *Ordre Nouve-*

131 Bkz. Wolf 1967, s. 193; Burrin 1986, s. 281, 288 vd. PPF'nin Fransa'nın sömürgeci devlet statüsüyle özdeşleştiğine ve bu yüzden, sosyal milliyetçilik gibi, içeride *ve* dışarıda eşitlikle yükümlü olan bir milliyetçilik tipine dahil edilemeyeceğine itiraz edilebilir. Prensipte bu noktada sosyalist gelenekle fark, söz konusu olan budur, çok büyük değildir: Sosyalist partiler de bu dönemde eşitlik ve *assistance mutuelle* [karşılıklı yardım] talebini halihazırda "uygarlaşmış" devletler için muhafaza ederler ve daha başka devletlerin veya devlet topluluklarının bu düzene bir içermesini, elbette daha ilerlemiş devletlerin idaresi altında tamamlanması gereken "uygarlaşma programına" tâbi kılarlar. Bu ilkeyi, her ne kadar giderek asimilasyondan çok disimilasyondan yana olsa da Doriot da takip eder: bkz. Wolf 1967, s. 194 vd., 219.

132 Bkz. Wolf 1967, s. 121. Marion, Drieu La Rochelle, de Jouvenel, Fabre-Luce ve Georges Suarez hakkında daha detaylı anlatımlar için bkz. Bernard Bruneteau: "Antiliberalismus und totalitäre Versuchung – Am Beispiel von fünf Intellektuellen des 'Parti populaire français' in den 1930er Jahren", Uwe Backes (yay. haz.): *Rechtsextreme Ideologien in Geschichte und Gegenwart*, Köln 2003, s. 123-137.

133 Bkz. Wolf 1967, s. 124 vd. Drieu'nun aynı başlıklı kitabı, dışarıda bir Avrupa federasyonu tarafından ılımlı hale getirilmiş olan, içeride ise bir reformist "sosyalizm", yani bir tür sosyal demokrasi tarafından bütünlenmesi gereken bir milliyetçiliği savunur. Bkz. Pierre Drieu La Rochelle: *Socialisme fasciste*, Paris 1934, s. 224, 234, 238, 209 vd., 232. Drieu için her ne kadar faşizm kavramı çok kapsamlı kullanılmış olsa da oldukça bilgilendirici: David Carroll: *French Literary Fascism*, Princeton 1995, s. 125 vd.

au [Yeni Düzen] dergisinin çalışanı ve *Croix de Feu*'nün geçici programcısı Robert Loustau;[134] hatta *Action française*'in Jean Fabrèques ve zaman zaman Maurras'ın olası ardılı olarak kabul edilen Thierry Maulnier gibi öncüleri.[135]

PPF entelektüeller dışında da başarılıydı. Taraftarlarının sayısı çok geçmeden *Faisceau*'nun taraftarlarının sayısına ulaştı; hatta bazı tahminlere göre kuruluşundan iki yıl sonra 100.000 üyesi vardı.[136] Bu sayı, üye sayısını "halk cephesi yılı"nda 74.000'den 300.000'e yükseltmeyi başaran Komünist Parti'ye kıyasla belirgin biçimde daha azdı ama yine de bir kitle partisi olmak için yeterliydi. Sosyal profil onu hem *Jeunesses Patriotes*'ten hem de *Croix de Feu*'den ayırıyordu; bazı bölgelerde işçilerin payı % 50'den yüksekti. Milliyetçi hedefler ne kadar belirgin göründüyse, burjuva-orta sınıf taraftarlar o kadar büyük oldu. 1936 ve 1938 tarihli iki parti kongresi arasında işçi sınıfına mensup delegelerin payı % 49'dan % 37'ye geriledi; memurların, mühendislerin ve serbest çalışanların payı ise % 60'a yükseldi.[137] PPF üretim araçlarının devletleştirilmesini ve üretimin planlı ekonomiye göre yürütülmesini reddediyordu. Kârdan sadece kuruluşlar değil, işçiler de faydalanmalıydı ve kâr "daha âdil" dağıtılmalıydı. Bir işletmenin personeli ücretin yanı sıra, üretilen maldan pay veya sabit kâra katılım almalıydı; bunu NSDAP'da Strasser kanadı da talep ediyordu. PPF'yi diğer

---

134 Bkz. Wolf 1967, alıntılanan yer, s. 123. Loustau ayrıca 1941'de, Vichy hükümetinin sosyal politikasının anlatıldığı Pétain'in St.Etienne Mesajını yazdı.

135 Bkz. Wolf 1967, s. 119 vd., 218; Huguenin 1999, s. 405 vd., 419. Thierry Maulnier (1909-1988) 1930'da *Action française*'den ayrılan *Jeune Droite*'nin [Genç Sağ] sözcülerinden biriydi. 1933'te, Almanya'daki yeni milliyetçiliğin bir temel metninin, Moeller van den Bruck'un *Das dritte Reich*'ının Fransızca baskısına önsöz yazdı. *Au-delà du nationalisme* (Paris 1938) adlı kitabı Almanya'da, Fransa'daki yeni milliyetçiliğin temel metni olarak anlaşıldı: bkz. Karl Heinz Bremer: *Der französischer Nationalismus*, Berlin ve Viyana 1939, bölüm "Neo-Nationalismus", s. 108 vd. Maulnier ve *Jeune Droite* için bkz. Hans-Wilhelm Eckert: *Konservative Revolution in Frankreich? Die Nonkonformisten der Jeune Droite und des Ordre Nouveau in der Krise der 30er Jahre*, Münih 2000, s. 53 vd., 244; Nicolas Kessler: *Histoire politique de la Jeune Droite (1929-1942)*, Paris 2001.

136 Bkz. Wolf 1967, s. 162 vd.; Brunet 1986, s. 229 vd..

137 Bkz. Brunet 1986, s. 231.

milliyetçi gruplardan ayıran bir özellik, Doriot'u tüm dış ve iç siyaseti ilgilendiren meselelerde sürekli olarak PCF'ye karşı pozisyon almaya sevk eden, baskın anti-komünizmdi.[138]

Ancak çok geçmeden PPF'nin, tıpkı daha önce *Faisceau*'nun olduğu gibi, başarısını konjonktürel şartlara borçlu olduğu ortaya çıktı; bunlardan biri de endüstriyel çevrelerin solun bölünmesi ve zayıflamasındaki menfaatiydi. Bu menfaat, 1938 ilkbaharında halk cephesinin dağılması, 30 Kasım 1938 tarihli genel grevin başarısızlıkla sonuçlanması ve Komünist Parti'nin üyelerinin azalması neticesinde sağlanamadığında ve bunun da ötesinde Hitler Almanyası'na karşı siyaset konusunda parti içi çatışmalar gündeme geldiğinde, finansörler partiye sırt çevirdiler. Entelektüeller ve çok sayıda üye partiden ayrıldı. "Doriot parti aparatında ve yazı işlerinde boşalan yerleri gençlik örgütlerinden hırslı ve fanatik taraftarlarla doldurmayı denedi. Radikal 'militanlardan' oluşan sayıca sınırlı grup artık bir mücadele birliği oluşturuyordu; müşterek bilinen ve temsil edilen doktrin bu birliği, parti yönetimiyle kişisel bağlardan ve anlaması zor bir çete ahlâkından daha az birbirine bağlıyordu. PPF bir tarikat karakterine bürünüyordu."[139]

Alman işgali zamanında, son döneminde aktif üyelerinin sayısı aşağı yukarı 5.000'e düşen bu tarikat, mücadeleci bir sağ milliyetçilik yönünde radikalleşti. Bu sağ milliyetçilik, Almanya'da völkisch milliyetçilik ve yeni milliyetçilik tarafından sosyal-devrimci çeşitlemeleriyle temsil edilen bir dizi talebi birleştiriyordu: Komünizmin ortadan kaldırılması ve Yahudiler ile masonların kamu yaşamından ihraç edilmeleri talepleri yanı sıra tröstlerin egemenliğinin kırılması, büyük nüfuz sahibi şahısların servetlerinin halk mahkemeleri tarafından denetimi, işçi temsilcileri kurulları ile sendikaların teşviki ve kapitalist sömürünün –her zaman bundan anlaşılan ne ise– ortadan kaldırılması gibi istekler söz konusuydu. Hareketin Drieu La Rochelle gibi bazı katılımcıları, PPF'nin komünist kökenlerine bir geri dönüşünden söz ediyor ancak bu esnada Doriot'un

138 Bkz. Wolf 1967, s. 220 vd., 216.

139 Aynı yerde, s. 207.

nasyonal sosyalistlerle sıkı bağlantılar kurduğunu gözden kaçırıyorlardı; nasyonal sosyalistlerin çöküşü, sonunda Doriot'un da çöküşü olacaktı.[140]

Sosyalizmin bir milli versiyonunun sosyal milliyetçiliğe ve en sonunda sağ milliyetçiliğe ansızın ne kadar kolay dönüşebildiğini, Sosyalist Parti'deki (SFIO) "yeni-sosyalist" akım örneği de gösterir.[141] Marcel Déat (1894-1955) ismiyle yakından bağlantılı olan bu akımda, devrimci söylemlerden ve sınıf mücadelesi retoriğinden vazgeçilmesinde ve bir hükümet katılımı dahilinde orta sınıflarla işbirliğinde ısrar eden revizyonist-reformist gayretler ile kapitalist ekonominin krizini devlet elinden planlama sayesinde fakat üretim araçlarını toplumlaştırmadan atlatmayı deneyen ve bunun için fiyat politikası, ücret ve satış güvenceleri, iş bulma programları gibi araçlara başvuran eylemci-devletçi tandanslar birleşiyordu.[142] 1933 yazındaki otuzuncu parti kongresinde muhalifler düşüncelerini öylesine kararlı temsil ettiler ki, parti yönetimi artık hareket serbestliği olmadığını gördü ve ihraç usulünü başlattı. Kasım 1933'te yaklaşık 30.000 üye SFIO'dan ayrıldı, ayrılanların üçte ikisi yeni kurulan *Parti Socialiste de France*'a [Fransa Sosyalist Partisi] katıldı.[143]

Fransa'da sağ ve sol arasındaki giderek artan kutuplaşma reformist bir partiye meydan bırakmadığı için yeni kurulan parti kısa ömürlü oldu. Üçüncü Cumhuriyet'in yıkılışının ardından Déat, işçi sınıfının reform taraftarı kesimi ile orta sınıfların bir *Rassemblement National Populaire*'de (RNP) birleşmesi fikrini gerçekleştirme fırsatının doğduğunu gördü. Bu fikre göre, RNP'nin milli birleşmeyi artırması, siyasi güçleri bir bir-

140 Bkz. aynı yerde, s. 283 vd.

141 Bkz. Alain Bergounioux: "Le néo-socialisme. Marcel Déat: réformisme traditionel ou esprit des années trente", *Revue historique* 260, 1978, s. 389-412; Burrin 1986, s. 39 vd., 125 vd.

142 Bkz. Reinhard Schwarzer: *Vom Sozialisten zum Kollaborateur: Idee und politische Wirklichkeit bei Marcel Déat*, Frankfurt ve New York 1987, s. 41; Brender 1992, alıntılanan yer, s. 46. Déat --diğerlerinin yanı sıra Durkheim ve Hendrik de Man'dan etkilenmiş olan– fikirlerini en açık biçimde *Perspectives socialistes* (Paris 1930) adlı yazısında ortaya koymuştur.

143 Bkz. Schwarzer 1987, s. 37; Brender 1992, s. 40.

lik partisinde birleştirmesi ve ekonomik sorunları devlet elinden planlama yardımıyla ele alması gerekiyordu. Déat, *Action française*'nin fikir dünyasında saplanıp kalmakla suçladığı Vichy rejiminin sert bir eleştirmeni oldu. Rejime yönelik bu tutumu her şeyden önce kadınların ve işçilerin siyasi haklarından mahrum bırakılmasına ve sosyal ilişkilere bir reform getirilmemesine dayanıyordu.[144] Bu eleştiri elbette onun Mart 1944'te Laval hükümetine katılmasını ve bilhassa Fransız işçilerin mecburi istihdamından sorumlu olan Çalışma ve Sosyal Dayanışma Bakanlığı'nı devralmasını engellemedi.[145]

RNP, Almanya ile işbirliğine kefil olan bir parti olarak başından itibaren varlığını sürdüremeyeceği belli olan bir partiydi. Yandaşlarının sayısı hiçbir zaman 20.000'den fazla olmadı ve müttefik devletlerin Normandiya'daki istilasından daha birkaç ay sonra bu sayı 3.000 küsura düştü.[146] Déat aynı anda hem milli haritayı hem de Avrupa'nın bir uluslarüstü yeni düzen vizyonunu destekleyerek buna karşı tedbir almaya çalışıyordu. İç politika, sosyal politika ve ekonomi politikası için "milli devrimin aracı olan bir milli harekete" dayanması gereken[147] güçlü bir devletin yeniden eski haline gelinmesini talep ederken, dış politika alanında yayılmacı bir milliyetçiliğin her biçiminden vazgeçiyor ve bunun yerine bir kıtasal düzenin kurulmasını öneriyordu. Déat'e göre bu kıtasal düzende, bir asırdan beri milletlerden ileri gelen baskı, "teknik mükemmelleşmenin tüm olanaklarını dikkate alan ve onları eşzamanlı hâkimiyet altında kullanan, ayrıca kapitalist rasyonalizmin hayırsever halkta geliştirdiklerini muhafaza eden" bir "örgütlü ekonomi" sayesinde frenlenecekti.[148] Gerçi bu müstakbel Avrupa'da liderlik, endüstri devleti olarak Almanya'nın payına düşecekti fakat Fransa tarım ve sömürge devleti olarak elzem tamamlayıcı fonksiyonları üstlenebilirdi. Alman-Fransız tandemi Avrupa kıtasını,

144 Bkz. Burrin 1986, s. 386; Brender 1992, s. 113, 129, 153.

145 Bkz. Schwarzer 1987, s. 129 vd.

146 Bkz. Burrin 1986, s. 409; Schwarzer 1987, s. 102.

147 RNP'nin Şubat 1941 tarihli programı, alıntı Brender 1992, s. 122.

148 Déat 1944, alıntı Burrin 1986, s. 414.

Anglosakson devletleriyle ve Asya'daki Bolşevizmle mücadelede galip gelme şansına sahip olacağı kadar güçlü kılabilirdi.[149] Ancak olayların gidişatı çok geçmeden bu planlara bir son verdi; yine de Déat'ta yeni milliyetçiliğin, onu kendisinin ötesinde bir uluslaraşırı düzene sevk eden bir dinamik geliştirdiğini teşhis etmek mümkündür.

Fransız sağında Déat, Avrupa'yı destekleyen tek kişi değildi. 1931'de Alexandre Marc tarafından kurulan, 1933'ten itibaren *Ordre Nouveau* adında özel bir dergi çıkaran grup, başından itibaren devrimci Avrupa gençliğinin, ulus-devlete has düzeni bir Avrupa federalizmi yönünde aşması gereken bir ortak cephesini savunuyordu.[150] Yine de farklılıklar dikkate değerdi. Hem Katolik kişiselcilikten hem de Proudhon'un erken sosyalizminden ilham alan[151] *Ordre Nouveau* için en önemli ortaklık biçimi, ulus-devletin yetkilerinin büyük kısmının elinden alınarak oluşturulacak bölgeydi. Hedeflenen federalist düzen bu nedenle bölgesel sosyal gruplara has menfaatlerin bir tür "clearing-yeri"nden (takas yeri) çok daha fazlası olamadı.[152] Buna karşın yeni-sosyalizm veya yeni milliyetçilik, '30'lu yılların başında *Plans* dergisi tarafından temsil edilen ve Comte'a dek geçmişi takip edilebilen bir teknokratik tandansın çizgisinde hareket ediyordu.[153] Avrupa, bu bakış açısında, bir özellikler toplamı-

149 Bkz. Burrin 1986, s. 395; Brender 1992, s. 246 vd.

150 Bkz. Eckert 2000, s. 71 vd. Ayrıca, Jean-Louis Loubet del Bayle: *Les Non-conformistes des années 30. Une tentative de renouvellement de la pensée politique française*, Paris 1987 (ilk olarak 1969). Ordre Nouveau'nun sözcüleri Alexandre Marc'ın yanı sıra başta Denis de Rougemont (*Politique de la personne*, Paris 1934), Robert Aron ve Arnaud Dandieu (*Décadence de la nation française*, Paris 1931; *Le Cancer américain*, Paris 1931; *La Révolution nécessaire*, Paris 1933).

151 Bkz. ilgili yazılar; Ferdinand Kinsky ve Franz Knipping (yay. haz.): *Le Fédéralimse personnaliste aux sources de l'Europe de demain*, Baden-Baden 1996.

152 Bkz. Eckert 2000, s. 161, 81.

153 *Plans* 1931'de eski *Faisceau* üyesi Philippe Lamour tarafından kuruldu ve özellikle bir radikal-yenilikçi tandansla kendini gösterdi: bkz. Eckert 2000, s. 71 vd.; Sylvie Guillaume: "*Plans* et la Révolution collective", Merlio (yay. haz.) 1995 içinde, s. 197-208. Comte insanlığı bir genel "pozitif" ruha ve bir özünde endüstriyel varoluşa doğru karşı konulmaz bir hareket içinde görüyordu. Bu hareketin seyrinde, milli-ruhun bir "canlı Avrupa vatanperverliğinde" ortadan kalkması ve Avrupa'nın bir "pozitif batı komitesinin idaresinde" yeni-

nı temsil etmediği gibi sadece bir özgül Latin-Hıristiyan kültür veya *civilisation* [uygarlık] tasavvurunu da temsil etmiyordu. Daha ziyade ekonominin genel "pozitif" ruhunun ve onun endüstri ile teknolojiye uyarlanmasının sınırları aşan tandanslarından ortaya çıkan örgütsel sonuçtu. Bu görüş, Ren Nehri'nin diğer tarafında Plenge ve Spengler, Jünger ve Niekisch'in öğretilerinde karşılığını buldu ki, ben bu öğretiler için "gezegensel emperyalizm" kavramını önermiştim.[154] Hemen sınırlayarak şunu eklemek şarttır; Almanya'da bu görüş, milliyetçiliğin görünüşte ancak güçlükle aşılabilen bir ufuk oluşturduğu Fransa'da olduğundan çok daha fazla geliştirilmişti.

Fransa'nın, hatırı sayılır güçte bir örgütlü sağ milliyetçiliğe sahip olduğu söylenebilirdi. Fakat bu sağ milliyetçilik tam olarak bu adın ifade ettiği şeydi; bir biçimde bu adın İtalyan hareketiyle karşılaştırılabileceği anlamda bir "faşizm" değildi. Bu tür bir görüngü için Fransa'da tüm şartlar eksikti. Ülke 1918'de galip devletler arasındaydı. Kesin anlamda galip devletti; Birinci Dünya Savaşı'ndan her açıdan güçlenmiş bir devletin yanı sıra görece stabil bir ekonomik ve sosyal düzenle galip çıktı. Ne enflasyon ne de dünya ekonomik krizi yüzünden sarsıldı;[155] Hem Almanya'da hem de İtalya'da huzursuzluğun ve devlete has zor tekeli tehdidinin daimi kaynağı olan eski savaşçı birlikleri, Fransa'da anti-militarist ve pasifist zihniyetliydi; Fransa'yı insanlığın ve adilliğin ülkesi olarak kutsallaştıran bir cumhuriyetçi vatanperverliği savunuyordu.[156] İtalya'da 1921'de kitleler

---

den örgütlenmesi gerçekleşecekti. bkz. Auguste Comte: *Die Soziologie. Die positive Philosophie im Auszug*, (yay. haz.) Friedrich Blaschke, Leipzig 1933, s. 426, 445 vd. Comte, o zamanki iktidar koşullarına uygun olarak, "en büyük sosyal ilerlemenin merkezi" olan Fransa'ya liderlik rolünü veriyordu.

154 Bkz. bu konuda daha detaylı Breuer 1999, s. 57 vd., 126 vd.

155 Bkz. Heinz-Gerhardt Haupt: *Sozialgeschichte Frankreichs seit 1789*, Frankfurt 1989, s. 223.

156 Bkz. Benjamin Ziemann: "Das 'Fronterlebnis' des Ersten Weltkrieges--eine sozialhistorische Zäsur? Deutungen und Wirkungen in Deutschland und Frankreich", Hans Mommsen (yay. haz.): *Der Erste Weltkrieg und die europäische Nachkriegsordnung*, Köln 2000, s. 43-82, 77. Bkz. ayrıca John Horne: "Der Schatten des Krieges: französischer Politik in den zwanziger Jahren", *a.g.e.*, s. 145-164.

halinde faşizme akın eden ve Almanya'da da on yıl sonra (en azından Protestan bölgelerde) esasen faşizmin seçim başarılarının müşterek sorumlularından olan küçük ve orta çiftçiler, Fransa'da iki dünya savaşı arasındaki dönemde çiftçilere ait küçük ve orta mülkiyetin bir genel güçlenmesini mümkün kılan cumhuriyete sadık kaldılar.[157] Siyasi sol, Fransa'da 1789 devriminden beri çiftçilerin menfaatlerine karşı hiçbir zaman, sosyalistlerin ve komünistlerin kırsaldaki bireysel mülkiyetin yaratılmasını gerici buldukları ve tamamen tarımın kolektifleştirilmesinden yana oldukları[158] İtalya'da veya Almanya'da olduğu kadar ağır tavır almamıştı. Bu, belirli bölgelerin ağırlıklı olarak sağa oy vermelerini engellemese de parlamenter kuruluşlara karşı, belirli bir zamandan itibaren faşizmin köylülerin menfaatlerinin tek savunucusu olarak göründüğü İtalya ve Almanya'da olduğu gibi bir yabancılaşma söz konusu olmadı. Sonuç olarak Fransa'da tüm bağlardan böylesine kurtulmuş ve kesin olarak "anti-geçmişçi", fütürizmde ve sosyalist fikir ayrılığının kesimlerinde somutlaşan bir entelejensiya da eksikti. Üyelerinin hem karşılaşılan yapıların yıkılmasında hem de onlardan koparılan unsurların yeniden düzenlenmesinde güçlendirilmiş bir virtüözlüğe sahip oldukları ve bu nedenle en heterojen fikirler ile menfaatleri birleştirmeye, günden güne değişimleri ve yön değişikliklerini çelişkiler fazlasıyla ortaya çıkmadan gerçekleştirmeye muktedir oldukları bir entelejensiya yoktu. Bunun için Fransa'da da adımlar olmadığı söylenemez. Fakat genel itibariyle Fransa'da devlet öyle istikrarlı, ekonomik ve sosyal düzen öylesine burjuvaya has biçimlendirilmiş ve entelektüel alan öylesine güçlü yapılandırılmıştı ki, burada bir faşist hareket için kesinlikle ortam yoktu.

Böyle bir hareketin eksikliği karşısında Fransa'nın durumu âdeta örgütlü sağ milliyetçiliğin hususi mantığı hakkında önemli bilgiler veren bir tarihsel deney olarak görülebilir. Bu milliyetçilik, tamamen kendi başına, bir doğal faşist hareketin mevcu-

157 Bkz. Haupt 1989, s. 265.

158 Bkz. William Brustein: *The Logic of Evil. The Social Origins of the Nazi Party, 1925-1933*, New Haven ve Londra 1996, s. 97 vd.

diyeti olmadan, bu durumda devlete ve hatta onun cumhuriyetçi-demokratik biçimine yarar sağlayan bir stabilizasyon gücü geliştirdi. Klaus-Jürgen Müller analizlerinde, milliyetçi ittifakların ve partilerin –hepsinin olmasa da çoğunun– siyasi yeniden yapılanmadaki ve tüm sağın merkezîleşmesindeki tarihsel yerlerine 1919'dan beri sahip olduklarını, ayrıca dağınık ve zayıf örgütlenmiş liberal, "muhafazakâr" ve milli güçlerin bir büyük toplu hareketini *parlamentoda* birleşik sola eş ağırlıkla muhalefet etmek için örgütleme denemeleri olarak anlaşılmaları gerektiğini haklı olarak ısrarla vurguluyordu. Bu, "milliyetçi-muhafazakâr sağın cumhuriyetçi sisteme entegrasyonuyla sonuçlanan bir süreçti; katiyen cumhuriyetçi sistemin yıkılmasıyla sonuçlanmadı".[159] Bunu sadece, yönetim grubu açıkça parlamenter yönelimli bir siyaset izleyen ve seçimlerde *Fédération Républicaine/UDR* [Cumhuriyetçi Federasyon] ile işbirliği yapan *Jeunesses Patriotes*'te değil, La Rocque'un, halk cephesinin yıkılışının ardından anti-parlamenter sloganlardan, paramiliter gruplardan ve "doğrudan eylemlerle" tehditten vazgeçip, Daladier'in iç siyasetteki yönünü destekleyen PSF'sinde de araştırmak mümkündür.[160] "Muhafazakâr" kavramı sona eren muhafazakârlık için tipik olan, liberal unsurlarla birleşmenin kazandırdığı anlamda değiştirilirse, Müller'in Almanya tablosuna istinaden geliştirdiği teşhisi genelleştirilebilir: "Bu iki gruplaşma, *Jeunesses Patriotes* ve *Croix de Feu*, bununla birlikte (...) klasik muhafazakâr sağ ile yakın akrabalık gösterirler ve böylelikle (bir dereceye kadar ekstrem biçimlenme olarak olsa da) onları faşist yarın-dünyadan [Halbwelt] ayıran muhafazakâr dünyanın sınırları içinde kalırlar."[161] Buna karşın bu sınırları aşan *Faisceau* gibi gruplara, soldaki muhalefetten ortaya çıkan *dérive nationaliste*'ninki [milliyetçi sapma] kadar kısa bir ömür biçilmişti.

159 Müller 1978, s. 422.

160 Bkz. aynı yerde, s. 423; Wolf 1967, s. 185.

161 Klaus-Jürgen Müller: "Betrachtungen zum Deutschlandbild der französischen extremen Rechten", Ursula Büttner (yay. haz.): *Das Unrechtsregime*, Cilt 1, Hamburg 1986, s. 469-488, s. 482.

FAŞİZMİN UNSURLARI VE KÖKENLERİ I: İTALYA

Araştırmadaki "yeni konsensüs" için yetkili bir geçerlik iddiasında bulunan bir ifadeye göre, İtalyan faşizmi her şeyden önce şu olmalıdır: Mitsel çekirdeğini, yeni İtalya'nın devrimci yollardan erişilmeye çalışılan "palingenetik" tasavvurunun oluşturduğu bir ultra-milliyetçilik.* İlgili ideoloji en geç 1915 tarihli devrimci müdahalecilikle varlık gösterdi ve bu anında pek çok akımda –Papini ve Prezzolini tarafından *La Voce* ve *Lacerba* gibi dergilerde propagandası yapılan kültürel ultra-milliyetçilikte, daha güçlü emperyalist ve teknokratik tandanslı olsa da bununla büyük yakınlığı olan *Associazione Nazionalista Italiana*'da (ANI) [İtalyan Milliyetçi Birliği], yeni-sendikalizmde, siyasi fütürizmde, D'Annunzio ve Mussolini etrafında toplanan gruplarda– görüldü. Bu gruplardan oluşan devrimci müdahalecilik henüz tümüyle gelişmiş bir faşizm değildi, çünkü bunun için gereken örgütsel bağ ve taktik radikallik eksikti; fakat yine de ideoloji düzeyinde faşizm zaten meydanda olduğu için, "proto-faşizmden" söz etmek yerinde olur.[1]

(*) Palingenetik ultra-milliyetçilik: İngiliz Roger Griffin tarafından oluşturulan bir faşizm teorisi. Faşizmin, özünde yer alan mitle, yani "ulusal yeniden doğuşla" (palingenesis) tanımlanabileceğini savunur. Griffin, palingenesis ve ultra-milliyetçiliğin benzersiz bir sentezinin faşizmi, faşizme benzeyen ancak faşist olmayan ve diğer devrimci ideolojilerden ayırdığını ileri sürer – ç.n.

1 Bkz. Roger Griffin: *The Nature of Fascism*, Londra 1991, s. 56 vd., 61. Bkz. ay-

Tüm bu akımların faşizmle ilişki içinde oldukları ne kadar doğruysa, onların burada yer almasına sebep olan ilgi çerçevesi de o kadar tartışmalıdır. Ultra-milliyetçilik kavramı, bir liberal ve bir gayri liberal milliyetçilik ayrımına ve bu ayrının, rasyonel ve bir irrasyonel milliyetçilik ayrımıyla eşit tutulmasına dayandığı için şüphelidir.[2] Yeniden doğuş ve gençleşme tasavvurları milliyetçiliğin son derece farklı türlerinde sık sık hissedilir oldukları için "palingenetik" özelliklere dayandırma da esaslı bir kazanç getirmez. Örneğin 18. yüzyıl Fransa'sında *régéneration* [yenilenme, yeniden doğma] en başarılı kelime yaratımlarından biridir; sadece –Griffin'e göre elbette gayri liberal– Jakobenler arasında değil, *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*'in [İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi] son derece liberal yazarları arasında da rağbet görür.[3] Fakat başlıca itiraz olarak ileri sürülmesi gereken, palingenetik ultra-milliyetçilik kavramının, tüm ifadelerin aksine, ideal tip olarak değil, çeşitli görüngülerin düzen altına sokulduğu bir biçimde ve sağlıklı amprik inceleme olmaksızın bir üst kavram olarak kullanıldığıdır. Bununla birlikte fütürizm kadar heterojen ve gerilim dolu bir görüngünün bu formüle aktarılabileceği çok şüphelidir, ki ben daha aşağıda, önemli nedenlerin bunun aksini ortaya koyduklarını göstereceğim. ANI'nın milliyetçiliği ile yeni-sendikalizm veya devrimci sendikalizm arasındaki ayrımlarım kavramsal tesviyesi de bana bir o kadar çözümü zor görünüyor. Siyasi sol kökeni dolayısıyla yeni-sendikalizmin ilk önce milliyetçiliğe varıp varmadığının ve nasıl vardığının incelenmesi gerekirdi. Bu akımların başından itibaren bir ve aynı faşist ideolojinin örnekleri olarak ele alınması yerine, akımların

---

rıca Griffin tarafından yayımlanan Oxford Reader'deki ilgili metinler: *Fascism*, Oxford ve New York 1995, s. 21 vd.

2 Bkz. Roger Griffin: "Nationalism", Roger Eatwell ve Anthony Wright (yay. haz.): *Contemporary Political Ideologies*, 2. baskı, Londra ve New York 1999, s. 152-179, 154, 162 vd.

3 Bkz. Wolfgang Schmale: "Politischer Messianismus und Nationalbewusstsein in Frankreich vom Mittelalter bis zur Résistance", Alois Mosser (yay. haz.): *"Gottes auserwählte Völker". Erwählungsvorstellungen und kollektive Selbstfindung in der Geschichte*, Frankfurt 2001, s. 143-160, 151 vd.; David A. Bell: *The Cult of the Nation in France. Inventing Nationalism, 1680-1800*, Cambridge, Mass. ve Londra 2001, s. 75 vd., 143, 153.

özelliklerini belirgin hale getirmek için onların ideal sınır kavramlarıyla ilişkilendirilmesine sadece değişim dolu rotaları bile vesile olmalıydı. Böylece 1919'da tespit edilen faşizmin, kesinlikle 1915'te veya daha önce hazırlanmış bir programın gerçekleştirilmesi olmadığı, siyasi birlikteki gerçek ağırlıklarına vesileye ve duruma göre karar verilen heterojen akımların örgütsel toplamı olduğu da açığa kavuşurdu. Faşizmden önce bir faşist ideolojinin var olduğu düşüncesi, faşizmde dönüp dolaşan fikirler ile onların öncülleri arasına bir mutlak sınır çizilebileceği yönündeki aksi varsayım kadar hatalıdır.

Bunu göstermek için Griffin tarafından tümüyle isabetli tasvir edilen panoramayı baştan sona incelemek gerekli değildir. Ben *Vociani* ile ANI milliyetçilerinin yakınlığına işaret etmeyi, ilkiyle tartışmadan kendimi muaf tutmamı ve sonuncusuyla yetinmemi haklı çıkarmak olarak görüyorum. Milliyetçilik ile faşizm arasındaki ilişkilerin aydınlatılması için daha detaylı bir bahis ek bilgiler kazandırmadığından, D'Annunzio ve Mussolini'nin rolüne de sadece kısa ve öz olarak değineceğim. Bununla, bu iki şahsın pratik-siyasi önemi hakkındaki ifadelerin bağlantılı olmadığı kendiliğinden anlaşılıyor olmalı. İkisi hakkında yapılmış yeterli analizler, burada tekrarlarından ve özetlerinden vazgeçilebilecek kadar çoktur. Araştırma üç akım üzerinde yoğunlaşıyor, ki bu akımlar içinde o dönemin insanları bile faşizmin beslendiği ana kaynakları teşhis etmişlerdir: Sendikalizm, fütürizm biçiminde modernizm ve ANI'nın milliyetçiliği.[4]

Milli sosyalizmden sosyal milliyetçiliğe: Devrimci sendikalizm

Mussolini 1932'de *Enciclopedia Italiana* [İtalya Ansiklopedisi] için bir makalede sosyalist hareketteki geçmişinden söz et-

4 Bkz. bu bağlamda; Dino Grandi, 1921 yılının Kasım ayının başında Roma'da, üçüncü Ulusal Faşist Kongresi'nde yapmış olduğu bir konuşmada: "Le origini e la missione del fascismo", Renzo De Felice (yay. haz.): *Il fascismo e i partiti politici italiani. Testimonianze del 1921-1923*, Rocca San Casciano 1966, s. 269-292, 284 vd. Konuşmanın konteksti için bkz. Emilio Gentile: *Storia del partito fascista 1919-1922. Movimento e milizia*, Roma ve Bari 1989, s. 378.

tiğinde, bilanço beklendiği gibi olumsuz olmadı. Bu makaleye göre: Sosyalizmin bir tek anlamlı, her yerde tanınmış doktrini, revizyonizm tartışmasından beri hareket bir reformist ve bir sol-devrimci kanada bölündüğünden artık mevcut değildi. Mussolini'nin Bolşevizm'i de aralarında saydığı tüm bu tandanslar başarısız olmuştu. Faşizmin büyük akımına dahil olan tek bir istisna vardı: "Sorel, Péguy, Lagardelle, '*Mouvement socialiste*' (Sosyalist Hareket) ve İtalyan sendikalistlerinin büyük kalabalığından doğan, Giolitti'nin uzlaşma politikası yüzünden gevşemiş ve uyuşmuş İtalyan sosyalist çevreye 1904 ve 1914 yılları arasında Olivetti'nin *Pagine libere*, Orano'nun *La Lupa* ve Enrico Leone'nin *Divenire Sociale* adlı dergileriyle birlikte yeni bir özellik getiren" esinler.[5]

Faşizmin jenealojisi için devrimci sendikalizmin vurgulanması uzun süre ciddiye alınmadı. Sol faşizm kuramının anlaşılacağı gibi bu bağlantıyı daha sağlıklı aydınlatmaya yönelik bir ilgisi yoktu. Ernst Nolte gibi bu konuya at gözlüğüyle bakmayan araştırmacılar bile Mussolini'nin kendi kendini takdir etmesini önemsemediler. Ernst Nolte için faşizmin en önemli üç unsuru Corradini etrafındaki milliyetçiler, D'Annunzio etrafındaki lejyonerler ve Mussolini etrafındaki eski Marksistlerdi ve ona göre bunların sendikalizmle hiçbir ilgisi yoktu. Nolte için "erken Mussolini'nin bir devrimci sendikalist, bir Sorel veya Pareto yandaşı olarak nitelendirilmesi, katiyen savunulamayacak bir tezdi."[6]

Nolte bunu yazdığından beri –kitabının ilk baskısı 1963'te çıktı– araştırmanın durumu esaslı biçimde değişti. 1965'te Renzo De Felice'nin, Mussolini'yi devrimci sendikalizmle ilişkilendiren kişisel ve düşünsel ilişki örgüsünü titiz biçimde ortaya koyan Mussolini biyografisinin ilk cildi yayımlandı. Gerçi De Felice, Mussolini'nin –her zaman partinin ilkliğinde ısrar et-

5 Bkz. Benito Mussolini: *Art. Fascismo, Enciclopedia Italiana*, Milano, Cilt XIV, 1932, s. 847-851. Burada 1933 tarihli Almanca çevirisinin tıpkıbasımından alıntı yapılmıştır; Ernst Nolte (yay. haz.): *Theorien über den Faschismus*, 5. baskı, Könıgstein 1979, s. 205-220, 210.

6 Ernst Nolte: *Der Faschismus in seiner Epoche*, 5. baskı, Münih ve Zürih 1979, s. 199, 216.

mesi bakımından– kesin, siyasi-örgütsel anlamda bir devrimci sendikalist olmadığını kabul etti. Yine de ona göre şunu tespit etmek şarttı: "Mussolini'nin gelişimini en çok etkileyen ve sonraki yılların tüm diğer ilişkileri ile etkenleri dışında, onun sosyalizminin esaslı bileşenlerinin oluşmasında ve sosyalist dönemi bittikten sonra, sosyal ilişkilere ve siyasi mücadeleye dair özgül yorumunun karakterize edilmesinde belirleyici olan en önemli etken devrimci sendikalizmdi."[7] De Felice bu tezi sadece Mussolini biyografisiyle değil, çevreye, örneğin D'Annunzio ile De Ambris arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalarıyla da destekliyordu. Ayrıca Mussolini'nin tanışık veya arkadaş olduğu, Olivetti ve Panunzio gibi önemli sendikalistler hakkındaki yayınları ve monografileri teşvik ediyordu.[8] Bu tez, diğerlerinin yanı sıra A. J. Gregor, David D. Roberts, Zeev Sternhell ve Pierre Milza'nın çalışmalarının kanıtladığı gibi, İtalya dışındaki araştırmalarda da yankı uyandırıyordu.[9]

Peki ama devrimci sendikalizm tam olarak neydi? Kökeninde hiç şüphesiz siyasi sola ait bir görünüm söz konusuydu. Yüzyıl dönümünden kısa süre sonra sosyalist çevrede, işçi hareketinin Filippo Corridoni (1888-1915), Edmondo Rossoni (1884-1965), Michele Bianchi (1883-1930), Cesare Rossi (1887-1967) veya Alceste De Ambris (1884-1934)[10] gibi tatbikçileriyle or-

7 Renzo De Felice: *Mussolini il rivoluzionario*, Torino 1965, s. 40.

8 Bkz. Renzo De Felice (yay. haz.): *Sindacalismo rivoluzionario e fiumanesimo nel carteggio De Ambris-D'Annunzio*, Brescia 1966; Francesco Perfetti (yay. haz.): *Angelo Oliviero Olivetti: Dal sindacalismo rivoluzionario al corporativismo*, Roma 1984; Francesco Perfetti (yay. haz.): *Sergio Panunzio: Il fondamento giuridico del fascismo*, Roma 1987; Francesco Perfetti (yay. haz.): *Il sindacalismo fascista*, Cilt 1: Dalle origini alle vigilia dello Stato corporativo (1919-1930), Roma 1988; Francesco Perfetti (yay. haz.): *Fiumanesimo, sindacalismo e fascismo*, Roma 1988.

9 Bkz. Halihazırda alıntılanan eserlerin yanı sıra: A. James Gregor: *Italian Fascism and Developmental Dictatorship*, Berkeley 1979; David D. Roberts: *The Syndicalist Tradition and Italian Fascism*, Manchester 1979; Pierre Milza: *Mussolini*, Paris 1999.

10 Bkz. birincil literatürden: Michele Bianchi: *I discorsi, gli scritti*. Roma 1931; Filippo Corridoni: *Le forme di lotta e di solidarietà*, Parma 1912; *Sindacalismo e repubblica*, Parma 1921; Edmondo Rossoni: *Le idee della ricostruzione: Discorsi sul sindacalismo fascista*, Floransa 1923; Alceste De Ambris: *L'azione diretta: Pagine di propaganda elementare sindacalista*, 4. baskı, Parma 1912. Biyografik:

ganizatörlerinin ve Arturo Labriola (1873-1959), Enrico Leone (1878-1940), Paolo Orano (1875-1945), Angelo O. Olivetti (1874-1931), Sergio Panunzio (1886-1944)[11] gibi entelektüellerin inisiyatifinden doğdu. Politik açıdan, kısmen kurucuları arasında sayıldıkları Sosyalist Parti'de (PSI) yer aldılarsa da partinin parlamenter siyasete yanaşmaya ve sosyalizmin asıl, devrimci hedeflerini geri plana itmeye hazır oluşundan son derece hoşnutsuzdular. Onların gözünde proletarya tarafından yürütülen bir sosyalist devrim tek başına ülkenin ekonomik durgunluğundan sorumlu olan engelleri ortadan kaldırabilirdi. Bu engeller: Sanayileşmiş kuzey ile tarıma dayalı, "feodal" güney arasındaki ekonomik dengesizlik; ekonomideki parazit unsurları teşvik eden himayecilik; siyasetteki –net yön tayinlerine izin vermeyen– Giolittici *trasformismo* [dönüşümcülük]; bürokratizm; militarizm vs. idi. Partinin örgüt biçimi ahlâken bozulabilir olduğunu gösterdiği için devrim, sendikalar tarafından doğrudan eylem ve bilhassa genel grev aracılığıyla hızlandırılmalıydı.[12]

Sendikalizm kendini "Marx'a dönüş" olarak algılasa da,[13] çok

---

Alceo Riosa: *Momenti e figure del sindacalismo prefascista*, Milano 1996, s. 83 vd., 97 vd.; L. Salciccia: *Filippo Corridoni. Una vita per la rivoluzione*, Matelica 1987; M. Canali: *Cesare Rossi. Da rivoluzionario a eminenza grigia del fascismo*, Bologna 1991. De Ambris için bkz. De Felice 1966.

11 Önemli yazılar: Arturo Labriola: *Riforme e rivoluzione sociale*, Milano 1904; *Sindacalismo e riformismo*, Floransa 1905; *Economia, socialismo, sindacalismo*, Napoli 1911; Enrico Leone: *Il sindacalismo*, 2. baskı, Milano 1910; *L'economia edonistica*, Roma 1910; Angelo Oliviero Olivetti: *Cinque anni di sindacalismo e di lotta proletaria in Italia*, Napoli 1914; Sergio Panunzio: *La persistenza del dritto*, Pescara 1909; *Stato nazionale e sindacati*, Milano 1924. Biyografik yazılar için bkz. Philip V. Cannistraro (yay. haz.): *Historical Dictionary of Fascist Italy*, Westport ve Londra 1982; ayrıca, Willy Gianinazzi: *L'itinerario di Enrico Leone. Liberismo e sindacalismo nel movimento operaio italiano*, Milano 1989; Susana Nistri De Angelis: *Sergio Panunzio. Quarant'anni di sindacalismo*, Floransa 1990. İkincil literatürden bkz. daha aşağıda alıntılanan çalışmaların yanı sıra A. James Gregor: *Sergio Panunzio. Il sindacalismo ed il fondamento razionale del fascismo*, Roma 1978; ayrıca Perfetti'nin Olivetti 1984 ve Panunzio 1987 için önsözleri.

12 Önemli derlemeler: Idomeneo Barbadoro: *Storia del sindacalismo italiano dalla nascità al fascismo*, 2 cilt, Floransa 1973; Alceo Riosa: *Il sindacalismo rivoluzionario in Italia e la lotta politica nel Partito socialista dell'età giolittiana*, Bari 1976; Gian Biagi Furiozzi: *Il sindacalismo rivoluzionario italiano*, Milano 1977.

13 Leone 1907, alıntı Karin Priester: *Der italienische Faschismus. Ökonomische und ideologische Grundlagen*, Köln 1972, s. 41.

daha büyük ölçüde diğer düşünce geleneklerinden etkilenmişti. Her ikisi de halk ekonomisi uzmanı olan Labriola ve Leone için ekonominin anahtar kavramını, değeri, Smith'ten Marx'a kadar klasik ekonominin yaptığı gibi çalışmaya veya çalışma süresine dayandırmak yerine, (sınır-)yararın sübjektif prensibine dayandıran "Lozan'ın hedonist-matematik okulu" oldukça önemliydi.[14] Labriola bir süre araştırma görevlisi olarak yanında çalıştığı Pareto'nun fikirlerini son derece benimsedi.[15] Leone ise daha çok Léon Walras'ın fikirlerini destekliyor, onun doğal bir dengeye sahip ekonomi tasarısını "merkantilist ekonominin eleştirisi için etkili bir araca" dönüştürebileceğine inanıyordu.[16] Onun tezine göre, sermaye ekonomi dışı zaruri araçlara sahip olmazsa, işçiler artık katma değer üretmezler ki, ancak böylece piyasa bundan böyle üreticiler arasında bir gerçek denge oluşturacak duruma getirilir.[17] Diğer önemli tesirler Fransız sendikalizminden, Georges Sorel'in çalışmalarından ve felsefedeki anti-pozitivizmin Bergson ve Croce gibi öncü düşünürlerinden geldi.[18]

Fakat elbette en güçlü tesirler, solun daha eski, Marksizm-öncesi geleneklerinden, Mazzini ile Garibaldi'nin popülist çağrışımcılığından ve çalışma ile işbirliğinin erken-sosyalist, âdeta dinî yüceltmesinden kaynaklananlardı. Sendikalistlerin eleştirisi her şeyden önce ekonomi ve politikadaki merkezîyetçiliğe yöneliyordu. Çünkü onlara göre bu merkezîyetçilik parazit, üretken olmayan unsurları destekliyor ve ilerici güçleri etkisiz

14 Bkz. Willy Gianinazzi: *Intellettuali in bilico. "Pagine libere" e i sindacalisti rivoluzionari prima del fascismo*, Milano 1996, s. 173 vd.; Enzo Santarelli: *La revisione del marxismo in Italia. Studi di critica storica*, 2. baskı, Milano 1977.

15 Marx'a karşı mesafe ve Pareto'nun tesiri için bkz. Paolo Favilli: "Economia e politica del sindacalismo rivoluzionario. Due riviste di teoria e socialismo scientifico: 'Pagine libere' e 'Divenire sociale'", *Studi storici* 16, 1975, s. 205-230, 217 vd.; Roberts 1979, s. 59; Giovanna Cavallari: *Classe dirigente e minoranze rivoluzionarie. Il protomarxismo italiano: Arturo Labriola, Enrico Leone, Ernesto Cesare Longobardi*, Jovene 1983, s. 5, 91.

16 Enrico Leone: "Léon Walras und die 'hedonistisch-mathematische Schule von Lausanne'", *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 32, 1911, s. 36-71, 64.

17 Bkz. Zeev Sternhell: *Die Entstehung der faschistischen Ideologie. Von Sorel zu Mussolini*, Hamburg 1999, s. 189 vd.

18 Bkz. Gian Biagi Furiozzi: *Sorel e l'Italia*, Messina 1975; G.L. Goisis: *Sorel e i soreliani. Le metamorfosi dell'attivismo*, Venedik 1983.

hale getiriyordu. Devrim, bu şekilde ortaya çıkan "süper organizmayı" yok etmeli ve sendikalara, komünlere, bireylere inisiyatifi geri vermeliydi.[19] "Sosyalizm gerçekte nedir?" diye soruyordu, İtalya'da yaşayan ve devrimci sendikalizm sempatizanı bir Alman. Sonra yanıtı kendisi verdi:

> "Tüm zorunlu ekonomik işlevleriyle toplumun birleşmiş işçiler tarafından teslim alınmasıdır. Kapitalist fabrikada, üretim araçlarına hâkim ve üretimden sorumlu olan bir ödeyen ve onun yanı sıra sadece belirli bir kısmi işin veriminin sorumluluğunu taşıyan, bağımlı, muhtaç ödenenlerden oluşan bir ordu vardır. Buna karşın birleştirilmiş emeğin fabrikasında hem maddi hem de entelektüel üretimin tüm faaliyetleri, idare ve yönetim, bizzat birleşmiş olanların ellerinde olacaktır. Salt ekonomik işletmenin dışında sendikalizmi aynı ideal gerçekleştirir. Devlette muhafaza edilen otoriter, hiyerarşik, zorlayıcı prensibin yerine özgür yoldaşların özgür birleşmesini koyacaktır."[20]

İtalya'da devrimci sendikalizme biçilen siyasi kaderden, elbette bu hedefe başta sanıldığı kadar doğrudan ilerlenmeyeceği anlaşılıyordu. Sendikalistler ilk başta PSI ve sendikalar üzerinde nüfus sahibi olsalar da, 1904 ve 1908 yılları arasında genel grev silahının tümüyle işe yaramaz olduğunu ve hareketin bir yenilgiden diğerine sürüklediğini tecrübe etmek zorunda kaldılar. Bu girdaba kapılmamak için Floransa'daki Eylül 1908 tarihli PSI kongresi, devrimci sendikalizmin resmî reddine karar verdi ve sosyalizmin ana hedefleriyle bağdaştırılamaz olduğunu açıkladı. Bundan birkaç gün önce *Leghe di resistenza*'nın [Direniş Birliği] ulusal kongresi, genel grevi, "*di tipo soreliano* [Sorelci tipi]" reddetmişti.[21] Sendikalarda da sendikalist stratejiye karşı giderek daha çok şiddetlenen bir direniş baş gösterince, destekçileri 1912'de bir hususi birliğin, *Unione Sindacale Italiana*'nın (USI) [İtalyan Sendika Birliği] kurulmasının

19 Bkz. Cavallari 1983, s. 11.

20 Robert Michels: *Die Entwicklung der Theorien im modernen Sozialismus Italiens; Enrico Ferri: Die revolutionäre Methode*, Leipzig 1908, s. 7-35, 31 vd.

21 Bkz. Furiozzi 1977, s. 40.

şart olduğuna inandılar. Fakat bu birlik sadece az sayıda bölgede belli bir önem kazanabildi.[22] Devrimci sendikalizm 1914 öncesi yıllarda az ya da çok, gücü dergilerinde yatan bir basın fenomenine indirgendiğini gördü. Birkaç isim vermek gerekirse, bu dergiler: Enrico Leone'nin *Il divenire sociale* (1905-1910), Angelo Olivetti'nin *Pagine Libere* (1906-1922) ve Paolo Orano'nun *La Lupa* (1910-1911) adlı dergileriydi.[23]

Kolektivistler için de, sendikalistler için olduğu gibi, o zamana dek bir rant grubu olarak vazife gören kolektif aracılığıyla marjinalleşme ağır bir darbe anlamına geliyordu. Bu nedenle entelektüel sözcülerin bir yeni ilgi grubu aramaları ve çok geçmeden –milleti– bulmaları şaşırtıcı değildir. Bununla ilgili ilk işaretler 1911 tarihli Libya Savaşı sırasında fark edilir hale geldiler. Bu savaş Olivetti, Orano ve Labriola tarafından –fakat Leone, Biachi ve De Ambris tarafından değil– devrimin bir tür ön-okulu olarak yorumlandı. Labriola'ya göre savaş, genel gerileme ve uyuşukluğun aşılmasının yanı sıra kolektif menfaatlerin bilincine varılması için işe yarar bir araçtır. Kolektif menfaatlerden anlaşılan sadece millet ise bunu da memnuniyetle karşılamak gerekir.[24]

Olivetti sömürgecilikte bir sağlıklı yayılma çabasının ifadesini gördü ve hatta sendikalizm ile milliyetçilik arasındaki belirgin ortak yanların farkına vardı: Anti-demokratik, anti-pasifist ve burjuva karşıtı zihniyet; kahramanca ve trajik olana karşı arzu; son olarak mitlere karşı –birinde genel grev, diğerinde *la supremazia della stirpe* [soyun üstünlüğü]– açık fikirlilik.[25] İki yıl sonra bir ankette açıkça milliyetçiliği "-soyun- yaşama arzusunun ve gücünün kuvvetlendirilmesi (*potenza della stirpe*)" olarak nitelendirerek destekledi. Ona göre gerçek milliyetçilik bir partinin meselesi olmamalıydı, daha ziyade yıkıcı ve devrimci olmak, devrimci sendikalizmin kefil olduğu hedeflerin büyük bir kısmını benimsemek zorundaydı.[26] Hemen he-

22 Bkz. Furiozzi 1977, s. 50 vd.

23 Bkz. Favilli 1975; Gianinazzi 1996.

24 Bkz. Furiozzi 1977, s. 46; Gianinazzi 1996, s. 264 vd.; Roberts 1979, s. 103.

25 Bkz. Angelo O. Olivetti: *Sindacalismo e nazionalismo (1911)*, Perfetti 1984, s. 166.

26 Bkz. Perfetti 1984, s. 44 vd.

men aynı dönemde Michels de vatanperverliğin potansiyelini keşfetti ve kesin bir emperyalizmin demografik nedenlerle kaçınılmaz olduğunu ifade etti.[27]

Bu tür ifadelere bakılarak, Furiozzi'nin yaptığı gibi, milliyetçilerle bir amaç birliğinden söz edilebileceği şüphelidir. Furiozzi bile nihai hedeflerde değil, sadece bazı noktalarda bir uyuşmanın söz konusu olduğunu kabul ederek başlığını geri alır.[28] Hakikaten, örneğin Olivetti sendikalizm ile milliyetçiliğin benzer yanlarını bir makalede dile getirir, aynı makalede ikisi arasındaki katiyen göz ardı edilemeyecek farklılıkların altını çizer ve eski bir sosyalist olarak milliyetçiliğin her biçimiyle mücadele etmiş olduğunu, gelecekte de mücadele edeceğini ekler.[29] Bu yüzden, milli devrimi sosyalist bir dünya düzeninin kurulması yolunda bir ara durak olarak gören, giderek daha millileşen bir sosyalizmden söz etmek daha makul görünmektedir. Bizzat Olivetti 1914'te bir makalede *socialismo nazionale*'den [milli sosyalizmden] söz ederek bu adlandırmayı seçer ve Carlo Pisacane'nin İtalya'daki fikir babası olarak görülmesi gerektiğini ifade eder.[30] Şüphesiz bu formülün ne kadar kolay esnetilebileceğini, aynı dönemde Robert Michels gösterdi; Proudhoncu düke, "Carlo Pisacane'de vatanperver sosyalizm ya da sosyalist vatanperverlik" başlıklı bir makale ithaf etti.[31]

---

27 Bkz. Robert Michels: "Zur historischen Analyse des Patriotismus", *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 36, 1913, s. 14-43, 394-449. "Elemente zur Entstehungsgeschichte des Imperialismus in Italien", aynı yerde, 34, 1912, s. 55-120, 470-497; *L'imperialismo italiano*, Milano 1914. Bkz. ayrıca: Gregor, *Italian Fascism* 1979, s. 69 vd.

28 Bkz. Furiozzi 1977, s. 45.

29 Bkz. Olivetti 1911, s. 167.

30 Bkz. Angelo O. Olivetti: "Salutatemi i pacifisti (1914)", Perfetti 1984 içinde, s. 171. Hemen hemen aynı anlamı taşıyan bir diğer ifade, *sindacalismo nazionale* [milli sendikalizm], Haziran 1915'ten beri Panunzio'nun metinlerinde yer alır. Bkz. "Il sindacalismo nazionale (1922)", Perfetti, *Il sindacalismo fascista I* içinde, 1988, s. 221. Diğerlerinin yanı sıra Mussolini, Rossi ve Olivetti bu ifadeyi savaştan sonra sık sık kullanmışlardır; bkz. aynı yerde, s. 179 vd., 215 vd., 230 vd.

31 *Archiv für die Geschichte des Sozialismus* 4, 1914, s. 222-242. Pisacane (1818-1857), Mazzini'den farklı olarak, İtalya'nın milli kurtuluşunun sadece eşzamanlı sosyal devrimde mümkün olabileceğinde ısrar etti. O, bu devrimi bil-

Ciddi olmayan bir geri dönüş gibi görünen şey, devrimci sendikalizmin 1914'ten beri kat ettiği gelişimi oldukça esaslı tasvir eder. Dünya savaşının patlak vermesi entelektüel sözcüleri neredeyse sadece, savaşı Blanqui örneğine göre devrimci savaş olarak gören sol-müdahaleci tarafta etkiledi.[32] Fakat savaşın başlaması aynı zamanda onları işçi hareketinden tamamen soyutladı; çoğu işçi, özellikle de sendikalist USI'da, müdahaleciliğe taraftar olmayı reddetti.[33] Sonuç, sosyal adaletin belirsiz bir konseptine bağlanan sosyalizm kavramının zayıflatılmaya devam edilmesi[34] ve bunun aksine giderek en önemli rant grubu haline gelen millet kavramına bir başka yatırımdı. Olivetti, Mayıs 1918'de, milliyetçiliğini "entegral milliyetçilik" olarak adlandıran *Action française* ile belirgin paralellikler dahilinde, bir "entegral vatanperverlikten" söz ediyor ve onu sosyalistlerin enternasyonalizmine karşı ileri sürüyordu. Olivetti'ye göre, bu entegral vatanperverlik sosyal meseleyi milli mesele olarak yorumluyor, sayıca en güçlü ve milletin en önemli sosyal sınıflar tarafından fethini hedefliyor ve böylelikle Pisacane, Mazzini, Garibaldi ve diğerleri tarafından kurulmuş olan ulusal-devrimci hareketin geleneğini sürdürüyordu. Artık gündemde olan, kendiliğinden vatansız sınıfın bir uluslarüstü sermayeye karşı mücadelesi değil, milletin kazanımlarını ve zenginlikleri-

---

hassa tarım devrimi olarak tasarlamıştı. Başyapıtı *Saggio sula Rivoluzione* 1894'te, aralarında Olivetti'nin de bulunduğu bir yayıncı grubu tarafından yeniden yayımlandı; bkz. aynı yerde, s. 226.

32 Bkz. A.J. Gregor: *Young Mussolini and the Intellectual Origins of Fascism*, Berkeley 1979, s. 165.

33 Bkz. Roberts 1979, s. 113.

34 Sosyalizmden ne kaldığı sorusuna, De Ambris tarafından yayımlanan *Il rinnovamento* Mart 1919'da şu yanıtı verdi: "Hiçbir şey ve her şey. Sosyalizm kendini, 'bilimsel' sıfatıyla kibirli ve küstah formüllerin bir belirli sayısıyla özdeşleştirmek istiyorsa, hiçbir şey. Sosyalizm kendini, emekçi sınıfların kendi özgürleşmelerine yönelik istikrarlı çabasında, daha yüce bir sosyal adalet anlayışında görüyorsa, her şey. Son hedef olarak emekte eşitliğin büyük düşü kalıyor; sonunda ise –belki bu daha da geçerli– bu hedefe yaklaşmanın tek yolu olarak, sendikalarında sınıf mücadelesi için örgütlenen emekçilerin devamlı ve bilinçli çabası kalıyor. Diğer her şey boşa çıkmıştır veya en azından bir radikal revizyonun meselesidir." Alıntı, Emilio Gentile: Le origini dell'ideologia fascista (1918-1925), Bologna 1996, s. 142.

ni tekeline almak isteyen bir kasta karşı tüm halkın devrimiydi.[35] Milliyetçilikten anlaşılan, millete ve onun refahına "tüm diğer sosyal oluşumlar ve onların içsel hedef belirlemeleri karşısında öncelik veren ve bu yüzden insanların veya tek tek bireylerin millete *en yüksek* bağlılığını talep eden"[36] bir milli bilinç ise o zaman bu "entegral vatanperverliğin" nihai hedefi tam olarak buydu. Nisan/Mayıs 1921'de Olivetti tarafından kaleme alınan ve USI'nın ardıl organizasyonu *Unione Italiana del Lavoro* [İtalyan Emek Birliği] (UIL) tarafından program olarak kabul edilen *Manifesto dei sindacalisti*'de [Sendikacıların Bildirisi] açıkça şöyle deniyordu:

> "Sendikalizm milletin gerçekliğini ve varoluşunu reddetmek değil, entegre etmek niyetinde olduğunu tarihsel gerçek olarak kabul eder. Daha da fazlası: Milletin kendisi en büyük sendika olarak, sınırları ve birliği doğa, tarih, dil, soyun derin ve yenilmez ruhu tarafından önceden verilmiş olan bir ülkedeki tüm üretim güçlerinin serbest birleşmesi olarak anlaşılır. Milli olgu içkin, esaslı ve yücedir (*supremo*), tüm üreticiler için en büyük menfaattir. Millete yabancı olan sadece parazitler, üretken olmayan unsurlardır."[37]

Daha yakın bir gözlemde bu milliyetçilik, hem iç hem de dış ilişkilerde azami eşitlik gerçekleştirmeyi hedefleyen tipik bir sol milliyetçilik olarak görünür. Gerçi dışarıya karşı gelecek için "di un più fraterno consorzio umano [daha kardeşçe bir insani birliktelik]" olasılığını tümüyle reddetmiyordu; fakat bunu, daha önce Mazzini'nin düşündüğü gibi, özgür ve eşit milletler arasındaki antlaşma ilişkisi olarak görmekte ısrar ediyordu[38]. Olivetti daha sonra şöyle yazdı: "Sendikalizm, zamanımızın tarihsel havasına uyum sağlamış bir yeni-Mazziniciliktir."[39]

35 Bkz. Angelo O. Olivetti: "Nazione e classe (1918)", Perfetti 1984 içinde, s. 185.

36 Bernd Estel: "Grundaspekte der Nation", Bernd Estel ve Tilman Mayer (yay. haz.): *Das Prinzip Nation in modernen Gesellschaften*, Opladen 1994, s. 13-81, 19.

37 Angelo O. Olivetti: "Manifesto dei sindacalisti (1921)", Perfetti 1984 içinde, s. 217.

38 Bkz. aynı yerde, s. 217.

39 Bkz. Angelo O. Olivetti: "Sindacalismo e Mazzinianismo", *Pagine libere*, Nisan

Çalışmalarında, farklı milli kültürlerin uyumlu ortak-varoluşunu temin etmesi gereken bir federatif sistemin yaratılması için çabalayan Panunzio da aynı çizgideydi.[40] Bu bağlamda sendikalizm hakikaten, ne türde olursa olsun plütokrasilerin veya emperyalizmlerin hegemonyası yerine "un sistema di nazioni libere" [bir özgür milletler sistemi], Rossoni'nin *Italia nostra*'sında [Bizim İtalya'mız] ifade edildiği gibi bir "internazionale delle patrie libere" [özgür ülkelerin enternasyonalı] istemesiyle sağ milliyetçilikten ayrılan, "un pattriotismo rivoluzionario di ispiriazione mazziniana [Mazzini'den esinlenilen bir devrimci yurtseverlik]" idi.[41]

İçeride her şeyin yine üretim ve verim yasalarına tâbi kılınması, ayrıca bunu engelleyen tüm kuruluşların, örneğin geleneksel büyük arazi mülkiyetinin veya sadece kısa vadeli spekülatif kazançlara yönelik finans kapitalin ortadan kaldırılması söz konusuydu. 1917'de De Ambris nadasa bırakılmış tüm büyük arazilerin, savaşın esas yükünü taşıyan köylülere paylaştırılmasını talep etti. 1918'den sonra buna, devlet borçlarının azaltılması, ayrıca yaralılara ve ölenlerin hayatta kalan akrabalarına tazminat verilmesi için savaş gelirlerinin bir kısmının haczine yönelik talebi ekledi.[42] Panunzio'nun, *conservazione rivoluzionaria* [devrimci korumacılık] başlığı altında, bireysel mülkiyet hakkını bir sosyal fonksiyona dönüştürmek, veraset hakkını tamamen kaldırmak, hiçbir şey üretmeyenlerin mülküne el koymak, devlete toprak ve tüm diğer üretim araçları için kapsamlı bir bölüştürme hakkı vermek isteyen, Mart 1919 tarihli eylem programı benzer bir yönü hedef alıyordu. Buna göre sosyal sınıflar, sosyal güvenliğin idaresiyle yükümlü olan korporasyonlar oluşturmalı; bu korporasyonlardan bölgesel düzeyde "teknik" ve

---

1922. Alıntı, Mario Sznajder: "The 'Carta del Carnaro' and Modernization", *Tel Aviver Jahrbuch für Deutsche Geschichte* 18, 1989, s. 439-461, 458.

40 Bkz. Sergio Panunzio: *La Legadele Nazioni*, Ferrara 1920; *Introduzione alla Società dele Nazioni*, Ferrara 1920; Perfetti 1987, s. 54.

41 Haziran 1918, alıntı Gentile 1996, s. 146; bkz. ayrıca Roberts 1979, s. 122.

42 Bkz. Mario Sznajder: "Social Revolution and National Integration: Alceste de Ambris and Italian Fascism", *Canadian Review of Studies in Nationalism* 20, 1993, s. 57-66, 60.

ekonomik parlamentolar meydana gelmeli ve bu parlamentolar, ulusal düzeyde "aristokratça oluşturulmuş ulusal bir siyasi parlamento" aracılığıyla tamamlanmalıydı. Bu, kısa süre sonra (08.09.1920) D'Annunzio ile ortak çalışma yürüten De Ambris tarafından Fiume Anayasası'nın, La Carta del Carnaro'nun temeli haline getirilen bir çifte temsil sistemiydi.[43] Panunzio ve Olivetti'nin tam onayını alan bu metin de tamamen, Mazzini'nin çağrışımcılığı tarafından şekillendirilmiş bir sol milliyetçiliğin çizgisindeydi; dolayısıyla Risorgimento geleneğinin tamamlanması ve zirve noktası olarak takdir gördü.[44]

Arasöz: Mazzini'nin solcular tarafından dikkat çekici biçimde meşgul edilmesi ilk bakışta şaşırtabilir, fakat Mazzini bu yönde, bilhassa 48'ler devriminin tecrübelerinin ardından, bir kesin ayrım çizgisi çizmiştir. Buonarotti ile Louis Blanc'ın sosyalizmi ve komünizmi, materyalist ve mutçu [eudämonistischen] yönelimleri, mutlakçı tutum ve bireysel özgürlüğün reddi yüzünden onda olumsuz izlenimler bıraktı. Eşitlik için sol tercihe karşı, özgürlüğün eşdeğerliği üzerinde durdu ve sosyal sorunu çağın başlıca sorunu haline getirmeyi reddetti.[45] Bu tutum onu, Carlton Hayes'in kastettiği gibi, liberal milliyetçiliğin bir

43 Bkz. Sergio Panunzio: "Un programa d'azione (1919)", Perfetti, *Il sindacalismo fascista* 1988 içinde, s. 183 vd.; Perfetti, *Introduzione*, 1987, s. 56 vd. Carta del Carnaro için bkz. Renzo De Felice (yay. haz.): *La Carta del Carnaro nei testi di Alceste de Ambris e di Gabriele d'Annunzio*, Bologna 1972; Gabriele d'Annunzio ve Alceste de Ambris: "Entwurf einer neuen Ordnung des Freistaates Fiume", Hans-Ulrich Gumbrecht (yay. haz.): *Der Dichter als Kommandant. D'Annunzio erobert Fiume* içinde, Münih 1996, s. 49-66. Kontekst ve De Ambris'in D'Annunzio ile ortak çalışması için bkz. De Felice 1965, s. 552 vd.; Michael Ledeen: *The First Duce. D'Annunzio at Fiume*, Baltimore ve Londra 1977, s. 140 vd., 164 vd.; Sznajder 1989.

44 Bkz. Angelo O. Olivetti: "Da Gian Giacomo Rousseau alla Carta del Carnaro (1922)", Perfetti 1984 içinde, s. 237; Perfetti 1987, s. 74. Risorgimento geleneğinin devrimci sendikalizme ve daha sonraki faşist sola etkileri için bkz. Giuseppe Parlato: *La sinistra fascista. Storia di un progetto mancato*, Bologna 2000, s. 27 vd. Özellikle Mazzini'nin De Ambris üzerindeki etkisi için bkz. De Felice 1966, s. 31 vd.

45 Bkz. Otto Vossler: *Mazzinis politisches Denken und Wollen in den geistigen Strömungen seiner Zeit*, Münih ve Berlin 1927, s. 53; Roland Sarti: *Mazzini. A Life for the Religion of Politics*, Westport ve Londra 1997, s. 57, 156 vd.

temsilcisi yapmadı.[46] Onun cumhuriyetçi-demokratik tutumu, her şeyden önce tarihsel-felsefi kanaati bunun aksini ortaya koyuyor. Bu kanaat onu, Fransız Devrimi'nin tüm olumlamasına rağmen, artık bireyin değil, cemaatin –*l'associazione*– hüküm süreceği, yeni bir çağa yaklaştırır. Ona göre, cemaatte 1789'un prensipleri elbette muhafaza edilir fakat artık kendinde amaçlar anlamında değil, "sosyal çağın yeni, daha yüksek hedeflerine yönelik ilk adım ve araç olarak."[47] Hem özgürlük tercihiyle liberalizm hem de eşitlik tercihiyle sosyalizm böylelikle görece hale getirilip araç olarak görülüyordu; doğal haklardan, bütünün ilerlemesine hizmet etmesi gereken sosyal teminatlara ve bireysel yükümlülüklere dönüşüyorlardı.[48]

Bu ilerlemenin amacı: İnsanlığın refahı, gerçi prima facie [ilk bakışta] milliyetçiliği de görece kılıyor gibi görünüyordu fakat millet dahi sadece amaca yönelik araç olarak düşünülmüştü. Millet bu dünyada insanlar için ulaşılabilir olan "birleşmenin en yüce, en gerekli biçimiydi".[49] Bunun dışında, milliyet prensibini etkilemeyen –"insanlıkta milletlerin varlığı geçersiz kılınmıyordu"–[50] bir milletler birliği ve uygarlığın ar-

---

46 Bkz. Carlton J. H. Hayes: *The Historical Evolution of Modern Nationalism*, New York 1949, s. 151 vd.

47 Vossler 1927, s. 49. Mazzini'nin genel seçme hakkına –kadınlar için de– yönelik ısrarından son derece net anlaşılan, demokratik geleneğe aidiyetini Nadia Urbinati vurgular: "'A Common Law of Nations': Giuseppe Mazzini's democratic nationality", *Journal of Modern Italian Studies* 1, 1996, s. 197-222. "Democratic nationalism" [demokratik milliyetçilik] yerine "democratic nationality" [demokratik milliyet] ifadesini kullanmayı tercih eden bir yorum.

48 Bkz. Vossler 1927, s. 70 vd. Mazzini'nin programı sosyal devlete özgü taleplerin tümünü öngörüyordu: Daha fakirler için vergide kolaylaştırmalar, küçük esnaf için devlete bağlı krediler, tekellerin ortadan kaldırılması, parasız eğitim vs. Bunun bir yandan bir kademeli gelir vergisiyle, diğer yandan kilisenin ve kraliyet ailesinin mülkünün dahil edileceği bir "devasa milli fonun" oluşturulmasıyla finanse edilmesi gerekiyordu; bkz. Sarti 1997, s. 156, 175.

49 Vossler 1927, s. 74; benzer, Bruce Haddock: "State and Nation in Mazzini's Political Thought", *History of Political Thought* 20, 1999, s. 313-336, 335. Mazzini'nin milletleri, Iain McMenamin'in iddia ettiği gibi, sadece bir dünya veya insanlık devleti yolundaki geçici oluşumlar olarak görmüş olduğunu ben teşhis edemiyorum; bkz. "'Self-choosing' and 'Right-acting' in the nationalism of Giuseppe Mazini", *History of European Ideas* 23, 1997, s. 221-234, 231 vd.

50 Franco Gaeta: *Il nazionalismo italiano*, Roma ve Bari 1981, s. 14.

tan bağdaşıklığı elbette düşünülebilirdi. Bunlar hesaba katılırsa, Mazzini'nin bir yandan milliyetçilik ve partikülarizm [Partikularismus], diğer yandan kozmopolitizm ve evrenselcilik arasındaki gerilimde daha çok ilk kutba eğilim gösterdiği açığa kavuşur. O, milleti tanrısal iradenin hem yegane otantik yorumcusu hem de yegane icra organı olarak görüyordu.[51] Şüphesiz ki, tam bir milliyetçi için Mazzini'nin düşüncesi hem birey olarak insanların hakları hem de insanlık açısından fazlasıyla çok çekince içeriyordu. Fakat tam bir kozmopolit için millet, kolektif-özne ve âdeta ilahi-tarihsel boyutların bir misyonunun taşıyıcısı olarak tam anlamıyla coşkulu tasarlanmıştı. İtalyan halkı Mazzini'ye ahlâki ve siyasi bağlamda tüm diğer halklardan üstün görünüyordu. Tanrı, Cermenlerin alnına sadece "düşünce", Fransızların alnına sadece "eylem" işaretini yazdıysa, İtalyanların alnına bir çifte işaret yazmıştı: "Pensiero-ed-Azione-congiunti", "düşünce-ve-eylem-birleşik". Bu çifte işaret İtalyan halkını önce kendi ülkesini, ardından dünyayı kurtarması için meşru kılıyor ve yetkilendiriyordu.[52] Sonunda bir sosyalist dünya düzeni ortaya çıkacaktı; fakat bu, Marx'tan çok Herder'e uygun görünen bir düzendi: "İnsanlığı yaratmak, yeni çağın vazifesidir; bundan anlaşılması gereken, sadece bireyler arasında değil, aynı zamanda bir müşterek hedefin peşinde, özgürlük, eşitlik, insanlık adına birleşmiş, bağımsız milliyetler arasında sosyalizmdir."[53]

Sendikalistlerin Mazzini'den esinlenmiş sol milliyetçiliğinin faşizmin oluşumuna sağlamış olduğu katkı, hem kişisel hem de nesnel açıdan dikkate değer. Birinci Dünya Savaşı sırasında ve kısmen daha önce Bianchi, Rossi, Lanzillo, Orano veya Panunzio gibi öncü sendikacılar, gazetelerinde sık sık makaleler-

51 Bkz. Hans Kohn: *Propheten ihrer Völker*, Bern 1948, s. 108.

52 Bkz. aynı yerde s. 94; Friedrich Wolfzettel ve Peter Ihring: "Katholizismus und Nationalbewusstsein im italienischen Risorgimento: Modelle natonaler Identitätsbildung durch Religion", Bernhard Giesen (yay. haz.): *Nationale und kulturelle Identität. Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewusstseins*, Frankfurt 1991, s. 388-425, 421.

53 Giuseppe Mazzini: *Scritti editi e inediti. Edizione nazionale*, 106 Cilt, 1906-1990, Cilt X, s. 258; alıntı Sarti 1997, s. 81.

le yer aldıkları Mussolini ile tanışıklık, hatta dostluk kuruyorlardı. Michele Bianchi ve Cesare Rossi, Mart 1919'da *Fasci di combattimento*'nun [Savaş Birlikleri] kurucu üyeleri arasındaydılar; Lanzillo merkez komitesindeydi ve De Ambris, UIL'nin öncü temsilcisi olarak parti politikasına dayalı tarafsızlığı korumak istediği için resmen üye olmasa da program için esaslı teşviklerde bulunuyordu.[54] 1918'de UIL'nin genel sekreterliğine kadar getirilen Edmondo Rossoni, Mayıs 1921'de Italo Balbo'nun daveti üzerine Ferrara'nın faşist sendika-hareketinin idaresini üstlendi. 1922'de ise faşist sendikaların genel sekreteri oldu.[55] Sergio Panunzio, Eylül 1921'de kendisinin Ferrara'da *Fascio di combattimento*'nun [Savaş Birliği] idare heyetine seçilmesini sağladı ve kısa süre sonra "*Ras*"ına, hakkında bir kitap yazarak derin saygısını gösterdi. Olivetti, tıpkı De Ambris gibi, Mussolini'den çok D'Annunzio'ya sempati duyduğu için kısa bir süre tereddüt etse de 1924'te o da PNF'ye katıldı.

Devrimci sendikalizm faşizme sadece önemli öncüler kazandırmıyordu. Hareketin bir başka siyasi rota izleyen önemli temsilcilerinin düşüncesini de etkiliyordu. Bu, örneğin, tarıma dayalı faşist tutumuna rağmen Rossoni ve Panunzio aracılığıyla bir sendikalist özellik kazanan *fascismo ferrarase* [Ferrara faşizmi] için geçerlidir;[56] en önemli temsilcisi Dino Grandi olan *fascismo bolognese* [Bologna faşizmi] için geçerlidir. Grandi, Panunzio'nin bir öğrencisiydi, D'Annunzio ve De Ambris'in fikirlerine sempati duyuyordu ve *patto di pacificazione* [pasifikasyon anlaşması] tartışması sırasında zaman zaman Mussolini'nin en önemli rakibi oldu.[57] Ayrıca bu, PSI'daki

54 Bkz. bu konuda, 1982 tarihli Cannistraro'nun ilgili bölümlerindeki biyografik ifadeler; De Ambris-Mussolini ilişkisi için bkz. De Felice 1965, s. 516.

55 Bkz. John J. Tinghino: *Edmondo Rossoni. From Revolutionary Syndicalism to Fascism*, New York 1991, s. 112.

56 Bkz. Paul Corner: *Fascism in Ferrara*, Oxford 1975, s. 189 vd. Italo Balbo (1896-1940), Ferrara Ras'ı, kökleri sosyalizme veya sendikalizme dayanmıyordu; Şubat 1921'de faşizme katılmadan önce esasen cumhuriyetçiydi. Ayrıca üniversitedeki bitirme tezi Massini ile ilgiliydi; bkz. Cannistraro 1982, s. 57.

57 Dino Grandi (1895-1988) siyasi kariyerine Katolik olan *Lega Democratica Nazionale*'de [Ulusal Demokratik Birlik] başladı. İlk gazetecilik tecrübelerini Mario Missiroli tarafından yönetilen *Il Resto del Carlino*'da edindi. Ön-

dönemi sırasında taktiksel nedenlerle devrimci sendikalizme karşı mesafesini korumuş olsa da hem yönetimini üstlendiği *Avanti*'nin hem de kendi gazetesi *Utopia*'nın sütunlarını Labriola, Leone, Panunzio ve Rocca gibi yazarlara açmış olan Mussolini için bile geçerlidir.[58] Mussolini'nin Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin hemen ardından enternasyonalist görüşü bırakıp, milli sosyalist olması da onların fikirlerinin etkisine bağlanmalıydı. Mussolini daha sonra, 1918'de, dışarıya karşı Milletler Cemiyeti tarafından şekillendirilmiş bir düzen çerçevesinde güçlü bir İtalya'yı savunan, içeride ise siyasi ve ekonomik demokrasiyi, sınıfların işbirliğini ve üretimin artırılmasını hedefleyen bir sol milliyetçiliğe ya da daha doğrusu *nationalisme populiste*'ye [halkçı milliyetçiliğe] (Milza) yöneldi.[59] 1919 yılının sonuna, yani *fasci*'sinin korkunç seçim yenilgisine dek Mussolini devrimci sendikalizmin etkisinde kaldı; ancak 1920'de dış politikada ANI'nın emperyalist milliyetçiliğine yakınlaşan, iç politikada toprak sahipleriyle omuz omuza durmayı benimseyen sağın oy patlaması yapmasıyla birlikte bu düşünceyle arasında bir uçurum oluştu, ama yine de bunun dahi aşılmaz olmadığının belirtilmesi gerekir.[60]

Peki ama bundan hangi sonucu çıkarmak gerekiyor? Mesela faşizmin, A. J. Gregor'un düşündüğü gibi, devrimci sosyalizmin bir entelektüel ardılı olduğu, bir sapkın öğretinin sonucu

---

celeri eleştirerek karşı çıktığı faşist harekete, bu hareket sayesinde kitlelerin Mazzini'nin fikirleri doğrultusunda ulusallaştırılabileceği umuduyla Eylül 1920'de katıldı. Ona göre bu ulusallaştırma, milliyetçiliğin otoriterciliğinin aksine, demokratik ve devrimci olmalıydı; bkz. Gentile 1989, s. 348; Gentile 1996, s. 276 vd. Daha detaylı, Paolo Nello: *Dino Grandi. La Formazione di un leader fascista*, Bologna 1987, s. 155 vd.

58 Bkz. Gregor, *Young Mussolini* 1979, s. 135; Milza 1999, s. 114.

59 Bkz. Milza 1999, s. 172; Gregor, *Young Mussolini* 1979, s. 180. Mussolini 1918 yılının başında şu sözü yazar: "İnsan her zaman sosyalist olamaz", bkz. Milza 1999, s. 211. Gazetesi, *Popolo d'Italia*, aynı yılın Ağustos ayından itibaren artık "sosyalist gazete" olarak değil, "cephedekilerin ve üreticilerin gazetesi" olarak adlandırılır: bkz. Angelo Tasca: *Glauben, gehorchen, kämpfen. Aufstieg des Faschismus*, Viyana 1969, s. 52; De Felice 1965, s. 493 vd.

60 Bkz. aynı yerde, s. 587, 589 vd. Faşizmin sol-devrimci bir hareketten bir düzen hareketine dönüşümünü, De Felice Kasım 1920'de tamamlanmış olarak görür: bkz. aynı yerde, s. 656.

olsa da köklerinde tüm sol ve sağ hareketlerin müşterek özünün hâlâ açıkça görülebileceği kadar yakın olduğu mu?[61] Yoksa sosyalizm ve milliyetçiliğin, çekirdeği daha Mussolini iktidara gelmeden önce tümüyle tamamlanmış olan bir sentezinin sonucu olduğu mu?[62] Bu tür ifadeler, gerçekte kopmalardan ve olasılıklardan oluşan bir zinciri, köklü biçime sahip bir evrim haline getirir ki, bu evrimin seyrinde bir ilkel fakat öncelikle gizli öz giderek daha net görünür: "Totalitarizm". Buna karşın tipikleştiren bir gözlem biçimiyle dönüm noktaları açıkça belirtilebilir. "Saf sendikalizm" Marksist sosyalizmin merkezî unsurlarıyla, her şeyden önce değer kuramıyla bir kopma gösterdiyse, milli sendikalizm ya da daha doğrusu sosyalizm, türdeşlik ilişkisini daha da ortadan kaldırdı ve nihayet son bağı da sol milliyetçilik kopardı. Diğer yandan bu sol milliyetçilikten sansepolcristisch* faşizme ve oradan da, bazı sendikalistlerin önemli görevler aldıkları faşist rejime dek uzanan bir bağlantı kurulabilir.[63] Bu arada bu bağlantının kaçınılmaz türde olduğu iddia edilemez. Şunu unutmamalı: "Saf sendikalizmin" Labriola, Leone veya Langobardi gibi temsilcileri sol milliyetçiliğe geçişe katılmamış ve sağ milliyetçi olan faşizme taraftar olmayı katiyen reddetmişlerdir; sendikalist UIL, 1919 sonbaharından itibaren her türlü işbirliğini kesmiş ve kesin bir anti-faşist yön izlemiştir. De Ambris ve Olivetti bile Mussolini, D'Annunzio'nun Fiume teşebbüsüne gereken desteği vermediğinde uzaklaşmışlardır.[64]

---

61 Bkz. Gregor, *Italian Fascism* 1979, s. 97.

62 Bkz. Sternhell 1999, s. 288.

(*) Faşist birlikler ve faşist parti yavaş yavaş oluşturulurken, farklı milliyetçi gruplardan gelerek Mussoli'nin 23 Mart 1919'da Milano San Sepolcro Meydanı'nda düzenlediği mitinge katılanlara verilen ad. "Faşizmin ilk kurucuları" anlamında da kullanılmaktadır – e.n.

63 Edmondo Rossoni faşist sendikanın başkanıydı. Michele Bianchi faşist partinin genel sekreteriydi, daha sonra kamu işlerinden sorumlu bakan oldu. Paolo Orano, *Popolo d'Italia*'nın Roma'daki yayın müdürüydü ve daha sonra senatör oldu. Agostino Lanzillo faşist parlamento vekili ve korporasyonlar milli meclisinin üyesiydi. Sergio Panunzio, Perugia Üniversitesi'nde kurulan Siyasi Bilimler Faşist Fakültesi'nin yöneticisiydi ve bu fakültede yeni yönetim elitleri yetiştirildi: bkz. Roberts 1979, s. 12 vd.; Sternhell 1999, s. 242 vd.

64 Bkz. De Felice 1965, s. 626 vd., 660; Perfetti, Fiumanesimo 1988, s. 69 vd., 76; Fiumanesimo 1984, s. 65 vd. D'Annunzio ile Mussolini arasındaki iliş-

"D'Annunziocu" yani sol milliyetçi sendikalizmin, faşizmin saflarında da aralarında Dino Grandi ve Italo Balbo gibi seçkinlerin yer aldığı pek çok yandaşı vardı. 1921 yılı sonbaharında neredeyse her şey hazırdı ve bu akım Duçe'ye rağmen başarılı olabilirdi.[65] Duçe'nin zaferinin ardından De Ambris Parma'da direnişi örgütlemeye çalıştı ancak Şubat 1923'te bu teşebbüsün ümitsiz olduğunu anladı ve sürgüne gitti.[66] Sol milliyetçilikten sağ milliyetçiliğe ulaşmaya her zaman var olduğu söylenen bir yatkınlık yoktu, faşist kadar anti-faşist de olunabilirdi.

Bunun dışında pek çok şey, rejime hizmet eden sendikalistlerin bunu güçlü sol milliyetçi tercihleri ortaya koyan anlayışlarla yaptıklarını gösteriyor. Şüphesiz ileride de olası müzakere ortağı olarak vazife görebilmek için son derece farklı bölgelerde tavizler vermek zorunda kalıyorlardı.[67] Onlar için belirleyici olan noktada, sendikalar ve devlet arasındaki ilişkilerin biçimlendirilmesinde, taleplerinin saldırganlığından ve sağ milliyetçiliğe karşı polemikten kesinlikle vazgeçmediler. Örneğin, Ocak 1922'de kurulan *Confederazione Generale dei Sindacati Nazionali*'nin [Ulusal Sendikalar Genel Konfederasyonu] (Aralık 1922'den itibaren: *Confederazione Nazionale dei Sindacati Fascisti* [Faşist Sendikalar Ulusal Konfederasyonu]) genel sekreteri Edmondo Rossoni, üye sayısı çok geçmeden bir milyona ulaşan birliğini Mussolini'nin tarafına sevk etti fakat kesinlikle faşistlerin iktidara gelişiyle sınıf mücadelesinin sona erdiğine ikna olmadı.[68] Onun tüm sendikaların, İtalyan ekonomisinin bütün kontrolünü üstlenecek olan tek bir büyük birlikte birleşmesini öngören "entegral korporatizmi" sağ milliyetçilerin direnişini liberallerinkinden daha az provoke etmi-

---

kiler için bkz. Renzo De Felice ve Emilio Mariano (yay. haz.): *Carteggio D'Annunzio-Mussolini (1919-1938)*, Milano 1971.

65 Bkz. De Felice: *Mussolini il fascista I*, Torino 1966, s. 146 vd.; Gentile 1989, s. 287 vd., 340 vd.

66 Bkz. Cannistraro 1982, s. 156.

67 Bkz. Roberts 1979, s. 247, 276 vd.

68 İlgili tartışmalar Perfetti'deki son derece zengin belgelerle kanıtlanmıştır, *Il sindacalismo fascista I*, 1988. Ayrıca Giuseppe Parlato (yay. haz.): *Il sindacalismo fascista II*, Roma 1989. Rossoni için bkz. Tinghino 1991, s. 155, 191 vd.

yor ve rejime ancak 1928'de CNSF'nin bağımsız birliklere bölünmesiyle bertaraf edilen yoğun gerginlikler getiriyordu. Bununla birlikte Panunzio sendikalistlerin oylarını değil, sadece önemli bir iktidar kalesini kaybetmiş olduklarını, kısa süre sonra Maraviglia'nın devletin millet karşısında üstünlüğe sahip olduğu görüşüne karşı güçlü bir saldırıyla kanıtladı. Rocco'nun aksine Panunzio, faşizmin sendikalizme (sağ-) milliyetçilikten daha yakın olduğunu ısrarla ileri sürüyordu.[69] Sendikalar ya da daha doğrusu korporasyonlar bir yeni-kameralist devletin yönetim organları değil; ekonomi, toplum ve siyaset arasında aracılığa hizmet etmesi, kitle katılımında bir kesin ölçütü mümkün kılması, böylelikle bir bürokratik hareketsizliği engellemesi gereken, hususi kanun koyma yetkilerine sahip, otonom tüzel kişiler olmalıydı.[70] Bu taleplerin çoğunun istenildiği gibi dile getirilmese bile sürekli tekrar edilmeleri faşizmin kökenlerinin hatırasını canlı tutuyordu ve Mussolini bu hatıranın telkin edici gücünden ne uzaklaşabiliyor ne de uzaklaşmak istiyordu. Bunun en önemli sebeplerinden biri, sendikalistlerin önemli argümanlar getirdikleri bir *fascismo di sinistra*'nın [solun faşizmi] varoluşunun, Mussolini'nin tüm siyasi güçlerin üzerindeki "'taraflar üstü' aracı" olarak pozisyonunu güçlendirmesiydi.[71] Kariyerinin sonunda, Repubblica di Salò'da [Salo Cumhuriyeti'nde], çökmekte olan rejimini başlangıçlara doğru bir geri dönüşle kurtarabileceğine kesin olarak inanıyordu.

D'Annunzio'dan fütürizme: Siyasetin estetikleştirilmesi ve estetiğin siyasileştirilmesi

Faşizm için bulunan en kısa formüllerden biri, Walter Benjamin'in "Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit" [Teknik olarak kopyalanabildiği çağda sanat

69 Bkz. Roberts 1979, s. 248.

70 Korporatizm üzerine tartışma için bkz. Michele Luminati: "Die Wiederentdeckung des Corporativismo", *Zeitschrift für neuere Rechtsgeschichte* 9, 1987, s. 184-208; Panunzio için s. 202 vd. Olivetti'nin kameralizm eleştirisi için Perfetti 1984, s. 312 vd.

71 Bkz. Roberts 1979, s. 182. *Fascismo di sinistra* için bkz. detaylı, Parlato 2000.

yapıtı] başlıklı makalesini sonlandırdığı "siyasetin estetikleştirilmesi" tezidir. Bu tez aynı zamanda bir jenealoji tasarlar. Buna göre "siyasi yaşamın estetikleştirilmesi", D'Annunzio ve – başka yerde bir "sanat teolojisi" olarak da karakterize edilen– l'art pour l'art [sanat için sanat] ile başlamıştır. Daha sonra, savaşı ululamasıyla birlikte fütürizm tarafından benimsenmiş ve nihayet faşizmde son halini bulmak üzere devam ettirilmiştir. "D'Annunzio ile dekadans, Marinetti ile fütürizm ve Hitler ile Schwabing geleneği siyasete girmiştir."[72] Daha yeni araştırmalar buna ortak unsur olarak farklı zincir halkalarını birbirine bağlayan "modernist milliyetçiliği" eklemiş fakat jenealojide hiçbir şeyi değiştirmemiştir.

Bu yaklaşım, ilk anda ne kadar problemsiz ve ikna edici görünürse görünsün, ikinci bakışta büyük tutarsızlıklar gösterir. Siyasetin estetikleştirilmesi bakımından şüphesiz ki, bu hususta gerçekten her yola başvurmuş olan D'Annunzio'dan faşizme uzanan bir çizgi çizilebilir. Fakat buna, sanatın alanını genişletmekten çok bir bağımsız iletişim sistemiyle farklılıklarının ortaya konmasının geri alınmasının ve sanatın sosyal ve siyasi işlev bağlantılarına uydurulmasının söz konusu olduğu avangard fütürizmi eklemek pek olası değildir.[73] Fütürizm ayrıca daha sağlıklı bir incelemede milliyetçilik dışında her şey olarak görülür ve D'Annunzio'nun bu hususta isabetli katkısı bile bir ideolojik süreklilikten söz edilmesine imkân vermeyecek kadar çok ihtiyati tedbirle donatılmak zorundadır. Bu durum ileride D'Annunzio için sadece birkaç cümleyle, fütürizm içinse biraz daha detaylı gösterilmelidir.

Gabriele d'Annunzio (1863-1938), sık sık Maurice Barrès'e yakın görülür. Bu, şu açıdan doğrudur; ikisinin de başlangıçla-

72 Walter Benjamin: "Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit. Erste Fassung (1936)", *Gesammelte Schriften*, Rolf Tiedemann ve Hermann Schweppenhäuser (yay. haz.), Cilt I.2, Frankfurt 1991, s. 467.

73 Estetizm ve "avangarde" arasındaki –fütürizmin de sayılması gereken- ayrım, Gerhard Plumpe tarafından açıkça ortaya konur: *Epochen moderner Literatur. Ein system-theoretischer Entwurf*, Opladen 1995, s. 184. Burada, avangarde'ın anlayışında farklılıkların ortadan kaldırılmasının hem "eserin" etkisini yitirmesini hem de araç ile biçimin yıkılmasını içerdiğine de işaret ediliyor.

rı estetizmdedir, ikisinin de erken dönem eserleri züppelik ile Ben-kültünün etkisindedir ve Fin de Siècle [yüzyıl sonu] saplantısını, gerileme ve dejenerasyonun fantazyasını yansıtır.[74] Yine de D'Annunzio 1910'da, o zamanlar "gönüllü sürgünde" (yani alacaklılarından kaçarak) Fransa'da yaşarken, ilahi unsurlar üzerine kurulu oyunu *Le Martyre*'yi [Şehitlik] saygıdeğer Fransıza, Barrès'e ithaf ettiğinde, Barrès gözle görülür biçimde ondan uzaklaşır ve kendi ifadesiyle D'Annunzio'nun tüm düşlerini sevmiş olsa da şöyle der: "Ben hummanın olduğu yere gitmek istemiyorum. Ben sağlığı seviyorum (...) Sizin gibi olsaydım, bir ülkeden yükümlülüklerle gelmezdim."[75]

Bu uzaklaşma için nedenleri Michael Grossheim'ın "siyasi varoluşçuluk" için tasarlamış olduğu tipolojinin yardımıyla tespit etmek mümkündür. Barrès daha ziyade, köklü değişimlerle radikal biçimde dünyadan uzak durmanın yarattığı ıstıraptan, –ister siyasi, ister dinî– bir kolektif ile özdeşleşerek kaçmaya çalışan "çekinik ironik" tipe uygundur. D'Annunzio ise esenliğini sürekli rol değişiminde ve oyunsu öz-mizansende arayan "üretici ironik" tipe mensuptur.[76] "Dünya, benim her şeye muktedir olduğumu bilmek zorunda"; bu sözü 1897'de yayımcısına söyler.[77] Buna, ilk olarak bilhassa erotik ilişkiler alanının yanı sıra sanat alanında kanıtlar getirir; bu alanlarda bir estetik anlıkçılığın virtüözü olarak kendini gösterir. Ancak bununla kalmaz; çok geçmeden, ilk olarak liberal-muhafazakâr sağ için parlamentoya seçilmesini sağladığında (1897) siyasi alanda da kendini gösterir. Birkaç yıl sonra büyük yankı uyandıran bir eylemle, *salto di quinta*'yla, sola geçer.[78] Diğer bilinen

74 Mario Praz, D'Annunzio'dan "gerilemenin en heybetli şahsiyeti" diye söz eder; *Liebe, Tod und Teufel. Die schwarze Romantik*, 2 Cilt, Cilt 2, Münih 1970, s. 349.

75 Alıntı, Maria Gazzetti: *Gabriele d'Annunzio*, Reinbek 1989, s. 96. Barrès-D'Annunzio ilişkisi için bkz. daha derin: Guy Tosi: *Maurice Barrès regarde d'Annunzio, Actes du colloque org. par la faculté des lettres et sciences humaines de l'université de Nancy*, Nancy 1963, s. 207-229.

76 Bkz. Michael Grossheim: *Politischer Existentialismus. Subjektivität zwischen Entfremdung und Engagement*, Tübingen 2002, s. 151, 403 vd.

77 John Woodhouse: *Gabriele d'Annunzio. Defiant Archangel*, Oxford 1998, s. 74.

78 Bkz. aynı yerde, s. 173.

müdahaleler irredantizm lehine propagandist çıkışları, 1915'te İtalya'nın savaşa katılmasından yana tutumu, Dünya Savaşı'nda savaş pilotu olarak teşebbüsleri ve bilhassa, bir kez daha siyasi kararsızlığını kanıtladığı 1919 Fiume baskınıdır.[79] Adriyatik şehrine taşındıktan kısa süre sonra öncü Arditi ve fütüristler, D'Annunzio'nun karizmasını kendi amaçları için işlevselleştirmek üzere onu ziyaret ederler. Piero Foscari ve Enrico Corradini gibi milliyetçiler onu Roma'ya bir yürüyüş için kazanabilmeyi umarlar. De Ambris gibi devrimci sendikalistler bile ona hizmet eder.[80]

D'Annunzio hem yazın hem de siyasi faaliyetleriyle İtalya'daki yeni, radikal sağa pek çok tasarı temin eder. Bunlardan bazıları: İtalya'nın *mare nostrum* [bizim denizimiz] olarak Akdeniz'deki hâkimiyet iddiasının agresif vurgusu (La nave, 1908); Péladan'ın "vay haline, Latin halklarının vay haline" sözünün yanlış olduğunu kanıtlaması gereken bir *rinascimento latino*'nun [Latin rönesansı] ilanı; sömürgecilik ve emperyalizm için meşrulaştırma dayanakları olarak Yunan ve Roma antik çağına yeniden değinilmesi;[81] ayrıca Fiume teşebbüsünün daha sonra faşistler tarafından kopyalanan tüm detaylarıyla –fesler, kafataslı siyah gömlekler, Roma kartalları, *Eia, eia, eia, alalà,** ritüel alayları vs.– birlikte sahnelenmesidir.[82] Bundan, D'Annunzio'nun "İtalya'nın en orijinal, faşist ideoloji mimarı" (Jared Becker) olarak kabul edilmesi gerektiği sonucunun çıkarılması abartılıdır. D'Annunzio'da ne milliyetçilik ne de emperyalizm orijinaldi,

79 Bkz. aynı yerde, s. 196 vd., 283 vd., 315 vd. Fiume teşebbüsü pek çok kez detaylı tasvirlerin konusu olmuştur: Bkz. Ledeen 1977; Renzo De Felice: *D'Annunzio politico, 1918-1938*, Bari 1978; E. Leda ve G. Salotti (yay. haz.): *Un capitolo di storia: Fiume e D'Annunzio*, Roma 1991; Francesco Perfetti (yay. haz.): *D'Annunzio e il suo tempo*, Genova 1992; Gumbrecht 1996.

80 Bkz. De Felice 1965, s. 549 vd.; Ledeen 1977, s. 84 vd., 91, 140 vd.

81 Bkz. Jared Becker: *Nationalism and Culture. Gabriele d'Annunzio and Italy after the Risorgimento*, New York 1994, s. 138 vd., 82 vd. İlgili metinlere antolojiden kolayca ulaşılabilir; Paolo Alatri (yay. haz.): *Scritti politici di Gabriele d'Annunzio*, Milano 1980.

(*) İtalyan faşistlerinin yüksek sesle bağırarak kullandığı bir ünlem, selamlama biçimi – e.n.

82 Bkz. Gazzetti 1989, s. 115 vd.

yazar onları yaratmaktan ziyade yansıtıyordu. Onun orijinalliği, şayet herhangi bir yerde aramak gerekirse, siyasete getirdiği *stil*de, "kitle siyasetinin bir spekülasyona dönüşmesindeydi."[83] Bir siyasi ideolojinin gelişimi için D'Annunzio'da sabır eksikti, her şeyden önce –Barrès için tipik olan– kolektifle gerekli özdeşleşme eksikti. Hayatının oldukça büyük kısmını, en önemli biyografı isabetli biçimde özetlemiştir:

> "D'Annunzio'nun ego tatmininde ve şöhretteki tek menfaati, varoluşunu mümkün olduğunca enteresan ve özellikle de haz verici biçimlendirebilmekti; bunun başkaları için neticeleri her zaman kendi yaşamından bir sanat eseri yaratması ve onu kelimelerle ebedileştirmesiydi. Doğru, milliyetçiliğin veya vatanperverliğin önemli göründükleri anlar vardı; özellikle de gençlik yıllarında, 1887'de Adriyatik'teki ilk yolculuğunun ardından gemilerin ve donanmanın güzelliğini ve gücünü keşfettiğinde. Fakat çoğunlukla vatanın daha büyük şöhreti, onun kişisel şöhretini bir o kadar parlak görkemiyle nurlandırmaya hizmet etti. Daha sonra yazarlık ilhamı tükendiğinde, 1921'de Fiume'den sürülüşünün ardından, sonraki on altı yılını, yaşamını ve başarılarını yansıtması gereken bir muazzam fiziksel sanat yapıtının üretimiyle geçirdi: Vittoriale [Zaferler]."[84]

D'Annunzio'nun İtalya'nın kültürel ve siyasi yaşamında sahip olduğu tüm nüfuza rağmen, güzellik kültü ve gelenekselleşmiş edebi biçimlere bağlılığı, yüzyıl dönümünün hemen ardından onu daha genç neslin giderek artan eleştirisine maruz bırakıyordu. Saldırılar örneğin, Papini, Prezzolini ve Soffici gibi ilk baştaki hayranlıklarının ardından idollerine sırt çeviren, ayrıca *Leonardo*, *La Voce* ve *Lacerba* gibi dergilerde radikal bir modernizmi savunan yazarlardan geliyordu.[85] 1908'de D'Annunzio'yu

83 Gentile 1996, s. 245. Ayrıca Ledeen 1977, s. 201 vd., stilin rolünü vurgular fakat D'Annunzio ile faşizm arasında kesinlikle bir ideolojik süreklilik olmadığını kastederek fazla ileri gider. Milliyetçilik ve emperyalizm ikisinde de bulunur, ancak ikisi için de belirleyici özellikler değillerdir.

84 Woodhouse 1998, s. 4 vd.

85 Bu konuda detaylı: Walter Adamson: *Avant-Garde Florence: From Modernism to Fascism*, Cambridge, Mass. 1993. Tip açısından elbette daha genç nesil de

"müzelik kültür şahsiyeti" olarak, mücadele edilmesi gereken geleneğin kişileşmesi olarak nitelendiren Filippo Tommaso Marinetti'nin (1876-1944) ithamları daha da şiddetliydi.[86] Bir yıl sonra *Figaro*'da, kendilik tanımından yola çıkarak geçmişe bağlanmayı reddeden bir yeni sanat akımının kuruluş belgesini yayımladı: *Fütürizmin Manifestosu*. Ancak bu manifesto sanat programı değil, yaşam programı olarak, geçmişin yükü –geçmişçilik– altında boğulma tehlikesiyle karşı karşıya olan bir milletin modernleşmesine yönelik, kapsamlı bir tasarı olarak sunuldu.[87] Savaşçı bir dille, "ülkeyi profesörlerin, arkeologların, turist rehberlerinin ve antikacıların kanser çıbanından kurtarmaya"; kütüphaneleri, müzeleri ve akademileri ateşe vermeye; ahlâkçılığın ve feminizmin hâkimiyetini kırmaya çağırıyordu.[88] Kısa süre sonra Marinetti niyetini şöyle açıkladı: Sanatta olduğu gibi siyasette ve tüm diğer yaşam alanlarında "geçmişin diniyle ve eski olan her şeye riayetle, iktidar tarafından zehirlenen ve ahlâkı bozulan siyasi çoğunluklarla, hâkim görüş tarafından konan yasaklarla, ahlâk ve felsefenin beylik lakırdılarıyla" mücadele etmek gerekiyordu. Enternasyonal sosyalizm –"en temel insani hakların bu bayağı ululaması"–, korkak klerikalist muhafazakârlık, liberal parlamentarizm ve dehanın gelişimini engellemekle itham edilen demokratik eşitlik prensibi reddediliyordu.[89] Buna kar-

üretici ironist modeline bağlı kaldı. Örneğin, kendini "holigan" olarak gören Papini, önce Mefisto ve Anti-Mesih maskelerine büründü, sonunda ise pişman günahkâr olarak kilisenin kucağına geri döndü. Dünya Savaşı patlak vermeden kısa süre önce, yaklaşan katliamları demokrasiye karşı son derece etkili panzehirler olarak coşkuyla onayladı. Bkz. Norberto Bobbio: *Ideological Profile of Twentieth-Century Italy*, Princeton 1995, s. 40f, 94 vd.

86 Bkz. Filippe Tommaso Marinetti: *Les Dieux s'en vont, D'Annunzio reste*, Paris 1908.

87 Bkz. Eva Hesse: *Die Achse Avantgarde-Faschismus*, Zürich 1991, s. 43 vd. Erken döneminde Marinetti için bkz. Günter Berghaus: *The Genesis of Futurism: Marinetti's Early Career and Writings 1899-1909*, Leeds 1995; ayrıca biyografi için bkz. Claudia Salaris: *Marinetti. Arte e Vita futurista*, Roma 1997.

88 Marinetti: *Manifesto del Futurismo (1909)*, *Theoria e invenzione futurista*, Luciano de Maria (yay. haz.), 4. baskı, Milano 1998 (daha sonra kısaca TIF olarak verilecektir), s. 11 vd.; Hansgeorg Schmidt-Bergmann: *Futurismus. Geschichte, Ästhetik, Dokumente*, Reinbek 1993, s. 77 vd.

89 Marinetti, alıntı Christa Baumgarth: *Geschichte des Futurismus*, Reinbek 1966, s. 38 vd., 116 vd. Benzer: "Discorso ai Triestini", *TIF*, s. 248 vd.

şın modern doğa bilimleri, onlara dayanan teknoloji ve bilhassa otomobil, uçak gibi tamamen yeni bir dünya vaat eden hızlı ulaşım araçları âdeta kült haline getirilmiş başkalaşımı haber ediyorlardı.

Ressam Umberto Boccioni şöyle yazıyordu: "Biz fütüristler ilk kez, insanın gözlerimizin önünde şekillenen uygarlığın biçimine yönelik bir coşkulu onayının örneğini veriyoruz. Modern dansların tamamen yeni mimiğinde, kıyafette, renklerde ve bir şantözün mimarisinde derin, iptidai bir anlam yatıyor. –Biz giysilerinin beyazı ve siyahıyla geometrikleştirilmiş olan garsonlara ve zevk düşkünlerine, bir aşüftenin ışıkların ve kristal pırıltılarının arasındaki gösterişine, bir cerrahın önlüğünün ciddi sertliğine, makinistin, pilotun ve 200 beygir gücünde bir aracın sürücüsünün keskin, hesaplı katılığına hürmet ediyoruz.– Bu bağlamda kendimizi primitifler olarak adlandırdık."[90] Artan modernliğin etkisindeki bu yaşam yenileme programının aynı zamanda savaşa ve yıkıma coşkulu bir "evet" olduğu, çok geçmeden açığa kavuştu. İtalya, Eylül 1911'de Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan edip Libya'yı işgal ettiğinde, Marinetti muhabir olarak oradaydı ve Trablus'tan bir siyasi bildiri yayımladı. Bu bildiride "nihayet İtalya'nın bu büyük fütürist anını yaşamaktan" mutluluk duyduğunu açıklıyor, "nihayet fütürist olan hükümeti, tüm milli gayretlere en büyük azmi bahşetmeye, budalaca korsanlık ithamlarını dikkate almamaya ve pan-İtalyanizmin doğuşunu müjdelemeye" çağırıyordu. Ona göre; bugün tüm ülkeyi canlandıran savaş coşkusu, fütürizmin var oluşundan bu yana "tehlikeye ve zora yönelik sevgiyi, vatanperverliği ve savaşı, dünyanın bu tek temizleyicisini" yüceltirken gösterdiği inadı haklı çıkarıyordu.[91]

Fütürizm aynı agresif azmi, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verişinin hemen ardından, İtalya başta tarafsız kaldığında gösterdi. Fütüristler Eylül 1914'te ilk tarafsızlık karşıtı gösterileri düzenlediler, sansasyonel eylemlerle hedeflerine dikkat

90 Umberto Boccioni: *Pittura Scultura Futuriste*, Milano 1914. Alıntı, Baumgarth 1966, s. 133.

91 Marinetti, alıntı Baumgarth 1966, s. 78 vd.

çektiler ve savaşa katılmanın devrimci süreci hızlandıracağını uman, bu amaçla Ocak 1915'te *Fasci di azione rivoluzionaria*'yı [Devrimci Eylem Birlikleri] kuran diğer müdahalecilerle birlikte ajitasyon yaptılar.[92] Marinetti ve Mussolini bu gösteriler sırasında tanıştılar; bu tanışıklığın o zamanlar ne kadar ileri gittiği bilinmese de sadece kısa süreli bir tanışıklık olmadığına dair belirgin işaretler vardır. Şubat 1915 tarihli bir röportajda Marinetti, fütürizmin fikirlerinin yayılmasına örnek olarak Mussolini'yi gösteriyor. Ona göre, Mussolini'nin yakın zamanda yaptıkları, tutumu, başkaldırısı, tüm bunlar onun fütürist ruh halini açıkça ortaya koyar:

> "Mussolini, tıpkı Corridoni gibi, her zaman bizim en ateşli sempatizanlarımızdan biriydi. Milano'daki tüm *serate*'lerimizde [gece toplantılar] bizi savunuyor ve davamızı son derece büyük bir gayretle destekliyordu. Bunun dışında, Mussolini'nin fütürist olduğunu şüphe götürmez kılan çeşitli farklı nedenler vardır. Bir ilk argüman, savaşın gerekli ve erdemli olduğu görüşüne neredeyse şimşek hızıyla dönmesidir. Ayrıca onun benimsediği yeni propaganda tekniklerini hesaba katmak gerekir: Bizim olan, bizim çoktan kullandığımız taktikleri (...) Öyleyse onun, İtalya'daki eski olan ve ona göre çoktan sonunun gelmiş olması gereken her şeye karşı tekrar tekrar ifade ettiği nefretine katılabilirim. Onun geçenlerde, örneğin senato gibi parlamenter kuruluşlarımızın faydasızlığını, hatta yıkıcı etkisini göstermek için ileri sürdüğü argümanların büyük bir kısmı bizim bir süredir ileri sürdüğümüz argümanlardı."[93]

Savaş için teşviki savaşta angajman izledi ve bu angajman, aralarında Mario Carli ve Giuseppe Bottai'nin de bulunduğu bazı fütüristleri, elit birliklerin, *Arditi*'nin, saflarına dek götürdü. Bu bağlantının bir sonucu, 1918/19 yıllarında Arditi ve fütüristlerin, eski muhariplere savaş sonrası düzende ayrıcalıklı bir yer temin edebilmek için birlikte mücadele ettikleri *ar-*

92 Bkz. Günter Berghaus: *Futurism and Politics. Between Anarchist Rebellion and Fascist Reaction, 1909-1944*, Providence ve Oxford 1996, s. 73 vd.; Tasca 1969, s. 34.

93 Alıntı, Berghaus 1996, s. 79.

dito-futurismo idi. Arditi, yerel *fasci*'nin kurulmasında ve onların Fütürist Siyasi Parti'de toplanmasında fütüristleri destekledi; böylece fütüristler Ocak 1919'da *Associazione fra gli Arditi d'Italia*'nın [İtalya Arditiler Birliği] kurulmasına ve onun siyasi programının hazırlanmasına iştirak ettiler.[94] Öte yandan her iki grubun da Mart 1919'da Mussolini tarafından hayata geçirilen *Fasci di combattimento*'da önemli payı vardı. Merkez komiteye seçilen Marinetti, fütürizmin yeni hareketin programı üzerindeki önemsiz olmayan etkisini günlüğüne memnuniyetle yazabildi. Fütürist köken aşağı yukarı sosyal-politik program (sekiz saat mesai, asgari ücret, sosyal güvence), senatonun feshine ve ulusal teknik çalışma kurullarının kurulmasına yönelik talep, ayrıca –kısa süre sonra Mussolini tarafından eklenen– "İtalya'nın Vatikan'dan arındırılması" sloganıydı.[95] Son olarak faşistlerin çıkışı, kendinden emin azınlığın zorbaca ve başına buyruk hareket etmesi de fütürizm tarafından uygulanan siyasi stile öylesine büyük ölçüde uyuyordu ki, Marinetti faşizmde haklı olarak "una concezione politica assolutamente futurista [kesinkes fütürist bir siyasi oluşum]" görebiliyordu.[96]

Bunun üzerine fütürizmin tek olası siyasi uygulamasını faşizmde bulmuş olduğu iddia edilmemelidir[97]. Çünkü birincisi o

---

94 Bkz. aynı yerde, s. 97, 106 vd.; De Felice 1965, s. 475 vd.

95 Bkz. *Manifesto-programma del Partito Politico Futurista*'da [Fütürist Siyasi Parti'nin bildirisi-programı] madde 4 ve 8 ile *Programma Nazionale dei Fasci di combattimento*'da [Savaş birliklerinin ulusal programı] ilk iki paragraf. Tüm metin: Valerio Zecchini (yay. haz.): *Futurismo e fascismo. Manifesti e programmi*, Bologna 2000, s. 44 vd., 34 vd. Ayrıca Tasca 1969, s. 63.

96 Bkz. Emilio Gentile: "Il futurismo e la politica. Dal nazionalismo modernista al fascismo (1909-1920)", Renzo De Felice (yay. haz.): *Futurismo, cultura e politica* içinde, Torino 1988, s. 105-159, 133.

97 Bu konudaki tartışmalar için bkz. Karl Egon Lönne: "Die futuristische Bewegung als Wegbereiter des italienischen Faschismus", *Zeitgeschichte* 18, 1990/91, s. 109-122; Manfred Hardt: "Futurismus und Faschismus: Vorarbeiten für eine ideologiekritische Studie ihrer Wechselbeziehungen", Manfred Hardt (yay. haz.): *Literarische Avantgarden*, Darmstadt 1989, s. 251-169; Anne Bowler: "Politics as Art: Italian Futurism and Fascism", *Theory and Society* 20, 1991, s. 763-794; Andrew Hewitt: "Fascist Modernism: Aesthetics, Politics, and the Avant-Garde", *Theory, Culture & Society* 13, 1996, s. 39-58; Manfred Hinz: "Futurismus und Faschismus", *Avantgarde: Revue interdisciplinaire et internationale* 14, 2000, s. 449-466.

dönemde faşizmin bir gün ne olacağı –siyasi sağın bir karizmatik patronaj partisi olacağı– henüz kesinlikle belli değildi. İkincisi, sadece faşizmle ittifakı dikkate alarak, fütürizm için karakteristik olan diğer seçenekleri görmezden gelmemek gerekir.[98] Boccioni esasen Marksistti; Russolo, Carla ve diğerleri anarşizme büyük sempati duyuyorlardı. Parma La Spezia ve Torino gibi şehirlerde '20'li yılların sonlarına dek, faşizme başarıyla göğüs geren anarşist-fütüristlerin, fütürist komünistlerin ve *Arditi del Popolo* [Halkın Yiğitleri] adlı örgütün ağları mevcuttu.[99] Faşizme katılanlar için de bu kararın tek anlamlı ve dönülmez olduğu söylenemezdi. Daha 1919 yazında, Mussolini'nin, artan geçim masraflarına karşı grevlere ve gösterilere yönelik olumsuz tutumu fütürist çevrelerde anlayışla karşılanmadığı için ilk gerilimler baş gösteriyordu.[100] Ardından Kasım ayında faşistlerle seçim ittifakı sadece birkaç bin oy sağladığında, bunu ekonomik ve sosyal meselelerde fazlasıyla belirsiz bir profile bağlayan sesler yükseliyordu. Siyasi fütürizmin en önemli dergisi olan *Roma Futurista*'da[101] Aralık ayında "Fütürizm ve Sosyalizm" başlıklı bir makale çıktı. Bu makale, emeğin zaferi uğruna mücadelede sosyalizmin tarafını tutmaya çağrıydı.[102] Birkaç haf-

98 Burada hangi olasılıkların mevcut olduğunu, *marinettiano-corradiniano-sorel iano* [Marinetti-Corradini-Sorelci] Luigi Goglia'nın 1911'de Marinetti'nin yıkıcı eylemlerini tasvip ederkenki coşkunluğu bile ortaya koyar. Kaldı ki, bunu devrimci sendikalistlerin gazetesi *Pagine libere*'de yapar: bkz. Gianinazzi 1996, s. 171 vd.

99 Bkz. Berghaus 1996, s. 53, 172 vd.; Umberto Carpi: *L'estrema avanguardia del novecento*, Roma 1985, s. 135. *Arditi del Popolo* ve anti-faşist eylemleri için bkz. Ledeen 1977, s. 46 vd.; *futurismo di sinistra* [solun fütürizmi] hakkındaki tartışmalar için bkz. Giovanni Lista: *Arte e politica. Il futurismo di sinistra in Italia*, Roma 1980. Bu ilgiler, fütürizmi "her zaman daha radikal ve daha orijinal faşizm olarak" görmek gerektiğini savunan Manfred Hinz tarafından görmezden geliniyor; bkz. *Die Zukunft der Katastrophe. Mythische und rationalistische Geschichtstheorie im italienischen Futurismus*, Berlin ve New York 1985, s. 14.

100 Bkz. Berghaus 1996, s. 125.

101 Bu dergi 20.09.1918'den 18/30.05.1920'ye kadar mevcuttu; Carli, Settimelli ve Marinetti tarafından yönetildi: bkz. Francesco Perfetti: "Futurismus und Faschismus, eine lange Geschichte", Ingo Bartsch ve Maurizio Scudiero (yay. haz.): *"...auch wir Maschinen, auch wir mechanisiert!.." Die zweite Phase des italienischen Futurismus 1915-1945*, Bielefeld 2002, s. 162-180, 169.

102 Bkz. Gentile 1988, s. 138.

ta sonra Mario Carli, Fiume'de yeni dergisi *La Testa di Ferro*'yu çıkardı; dergi tüm İtalya'da Sovyetlerin oluşumunu destekliyor ve "bizim Bolşevizmimiz'den" söz ediyordu.[103] Mayıs 1920'deki ikinci Faşist Kongresi'nde Marinetti tamamen kendinden emin bir çıkışla merkez komiteden çekildi, çünkü onun gözünde faşizm hem grev eylemlerine karşı aktif yakınlıktan hem de monarşi ve klerikalizme karşı radikallikten yoksundu. Mario Carli, Marinetti'nin izinde ilerledi ve fütürizm ile devrimci proletarya arasında bir ittifakı destekledi.[104]

Diğer tarafta, fütürizm ile faşizmin bağdaşmaz olmadıklarını ve birbirleriyle ilgilerinin diğer seçeneklerden ayrıldıkları ölçüde güçlendiğini de tespit etmek şarttır. Mario Carli, Fiume macerasının sona erişinin hemen ardından coşkulu ve kesinkes anti-Bolşevik vurgulu bir monarşizme döndü. Emilio Settimelli ile birlikte Nisan 1922'de *Il principe* adlı dergiyi çıkardı; daha sonra Mart 1923'ten itibaren faşist bir kültürün oluşumunu hedefleyen *L'impero*'yu yayımladı.[105] Marinetti, PNF'den uzaklaşmasını, "vasatlık için eski bir formül" dediği komünizme yönelik keskin bir retle dengeledi. Bu eski formül, "savaş yorgunluğunu ve korkusunu bugün yine uyandırıyor ve manevi bir modaya dönüştürüyordu." Marinetti'ye göre: Bir devrim kesinlikle gerekliydi ama sanatın bir devrimi. Proletaryanın diktatörlüğü yerine "dahilerin büyük proletaryası" hüküm sürmeliydi. Bu, "mekanizmanın gelişimi" temelinde "ücretlerde azami, el emeğinde asgari ölçüyü mümkün kılacaktı ki, bunlar üretimde gerileme olmaksızın tüm zeki insanlara düşünme, yaratma ve sanatsal haz alma özgürlüğünü temin edebilen ölçülerdi."[106]

Bu "anarşist bireycilik" ve ordu, mahkemeler, polis, hapisha-

---

103 Bkz. De Felice 1965, s. 541 vd.; Berghaus 1996, s. 137 vd.; Mario Carli: Con D'Annunzio a Fiume, Milano 1920.

104 Bkz. Berghaus 1996, s. 154 vd.

105 Bkz. Paolo Buchignani: "Settimelli e Carli dal futurismo al fascismo", De Felice 1988 içinde, s. 177-219, 240 vd.; Patricia Chiantera-Stutte: *Von der Avantgarde zum Traditionalismus. Die radikalen Futuristen im italienischen Faschismus von 1919 bis 1931*, Frankfurt ve New York 2002, s. 132.

106 Marinetti: "Al di là del Comunismo (1920)", *TIF*, s. 485 vd.; Baumgarth 1966, s. 158 vd.

neler gibi tüm baskı kurumlarının feshi ısrarı[107] sadece Bolşevizme değil, aynı zamanda faşizme karşı da ileri sürülüyordu. Ancak faşizmden çok Bolşevizme karşıydı; eşitliğe karşı duyarlılık Marinetti'nin siyasi-sanatsal çabalarının en güçlü teşviklerindendi. "L'*Inegualismo* è la teoria politica del Futurismo [*Eşitsizlik* ve fütürizmin siyasi teorisi]"; bunu 1921 sonbaharında günlüğüne not etti. Bir yıl sonra bir röportajda, fütürizmin özünde eşitsizliğe yönelik (*inegualista*) ve ultra-bireyci olduğunu kabul etti.[108] Roma'ya yürüyüşün ardından siyasi alanda sadece faşizm bunu gerçekleştirmek için kullanılabilir olduğunda, Marinetti yeni rejimi desteklemek için zaman kaybetmedi. Mussolini'nin hükümet başkanlığına atanmasını ilk kutlayanlardan biriydi ve bu kutlamanın hemen ardından *L'impero*'da İtalyan imparatorluğu hakkında bir bildiri yayımladı. Bildiride şu ithaf yer alıyordu: "Benito Mussolini'ye–Yeni İtalya'nın Önderi". Bir başka yazıda, faşizmin iktidara gelişinin fütürist asgari programı yerine getirdiğini ayrıntılarıyla açıklıyordu.[109] 1924'te, Matteotti'nin öldürülmesinden kısa süre önce, yazılarının bir derlemesini *Futurismo e Fascismo* [Fütürizm ve Faşizm] başlığı altında yayımladı. Kasım ayında, Matteotti krizinin ortasında, Milano'daki fütürist kongresinde "Mussolini'yi 'faşizme ve İtalya'ya 1919'un muhteşem, özverili, yürekli, antisosyalist, anti-klerikal ve anti-monarşist ruhunu' geri vermeye çağıran bir beyanı alkışlarla onaylattı. Bu esasen, Fütürist Siyasi Parti ile savaş birliklerinin köklü müşterek programlarının tekrar yürürlüğe girmesinin sağlanması demektir."[110] Bunun bir yanılsama olduğunun ortaya çıkmasına ve fütürizm hiçbir dönemde rejim üzerinde nüfuz sağlayamamasına rağmen,[111] Ma-

107 Bkz. aynı yerde, *TIF*, s. 473.

108 Bkz. Berghaus 1996, s. 262.

109 Marinetti: "L'impero italiano (1923)", *TIF*, s. 569 vd.; Schmidt-Bergmann 1993, s. 154 vd.; bkz. yine aynı yerde, "I dritti artistici propugnati dai futuristi italiani (1923)", *TIF*, s. 562.

110 Perfetti 2002, s. 174.

111 Bkz. Susanne von Falkenhausen: *Der zweite Futurismus und die Kunstpolitik des Faschismus in Italien von 1922-1943*, Frankfurt 1979; Claudia Salaris: *Artecrazia. L'avanguardia futurista negli anni del fascismo*, Floransa 1992.

rinetti her zaman ümidini korudu ve Repubblica di Sàlo'ya* kadar, onun gözünde hızının [*velocissimo*] halesi hiç kaybolmayan Duce'nin sadık bir yandaşı olarak kaldı.[112]

Marinetti'nin, fütürizm ile faşizmin azami ve asgari program gibi karşılıklı ilişki içinde olduklarına dair ifadesi kabul edildiğinden daha fazla önemsenmeyi hak eder. Bu ifade, âdet olduğu üzere her iki hareketin müşterek özü olarak teşhis edilen şeyin –*nazionalismo modernista*'nın [modern milliyetçiliğin][113]– fütürizmi esaslı biçimde karakterize etmediğinin açık bir işaretidir. Bu tam olarak anlaşılmalıdır. Çünkü öncelikle, fütürizmin bir modern milliyetçiliği, ekonomik-teknik ilerlemeden tam istifadeye ve toplumun tüm tabakalarının millete dahil edilmesine dayanan bir milliyetçiliği savunduğu kesinlikle tartışmasızdır. Fütürizm: Başından itibaren endüstrinin, makinenin dinî yüceltilmesine dek varan onaylanması;[114] aynı zamanda bireyin ve onun bireysel özgürlüğünün, genişleyen bir büyüklük olarak görülen millete kesinkes tâbi kılınmasıydı.[115] İmtiyazlar, zümrevi sınıflandırmalar, sınıflara göre ayırmalar bu nedenle, tüm kaynaklardan optimal istifade için mümkün olduğunca çabuk ortadan kaldırılması gereken engeller olarak kabul ediliyordu. Dâhilerin hâkimiyetini talep eden Marinetti, aynı zamanda toplumun tüm tabakalarındaki dehanın ortaya çıkmasını mümkün kılması gereken bir sosyal ve ekonomik yapı arzu ediyordu. *Al di là del Comunismo*'da [Komünizmin Ötesinde] şöyle diyordu: "Tüm insanlarda düşünme, yaratma, harekete geçirme ve yeni-

(*) İtalyan Sosyal Cumhuriyeti. İkinci Dünya Savaşı sırasında İtalya'nın Sicilya'yı ve İtalya'nın güneyini tamamen kaybetmesinin ardından 1943'te Mussolini tarafından Roma'nın kuzeyinde kurulan yeni devlet – e.n.

112 Bu ifade için bkz. Hinz 1985, s. 10.

113 Bkz. Gentile 1988, s. 107.

114 Bkz. örneğin Enrico Prampolini, Ivo Pannaggi, Vinicio Paladini: "Die mechanische Kunst (Ekim 1922)": "Makine bugün büyük kolektif ruhun ve çeşitli yaratıcı şahsiyetlerin ritmini belirliyor. Makine dâhilerin şarkısı için ölçüyü gösteriyor. Makine fütürist, yani yeniliğin büyük dinine teslimiyet gösteren çağımızın yeni, aydınlatıcı, armağanlar bahşeden ve cezalandıran ilahıdır." Alıntı, Schmidt-Bergmann 1993, s. 112.

115 Marinetti 1909 ve 1913, alıntı Baumgarth 1966, s. 35, 156. Bu görüş için başka kanıtlar, Gentile 1988, s. 107.

leme isteğini uyandırmak ve hepsinde katlanma, muhafaza etme ve kendine mal etme isteğini yıkmak şarttır."[116] Bu bağlamda fütürist zihniyet, herkesin sanata katılımını gündeme getiren ve aynı zamanda sanattaki farklılıkların tesviyesini hedefleyen bir içerici zihniyetle örtüşüyordu. "Böylece yaratan sanatçıları kat kat çoğaltacağız. Karakteristik, neredeyse sadece sanatçılardan oluşan bir halka sahip olacağız. İtalya'da, insani kolektif mutluluğun sorununu çözmek için var gücüyle çabalayan, geleceği görebilecek önseziye sahip bir milyon insan olacak. Böylesine büyük bir teşebbüsün galip olması şarttır. Biz böylece sosyal soruna sanatsal çözüm getireceğiz."[117]

Yine de sanat yaratanların milli birleşmesi fütürizmin son hedefi değildi. Giacomo Balla ve Fortunato Depero tarafından Mart 1915'te yayımlanan bildiri açıkça "evrenin fütürist yeniinşasından" söz ediyor ve salt milli değil, global bir kültür devrimini hedefliyordu. Bu iki anlama geliyordu. Birincisi, söz konusu olan "evrenin –bizim plastik kompleksler oluşturmak için ilhamımızın durumuna göre birbirleriyle birleştirdiğimiz, harekete geçirdiğimiz– tüm biçim ve unsurlarının soyut karşılıklarının bulunmasıydı."[118] Örneğin mimari için bunlar "uzay biçimlerinin atmosferik unsurları" hava, ışık ve güçtü; Enrico Prampolini bunların karışımıyla "bir eşsiz, soyut varoluş" yaratmak istiyordu.[119]

Ancak diğer yandan bu yeni kombinasyon sanatına yer açmak için alanı temizlemek, buna aykırı olanı yıkmak gerekiyordu. Aykırı olan her şeyden önce, bilhassa Marinetti'nin ortaya koyduğu gibi, milletin ve onun mensuplarının tarihsel gelişim profiliydi. Başından itibaren fütüristlerin tüm çabaları, milleti bir belirgin, zaman ve mekânda yerleşik büyüklük ola-

116 Marinetti: "Al di là del Comunismo (1920)", *TIF*, s. 484; Baumgarth 1966, s. 159.

117 Aynı yerde, *TIF*, s. 487; Baumgarth 1966, s. 160.

118 Giacomo Balla ve Fortunato Depero: "Die Futuristische Neukonstruktion des Universums (1915)", Schmidt-Bergmann 1993 içinde, s. 241-246, 242.

119 Enrico Prampolini: "'L'atmosferastruttura'. Basi per un' architettura futurista (1914)", alıntı Maurizio Scudiero: "Die Metamorphosen des Futurismus, von der futuristischen Rekonstruktion des Universums zur mechanischen Kunst", Bartsch ve Scudiero 2002 içinde, s. 15-29, 19.

rak tamamlayan her şeyi bütünden ayırmaya yönelikti. Sözdizimi ve dilbilgisi kurallarının yıkılmasının propagandasını yapıyor; duygu gereksiniminin azaltılmasını talep ediyor; müzelerin, kütüphanelerin, akademilerin yıkılmasını, şehirlerin radikal biçimlendirilmesini istiyor ve böylelikle milliyetçiliği zaruri şartından –dil, Biz-duygusu, müşterek gelenekler ve kültürel hafıza üzerine kurulan bir milletten– mahrum bırakıyorlardı.[120] Marinetti, Fütürizmin İkinci Bildirisi'nde, kültürel hafızanın taşıyıcılarının, yani yaşlıların, fırına gönderilmelerini tavsiye ediyordu.[121] Böylesine şiddetle vurgulanan, Venedik'in Venediklilerden arındırılması talebinin[122] daha sağlıklı incelendiğinde İtalya'nın İtalyanlardan arındırılması talebi olduğu, sözde pan-İtalyanizmin modern, bilimsel-teknik dünyanın gerçeklerinden türeyen bir "pan"ın İtalyanlara özgü her şeyin yerini alması olduğu meydana çıkar. 1910'da fütürist ressamların bildirisinde şöyle deniyordu:

> "Yoldaşlar! Bu bildiriyle sizlere ilan ediyoruz; doğa bilimlerinin fevkalade ilerlemesi insanlıkta öylesine büyük değişikliklere neden oldu ki, geçmişin itaatkâr köleleri ile geleceğin parlak görkeminden emin olan bizler, hür insanlar arasında bir uçurum açılıyor (...) Atalarımızın sanatları için konularını ruhlarını karartan dinî atmosferden almaları gibi, biz de çağdaş yaşamın elle tutulur mucizelerinden, hızın dünyayı harekete geçiren demir ağından, transatlantiklerden, zırhlı gemilerden, havayı yaran mucizevi kanatlardan, karanlık tarafından kuşatılmış denizaltı kaptanlarından ve bilinmeyenlerin fethi uğruna zorlu savaştan ilham almak zorundayız. Peki ya büyük şehirlerin hararetli faaliyeti, gece hayatının tamamen yeni psikolojisi, zevk düşkününün, aşüftenin, sokak serserisinin ve ayyaşın ateşli karakterleri karşısında duyarsız kalabilir miyiz?"[123]

120 Bkz. Baumgarth 1966, s. 40; Schmidt-Bergmann 1993, s. 109, 78.

121 Bkz. Marinetti: "Uccidioma il Chiaro di Luna! (1909)", *TIF*, s. 14 vd.; Baumgarth 1966, s. 243.

122 Bkz. Marinetti: "Contro Venezia passatista", *TIF*, s. 33 vd.

123 Umberto Boccioni, Carlo D. Carrà, Luigi Russolo, Giacomo Balla, Gino Severeni: "Manifest der futuristischen Maler (1910)", alıntı Baumgarth 1966, s. 50.

Fütürizm tarafından gösterilen bir toprağa veya ülkeye aidiyetten kurtulma ve tarihsizleşme çabası en net biçimde, şehrin bir tasfiyesinden daha azı olmayan şehircilik tasavvurlarında somutlaşır. Sant'Elia, "tüm kesimlerinde bir devasa, gürültülü, çevik, hareketli, dinamik inşaat yerine benzeyen" bir şehir ve "devasa bir makineye benzeyen modern bir ev" için çabalıyordu. Volt adıyla yazan Vincenzo Fani Ciotti, 1920'de *Roma Futurista*'da [Fütürist Roma] mimarlık bilimiyle ilgili, ikamet fikrini tamamen reddeden bir bildiri yayımladı. "Geleceğin insanları, toprağa kök salmış evlerde oturmaya tenezzül etmeyecekler. Onların fevkalade motorlarla donatılmış konutları ilerleyecek, suda yüzecek, uçacak. (...) Mekanik göçebelik sosyal hayatın kuralı olacak. (...) Büyük, değişken şehirler bir karşı konulmaz merkezkaç gücü tarafından harekete geçirilerek sonsuza yayılacak ve daha küçük şehirleri içine alacak. Tüm dünyada kendi aralarında sürekli savaş halinde olan sadece üç veya dört devasa, gezgin metropol olacak."[124] Mario Carli cephedeki tecrübelerini şehirlerin yeniden yapılandırmasının ölçütü yapmakta tereddüt etmiyordu. Carli, şehir sakinlerinin ruhsal yaşamını duyularının bir simülasyonuyla harekete geçirmek ve şehri siperlerde ortaya çıkan hassasiyetle uyumlu hale getirmek için onu savaş sahnesine benzetmeyi, "tehlike atmosferini, güçlü duyguların izlerini, ani şokları, patlayıcı bölgeyi, felaketlerin periyodik yansımalarını" dahil etmeyi öneriyordu.[125]

Sosyal olan her şeyin değişken hale getirilmesine yönelik fütürist irade, *Italianatà, la famiglia* ve *la mamma*'nın [İtalyanlık, aile ve anne] direkleri karşısında da durmuyordu. Hiyerarşik aile düzeniyle geleneksel aileyi metheden ve aile bağlarını resmî muamelelerle –sadece bu olmasa da bilhassa demografik, doğum oranını artırmaya yönelik hedeflerle[126]– güçlendir-

124 Volt: "La casa futurista. Indipendente – Mobile – Smontabile – Meccanica – Esilarante (1920)", alıntı Ezio Godoli: "Stadt, Architektur und Einrichtung", Bartsch ve Scudiero 2002 içinde, s. 129-144, 132.

125 Mario Carli: "Vulganizziamo le nostre città (1916)", alıntı Godoli 2002 içinde, s. 133.

126 Bkz. Victoria de Grazia: "Die Radikalisierung der Bevölkerungspolitik im fas-

meye çalışan geç faşist rejimin tam aksine, fütürizm absürd, zararlı ve "prehistorik" kurum olarak, kargaşanın ve bozulmanın –yaşlı ve genç, erkek ve kadın, güçlü ve zayıf arasındaki farkların belirsizleştirilmesinin– yeri olarak gördüğü aileye saldırıyordu.[127] Marinetti çare olarak boşanmanın kolaylaştırılmasını, eğitim işlevinin devletleştirilmesiyle kadının annelik rolünden kurtarılmasını ve "saf türün korunmasına yönelik sınırsız, romantik aşkın" daha az önemsenmesini öneriyordu.[128] Başka zaman kadının küçümsenmesini öğütlemekten bıkmayan Marinetti, bu bakış açısıyla süfrajet hareketinden* bile hoşlanabiliyordu, çünkü ona göre kadın ne kadar çok hak ve yetkiye sahip olursa, romantik aşkın ve onunla birlikte duygunun önemi o kadar azalacaktı.[129] Sadece tehlikeye düşen ataerkilliğin savunmasına yönelik yeni strateji gibi görünse de feminizme,[130] daimi bir asimetrik farkın yeniden pekiştirilmesinden daha azının söz konusu olmadığı itirazı getirilmeliydi. Daha ziyade bu farkın, insan ve makine arasındaki sınırın akışkan hale geldiği bir yeni, teknik kolektife dönüşümü söz konusuydu. Marinetti'ye göre:

> "İnsanın makineyle çok yakında gerçekleşecek olan özdeşleşmesine hazırlanmak; bunun içinse önsezi, ritim, içgüdü ve metalik disiplinin, çoğunluğun henüz kesinlikle bihaber olduğu, sadece en aydınlanmış kişilerin biraz sezinlediği, kesintisiz mübadelesini kolaylaştırmak ve tamamlamak gerekiyor. Lamarck'ın dönüşümcü [transformistische] hipotezi onaylandığı takdirde, bizim bir insanüstü tipin yaratılışına çabaladığı-

---

chistischen Italien: Mussolinis 'Rassenstaat'", *Geschichte und Gesellschaft* 26, 2000, s. 219-254, 243f.

127 Bkz. Marinetti: "Contro il matrimonio (1919)", *TIF*, s. 370; Cinzia Sartini Blum: *The Other Modernism. F.T. Marinetti's Futurist Fiction of Power*, Berkeley 1996, s. 82.

128 Bkz. Marinetti: *Contro il matrimonio*, s. 370; Schmidt-Bergmann 1993, s. 109. Settimelli ve Carli gibi daha geç Mussoliniciler, bu noktada Marinetti'nin fikirlerini desteklemediler, boşanma ve serbest aşka karşı sert eleştiriler getirdiler; bkz. Blum 1996, s. 187.

(*) Seçme seçilme hakkını savunan kadın hareketi – e.n.

129 Bkz. Hesse 1991, s. 207 vd.

130 Bkz. Blum 1996, s. 84.

mız kabul edilecektir. Vicdan azabı, iyilik, duygu ve sevgi bitmek tükenmez yaşamsal enerjiyi kemiren zehirlerden başka hiçbir şey ifade etmiyor, bizim güçlü psikolojik elektriğimizin akışı için sadece engel teşkil ediyorlar. Bu engeller ortadan kaldırılacaktır. (...) Her yerde mevcut hız için yaratılan insanüstü ve mekanik tip elbette gaddar, her yerde mevcut ve savaşa hazır olacaktır."[131]

Bu tür görüşler Nietzsche'yi, "übermensch" [üst-insan] fikrini, nihilizmin kuvvetlendirilmesi stratejisini düşündürtüyor. Ancak Nietzsche'dekinden farklı olarak, antik yaşam ve hâkimiyet biçimlerinin modernliğin zirvelerinde yeniden kazanılması –açıkça geçmişçi olarak reddedilen bir düş[132]– değil, "makineler aleminin" kurulması, "YEDEK PARÇALARI OLAN MEKANİK İNSANIN yaratılması" söz konusudur; böylece insan organik varoluşunun sınırlarından kurtarılacaktır.[133] Bu yüzden fütürizm, fütürizmin estetik yeniliklerinden ürkseler de "Untergang des Abendlandes" [Batı'nın Çöküşü] veya "Arbeiter" [İşçiler] başlıklı yazılarında benzer vizyonlar tasarlayan Oswald Spengler veya Ernst Jünger'e Nietzsche'den daha yakındır.[134] Sağın düşünce yapılarının ideal-tipik alanında bu, "ge-

131 Marinetti: "L'uomo moltiplicato e il Regno della macchina (1915)", *TIF*, s. 298; Schmidt-Bergmann 1993, s. 108.

132 Bkz. Schmidt-Bergmann 1993, s. 125 vd.

133 Marinetti: "Technisches Manifest der futuristischen Literatur (1912)", alıntı Baumgarth 1966, s. 170 vd.

134 Elbette bununla doğrudan kabul gören hedefler değil, sadece objektif benzerlikler ve paralellikler kastedilmiştir. Spengler'in fütürizmden haberdar olup olmadığı bilinmemektedir. Jünger fütürizme oldukça nadiren, örneğin 1933'te *Widerstand*'da yayımlanan bir kitap eleştirisinde atıfta bulunmuştur: (başlık) Ein neuer Bericht aus dem Lande der Planwirtschaft; şimdi, Ernst Jünger: *Politische Publizistik*, Sven Olaf Berggötz (yay. haz.), Stuttgart 2001, s. 652-659, 652 vd. Jünger'in eserlerindeki fütürist unsurları konu alanlar; Karl Heinz Bohrer: *Die Ästhetik des Schreckens. Die pessimistische Romantik und Ernst Jüngers Frühwerk*, Frankfurt 1981, s. 111, 316, 410; Martin Meyer: *Ernst Jünger*, Münih 1993, s. 60, 185 vd.; Reinhard Brenneke: *Militanter Modernismus. Vergleichende Studien zum Frühwerk Ernst Jüngers*, Stuttgart 1992, s. 151 vd.; Clemens-Peter Haase: "'Mensch, Maschine, Technik'. Anklänge eines militanten Futurismus im Frühwerk Ernst Jüngers", *Die neue Gesellschaft* 43, 1996, s. 737, 739. İlginç ifadeler için ayrıca bkz. Ferruccio Masini: "Futurismo e rivoluzione conservatrice in Germania", De Felice 1988 içinde, s. 303-317.

zegensel emperyalizmin" hem ilerleme hem de kapsama yönünde bir maksimumla belirli olan duruşudur. Teknik ilerleme, süreksiz ve felaketlerle gerçekleşen ilerlemeye dönüşecek kadar hızlandırılır; kapsama ise potansiyel açıdan, tümüyle teknik olarak belirli kolektifin gereklerine uyan her şeyi kapsayacak kadar çok genişletilir. Savaş yanlısı yorumlanan teknik, artık ulusal-emperyalizmin durumunda olduğu gibi milli bir kolektifin yayılmasına yönelik bir araç değildir. Daha ziyade tam tersidir; millet, hiçbir belirli özneye mal edilmesi mümkün olmayan bir tekniğin yayılması için bir aracıdır, salt araçsal düşünülmüştür ve bu görevin yerine getirilmesiyle işlevini yitirir. Hedeflenen son durum hem bireylerin hem de halkların ve milletlerin ferdiyetinin ortadan kalkacağı bir global, evrensel düzendir: Spengler'in başlıca özelliği sonsuzluk, yani zamanın ve mekânın ötesi olan "araştırmacı ve yenilikçi" dünyası, Ernst Jünger'in "tekniğin mükemmelliği" tarafından şekillendirilen "manzara planlaması" [Planlandschaft].[135]

Şüphesiz dünyanın şekillendirilmesi açısından, Almanların daha çok askerî modellere yönelmiş versiyonları ile fütürizmin, hâkimiyeti tamamen Saint Simoncu açıdan, teknik idare ile *artecrazia*'nın [sanatın aktif katılımı] kombinasyonu olarak gören tasarıları arasında farklılıklar vardır. Ayrıca Marinetti, fütüristleri ve Arditi'yi bir madalyonun iki yüzüne benzetmekte de tereddüt etmedi; fütüristleri milletin Arditi'si, Arditi'yi ise ordunun fütüristleri olarak adlandırıyor[136] böylece çelişki bir kez daha görelileştiriliyordu. Ulus-devlete dayalı düzenin bir global düzen yönünde aşılmasında bu iki düşünce tarzı her durumda tamamen hemfikirdir ve burada kayda değer olan sadece budur.

135 Bkz. Rolf Peter Sieferle: *Die Konservative Revolution. Fünf biographische Skizzen*, Frankfurt 1995, s. 106 vd., 132 vd. "Gezegensel emperyalizm" için bkz. Stefan Breuer: *Grundpositionen der deutschen Rechten (1871-1945)*, Tübingen 1999, s. 26, 57 vd., 126 vd.

136 Bkz. Berghaus 1996, s. 103.

Sağ milliyetçilikten akın: *Associazione Nazionalista Italiana*

Fransa'da olduğu gibi İtalya'da da "milliyetçilik" görece geç, bir siyasi grubun kendilik tanımı oldu. Risorgimento döneminin – objektif bakıldığında liberal veya demokratik milliyetçilik anlamında kesinlikle milliyetçi olan– milli hareketi, egoist ve potansiyel emperyalist olarak gördüğü *nazionalismo* [milliyetçilik] yerine *nazionalistà*'dan [millilik] söz etmeyi tercih ediyordu. Bu yüzden araştırmalar sık sık *nazionalitarismo** adlandırmasını yeğler.[137] Kendilerini İtalya'nın davasına adamış olan iki büyük topluluk –1857'de kurulan *Società Nazionale Italiana* [İtalyan Milli Toplululuğu] ve 1889'da kurulan *Società Nazionale Dante Alighieri* [Dante Alighieri Milli Topluluğu]– kavramdan kaçınıyorlardı.[138] Milli uzlaşma sürecinin –Trieste ve Trient'in, Nice, Korsika ve Malta'nın ilhak edilmesi– tamamlanması için 1877'de kurulan *Pro Italia Irredenta*** birliğinin ardından "irredantizm"*** adlandırması dile yerleşti.[139]

Milliyetçilik kelimesi ancak yüzyıl dönümünden itibaren, ön-

(*) Milliyet prensibine dayalı politika – ç.n.

137 Bkz. Vossler 1927, s. 73; Denis Mack Smith: *Mazzini*, New Haven ve Londra 1994, s. 12; Urbinati 1996, s. 213 vd.; Gaeta 1981, s. 20; Francesco Perfetti: *Il movimento nazionalista in Italia (1903-1914)*, Roma 1984, s. 7 vd.

138 Onlar için daha yakın: R. Grew: *A Sterner Plan for Italian Unity. The National Society in the Risorgimento*, Princeton 1963; Angelica Gernert: "Nation-Building versus Nationalbewegung. Italien 1850-1914", Heiner Timmermann (yay. haz.): *Entwicklung der Nationalbewegungen in Europa 1850-1914* içinde, Berlin 1998, s. 265-282, 271; Karl-Egon Lönne: "Entwicklungen des italienischen Nationalismus im Vorfeld des Facshismus", aynı yerde, s. 283-307, 286.

(**) Birliğin adı, "Kurtarılmamış İtalya İçin" anlamına gelir; henüz kurtarılmamış toprakların ilhakını, kısacası Büyük İtalya'nın gerçekleşmesini talep eder – ç.n.

(***) İtalyanca "irredenta" kelimesinden türetilmiştir ve Türkçe'de önerilen karşılığı "kurtarımcılık"tır. Dil, din, soy ve kültür birliğine rağmen bir devletin sınırları dışında yaşayan halkın söz konusu devletle birleşmesi düşüncesini ortaya koyar. Ancak köken itibariyle negatif bir anlam taşıt; etimoloji sözlüğündeki karşılığı, "yabancı ülke topraklarındaki soydaşları gerekçe göstererek yayılma politikası"dır – ç.n.

139 Bkz. Giovanni Sabbatucci: "Il problema dell'irredentismo e le origini del movimento nazionalista in Italia", *Storia contemporanea* 1, 1970, s. 467-502; 2, 1971, s. 53-106.

celeri bilhassa gazetecilikte daha sık kullanılıyordu. Haziran 1900'de *Gazzetta di Venezia*'da, dönemin en önemli iki gelişimini Fransa'da milliyetçiliğin yeniden uyanışında ve atılgan Çin milliyetçilerinin, "Boxer"in, eylemlerinde gören, *Il nazianolismo in Francia e in Cina* [Fransa ve Çin'de Milliyetçilik] başlıklı bir makale yayımlandı.[140] Makalenin yazarı Enrico Corradini üç yıl sonra *Il Regno* gazetesini kurdu. Bu gazete mevcut olduğu birkaç yıl içinde (1906'ya kadar) yeni İtalyan milliyetçiliği için merkezî olması gereken tüm konuları baştan sonra irdeledi: "Bir belirgin klasisizm ve Roma miti etrafında bir kült; parlamentarizmin eleştirisinin –milli-liberal sağın bir otokton geleneğini 19. yüzyılın sonunda yeniden ele alan ve yeniden canlandıran– belli konuları; sosyalizm ve materyalizme karşı bir kesin muhalefet; aynı zamanda askerî yayılmacılığa yönelik belli eğilimler" ve bunların yanı sıra Mosca ve Pareto'nun öğretilerinden alıntılar.[141]

Adowa'daki utanç verici yenilginin* ardından oldukça hassas olan İtalyan kamuoyunda bu *nazionalismo letterario* [yazınsal

140 Bkz. Richard Drake: "The Theory and Practice of Italian Nationalism 1900-1906", *The Journal of Modern History* 53, 1981, s. 212-241, 217.

141 Perfetti 1984, s. 31. Enrico Corradini (1865-1931), "il profeta e insieme il fondatore del nazionalismo italiano", (Salvatore Valitutti: "Origini e presupposti culturali del nazionalismo in Italia", Rudolf Lill ve Franco Valsecchi (yay. haz.): *Il nazionalismo in Italia e in Germania fino alla Prima guerra mondiale* içinde, Bologna 1983, s. 75-128, 115), edebiyat öğreniminin ardından önceleri öğretmen ve yazar olarak çalıştı, daha sonra gazeteciliğe geçti. 1886-1903 yılları arasında edebi-estetik yönelimli *Marzocco* için sayısız makale yazdı ve *Corriere della Sera*'nın muhabiri olarak çalıştı. Daha sonra *Associazione Nazionalista Italiana* ve *Idea Nazionale*'nin idari heyetlerinde kilit mevkilerde yer aldı. 1923'te faşizmle birleşmenin başlıca savunucularından biriydi, Faşist Büyük Meclis'in mensubu ve senatör oldu. Önemli eserleri: *La vita nazionale*, Siena 1907; *L'ombra della vita*, Napoli 1908; *Il nazionalismo italiano*, Milano 1914; *La marcia dei produttori*, Roma 1916; *Il regime della borghesia produttiva*, Roma 1918; *Discorsi politici (1902-1923)*, Floransa 1923. Biyografi için bkz. Lucia Strappini'nin giriş bölümü, *Enrico Corradini: Scritti e discorsi 1901-1914*, Torino 1980. İkincil literatürden: Monique de Taeye-Henen: *Le Nationalisme d'Enrico Corradini et les origines du fascisme dans la revue florentine Il Regno (1903-1906)*, Paris 1973; Akbar Basiriany: *Die Ideologie und Politik von Enrico Corradini in der florentinischen Zeitschrift "Il Regno" (1903-1906)*, doktora tezi, Berlin 1985.

(*) Adowa Savaşı: 1 Mart 1896'da Orta Etiyopya'nın kuzeyinde bulunan Adowa'da Kral II. Menelik komutasındaki Etiyopya ordusu ile İtalyan ordusu arasında geçen ve İtalyanların kaybettiği savaş – e.n.

milliyetçilik] kayda değer yankılar uyandırıyordu. Geçici olarak *Il Regno*'da çalışan Giovanni Papini (1881-1956) Nisan 1904'te Siena'da, hüküm süren "demokratik-sosyalist-feminist-pozitivist" zihniyete savaş ilan eden, tüm kaynakların tamamen kullanılmasını ve yayılmacılığı hedefleyen bir "milliyetçi program" öne sürüyordu.[142] Bu program Papini ve Giuseppe Prezzolini'nin (1882-1981) idaresindeki *Leonardo*, *La Voce* ve *Lacerba* adlı dergilerde daha da detaylandırılıyordu; bu dergilerde elbette Corradini tarafından temsil edilen yönle bazı ayrımlar da formüle ediliyordu.[143] Milliyetçi sloganı benimseyen diğer organlar *Il Tricolore* (Torino), *La Grande Italia* (Milano), *Il Carroccio* (Roma) veya *Il Resto del Carlino* (Bologna) idi. Bu yayın organlarının etrafında, bir örgütsel birleşme arzusunu doğuran daimi okuyucu çevreleri oluşuyordu. Aralık 1910'da bu arzu Floransa'daki bir kongreyle yerine getirildi; bu kongrede kesinkes milliyetçiliği savunan bir birliğin kurulmasına karar verildi: *Associazione Nazionalista Italiana* (ANI).[144] Milli liberaller, demokratlar veya Katoliklerin de katılımını mümkün kılmak için başta davet ve program bilinçli olarak belirsiz tutulsalar da çok geçmeden fikir öncülerinin, hepsinden önce Enrico Corradini'nin, derneğe bir kesin sağ milliyetçi profil kazandırmaya çalıştıkları ortaya çıktı. Bu öncelikle hem dış siyasetin önceliğinin ilanındaki hem de dış siyasetin büsbütün emperyalist yayılmaya ve savaşa yöneltilmesindeki kararlılıktan ve sonrasında çok geçmeden ortaya çıkan milliyetçiliğin ideolojik ve örgütsel açıdan liberalizm ve demokrasiden kesin çizgilerle ayrılmasına yönelik çabalardan teş-

142 Bkz. Giovanni Papini: "Un programa nazionalista (1904)", Giovanni Papini ve Giuseppe Prezzolini: *Vecchio e nuovo Nazionalismo (1914)* içinde, ND Roma 1967, s. 1-36, 24 vd.

143 En önemli metinlere Einaudi'de yayımlanan "La cultura italiana del '900 attraverso le riviste" dizisinde kolaylıkla ulaşılabilir. Bunlar içinde bilhassa: Delia Castelnuovo Frigessi (yay. haz.): *"Leonardo"*, *"Hermes"*, *"Il Regno"*, 2 cilt, ND Torino 1977; Angelo Romano (yay. haz.): *La Voce (1908-1914)*, Torino 1960; Gianni Scalia (yay. haz.): *"Lacerba"*, *"La Voce" (1914-1916)*, Torino 1961.

144 Bkz. Perfetti 1984, s. 52 vd., 75 vd. ANI'nın tarihi için esaslı: Wilhelm Alff: "Die Associazione Nationalista Italiana von 1910", Perfetti 1984 içinde: *Der Begriff Faschismus und andere Aufsätze zur Zeitgeschichte*, Frankfurt 1971, s. 51-95; Alexander de Grand: *The Italian Nationalist Association and the Rise of Fascism*, Lincoln ve Londra 1978; Gaeta 1981, s. 110 vd.

his edilebilir. Bu tür çabalar bilhassa, 1911'de kurulan ve Corradini, Maraviglia, Federzoni, Forges Davanzati ve Coppola tarafından idare edilen *L'Idea Nazionale* adlı haftalık dergide gösteriliyordu.[145] Bu dergide yazdığına göre, Cavour hem siyasi hem de ekonomik özgürlüğü kendinde amaçlar olarak değil, milletin daha yüksek amacı için araç olarak görmüştür; liberal olan biri bu yüzden milliyetçi değildir.[146] Eşitliği ve enternasyonalizmi hedefleyen demokrasi de milliyetçilikle bağdaşmaz; kaçınılmaz biçimde, sadece milli özgürlük olarak mümkün olan özgürlüğün yok edilmesiyle sonuçlanır. Demokrasi "fatalmente antinazionale" [kaçınılmaz biçimde anti-milli], milliyetçilik ise bu yüzden "necessariamente antidemocratico"dur [zorunlu olarak anti-demokratik].[147] Alfredo Rocco, 1914 yılında yayımlanan, Francesco Perfetti'nin savaş öncesi dönemde İtalyan milliyetçiliğinin nihai *carta ideologica*'sı [ideolojik haritası] olarak nitelendirdiği *Che cosa è il nazionalismo e che cosa vogliono i nazionalisti* [Milliyetçilik nedir ve milliyetçiler ne istiyorlar] adlı yazısında bunu, İtalyanlar için milliyetçiliğin refah, iktidar ve İtalyan milletinin geleceği sorununun mutlak önceliğinin onaylanması olduğu şeklinde formüle eder. Rocco'ya göre milliyetçiler bu yüzden liberal *moderati* [ılımlı], muhafazakâr, klerikal, demokrat, radikal, cumhuriyetçi veya sosyalist olamazlar.[148] Rocco'nun bu dü-

145 Maraviglia ve Forges Davanzati'nin kariyerlerine devrimci sendikalist olarak başladıklarından ve o dönemde liberalizmden belirgin bir biçimde uzaklaştıklarından sadece kısaca söz ediliyor: bkz. Gianinazzi 1996, s. 254.

146 Bkz. Perfetti 1984, s. 119.

147 Bkz. Francesco Coppola: "Nazionalismo e democrazia", *L'Idea Nazionale*, 28.12.1911, alıntı, Perfetti 1984, s. 132.

148 Bkz. Perfetti 1984, s. 170, 220 vd. Parma Üniversitesi'nde medeni hukuk profesörü olan Alfredo Rocco (1875-1935) önceleri milli-liberal görüşteydi fakat 1913 yılının sonunda milliyetçiliği sert bir anti-liberal yön izleyerek destekledi. 1918 yılında Francesco Coppola ile birlikte *Politica* adlı dergiyi kurdu. Mussolini yönetiminde, önce çeşitli bakanlıklarda müsteşarlık yaptı, 1925'te Adalet Bakanı ve bu göreviyle "l'architetto dello stato nuovo [yeni devletin mimarı]" (Gentile) oldu. 1932'de görevden ayrıldıktan sonra senatör ve Roma Üniversitesi'nin rektörü oldu. En önemli yazıları Mussolini tarafından hazırlatılan bir kitapta yer alır: *Scritti e discorsi politici*, 3 cilt, Milano 1938. İkincil literatürden: Paolo Ungari: *Alfredo Rocco e l'ideologia giuridica del fascismo*, Brescia 1963; Emilio Gentile: *L'architetto dello stato nuovo: Alfredo Rocco, Il mito dello stato nuovo dall'antigiolittismo al fascismo*, Roma ve Bari 1982, s. 167-

şüncesinin birlik içindeki çoğunluğun görüşünü ne çok yansıttığını, Aralık 1912'de Roma'da yapılan, demokrasiye ve masonluğa karşı çeşitli kararlar alan ikinci kongre; daha sonra ise 16-18 Mayıs 1914'te Milano'da yapılan ve ANI üyeliğinin bir başka partinin üyeliğiyle bağdaşmazlığına karar vererek, liberalizmden ayrılışını nihai olarak ortaya koyan üçüncü kongre gösteriyordu.[149]

Bu kararların gerekçesi karşısında ANI öncelikle bir dizi oylamayla yönetmelikler çıkaran ve hususi bir müşterek yönetim seçen, yani karizmatikten ziyade resmî-yasal özelliklere sahip bir birlik olarak karakterize edilebilir.[150] Daha yakından bakıldığında *Action française*'e benzer bir çifte-karakter görülür: Bir yandan parti kavramı parlamenter-demokratik sistemle bağlantısı nedeniyle reddediliyordu ve konuda görüş birliği vardı, diğer yandan ise kesinlikle sadece dolaylı olmayan bir biçimde devlette siyasi iktidar elde edilmeye çalışılıyordu. Bu durum hem dile getirilen bağdaşmazlık kararlarından hem de kullanılan araçlardan anlaşılır. 1913'te ANI ilk kez, iddiasız bir başarıyla da olsa seçimlere katıldı ve böylelikle devlete ait hâkimiyete katılma talebini bildirdi.[151] Bunun dışında Şubat 1919'da özel bir paramiliter aparat kurdu; *Sempre pronti per la Patria e per il re* [Her zaman vatanın ve kralın hizmetinde] 1922 yılı sonbaharına kadar yaklaşık 80.000 üyelik bir güce ulaştı ve *fasci* ile bilhassa güneyde ciddi bir rekabete girdi.[152] Bu araçlar hangi hedefler için düşünülmüşlerdi?

204; Rocco D'Alfonso: "Stato e politica in Alfredo Rocco: problemi e prospettive per un bilancio storiografico", *Il Risorgimento* 1, 1993, s. 1-27; John Dickie: "Sententiousness and Nationalist Discourse: the Case of Alfredo Rocco", *Nations and Nationalism* 6, 2000, s. 3-22.

149 Bkz. Alff 1971, s. 76; De Grand 1978, s. 40, 50 vd.

150 Karizmatik olabilmesi için kesinkes şart olan bir şeyden, karizmatik liderden yoksundu. Bu özellikler Corradini'de görülmüyordu fakat Rocco veya Federzoni'nin de karizmatik özellikleri yoktu. Bkz. Drake 1981, s. 214.

151 Toplam beş yer kazanıldı: bkz. De Grand 1978, s. 47.

152 Bkz. Karl-Egon Lönne: "Die Entwicklung des italienischen Nationalismus, seine Einwirkung auf und seine Verschmelzung mit dem Faschismus", Heiner Timmermann (yay. haz.): *Nationalismus und Nationalbewegung in Europa 1914-1945* içinde, Berlin 1999, s. 386-411, 401; De Grand 1978, s. 138 vd.

Luigi Salvatorelli'nin etkili analizine göre, ANI tipik bir sınıf partisiydi; hümanist küçük burjuvazinin menfaatlerini temsil ediyordu. Bu küçük burjuvazi, kapitalizmin hususi ürünü ve kesinlikle kapitalist ekonominin siyasi yansıması değildi, "aksine kapitalist ekonomiye nazaran bir gerici ideolojik safhayı" somutlaştırıyordu. Esasen demokratik ve hatta sosyalizme eğilimli olan bu küçük burjuvazi, burjuvazi ve proletarya arasındaki sınıf mücadelesinde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığında milliyetçiliğe geçmişti. Bir modern-öncesi üretim biçimine bağlı olarak, "sosyalist sendikalizmin ayaktakımını yavaş yavaş halka dönüştürdüğü ayrımlamalara karşı, 'vatansever' ve 'cephe savaşçısı'nın teşkil ettiği ayrımsız ve inorganik kimliklerle tepki gösterdiği"nden, son kertede geciktirici bir unsuru cisimleştiriyordu. Salvatorelli'nin İtalyan milliyetçiliğinin ideolojisini Fransız milliyetçiliğinin ideolojisine çok yaklaştırması ve çeşitli fikrî kaynaklar arasında bilhassa Charles Maurras'ın fikir dünyasının etkisini vurgulaması tümüyle mantıklıydı.[153]

Bu açıklamada birbirine bağlanan çeşitli faktörler, kendi başlarına ele alındıklarında yanlış değillerdir. Milliyetçilik hakikaten sosyal temeline göre bir elit tabaka hareketiydi. Daha doğrusu, modern toplumun büyük ekonomik veya teknik işlev sahaları içinde, dışında olduğundan daha az yer alan bir entelektüel elit tabakanın siyasi müdahalesiydi. Baş aktörleri yazarlar, gazeteciler, avukatlar ve âlimlerdi.[154] "Hümanist küçük burjuva" tanımlaması, sıfat kelimesi kelimesine alınmazsa, isabetsiz değildir. Fransa'dan belirgin tesirlere işaret edilmesi de isa-

153 Bkz. Luigi Salvatorelli: *Nationalfaschismus (1923)*, Nolte (yay. haz.) 1979, s. 118-137, 135 vd., 119. İtalyan milliyetçiliğinin, Fransız milliyetçiliğinin bir kopyası olduğu tezi, Croce tarafından da temsil edilmiştir: bkz. Daniel J. Grange: "Le nationalisme français vu d'Italie avant 1914", Enrico Decleva ve Pierre Milza (yay. haz.): *Italia e Francia: i nazionalismi a confronto*, Milano 1993, s. 101-112.

154 Bkz. Perfetti 1984, s. 74. Hareketin bu elit karakterini rakamların azlığı da ortaya koyar. ANI'nın kuruluş kongresine çeşitli yerel toplulukları temsil eden yaklaşık 300 kişi katıldı. Sayılarının 1912'de 20'den biraz daha arttığı tahmin ediliyor (bkz. De Grand 1978, s. 24, 40). Üye sayısında daha büyük bir artış ilk kez savaştan sonra meydana geldi. Federzoni'nin beyanlarına göre, 1923'te Faşist Parti'ye katılan milliyetçilerin sayısı yaklaşık 100.000'di (aynı yerde, s. 100, 159).

betlidir; örneğin bu tesirler, Maurras'ın büyük bir hayranı olan Coppola'da oldukça aşikârdır.[155] Kasım 1911'de Maurras'a hitaben yazılan ve kısa süre sonra *Action française*'de olduğu gibi basılan bir açık mektupla milliyetçiliğin liberal ve demokratik gelenekle ilişkisine dair tartışmayı açan ve bunun yanı sıra Fransızların anti-semitizmine değinmekte de tereddüt etmeyen Coppola'ydı. Karşı tarafın temsilcisi, daha 1909'da "retrogrado, clericale, antisemitia, legittimista [gerici, klerikal, anti-semitik, kralcı]" olarak Fransız milliyetçiliğine sert eleştiriler getirmiş olan Scipio Sighele, ANI'yı *Action française*'nin gerici ve yabancı düşmanlığına dayalı örneğinin izinden gittiği konusunda açıkça uyarıyordu. Ancak bu görüşün birlik içinde çoğunluğa hitap etmediğinin farkına vardığında, 1912 yılının Nisan ayının sonunda, birlikten çekildiğini açıkladı.[156]

Salvatorelli'nin yorumu, dünya görüşü ve sınıf görüşünün İtalyan sağ milliyetçiliğinde kesinlikle önerilen biçimde birbirleriyle ilişkilendirilememesi nedeniyle problemlidir. Bir entelektüel tabakanın sosyal temelinden, 1912/13'te ANI'dan ayrılan liberal ve demokratik azınlığın da aynı tabakaya mensup olduğu gerçeğinin ortaya koyduğu gibi, kararsızlıktan fazlası çıkmaz. İdeolojik açıdan bakıldığında pek çoğu için Maurras muhtemelen, *Il Marzocco* ve *Il Regno* için yazdığı makalelerinde ve *L'imperialismo nel secolo XX* (1905) adlı kitabında en-

155 Francesco Coppola (1878-1957) gazetecilik öğreniminin ardından *Giornale d'Italia*'da ve 1908'den itibaren *La Tribuna*'da gazeteci olarak çalışmıştır. 1923 ve 1925 yıllarında Milletler Cemiyeti'nde İtalya delegesi, 18 Komisyonu'nun üyesi ve Perugia Üniversitesi'nde uluslararası ilişkiler profesörüydü; bkz. Cannistraro 1982, s. 136.

156 Bkz. Rocco D'Alfonso: "Guerra, ordine e razza nel nazionalismo di Francesco Coppola", *Il Politico* LXV, 2000, s. 539-570, 557 vd. 1910 ve 1912 yılları arasında milliyetçilikle ilgili üç kitapla (*Pagine nazionaliste*; *Il nazionalismo e i partiti politici*; *Ultime pagine nazionalisti*) dikkat çekmiş olan Sighele için bkz. Maria Garbari: "Il pensiero politico di Scipio Sighele", *Rassegna del Risorgimento* LXI, 1974, s. 391-426; 523-561; Giovanni Landucci: "Darwinismo e nazionalismo", Roberto Vivarelli (yay. haz.): *La cultura italiana tra '800 e '900 e le origini del nazionalismo*, Floransa 1981, s. 103-187, 129 vd. Bir demokratik milliyetçilikten yana olan açık siyasi seçimi, Sighele'nin "faşist öncü" olarak nitelendirilmesine engel olmamıştır: bkz. faşizm ve pozitivizm arasındaki ayrımlamaya hiçbir ölçüt getirmeyen çalışmasıyla Marco Nesse: *Soziologie und Positivismus im präfaschistischen Italien 1870-1922*, Basel 1993, s. 137.

düstriyel devrim ve üretimin makineleştirilmesinden doğan dinamik ve yayılmacı güçleri öven Morasso'dan daha az belirleyiciydi.[157] Morasso, Latin milletlerinin bu güçlere hükmedebilme yeterliliğinden şüphe ediyorsa da Corradini, Rocco veya Carli en azından İtalya'nın büyük örnekler olan İngiltere, ABD veya Almanya'dan geri kalmamaya ve emperyalizmin modern dünya için ifade ettiği "canlılık, güç, emek ve üretim, endüstri, ticaret, servet bolluğundan" pay almaya muktedir olduğundan eminlerdi.[158] İtalyan milliyetçiliğinin Fransız milliyetçiliğinin bir kopyasından başka bir şey olmadığı iddiası bu yüzden Rocco tarafından katiyen reddedildi:

> "Bir milliyetçilik henüz mevcut değildir, buna karşın bir sosyalizm mevcuttur. Milliyetçilikler mevcuttur. Milletler ve ırklar çeşitli oldukları gibi, çeşitli milletlerin ve ırkların olumlamaları da çeşitlidir. Fransa gibi zengin fakat nüfusun etkileyici biçimde azalması yüzünden siyasi çöküş içinde bulunan bir ülkede milliyetçilik asla geri gelmeyecek olan bir geçmişin, ülkenin ekonomik açıdan fakir olsa da insan bakımından zengin ve bu yüzden yayılmacı, ilerici ve son derece azimli olduğu geçmişin matemini ifade ediyor. Fransa o dönemde mutlak monarşi tarafından kiliseyle bağlantılı olarak yönetildiği için Fransız milliyetçiliği mutlakçı, klerikal ve anti-semittir. Fakir ama verimli bir ülke olan İtalya'da ise milliyetçilik geçmişin matemini değil, geleceğe inancı ifade ediyor. İtalya, kiliseyle birleşen mutlak monarşinin zulmüne maruz kaldığı ve sefil olduğu için İtalyan milliyetçiliği ne mutlakçı ne klerikal ne de anti-semittir. Dahası Fransızların başlıca sorunu ırkın yeniden güçlenmesi olduğu için Fransız milliyetçiliği içeriye dönüktür. Buna karşın bizim milliyetçiliğimiz başlıca sorunumuz ırkın refahı ve yayılması olduğu için dışarıya dönüktür ve daha ziyade emperyalizmdir. Sonuç olarak,

157 Bkz. De Grand 1978, s. 11 vd.; Strappini: "Introduzione", Corradini 1980 içinde, s. XVIf; Mario Morasso için bkz. Silvio Lanaro: *Nazione e lavoro. Saggio sula cultura borghese in Italia 1870-1925*, S. Croce, Venedik 1979, s. 37 vd.

158 Enrico Corradini: *Epilogo* (1908), aynı yerde, 1980, s. 137. *Il Regno*'nun bu bağlamda ilerici üslubu için bkz. Luigi de Rosa: "Economia e nazionalismo in Italia (1861-1914)", Lill ve Valsecchi 1983 içinde, s. 269-306, 290 vd.

> Fransa iktidara gelmiş bir millet olduğu ve insan açısından fakir olsa da alan açısından doymuş olduğundan Fransız milliyetçiliği muhafazakâr ve savunmacıdır. Bizim milliyetçiliğimiz ise İtalya alan açısından fakir ve insan açısından zengin bir ülke olduğundan yayılmacı ve saldırgandır. Görüldüğü üzere, bu iki milliyetçilik arasındaki benzerlik isimlerin ötesine gitmez!"[159]

Bu açık tespit karşısında daha fazla söze gerek yok. Sağın ideal-tipik alanında İtalyan milliyetçiliği, ne ulusal-dinî fundamentalizm için tipik olan gerici kutupta ne de Fransa'nın entegral milliyetçiliğinin veya Almanya'nın völkisch milliyetçiliğinin konumlandıkları ara alanda yer alır. Daha ziyade, kendini isabetli biçimde "progressivo ed espansivo" [ilerici ve yayılmacı] olarak nitelendiren, dinamik bir yapılanma söz konusudur.[160] Salvatorelli'nin yorumuna karşı Franco Gaeta bu yüzden haklı olarak, kapitalist ekonomiye nazaran gecikmiş bir ideolojik safhadan ziyade "yeni doğan bir kapitalizmin ideolojisinin" söz konusu olduğunu ileri sürmüştür. "Bu yeni doğan kapitalizm, enternasyonal mücadelenin alanında yer almayı denemek için, objektif teknik ve siyasi zayıflığın şartları altında mücadele etmek ve açıkça en kaba araçlara başvurmak zorundadır."[161] Veya Emilio Gentile'nin kelimeleriyle: "Emperyalist milliyetçilik ideolojisini gizlediği, Antikçağ'ı vurgulayan retoriğine zarar gelmeksizin, modernizmin derinlerine iniyor ve prensip olarak, kendi bakış açısından, ülkenin otoriter yollarla modernleşmesini hedefliyordu. Ancak liberal devleti, emperyalizmin devrinde modern çağın gereksinimleriyle bağdaşmaz buluyordu."[162]

159 Alfredo Rocco: "Che cosa è il nazionalismo e che cosa vogliono i nazionalisti (1914)", Perfetti 1984 içinde, s. 235 vd. İtalyan milliyetçiliğinin Fransız milliyetçiliği karşısında kendine özgülüğü, ANI'nın başka mensupları tarafından da vurgulanmıştır: bkz. Valitutti 1983, s. 118. Buna karşın *Action française*'de daha ziyade, İtalyan milliyetçiliğinde Fransızlara özgü "entegral" milliyetçiliğin bir kopyasını görme eğilimi gösterilmiştir: bkz. Pierre Milza: *Le nationalisme italien vu par l' "Action française" (1911-1915)*, Decleva ve Milza 1993, s. 56-71.

160 Rocco 1914, s. 234.

161 Gaeta 1981, s. 47.

162 Emilio Gentile: *La Grande Italia. Ascesa e declino del mito della nazione nel ventesimo secolo*, Milano 1997, s. 104. Benzer, Francesco Germinario: "Fascisme et idéologie fasciste. Problèmes historiographiques et méthodologiques dans

Bu; ideolojinin, doğrudan doğruya sosyal menfaatleri tümüyle bu yönde olmayan bir "hümanist küçük burjuvaziden" formüle edilmesi, ANI'nın soyut prensiplerin ve değere bağlı ussal [wertrationale] kanaatlerin bir zümrenin veya bir sınıfın somut menfaatlerinden daha ağır bastığı, zihniyet birliği daha doğrusu dünya görüşü partisi tipine dahil edilmesi gerektiğini gösterir.

Bununla birlikte, bu dünya görüşünün sosyo-politik açıdan hangi seçeneği sunduğu sorunu, dışlama ve kapsama sorununda olduğu gibi elbette henüz çözülmemiştir. Rocco'nun verdiği bilgiye göre, milliyetçilik bilhassa İtalya'da "un sentimento esclusivo ed escluvista [özel ve eşsiz bir duygu]" ile kendini gösteriyordu[163] ki bu, bir önceki cümlesinde "ırka" bağlılık veya "affermazione della propria razza [kendi ırkının olumlaması]" olarak daha yakından açıklanır. Dışlama ve ırk kavramı arasındaki bağlantıyı burada, bu kavramın Almanya'da "Nordik Hareket" üzerinden nasyonal sosyalizme girdiği ırk-aristokratizmi anlamında anlamamak gerekir. Irk, Rocco'da tıpkı Corradini veya Coppola'da olduğu gibi, fiziksel-irsî birim olarak, âdeta organik kolektif olarak millet anlamına gelir. Buna göre, bu kolektifin diğer benzer türde kolektiflerle bir –tümüyle "sosyal-Darwinist" olarak anlaşılan– seçme mücadelesinde olması ve dışlayıcı karakterini, Gobineau'nun ileri sürdüğü anlamda saf ırk değil, çeşitli, kesinlikle olumsuz değerlendirilmeyen ırk ve halk karışımlarının sonucu olan *gens italica*'nın [İtalyan soyu] binlerce yıl öncesinden gelen, eşsiz niteliğinden alması gerekir. Böyle anlaşıldığında *razza* [ırk] muhtemelen, bilhassa İtalya'nın sömürgecilik politikasında etkili olan bir *nazionalismo razziale* [ırkçı milliyetçilik] için bir meşrulaştırma kategorisiydi.[164] Ancak kesinlikle içeriye yönelik bir ayrımcılık politikasının çıkış noktası da değildi, ki bu, "saldırgan, ayrımı he-

le modèle de Zeev Sternhell", *Revue française d'histoire des idées politiques* 1, 1995, s. 39-78, 59 vd.

163 Rocco 1914, s. 234.

164 Bkz bunun için diğerlerinin yanı sıra Labanca, Triulzi ve Dirar'ın katkıları: Alberto Burgio (yay. haz.): *Nel nome della razza. Il razzismo nella storia d'Italia 1870-1945*, 2. baskı, Bologna 2000, s. 145 vd.

defleyen bir ırkçılığın ortaya çıkışını" esas itibariyle engellemese de güçlü bir biçimde bastırmış olan bir hususdur.[165]

Arasöz: Cesare Lombroso, Enrico Ferri, Giuseppe Sergi ve Alfredo Niceforo'nun çalışmalarıyla İtalya, yüzyıl dönümünün ırk kuramına dayalı tartışmasını pekiştiren fizyolojik antropolojiye kesinlikle azımsanamayacak bir katkı sağladı. Ancak Lombroso, belirli ırkların onun tarafından varsayılan astlığının geçersiz kılınabilir olduğunu düşünüyor ve ırk karışımında uygarlaştırıcı ilerlemenin bir aracını görüyordu. Diğer antropologlar da örneğin sözde düşük değerli ırkların yerleşmiş olduğu güney hususunda ıslah edici stratejileri destekliyorlardı.[166] Öjenik hareket İtalya'da ilk olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan kısa süre önce belirgin çizgiler kazandı. Fransa'da olduğu gibi nicel, doğum oranını artırmaya yönelik bir nüfus politikası yönünde etkinlik gösteren fakat bir "nitel" seleksiyonizme aykırı düşen Lamarckçı görüşler tarafından güçlü bir biçimde şekillendirildi. "Nitel" seleksiyonizme, Almanya'da oldukça güçlü temsil edilen yöne bir eğilim, İtalya'da ancak faşizmin rejim döneminde ve bu dönemde de daha ziyade Guido Cogni gibi mütehassıs olmayanlarda ortaya çıkar.[167] Anti-semitizm de ırk ideolo-

---

165 Bkz. De Grazia 2000, s. 232. Karşıt görüş için bkz. Wolfgang Wippermann: "War der italienische Faschismus rassistisch? Anmerkungen zur Kritik an der Verwendung eines allgemeinen Faschismusbegriffs", Werner Röhr (yay. haz.): *Faschismus und Rassismus. Kontroversen um Ideologie und Opfer* içinde, Berlin 1992, s. 108-122. Faşizmi ırkçılık olarak görmek, ırkçılıktan anlaşılan aynı zamanda milliyetçilik, anti-feminizm veya homofobi, yani "ırk" ile en uzak ilgisi olmayan bir dizi görüngü ise elbette marifet değildir. Tandans itibariyle, önceki dipnotta alıntılanan cildin içeriği benzerdir. Bkz. Alberto Burgio: *L'invenzione delle razze*, Roma 1988; Alberto Burgio ve Luciano Casali: *Studi sul razzismo italiano*, Bologna 1999.

166 Bkz. Mary Gibson: "Biology or Environment? Race and Southern 'Deviancy' in the Writings of Italian Criminologists, 1880-1920", Jane Schneider (yay. haz.): *Italy's Southern Question. Orientalism in One Country* içinde, Oxford 1998, s. 99-115; Nese 1993, s. 103 vd.; Delia Frigessi: *Cattaneo, Lombroso e la questione ebraica*, Burgio 2000, s. 247-264.

167 Bkz. bu konuda daha detaylı, Claudio Pogliano: "Scienza e stirpe: Eugenica in Italia (1912-1939)", *Passato e presente* 5, 1984, s. 61-97; "Eugenisti, ma con giudizio", Burgio 2000 içinde, s. 423-442; P. Corsi ve Paul J. Weindling: "Darwinism in Germany, France and Italy", D. Cohr (yay. haz.): *Images of*

jisi açısından değil, kültürel açıdan, dinî, siyasi veya ekonomik argümanlarla gerekçelendirildi. Genel itibariyle ise Fransa'da veya Almanya'da olduğundan belirgin biçimde daha zayıf şekillenmişti. Bu yönde sivrilen her yazara, anti-semitizmi reddeden bir başka yazar muhalefet ediyordu. Sağ milliyetçilikte Coppola'nın "kozmopolit ve Yahudi finans aristokrasisine" karşı saldırıları, Rocco'nun milliyetçiliğin anti-semitik olmayan karakteri konusundaki diretmesiyle karşı karşıyaydı. Devrimci sendikalizmde, gençliğe hitap eden yazılarında anti-semitik görüşleri temsil eden Paolo Orano'ya, *Pagine libere*'deki çok sayıda makalesini "Ausonio Semita" takma adıyla imzalayan Olivetti muhalefet ediyordu. Estetik alanda ise Papini'nin karşısında D'Annunzio vardı. Marinetti'nin anti-semitizme karşı, Mussolini'ye şunu söyletecek kadar çok müdahalesi olduğu bilinir: "Marinetti rejimin Yahudilerin yok edilmesini istediğini düşünmekten vazgeçmeli. Yahudi arkadaşları ve öğrencileri konusunda huzurlu olmalı. Hiç kimse onları herhangi bir zamanda rahatsız etmeyecek."[168] Tüm bu görüşler faşizme girdikleri için faşizm kavramının bunlardan herhangi biriyle tek anlamlı özdeşleşmesinden uzak tutmak gerekir. Kavram prensip itibariyle, onu ırkçılığın bir alt durumu olarak açıklamaya çalışan her şeyle, onu ırkçılıktan ayrı görmeye çalışan her şey kadar az bağdaşmaktadır. Mussolini'nin 1938'den itibaren ırk yasaları çıkarması, bir yandan tarihsel, yani rastlantısal hususlarla belirlenmişti fakat diğer yandan başından itibaren faşizmde mevcut bir olasılığın güncelleştirmesiydi.[169]

Darwin, Princeton 1985, s. 683-729; Roberto Maiocchi: *Scienza italiana e razzismo fascista*, Floransa 1999, s. 203, 139.

168 Coppola'nın anti-semitik ifadeleriyle ANI'da başlayan tartışma için bkz. Gacta 1981, s. 275 vd.; devrimci sendikalistlerin bu noktadaki tutumu için bkz. Germinario 1995, s. 69; Germinario 1995, "Latinità, antimeridionalismo e antisemitismo negli scritti giovanili di Paolo Orano (1895-1911)", Burgio 2000 içinde, s. 105-114. D'Annunzio'nun tutumu için bkz. Becker 1994, s. 125 vd. Marinetti için bkz. Perfetti 2002, s. 177.

169 Bu konudadaha detaylı, Gene Bernardini: "The Origins and Development of Racial Anti-Semitism in Fascist Italy", *Journal of Modern History* 49, 1977, s. 51-78; Meir Michaelis: *Mussolini and the Jews. German-Italian Relations and the Jewish Question in Italy 1922-1945*, Oxford 1978; Michele Sarfatti: *Mussolini contro gli ebrei. Cronaca dell'elaborazione delle leggi del 1938*, Torino 1994; Juliane Wetzel:

Rocco elbette sadece bu natüralist, çağdaş pozitivizm ve sosyal-Darwinizme dayanan millet kavramını tanımıyordu.[170] Bunun yanı sıra, genelde bu çelişki hakkında hesap vermeden, bir diğer yorumu kullanıyordu; bu yoruma göre milliyet bir fiziksel fenomen değil, "un fatto spirituale" [bir tinsel olgu] idi: "Ulusal topraklarda doğan ve orada yaşayan kişi değil, sadece kendini ruhen millete bağlı hisseden kişi millete mensuptur." Bu "tinselci" yorumla birlikte, John Dickie'nin gösterdiği gibi, dışlayıcı uygulamalar haklı çıkarılabiliyordu; bu şekilde millete aidiyet, ANI'nın anladığı anlamda milliyetçi programa onaya bağlanıyordu. Bu açıdan İtalyan-olmayanlar olarak "devlete baskı yapan memurlar, siyasetle meşgul olan sosyalistler ve fanatikler" sayılıyordu ve bu da onların "milletin parçası olmadıkları" anlamına geliyordu.[171] Bu, oligarşik liberalizmin hususi millet kavramını hatırlatmaktadır. Oligarşik liberalizm için milli bilinç, milli ruhun esas temsilcileri olan eğitimli burjuvazinin bilinciyle geniş ölçüde örtüşür. Bu anlamda Corradini sosyalistlere burjuva sınıfının hâlâ millet olduğu itirazını getirerek çok erken fikir beyan etmiştir. 1904'te *Il Regno*'da yazdığına göre: "Burjuva millettir, burjuva örgütü milletin örgütüdür, burjuva siyaseti doğrudan doğruya milletin siyasetidir."[172]

ANI'nın ideologları bu iddiayı duyurmakla yetinmiyorlardı. Onu gerçekleştirmeyi ve kendilerinin gözünde fazlasıyla yorgun, hatta çökmüş olan burjuvaziyi yeniden teşvik etmeyi de vazifeleri olarak görüyorlardı. Sürekli tekrarlanan, yaban-

---

"Der Mythos des 'braven Italieners'. Das faschistische Italien und der Antisemitismus", Hermann Graml (yay. haz.): *Vorurteil und Rassenhass. Antisemitismus in den faschistischen Bewegungen Europas* içinde, Berlin 2001, s. 49-74.

170 Sadece Rocco'da değil, Corradini'de de bulunan bu özellikler için bkz. Claudio Cesa: "Tardo positivismo, antipositivismo, nazionalismo", Vivarelli 1981 içinde, s. 69-101, 88 vd.; Landucci 1981, s. 119 vd. Milliyetçilik öyle görülüyor ki, Croce'den Bobbio'ya dek sürdürülen bir yorumun istediği gibi, tümüyle sadece "irrasyonalizmin" hesabına kaydedilemiyor. Bkz. Karl-Egon Lönne: *Benedetto Croce als Kritiker seiner Zeit*, Tübingen 1967, s. 322 vd.; Robbio 1995, s. 33 vd.

171 Alfredo Rocco: "L'amnistia, il disgregamento dello Stato e gli stranieri d'Italia (1915)", *Scritti I*, s. 238; bkz. Dickie 2000, s. 10.

172 Alıntı, Perfetti 1984, s. 42.

cı sermayenin velayetinden kurtulma ve agresif biçimde dışarıya açılma ikazı bunun bir parçasıydı. 1914'ten beri, ekonomide korumacılığın desteklenmesi, ayrıca içeride de hususi sınıf menfaatlerinin unutulmaması, korporatif örgütlenme ve "antagonist düşmana", sosyalizme karşı en amansız mücadelenin verilmesi talebi de bunun bir parçasıydı.[173] Son olarak tüm bunları yapmamakla suçlanan, devletin hakiki yöneticilerine yönelik eleştiri de buna dahildi: "Bireysel bir yaşam, sınıfın bir yaşamı, milletin bir yaşamı vardır. Milletin başında duranlar, milletin yaşamını yaşamak zorundadır. Belirli verili anlarda onların bilinci milletin bilincidir, onların iradesi milletin iradesidir. Bizim devlet adamlarımızda durum böyle değil. Onlar bireyler olarak iktidara geliyor ve iktidarda bireyler olarak kalıyorlar. Üstelik kamu içinde değersiz ve yüreksiz bireyler gibi."[174]

Sağ ideolojinin ideal-tipik alanında tüm bunlar "eski" veya burjuva milliyetçiliğinin duruşunu gösterir. İlgili yorumlar her şeyden önce Corradini'nin diğerlerinin yanı sıra "20. yüzyılın ilk yıllarının İtalyan burjuvazisinin entelektüel ve siyasi akıl hocası" olarak rolünü vurgular.[175] Yorumlara göre, gönderme yapılan kendilik tasvirlerinin yanı sıra ANI'nın hem endüstride hem de tarımda *beati possidentes*'e [mesut mülk sahipleri] sık sık fark edilen yakınlığı da şunu destekliyordu: *Idea Nazionale*, birliğin başlıca organı sürekli açık veriyor, ancak banka ve endüstri çevrelerinden gelen yoğun finansal yardımlar sayesinde ayakta kalabiliyordu. *Confederazione Generale dell' Industria Italiana* [İtalyan Endüstrisi Genel Konfederasyonu], *Confederazione Nazionale Agraria* [Ulusal Çiftçi Konfederasyonu] veya *Associazione Agraria Bolognese* [Bolognalı Çiftçiler Birliği]

---

173 Bkz. Corradini 1914, s. 100; "Politica ed economia della Nazione e delle classi (1916)", Corradini 1923 içinde, s. 377 vd. ANI'da korumacılıkla ilgili tartışmalar için bkz. Gaeta 1981, s. 125 vd.; De Rosa 1983, s. 298 vd.; Luca Michelini: "Il pensiero economico del nazionalismo italiano 1900-1923", Luca Michelini (yay. haz.): *Liberalismo, nazionalismo, fascismo* içinde, Milano 1999, s. 5-85, s. 43 vd.

174 Corradini: "Tornando sul nostro programma (1904)", Frigessi 1977 içinde, Cilt 2, s. 518.

175 Bkz. Frigessi, *Introduzione*, s. 58.

gibi kapitalist ittifaklarla ANI arasında mevcut olan yakın bağlantılar herkesçe biliniyor ve milliyetçiler tarafından da katiyen gizli tutulmuyordu.[176]

Yine de bilinen sadece buysa, İtalyan sağ milliyetçiliği hakkında henüz her şey bilinmiyor demektir. ANI, Almanya'daki "eski" milliyetçilikle parlamentarizmin ve demokrasinin genel reddinde uzlaşsa da bu tutumu, Almanya'da diğerlerinin yanı sıra Treitschke veya Heinrich Class tarafından temsil edilen, (erkeklere tanınan) genel seçim hakkının kaldırılmasına yönelik siyasi stratejiye varacak kadar ileri gitmiyordu.[177] Şüphesiz ki ilk kongreye çağrı iç politikada, devrimin sonucu olan siyasi kuruluşların tanınmasını talep ederken ve gelecekteki reformlar için halkoylamasının düzenlenmesini desteklerken işin içine taktiğe dayalı gerekçeler girmiş olabilir.[178] Ancak 1914 tarihli Milano Kongresi'nde Federzoni ve Maraviglia'nın milliyetçilerin diğer partiler ve ittifaklar karşısında bağımsızlığını gerekçelendiren önergesinde bile (1912 tarihli seçim hakkı reformuyla daha da artan) kapsamayı siyasi alana yeniden iade etme talebine yer verilmemiş olması dikkat çekicidir. Bu önergeye göre, milliyetçiliğin bir sınıf hareketi olmadığının gösterilmesi gerekmektedir.[179] Beş yıl sonra Rocco ve Maraviglia tarafından sunulan milliyetçi program, iç siyasi alanda senatonun korporatif prensiplere göre değiştirilmesi talebiyle sınırlı kalarak ve parlamento seçimi için sadece liste seçiminden çoğunluk sistemine geçişi önermesiyle bu çizgiyi sürdürdü.[180]

Elbette bunda da taktik görülebilir; milliyetçiler parlamento kurumuna karşı duydukları küçümsemeyi hiç kimseden gizle-

176 Bkz. Valerio Castronovo: *La stampa italiana dall'Unità al fascismo*, Bari 1973, s. 210 vd.; De Grand 1978, s. 84; Anthony L. Cardoza: *Agrarian Elites and Italian Fascism. The Province of Bologna 1901-1926*, Princeton 1983, s. 191 vd.; Perfetti 1984, s. 167.

177 Bkz. Stefan Breuer: *Ordnungen der Ungleichheit – Die deutsche Rechte im Widerstreit ihrer Ideen 1871-1945*, Darmstadt 2001, s. 111 vd.

178 Bkz. Perfetti 1984, s. 76.

179 Bkz. Luigi Federzoni ve Maurizio Maraviglia: "L'azione politica dei nazionalisti (1914)", Francesco Perfetti: *Il nazionalismo italiano delle origini alle fusione col fascismo* içinde, Bologna 1977, s. 204.

180 Bkz. "Il programma nazionalista (1919)", Perfetti 1977 içinde, s. 123.

miyorlardı.[181] Ancak parlamenter demokrasiye karşı muhalefet, siyasi kararlar bakımından genel katılımın reddiyle bir tutulmamalıdır. Corradini milliyetçiliği, irsî monarşiye karşı vaktiyle dile getirdiği saygısına açıkça ters düşerek, tabiatına göre "cesariano e napoleonico" [Sezarcı ve Napolyoncu] olarak tanımlıyordu. Böylelikle milliyetçiliği belirgin biçimde, Max Weber'in hâkimiyet sosyolojisinde "demokratik meşruiyet" olarak adlandırılan, karizmanın anti-otoriter değişimiyle ilişkilendiriyordu.[182] Milliyetçiler bunun boşa söylenmiş olmadığını, başta katı cumhuriyetçi yönelimli faşistlerle birleşmeleriyle ilk kez kanıtlamıyorlardı. Daha Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verişinden kısa süre sonra, monarşinin sadece milli anlayışta hareket ettiği sürece kendilerinden destek bekleyebileceğini ima ediyorlardı. Kral, İtalya'nın savaşa girmesi lehine karar vermekten kaçınacak olursa milliyetçilerin bağlılığı sona erecekti. Milliyetçiler müdahaleyi kabul ettirebilmek için pek çok kez aşırı solcularla ittifak kurmakla tehdit ediyor ve onları şaşırtmayacak şekilde cumhuriyetçi ve demokratik müdahalecilerin toplantılarına katılıyorlardı. 1916'da, savaşın sorumluluğunu sola yükleyebilmek amacıyla, bir hükümet genişlemesi için güçlendiler. D'Annunzio'nun, Max Weber'in anlayışında plebisiter lider-demokrasinin klasik bir örneği olan Fiume teşebbüsü de en azından başlangıç döneminde tam desteğini buldu.[183]

Bu siyasi uygulama teorik ifadesini Corradini'nin savaş sırasında ve savaştan kısa süre sonra yazdığı yazılarda buldu. Corradini, *Il regime della borghesia produttiva* [Üretici Burjuvazinin Rejimi] (1918) adlı kitabında siyasi iktidarın elitler tarafından tekelleştirilmesine karşı ifadelere yer veriyor ve emekçi sınıflara da belirli oranda bir pay verilmesini talep ediyordu. Burjuvaziyi şöyle ikaz ediyordu: İktidar sahibi olmak, iktidara nicel anlamda büsbütün sahip olmak anlamına değil, sa-

181 Bkz. Corradini: "Il nazionalismo e i sindacati (1919)", Perfetti 1977 içinde, s. 138.

182 Bkz. Corradini: "Nazionalismo e democrazia (1913)", 1980 içinde, s. 199; bkz. Max Weber: *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen 1976, s. 155 vd.

183 Bkz. De Grand 1978, s. 67 vd., 77, 107 vd.; Lönne 1999, s. 402.

dece nitel anlamda kumandaya sahip olmak anlamına gelebilir.[184] Gerçek ulusal demokrasi –Corradini'nin kendine mal ettiği bir kavram– bir sınıfın demokrasisi değildir; burjuvazinin veya daha alt sınıfların değil, milletin demokrasisidir. "Milletin demokrasisinde burjuvazi iktidarın başında yer alır ve alt sınıflar iyi düzenlenmiş biçimde iktidardan pay alırlar."[185] Corradini bunu Mart 1919'daki ikinci Roma Kongresi'nde, kendisi tarafından hedeflenen milliyetçiliğin açılıma hazırlığının açıkça görülebileceği bir biçimde sivriltti. Corradini'ye göre: Liberalizm, eski, eğitimli burjuvazinin bu özgül doktrini, kamu hayatında düzensizliğin her türü için bir araç olduğunu ortaya koyduğundan, bir "democrazia della nazione nuova [yeni ulusun demokrasisi]" rüzgârına, dahili hiyerarşisi gereğince yapı, düzen ve hâkimiyet içerdiği için mevcut demokrasiye aykırı olan bir demokrasinin rüzgârına maruz kalmak zorundaydı. Köhne, bireyci parlamentarizmde kendini gösteren siyasi liberalizm ortadan kalkmalı, siyaset hem otoriter hem de plebisiter-demokratik meşruluğu olması gereken bir devlette yoğunlaştırılmalıydı.[186]

Devrimci sendikalizmin gelişimini henüz savaştan önce dikkatle ve sempatiyle takip etmiş, 1910'da bir "socialismo nazionale" [ulusal sosyalizm] talebinde bulunmuş olan Corradini.[187] (dışlamayla karıştırılmaması gereken) parlamenter demokrasinin ortadan kaldırılmasının telafisi olarak, bir yeni tür parlamento, "iktisadi üreticilerin parlamentosu" fikrini ortaya attı. Bu parlamentonun tüm sendikaların, işçilerin ve işverenlerin doğrudan temsilcilerinden oluşması gerekiyordu.[188] Bunun nasıl anlaşılması gerektiğini, Alfredo Rocco kongre yazısında daha detaylı açıklıyordu. Rocco, ipek endüstrisinden büyük kim-

184 Bkz. Corradini 1918, s. 45.

185 Aynı yerde, s. 50.

186 Bkz. Corradini: "Il nazionalismo e i sindacati (1919)", Perfetti 1977 içinde, s. 138.

187 Bkz. Corradini: "Sindacalismo, nazionalismo, imperialismo (1909)", 1980 içinde, s. 142 vd.; "Principii del nazionalismo (1919)", aynı yerde, s. 174.

188 Bkz. Corradini: *Il nazionalismo e i sindacati*, s. 137. Bkz. ayrıca aynı isimle 1918, s. 50 vd.

yaya kadar tüm İtalyan endüstrilerinin tek bir devasa kuruluşta birleştirilmesini, üretim idarecilerinin, teknisyenlerin ve işçilerin hususi sendikalarda örgütlenmelerini, ayrıca onlara senatonun değiştirilmesiyle oluşturulabilecek bir merkezî ekonomi parlamentosuna temsilci gönderme imkânının sunulmasını öneriyordu.[189] Ancak bunun ön koşulu, mevcut sendikaların devrimci ve devlet karşıtı tutumlarından vazgeçmeleriydi. Bu ön koşul yerine getirilir getirilmez, hukuken tanınabilir, siyasi fonksiyonlar üstlenebilir ve devlete entegre edilebilirlerdi.[190] Rocco, geleneksel *sindacalismo operaio*'dan [işçi sınıfı sendikacılığı] ayırdığı bu *sindacalismo nazionale* [ulusal sendikacılık] için isim olarak daha eski ve dile yerleşmiş *corporativismo* [korporativizm] kavramını öneriyordu.[191] Max Weber ile birlikte menfaat temsilcileri aracılığıyla bir temsilden de söz edilebilirdi. Bundan anlaşılması gereken, temsili kurumların bir türüydü; "bu türde temsilcilerin belirlenmesi serbestçe ve mesleki veya zümrevi ya da sınıfsal aidiyete dikkat edilmeksizin değil, meslek, zümre veya sınıf durumuna göre örgütlenmiş temsilcilerin aynı durumdaki kişilerce çağrılmasıyla gerçekleşiyor ve bu temsilciler –çoğunlukla söylendiği gibi– bir 'zümrevi temsilcilikte' bir araya geliyorlar."[192]

Thomas H. Marschall'a göre vatandaş statüsüne, yani siyasi düzene kapsamaya ait olan belirli sosyal hakların tanınması da eski milliyetçilik türüne hiç uymaz.[193] Corradini yevmiyeli işçilere açıkça ekonomik menfaatleri için mücadele etme hakkını tanıyordu. Corradini'nin görüşüne göre: Sınıf mücadelesi millete aykırı değildi, hatta millete zararından çok yararı olmuş-

189 Bkz. Priester 1972, s. 118; Rocco: "Il programma nazionalista (1919)", *Scritti II*, s. 499.

190 Bkz. Rocco: "Replica agli oratori (1919)", *Scritti II*, s. 483; bkz. Rocco: "Il momento ecconomico e sociale (1919)", aynı yerde, s. 586.

191 Bkz. Perfetti 1984, s. 178 vd.; Rocco, Replica, s. 484; Rocco: "Crisi dello stato e sindacati (1920)", *Scritti II*, s. 637.

192 Max Weber 1976, s. 174 vd.

193 Bkz. Thomas H. Marschall: *Bürgerrechte und soziale Klassen. Zur Soziologie des Wohlfahrtsstaates*, Frankfurt ve New York 1992, s. 40.

tu.[194] Elbette proletaryanın devlet ve millet düşmanı örgütlerine karşı mücadele etmek gerekiyordu fakat bu mücadele proletaryanın, menfaatlerinin tanınması için örgütlendiği prensibine karşı olmamalıydı. Proletaryanın bir grev hakkı yoktu; Corradini bunu eklerken, aksini de söylüyor, işverenlere de bir lokavt hakkı tanımıyordu.[195] Corradini'ye göre işçilerin ve işverenlerin örgütleri arasında, genel verimliliği artırmak ve böylelikle ücretlerin bir artışını da mümkün kılmak için, bir "collaborazionismo" [işbirlikçilik] hedeflenmeliydi.[196] Rocco, bunu oluşturan "karışık" sendikalara siyasi temsilin yanı sıra sosyal-politik işlevler de vermek istiyor, bununla birlikte sendikalizmin geleneksel bir talebini de karşılıyordu.[197] Bu yüzden, İtalya'daki daha yeni araştırmaların burada bir "yeni milliyetçiliğe" yönelik çıkarımlarda bulunması tümüyle isabetlidir; bu yeni milliyetçilik "eski milliyetçilikten *demos*'un [alt tabakanın] ilerlemesine karşı gelmediği, aksine onu sosyal çatışmanın ve sınıfların başkaldırısının tüm tohumlarının katiyen yok olmadığı bir korporatif-otoriter düzenin içine dahil etmeye çalıştığı ölçüde ayrılır."[198] Bu, Almanya'da örneğin Moeller van den Bruck, Max Hildebert Boehm veya Wilhelm Stapel'de gözlemlemenin mümkün olduğu gibi önemli noktalarda sağ milliyetçiliğin gediklerini kapatıyordu.[199]

Bu yeni milliyetçiliğin zamanı, Roma'ya yürüyüşün hemen ardından, Mussolini hükümetinin meşruluğunu kuvvetlendirmek için ANI'yı Faşist Parti'ye kabul ettiğinde başladı. Bu birleşme PNF'nin, 1919 ilkbaharında faşist hareketin kuruluşun-

194 Bkz. Corradini: *Nazionalismo e democrazia*, s. 199; "La guerra e la lotta di classe (1916)", 1923 içinde, s. 365.

195 Bkz. De Grand 1978, s. 86; Corradini: *Die politische Reformation in Europa (1929)*, Berlin (yılı yok), s. 86.

196 Bkz. Corradini: *Il nazionalismo e i sindacati*, s. 137 vd.

197 Bkz. Rocco, *Crisi dello stato e sindacati*, s. 641.

198 Rocco D'Alfonso: "Oltre lo stato liberale: Il Progetto di Alfredo Rocco", *Il Politico* LXIV, 1999, s. 341-368, s. 351. "Yeni milliyetçilikten" diğerlerinin yanı sıra Sternhell de söz eder; Sternhell 1999, s. 24 vd. Ancak bunu kapsamada çok irrasyonel millet görüşüyle ilişkilendirirler. Wilhelm Alff için bu yeni tür milliyetçilik daha çok estetik boyuttadır: bkz. Alff 1971, s. 52.

199 Bkz. Breuer 1999, s. 108 vd., 123 vd.

dan beri geçirdiği değişimle mümkün kılındı. Asıl "Milanolular" faşizminin (*fascismo milanese*) çekirdeği, Sosyalist Parti'nin ve devrimci sendikalizmin muhaliflerinin yanı sıra Arditi ve fütüristlerden oluşuyordu. Onlara göre milliyetçilik sosyal açıdan fazla burjuva, kültürel açıdan fazla "geçmişçi", siyasette fazla monarşist ve ekonomide fazla korumacıydı.[200] Faşizmin sözcüsü Benito Mussolini 1918 yılının başında sosyalizmden ayrılmış olsa da kendisini Corradini, Federzoni, Coppola ve milliyetçiliğin diğer temsilcileriyle sık sık polemiğe sürükleyen, devrimci, "ulusal-Jakoben" hedeflerinden (Milza) vazgeçmemişti.[201] Ancak 1920 sonbaharında ve kışında taşra faşizminin ortaya çıkması ve buna bağlı olarak faşizmin bir *movimento situazionale*'den [duruma bağlı hareketten] bir *partito milizia*'ya [milis partisi] dönüşmesi, esasen fütürizmden ve devrimci sendikalizmden doğan "ideologia antistatalista, liberista e libertaria"dan [devlet karşıtı, liberal ve özgürlükçü ideoloji] kopmayı mümkün kılıyor ve milliyetçilere yakınlaşmayı hazırlıyordu. Bu yakınlaşma 1921 tarihli parlamento seçimleri için ortak listelerin oluşturulmasında ilk kez deneme amaçlı gerçekleştirildi.[202] Ardından

---

200 Bkz. Gentile 1988, s. 112 vd.; Gentile 1989, s. 27; Roberts 1979, s. 117 vd.

201 Bkz. Milza 1999, s. 211, 227; De Felice 1965, s. 309, 399, 445 vd., 475, 646; Lönne 1999, s. 402 vd., 405 vd. Mussolini daha Kasım 1920'de *Popolo d'Italia*'da bir kesin ayrım çizgisi belirliyordu: "Milliyetçiler, tıpkı sabit ve değiştirilemez bir ruhani sistemin tüm sadık yandaşları gibi, sanki bu güne dek dünyada hiçbir şey değişmemiş gibi, 1914 yılının stratejik dualarını geveleyip duruyorlar (sosyalistlerin ekonomik dualarını geveledikleri gibi!). Ayrıca Roma milliyetçiliği emperyalist, biz yayılmacıyız; Roma milliyetçiliği esasen monarşist ve hanedana dayalı, bizse milleti monarşinin ve hanedanın üzerinde tutuyoruz" (*Ciò che rimane e ciò che verrà, Opera omnia di Benito Mussolini. A cura di Edoardo e Duilio Susmel*, Cilt XVI, La Fenice ve Floransa 1955, s. 5-8, 5 vd.)

202 Bkz. Gentile 1997, s. 156; De Grand 1978, s. 125 vd. "Liberismo"dan [liberalizmden] anlaşılması gereken, 1904'te *Lega antiprotezionista*'da [tohumdaki gümrük vergisine karşı birlik] örgütlenen ve Maffeo Pantaleoni, Vilfredo Pareto, devrimci sendikalistler, Mussolini etrafındaki sol-sosyalist muhalefet ile Salvemini etrafındaki sağ-sosyalist muhalefet gibi çok farklı şahsiyetleri birleştiren radikal-serbest ticaret yanlısı duruştur. Bkz. Hugo Bütler: *Gaetano Salvemini und die italienische Politik vor dem ersten Weltkrieg*, Tübingen 1978, s. 184 vd., 420 vd. Devrimci sendikalizmde ve erken-faşizmde özgürlükçü etkiler için bkz. Roberts 1979, s. 93, 125, 159 vd.; Robert Michels: *Sozialismus und Faschismus in Italien*, 2 Cilt, Münih 1925, Cilt 2, s. 277 vd.; Michelini 1999, s. 23 vd.

karşılıklı güvensizliğin ortadan kalkması elbette biraz daha zaman aldı ve Ocak 1923'te, bir ay sonra başarıyla tamamlanacak olan birleşme müzakereleri başladı.[203]

Dışarıdan bakıldığında birleşme, faşistlerin o zamana dek siyasi alanda elde ettikleri hegemonyanın yegâne onayıydı. Mussolini milliyetçilerin, ANI'ya Faşist Parti içinde bir örgütsel süreklilik teminatı verilmesine ya da Rocco'nun talep ettiği gibi, ideolojik ve propagandist düzeyde bağımsız yetki verilmesine yönelik tüm önerilerini reddediyordu.[204] Ancak uzun vadede birleşme, çoğunluğu ülkenin sosyal ve kültürel elit tabakasına mensup, bu yüzden parti ve devlet aparatında yönetim mevkilerini ele geçirmekte zorlanmayan milliyetçilerin menfaatine oldu. Federzoni ve Maraviglia Mart 1923'te Faşist Büyük Meclis'in üyesi, Forges Davanzati parti sekreteri, Coppola Milletler Cemiyeti'nde İtalya delegesi, Corradini senatör ve aynı zamanda Büyük Meclis'in üyesi oldu.[205] Matteotti'nin öldürülmesinin hemen ardından Haziran 1924'te, Federzoni, Mussolini tarafından İçişleri Bakanlığı'na atandı. Bu atamanın amacı, rejime yeniden saygınlık kazandırmak ve resmî otoriteyi hem anti-faşizme hem de faşist radikalizme karşı teminat altına almaktı. Ocak 1925'ten itibaren Rocco, Adalet Bakanı olarak onun yanında yer aldı ve vakit kaybetmeden hareketli bir yasama faaliyetine girişti. Rocco tarafından getirilen *leggi di difesa* [savunma yasaları] siyasi adaletin yeni bir biçimini kurdu, *leggi fascistissime* [aşırı faşist yasalar] devlet başkanının ve Faşist Büyük Meclis'in yetkilerini kurumlaştırdı, *leggi costituzionali sociali* [sosyal anayasal yasalar] ittifakların, bilhassa –kamu hizmetinde çalışanların çoğunun örgütlendiği– faşist devlet memurlarının genel birliğinin resmî kontrolünü sağladı.[206] Kurumları

203 Müzakerelerin seyri için bkz. De Felice: *Mussolini il fascista*, 1966, s. 503 vd.; birleşme sözleşmesi ekte belgelenmiştir: s. 773 vd.

204 Bkz. De Grand 1978, s. 157 vd.; Adrian Lyttelton: *The Seizure of Power. Fascism in Italy 1919-1929*, Londra 1973, s. 119.

205 Bkz. biyografik bilgiler, Cannistraro 1982.

206 Bkz. Priester 1972, s. 293 vd.; Maurizio Bach: *Die charismatischen Führerdiktaturen. Drittes Reich und italienischer Faschismus im Vergleich ihrer Herrschaftsstrukturen*, Baden-Baden 1990, s. 160 vd.

feshetmekle tehdit eden karizmatik patronaj partisi böylelikle bir bürokratik diktatörlük haline geldi. Bu diktatörlükte sadece tepede, Mussolini'nin şahsında, asıl karizmadan hâlâ biraz eser vardı. Fakat diğer her şeyde, Rocco tarafından hayranlık duyulan Alman örneğinin izlerini hiçbir yerde gizlemeye çalışmayan otoriter-devlete dayalı yönetim-otoriterizmi tarafından şekillendirilmişti.[207] Corradini 1929'da, devlet için mutlak egemenlik talep ederken, kanunculuğu [legalismus] isabetli bir biçimde formüle ediyor, aynı zamanda şunu ekliyordu:

> "Bu mutlakçılık yasaldır, yani devletin egemenliği yasada gerekçelendirilmiş olmak zorundadır, çünkü sadece yasa onu insanların keyfiliğinden uzak tutmaya ve doğru olarak gerekçelendirmeye muktedirdir. Böylelikle egemenlik işlevin sınırları içinde kalır ve bu sınırları aşmaz; işlevin sınırları yasanın hâkimiyetine tâbidir (...) Yasa, devletin egemenliği, gücü, güvenliği, mevcudiyeti, değişmezliği, onun adaletidir."[208]

Ancak milliyetçilik bununla birlikte programının hatırı sayılır bir kısmını gerçekleştirmiş olsa da Salvatorelli'nin çok erken bir safhada teşhis ettiğine inandığı gibi, faşizmin milliyetçilik tarafından bir absorbizasyonundan söz etmek yanlış olurdu.[209] Mussolini, iktidarının çok farklı grupların bir ittifakına dayandığını bir an bile göz ardı etmiyor ve bu yüzden tek bir grupla fazlasıyla yakın bağlantı kurmaktan kaçınıyordu. Zaten Kasım 1926'da parti içi baskıdan vazgeçti ve Federzoni'yi İçişleri Bakanlığı'ndan uzaklaştırdı. Rocco, birkaç yıl daha görevine devam etti fakat o da 1932'de görevden çekilmek zorunda kaldı; ardından senatör ve Roma Üniversitesi'nin rektörü oldu. Milliyetçi ideologların büyük emelleri de gerçekleşmedi. Corradini, Forges Davanzati ve Coppola gerçi basın üzerinde dikkate değer bir nüfuz sağlayabildiler ancak faşist dünya görüşünün şekillendirilmesinde umdukları kadar etkili olamadılar.

207 Bkz. konuyla ilgili esaslı, Bach 1990.

208 Corradini 1929, s. 67 vd.

209 Bkz. Luigi Salvatorelli: *Nazionalfascismo*, Torino 1923, s. 100 vd., alıntı Gaeta 1981, s. 89 vd.

Daha ziyade bu şekillendirmeye Panunzio ve Olivetti gibi öncü sendikalistler, seçkin anayasa hukukçuları veya filozoflar kadar iştirak edebildiler.

Bu bakımdan ANI milliyetçileri için muhtemelen en büyük hayal kırıklığı, Mussolini'nin rejimin bir yarı-resmî ideolojisine en yakın gelen şeyin –*Dottrina del fascismo*'nun [faşizmin doktirinin]– formüle edilmesi için Giovanni Gentile'nin hizmetlerine başvurmasıydı.[210] Bir yeni-Hegelci olan Gentile, her ne kadar 1918'den beri *Politica* veya *Idea nazionale* gibi milliyetçi organlarda ve zihniyet açısından onlara yakın olan *Resto del Carlino*'da yazılar yazsa da daha çok, siyasi açıdan liberal *Destra storica* [tarihsel sağ] saflarından geliyordu ve ANI'nın düşüncelerine oldukça çelişkili bir yaklaşım gösteriyordu.[211] Programa dayalı yazısı *Origini e dottrina del fascismo* [Faşizmin orijinleri ve doktrini] (Roma 1929) hem milletin yüceltilmesindeki hem de parlamentarizm, sosyalizm ve masonluğa yönelik muhalefetteki ortaklığı vurguluyor fakat faşizmi ANI'ya ve liberalizme eşit mesafede tutmaya önem veriyordu. Buna göre liberalizm bireyi devletin, ANI devleti bireyin üstünde tutuyorsa, faşizm ikisini bir tutmaktaydı. Sadece faşizm Mazzini'nin millet anlayışının gerçek mirası olarak kabul edilebilirdi. Faşizm milleti idealist anlamda tinsel büyüklük olarak görüyor; buna karşın milliyetçilik pozitivist düşüncenin etkisi altında, onu aidi-

210 Bkz. H. S. Haris: *The Social Philosophy of Giovanni Gentile*, Urbana 1960, s. 133, 139. Gentile (1875-1944) 1906'dan 1917'ye kadar önce Napoli, Palermo ve Pisa üniversitelerinde, daha sonra ise Roma Üniversitesi'nde ders verdi. Roma'ya yürüyüşün ardından yirmi aylığına, Temmuz 1924'e kadar, halk eğitiminden sorumlu bakan oldu ve bu görevle eğitim sistemi reformunu gerçekleştirdi. Daha sonra anayasa revizyonunun hazırlanmasına yönelik çeşitli komisyonlara başkanlık etti, *Enciclopedia Italiana*'yı kurdu ve kültürel yaşamda son derece önemli bir rol oynadı. Mayıs 1923'ten itibaren Faşist Parti'nin üyesi olarak, 1925'den 1929'a kadar Gran Consiglio del Fascismo'da [Faşizmin Büyük Meclisi] yer aldı. Biyografi için bkz. Gabriele Turi: *Giovanni Gentile: Una biografia*, Floransa 1995; daha yeni literatürden bkz. Hervé A. Cavallera: *Riflessione e azione formativa: l'attualismo di Giovanni Gentile*, Roma 1996; Gennaro Sasso: *Le due Italie di Giovanni Gentile*, Bologna 1998.

211 Bkz. iki makale: "Nazione e nazionalismo (1917)" ve "L'ideale politico d'un nazionalista (1918)", Giovanni Gentile: *Opere*, Cilt XLIII: Guerra e fede, Hervé A. Cavallere (yay. haz.), 3. baskı, Floransa 1989, s. 35-38, 39-44. Gentile'nin liberal kökenlerini bilhassa vurgulayan Bobbio 1995, s. 126 vd.

yet ve etnisite gibi ampirik etmenlerle bir ülke toprağına ilişkilendiren bir natüralizme taraftar oluyordu. Bu yüzden devletin daimi olarak millet tarafından meydana getirildiği gerçek bir "demokratik" düzeni de sadece faşizm garanti ediyordu. Milliyetçilik ise monarşinin ve aristokrasininkiler gibi ampirik olgular karşısında teslim oluyordu.[212] 1932 tarihli *Dottrina*'nın [doktrin] Gentile tarafından kaleme alınan felsefi bölümünde bu kesin ayrım yoktu ancak dolaylı olarak yeterince açık ifade ediliyordu. Halk, orada ifade edildiğine göre, ırk veya bir coğrafi bölge değil;

> "...tarihsel gelişimde kesintisiz olarak mevcudiyetini koruyan bir cemaat, varoluş ve iktidar arzularından ibaret olan bir fikir tarafından elverişli hale getirilen bir çokluktur: Kendiliğinin bilincindedir ve bir kişilik ortaya koyar (...) Bu üstün kişilik, devlet olduğu sürece millettir. Fakat 19. yüzyılda ulus-devlet yazarlarının çalışmalarına temel olarak hizmet eden, köhneleşmiş natüralist görüşlerde olduğu gibi, millet devleti meydana getirmez. Daha ziyade millet, kendi ahlâki birliğinin bilincinde olan halka bir irade ve bundan dolayı asıl varoluşunu veren devlet tarafından yaratılır."[213]

Bu gibi açıklamaların, faşizmin Gentile'nin felsefesini benimsemesi olarak yorumlanması abartılı olur.[214] Gentile'nin sesi sadece, duruma göre daha yüksek veya daha alçak çıkmayı ya da başka sesler tarafından tamamen bastırılmayı hazmetmek zorunda olan pek çok sesten biriydi.[215] Ancak bu metnin kanıtladığı, *fascismo regime*'de [faşist rejimde] millet fikrinin giderek artan önem kaybıdır. Gentile'nin pek çok muhalifi de (örneğin

212 Bkz. Giovanni Gentile: "Origini e dottrine del fascismo", *Opere*, Cilt XLV: Politica e cultura, Hervé A. Cavallera (yay. haz.), Floransa 1990, s. 369-457, 386 vd., 401 vd., 404 vd. Mazzini'ye başvuruyu Gentile'nin makalesi ortaya koyuyor: bkz. "Che cosa è il fascismo: Discorsi e polemiche (1925)", aynı yerde, s. 3-224, 20 vd.

213 Nolte (yay. haz.) 1979, s. 208 vd. Felsefi bölüm için Gentile'nin yazarlığı konusunda bkz. Harris 1960, s. 188; A. James Gregor: *Giovanni Gentile: Philosopher of Fascism*, New Brunswick ve Londra 2001, s. 63.

214 Fakat böyle yorumlandığı da görülüyor, Gregor 2001, s. 56.

215 Bkz. aynı yerde, s. 73 vd., 79.

Carlo Costamagna veya Julius Evola) onunla şu görüşte hemfikirdiler: Millet devleti değil, aksine devlet milleti meydana getirir. Daha doğrusu: Bir yeni, faşist milleti yaratan, faşist devlettir.[216] Bunun rejim içinde güçlü bir tandansa ne çok uyduğunu, PNF'nin kendilik algısının değişimden anlamak mümkündür. PNF, 1921 ve 1926'da kendini hâlâ milletin hizmetindeki bir milis olarak tanımlıyordu ancak 1929'da millet artık telaffuz edilmiyordu. 1932'de ise şöyle deniyordu: Faşist devletin hizmetindeki milis.[217] '30'lu yılların sonundan itibaren bilhassa daha genç nesilde gözlemlenebilen, milliyet prensibinin ortadan kalktığına ve millet mitinin yerine *mito della civiltà imperiale in funzione universale*'nin [evrensel işlevde emperyal uygarlığın miti] konmasının şart olduğuna dair kanaat hesaba katılırsa, sadece Emilio Gentile'nin değerlendirmesini onaylamak mümkün olur. Bu değerlendirmeye göre, faşizm kesinlikle İtalyan milliyetçiliğinin tarihindeki doruk değildi, daha ziyade tersiydi: İtalya'da millet mitinin sonunun başlangıcıydı.[218]

216 Bkz. Gentile 1997, s. 150, 171, 181 vd. Costamagna, *Lo Stato* adlı dergisinde, Carl Schmitt'in düşüncelerinin de yer aldığı bir devletçi duruşu temsil etti: bkz. Wolfgang Schieder: "Carl Schmitt und Italien", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 37, 1989, s. 1-21, 3 vd. Julius Evola'nın (1898-1974) anti-milliyetçi, fundamentalist ve bir tinsel ırk-öğretisine yönelik özellikleriyle İtalya'nın entelektüel çeşitliliğinde bir istisnai görüngüyü pek çok açıdan ortaya koyan eseri daha detaylı bir analizi hak eder. Evola'nın en önemli eserleri (*Imperialismo pagano*, 1928; *Rivolta contro il mondo moderno*, 1934) tam olarak *fascismo regime* dönemine rastladığı için burada yer vermemek gerekir. Bir genel bakış için bkz. Chiantera-Stutte 2002, s. 190 vd.

217 Bkz. Gentile 1997, s. 166.

218 Bkz. aynı yerde, s. 201, 186, 149 vd.

FAŞİZMİN UNSURLARI VE KÖKENLERİ II: ALMANYA

Roma'ya yürüyüş ile Hitler'in şansölyeliğe atanması arasında geçen ondan fazla yıl, hem ideolojide hem de iktidarın ele geçirilmesinde kullanılan yöntemde nasyonal sosyalizmin faşizmin bir kopyası olduğu düşüncesini geliştirdi.[1] Nasyonal sosyalistler kendileri de bu düşüncenin pekiştirilmesine az katkıda bulunmadılar. Hitler, "hiçbir çağdaş politikacıyı Mussolini'yi tasvip ettiği kadar kayıtsız şartsız tasvip etmiyor, hatta hiçbirine ona duyduğu kadar saygı duymuyordu."[2] Goebbels, Mussolini'yi izinden gidilebilecek "büyük çağdaş örnek" olarak methediyordu.[3] Göring, faşizm ile nasyonal sosyalizm arasındaki "kat kat yakınlıktan" söz ediyor ve açıklıyordu: "Enternasyonal komünizm için Rusya ve Moskova nasıl inançlarının Mekke'si olduysa, milli hareketler için de İtalya ve Roma model ve örnek olarak görünüyor."[4]

1 Bkz. Ernst Nolte: *Nationalsozialismus und Faschismus im Urteil Mussolinis und Hitlers, Faschismus – Nationalsozialismus. Ergebnisse und Referate der 6. italienisch-deutschen Historiker-Tagung in Trier*, Braunschweig 1964, s. 70; Hans-Ulrich Thamer: *Verführung und Gewalt. Deutschland 1933-1945*, Berlin 1986, s. 96.

2 Wolfgang Schieder: "Das italienische Experiment. Der Faschismus als Vorbild in der Krise der Weimarer Republik", *Historische Zeitschrift* 262, 1996, s. 73-125, 73.

3 Joseph Goebbels: *Tagebücher 1924-1945*, Ralf Georg Reuth (yay. haz.), 5 cilt, Münih ve Zürih 1992, Cilt 2, s. 448 (19.01.1931 tarihli kayıt).

4 *Völkischer Beobachter*, 03.03. ve 06.03.1926, alıntı Schieder 1996, s. 114.

Ancak salt kronolojik açıdan bile buna bir soru işareti koymak gerekir. NSDAP'ın (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) tarihi 05.01.1919'da DAP'ın (Alman İşçi Partisi) kuruluşuyla, yani *Fasci di combattimento*'nun Piazza San Sepolcro'daki kuruluş toplantısından birkaç hafta ve parti olarak resmî kuruluşundan hemen hemen üç yıl önce başlar. DAP'ın oldukça büyük kesimini Thule Topluluğu, Cermen Tarikatı'ndan doğan bir gizli örgüt oluşturuyordu; bu tarikat hem Theodor Fritsch'in "Reichshammerbund"u hem de onun aracılığıyla imparatorluğun völkisch-anti-semitik hareketiyle bağlantılıydı. Bu hareketin 19. yüzyılda sahip olduğu derin kökler, onun NSDAP'taki temsilcilerinde İtalyan faşizmi karşısında belirgin bir özgüvenin, dahası, bilhassa "eksik olan anti-semitik tutumda" alevlenen belirgin kibrin ve reddin esasını oluşturuyordu. Temmuz 1922'de *Völkischer Beobachter* faşist partiyi Yahudi kışkırtmasının bir aracı olarak gösterecek kadar ileri gitti ve bu araçla bir völkisch hedefe ulaşmanın mümkün olmadığını belirtti. "Almanya'da, bir 'völkisch' parti kurmak için Mussolini'nin tavsiyelerine uyulmak istenseydi, Yahudi finans aristokrasisi doğrudan ulaşamadığı şeye ulaşmış olur, yani Almanya'daki völkisch harekete nüfuz ederdi."[5] Frenk asıllı parti lideri Julius Streicher, Mussolini'yi Yahudi uşağı ilan etti. 1927'ye kadar Thüringen'de vali olan Artur Dinter, "Mussolini'nin mutlakiyet stilinde bir Yahudi-Roma diktatörlüğüne" karşı çıkıyor, Rosenberg bile sürekli eleştirel sözler buluyordu.[6] Mussolini'nin bir nasyonal sosyalistin kaleminden çıkan ilk biyografisi, tüm şartlı sempatiye rağmen, esaslı bir ayrımın tespitine varıyordu: "Nasyonal sosyalizm völkisch-sosyal, faşizm Yahudi-kapitalist-emperyalisttir."[7]

---

5 *Völkischer Beobachter*, 29.07.1922, alıntı Karl Egon Lönne: "Der 'Völkischer Beobachter' und der italienische Faschismus", *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 51, 1971, s. 539-584, 552.

6 Bkz. Klaus-Peter Hoepke: *Die Deutsche Rechte und der italienischen Faschismus*, Düsseldorf 1968, s. 156.

7 Adolf Dresler: *Mussolini*, Leipzig 1924, s. 58. Kitap Theodor Fritsch'in Hammer Yayınevi'nde yayımlandı. İtalya'daki gelişimi düzenli olarak *Deutschlands Erneuerung* (1923, 1924), *Arminius* (1927) ve *Preussischer Jahrbücher* (1929) gibi dergilerde yorumlayan ve 1930'da NSDAP'ın Dış Siyaset Dairesi'nin çalışanı olan Dresler için bkz. Hoepke 1968, s. 128 vd., 139, 155 vd. Faşizm eleş-

NSDAP'ın resmî tutumu için sonunda bu görüşler değil, İtalya'yı Versay'a karşı savaşta Almanların doğal yoldaşı olarak gören ve bu dış siyasi düşünceye Almanya'nın güney Tirol'deki menfaatlerini bağlayan Hitler'in görüşü belirleyici oldu.[8] Yine de erken nasyonal sosyalist kendilik algısının merkezî bir unsuru bu görüşlerde kendini ifade ettiği için büyük önem taşır: "Völkisch harekete" aidiyet. Bu unsuru ortaya koymak için, onunla her zaman çelişkili ve gerilimli bir ilişki sürdüren Hitler üzerinde, "eski savaşçılar" kadar çok durulmaması tavsiye edilir. Zira erken NSDAP'ın görünüşünü önemli ölçüde şekillendirmiş olan onlardır: Dietrich Eckart, Alfred Rosenberg, Gottfried Feder, Julius Streicher, Artur Dinter.

Hibrid milliyetçilik: NSDAP'ın "völkisch" kökleri

"Völkisch hareketten", alışılageldiği üzere milliyetçiliğin, milli olanın bir etnik ("ırkçı") kodlaması vasıtasıyla anti-semitik uçla ve bunun ötesinde temel unsurları Almanya'da romantizm akımına dek takip edilebilen bir "antimodern"le bağlantılı olan bir biçimi anlaşılır.[9]

Bu anlayış völkisch hareketin çeşitli kendilik tanımlarına dayanabilir. Ancak bir diferansiyel-analitik belirleme için uygun değildir. Milli olanın bir etnik kodlaması, demokratik milliyet-

tirisiyle çok benzer, Graf Ernst Reventlow: *Deutscher Sozialismus*, Weimar 1930, s. 301 vd.

8 Bkz. Hoepke 1968, s. 159 vd.; Hans Woller: "Machtpolitisches Kalkül oder ideologische Affinität. Zur Frage des Verhältnisses zwischen Mussolini und Hitler vor 1933", Wolfgang Benz (yay. haz.): Der Nationalsozialismus içinde, Frankfurt 1993, s. 42-63, 43 vd.

9 Bkz. kapsamlı literatürden: Martin Broszat: "Die völkische Ideologie und der Nationalsozialismus", *Deutsche Rundschau* 84, 1958, s. 53-68; George Mosse: *The Crisis of German Ideology (1964)*. Almanca yeni baskı: *Die völkische Revolution*, Königstein 1991; Rolf Peter Sieferle: *Die Konservative Revolution. Fünf biographische Skizzen*, Frankfurt 1995, s. 26 vd.; Günther Hartung: "Völkische Ideologie", Uwe Puschner, Walter Schmitz, Justus H. Ulbricht (yay. haz.): *Handbuch der völkischen Bewegung 1871-1918* içinde, Münih 1996, s. 22-41; Stephan Vopel: "Radikaler, völkischer Nationalismus in Deutschland 1917-1933", Heiner Timmermann (yay. haz.): *Nationalismus und Nationalbewegung in Europa 1914-1945* içinde, Berlin 1999, s. 161-182; Eva-Maria Ziege: *Mythische Kohärenz. Diskursanalyse des völkischen Antisemitismus*, Konstanz 2002.

çiliğin veya ulusal-demokratik düşüncenin belirli biçimlendirmelerine bakıştan anlaşılacağı üzere, kesinlikle sadece burada değil, sağ milliyetçiliğin tüm çeşitliliğinde bulunur.[10] Bu, gerçekten völkisch hareketin hususi özelliği olmayan anti-semitizm için de geçerlidir.[11] Sadece bu boyutu dikkate alan yorumlar aynı zamanda usulen, Alman zihniyetini olmasa da tüm Alman sağını "völkisch" olarak nitelendirmeye varıyorlar.[12]

Anti-modernizm, romantikçilik veya "fundamentalizm" (Talcott Parsons) tezi; tutarlı bir çağ karşıtı, yani işlevsel ayrımı ve biçimsel rasyonalizasyonu tamamen reddeden zihniyetin çok dar bir grupla sınırlı olduğunu, ayrıca bu grubun görüşlerinin çoğu kez doğrudan yandaşları tarafından bile fazlasıyla radikal bulunduğunu ve zamanla çeşitli uzlaşmalara saptırıldığını görmezden gelir. Bu, Richard Wagner'in fikirleri için, Paul de Lagarde, Stefan George veya Ludwig Klages'in fikirleri için olduğundan daha az geçerli değildir.[13] Tam da milliyetçi olmaları hasebiyle, völkisch harekete mensup olanlar, rekabet halindeki ulus-devletlerden oluşan bir dünyada, bir endüstri sektöründen ve onun şartlarından, bilim ve teknikten ancak çöküşle cezalandırılma pahasına vazgeçilebileceğini genellikle oldukça iyi biliyorlardı.

---

10 Bkz. Uwe Backes: *Liberalismus und Demokratie – Antinomie und Synthese. Zum Wechselverhältnis zweier politischer Strömungen im Vormärz*, Düsseldorf 2000, s. 193 vd.

11 Bkz. daha detaylı, Stefan Breuer: *Ordnungen der Ungleichheit–die deutsche Rechte im Widerstreit der Ideen 1871-1945*, Darmstadt 2001, 10. Bölüm. 1918'den sonra Bavyera'daki parti çeşitliliği için detaylı kanıtlar –orta partiden (Bavyera Deutschnationale Partisi) halk partisine ve oradan da Hıristiyan Sosyal Parti'ye (Bavyera Merkez)– Martin H. Geyer: *Verkehrte Welt. Revolution, Inflation und Moderne: Münih 1914-1924*, Göttingen 1998, s. 283 vd. Schleswig-Holstein için bkz. Rudolf Heberle: *Landbevölkerung und Nationalsozialismus*, Stuttgart 1963, s. 142; Peter Wulf: "'Jüdische Weltherrschaftspläne'. Antisemitismus in bürgerlichen und bäuerlichen Parteien und Verbänden zu Beginn der Weimarer Republik", *Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische geschichte* 128, 2003, s. 149-183.

12 Martin Broszat'ta bile völkisch ideoloji neredeyse "sağın devriminde" önemli olan her şeyi kapsar (Broszat 1958); aynısı, çeşitliliği ırk hijyeninden George-çevresine dek uzanan *Handbuch der völkischen Bewegung* için geçerlidir (diğerlerinin yanı sıra Puschner 1996).

13 Bkz. Stefan Breuer: *Moderner Fundamentalismus*, Berlin 2002.

Buna karşın, völkisch düşünce bir hayalî tabloda ilerleme yanlısı ve ilerleme karşıtı (fundamentalist) görüşler arasında ortayı muhafaza eden, daha doğrusu "basit modernleşmenin" ilkesel onaylanmasında "düşünümsel modernleşme" (Ulrich Beck) ile bağlantılı olan belirli uygunsuz taleplere karşı çıkan görüngülere dayandırılırsa, daha keskin çizgiler teşhis edilebilir. Bu uygunsuz talepler arasında diğerlerinin yanı sıra şunlar yer alır: Max ve Alfred Weber gibi sosyologlar tarafından tasvir edilen, aynı zamanda kapsamlı bir nesnelleştirme ve anonimleştirmeyle bağlantılı olan bürokratikleşme süreçleri. Georg Simmel tarafından kaydedilen, bireyin önceden verili zümre, sınıf ve cinsiyet durumlarından sadece özgürlük kazanımlarıyla değil, aynı zamanda kaybetme korkuları, köksüzleşme tecrübeleri ve yönelim istikrarsızlıklarıyla bağlantı olan özgürleştirilmesi. Marx tarafından teşhis edilen, eşzamanlı enternasyonalleştirme ve globalleştirmede sermayenin konsantrasyonu ve santralizasyonu. Karl Mannheim tarafından ortaya konan, aynı zamanda sosyal devletin (ve onunla birlikte vergi devletinin de) önünü açan kökten-siyasileştirme. Bilim ve din, tarım sektörü ve endüstri sektörü, bir yandan büyük şehir ve metropol, diğer yandan köy ve küçük şehir arasındaki o zamana dek muhafaza edilen dengelerin bozulması. Kısacası geç 19. yüzyıl Almanyası, Panajotis Kondylis'e göre aynı zamanda bir burjuva-liberal modern olan ilk modernin yerine bir ikinci, "kitle-demokratik" modernin ya da postmodernin konduğu kapsamlı bir yapı değişikliğinin etkisindeydi. Bu yapı değişikliği bilhassa, sözde eski, alt orta-sınıfın özellikle statü kaybı ve fakirleşme tehlikesiyle karşı karşıya olan gruplarında huzursuzluklara ve protestolara yol açıyordu.[14]

Bu protestoların çıkışı alt-siyasi [subpolitisch] kalabilir, yeni beslenme, giyim ve yaşam biçimlerine yönelik arayışta sona erebilirdi.[15] Daha ileri gidebilir ve tiyatro reformu, ifade dansı ve-

14 Bkz. Panajotis Kondylis: *Der Niedergang der bürgerlichen Denk- und Lebensform. Die liberale Moderne und die massendemokratische Postmoderne*, Weinheim 1991.

15 Bkz. yayın katalogu: *Die Lebensformen. Entwürfe zur Neugestaltung von Leben und Kunst um 1900*, Kai Buchholz (yay. haz.), 2 Cilt, Darmstadt 2001, völkisch çeşitliliğe yönelik pek çok husus.

ya Bayreuth* festivalleriyle bir kültürel yenilenmeyi hedefleyebilirdi. Fakat siyasi de olabilir ve "halkçı" tarzda burjuva, "bileşimli-uyumlayıcı" [synthetisch-harmonisierenden] düzenin yeniden kurulmasını hedefleyen sağ milliyetçi çabalarla birleşebilirdi.[16] Hem düzeni metaforik olarak "halk" kavramıyla ilişkilendirme yönündeki yaygın eğilim hem de onu oldukça ileri giden arındırma çabalarıyla dil, din veya hukukta yenileme yönündeki, daha az aşikâr olmayan takıntı, "völkisch" milliyetçilikten söz etmeyi haklı gösterir.[17] Bu isim altında, sağ milliyetçiliğin kavram özelliklerini düşünümsel modernleşmenin savunmasıyla birleştiren her şeyden aşağıda söz edilmesi gerekmektedir.

Völkisch hareketin protestosunu alevlendiren etmenlerin çeşitliliğinde ve düşünülen çözüm önerilerinin genişliğinde, elbette völkisch milliyetçiliğin uzun süre önemli bir siyasi güç olamamasının nedeni de yatıyordu. Völkisch gruplar ve çevreler, bilhassa müşterek fikirlerin muhafazasına önem veren fikir cemaatleriydi. Genellikle sadece istemeyerek girdikleri siyasi alanda tüm gayretlerini bu karakteri muhafaza etmeye ve parti olursa da dünya görüşü partisi olmaya yönlendiriyorlardı. Bu da genellikle, daha ziyade bölücü etki gösteren, fazlasıyla hararetli program tartışmalarıyla bağlantılıydı. İmparatorlukta ilk kez 1913'te, Berlin'deki Deutschvölkische Parti'nin genel merkeziyle birlikte, on yedi völkisch birliğin mensup olduğu bir tepe örgüt kuruldu. Tüm çeşitlilik katı içyapısıyla muhtemelen en fazla 10.000 yandaşı kapsıyordu.[18] Bu temel üzerine 1919'da

---

(*) Richard Wagner'in anısına büyük milli-geleneksel şenliklerin düzenlendiği bir kent – e.n.

16 Bu kavram için: Kondylis 1991, s. 23 vd. Bir "halkçı meydan okumadan" söz eden Geyer 1998, s. 278. Kıyaslayan perspektiflerde bilhassa Lipset, faşizm ve halkçılık arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekmiş ancak "ortanın radikalizminin" yanı sıra faşizme girmiş olan diğer bileşenleri ihmal etmiştir. Bkz. Seymour Martin Lipset: *Soziologie der Demokratie*, Neuwied 1962, s. 131 vd.

17 Kapsamlı anlatıma rağmen açık bir tanım yoktur; Uwe Puschner: *Die völkische Bewegung im wilhelminischen Kaiserreich. Sprache – Rasse – Religion*, Darmstadt 2001. Konuyla ilgili olarak bkz. benim yazım; *Neue Zürcher Zeitung* No. 17, 22.01.2002.

18 Bkz. Puschner 2001, s. 269 vd.; *Die Germanideologie im Kontext der völkischen Weltanschauung, Göttinger Forum für Altertumswissenschaft* 4, 2001, s. 85-97, 96.

Alman Völkisch Koruma ve Savunma Birliği kuruldu. Bu birlik çok daha büyük üye sayılarına ulaştıysa da üç yıl sonra ardı arkası gelmeyen iç çatışmaların da etkisiyle tekrar ana bileşenlerine ayrıldı: Partili anti-semitler, *Hammer* okuyucuları ve Alldeutsche Hareketi'nin üyeleri.[19] Benzer kuvvetli bölücü güçler völkisch hareketten doğan, Alman-Sosyalist Parti veya Alman Völkisch Özgürlük Partisi gibi çeşitli partilerde etkili oldular.[20]

Bu partilere kısaca bir göz atıldığında, bunların NSDAP için kısmen dikkate değer başlangıç avantajlarına rağmen asla önemli rakipler olamamalarının nedeni anlaşılır. Alman Sosyalist Partisi 1919 yılı içinde mühendis Alfred Brunner'in (1871-1936) bir program tasarısına dayanan, "örgütsel merkezî olmayan bir desantralize yapı" olarak ortaya çıktı. Çeşitli yerel grupların hiçbir zaman 1.500-2.000'den fazla üyesi olmadı ve bu gruplar pek koordine değillerdi. Öncü Brunner başkanlığı üstlenmeyi reddetti. Örgüt yapısı ne karizmatik ne geleneksel ne de bürokratikti; belirgin açıklar arz ediyordu ve bu, bilhassa partinin finans kaynakları için de geçerliydi. Mücadele yöntemi olarak beyin yıkama ve propaganda tercih ediliyor, zora dayalı araçlara mümkün olduğunca başvurulmuyordu. "Alman Sosyalistlerin siyasi faaliyete geçtikleri doğrudan ideolojik ilkelerin ilanından ve bunlardan türetilen hedeflerden anlaşılıyordu"; şunu da eklemek gerekir ki, bu strateji partiyi sonu gelmez program tartışmalarına sürükledi ve bunun sonucunda partinin üç yıllık mevcudiyeti süresince bir resmî programın hazırlanması mümkün olmadı. Bu resmî programı oluşturması gereken tasarılar, erken NSDAP'ta dolaşan fikirlerden sadece önemsiz ölçüde ayrılıyorlardı. Henüz 1921'de çoğu yerel grup dağıldı ve en büyüklerinden biri –Streicher başkanlığındaki Nürnberg Gru-

19 Bkz. Uwe Lohalm: *Der Deutschvölkische Schutz- und Trutzbund 1919-1923*, Hamburg 1970, s. 269; Walter Jung: "Ideologische Voraussetzungen, Inhalte und Ziele aussenpolitischer Programmatik und Propaganda in der deutschvölkischen Bewegung der Anfangsjahre Weimarer Republik – Das Beispiel Deutschvölkische Schutz- und Trutzbund", doktora tezi, Göttingen 2000, s. 83 vd.

20 Kısıtlı genel bakış için bkz. Dieter Fricke (yay. haz.): *Die bürgerlichen Parteien in Deutschland*, 2 Cilt, Leipzig 1968.

bu– tüm mensuplarıyla NSDAP'a katıldı.[21] Aralık 1922'de Alman Ulusal Halk Partisi'nden bir ayrılmadan meydana gelen Alman Völkisch Özgürlük Partisi zaman zaman, bilhassa teşvikçisi Ludendorff sayesinde, esasen daha büyük bir yandaş grubunu seferber etmeye muktedir olsa da 19. yüzyılın "burjuva ileri gelenler partisi"nin çalışma stiline istisnasız bağlı kaldı. Üstelik bu parti kendini tüm völkisch grupların tek toplu örgütü olarak görüyor ve kapalı birliklerin bir korporatif üyeliğine müsaade ediyordu. Doktrincilerin güçlü mevcudiyeti –içlerinden bazılarının elde etmeye çalıştıkları bir dinin yeniden yaratılmasından daha azı değildi– tekrar tekrar çatışmalara ve ayrılmalara yol açıyordu. Partinin kurucularından ve program üzerinde nüfuz sahibi olan Artur Dinter'in 1924 sonbaharında ayrılması,[22] Ludendorff yandaşlarının bağımsız hareket etmesi veya NSDAP'taki Strasser kanadının yeni milliyetçiliğine sempati duyan Ernst Graf Reventlow etrafındaki grubun ayrılması buna birer örnektir. Reventlow ile birlikte Şubat 1927'de tüm üyelerin yarısından fazlası partiden ayrıldı ve bunun üzerine parti hızla önemini yitirdi.[23]

NSDAP'ın bu kaderden masun kaldığı, iki faktörle belirlenmiştir: Bir –mizansen yoluyla yaratılmış olsa da– karizmatik liderin varlığı ve bu karizmatik liderin, NSDAP'ı bir dünya görüşü partisine dönüştürmeye yönelik tüm denemelere karşı koyarkenki kararlığı. Mart 1921'de parti kurucusu ve başkan Anton Drexler (1864-1942) NSDAP'ın Alman Sosyalist Partisi ile birleşmesi için önerileri onayladığında, Hitler partiyi terk etme tehdidiyle bu planı baltaladı. Birkaç ay sonra benzer bir çatışma, Augsburglu bir völkisch ideologun, programın iyileştirmesi için *Auferstehung des Abendlandes* [Batının Dirilişi] adlı ki-

21 Bkz. Albrecht Tyrell: *Vom "Trommler" zum "Führer". Zum Wandel von Hitlers Selbstverständnis zwischen 1919 und 1924 und die Entwicklung der NSDAP*, Münih 1975, s. 65 vd.

22 Bkz. Artur Dinter: *Ursprung, Ziel und Weg der deutschvölkischen Freiheitsbewegung. Das völkisch-soziale Programm*, Weimar 1924. Dinter'in kariyeri için bilgilendirici; Claudia Witte: "Artur Dinter – Die Karriere eines professionellen Antisemiten", Barbara Danckwort: *Historische Rassismusforschung: Ideologen, Täter, Opfer* içinde, Berlin 1995, s. 113-151.

23 Bkz. Reimer Wulff: *Die Deutschvölkische Freiheitspartei 1922-1928*, Marburg 1968, s. 20, 162 vd.

tabının temelinde az da olsa başarıyla propaganda yapan Otto Dickel'in şahsında alevlendi.[24] Örgütsel açıdan liderliği üstlenmekte uzun süre tereddüt etmiş olan Hitler, dünya görüşü ve parti ilişkisi tasavvurunun tehlikede olduğunu gördü ve ültimatom şeklinde "diktatörce iktidar yetkisi olan" ilk başkan görevini ve NSDAP'ın ehliyetleri için tek başına sorumluluk talep etti. 29.07.1921 günü bir olağanüstü genel toplantıda kararlaştırılan statü değişikliği Hitler'in taleplerini tüm noktalarda karşıladı ve NSDAP'ın, sadece üyelerin değil, esas alınan fikirlerin de parti başkanının iradesine tâbi oldukları, yeni bir tür "lider partisi" tipine dönüşmesinin önünü açtı.[25]

Bununla birlikte bundan, Hitler'in yorumlama tekelini gerçekten de büyük ölçüde kullanmış ve parti içinde dolaşan völkisch fikirleri bir hususi öğretiyle bertaraf etmiş olduğu sonucunu çıkarmak yanlış olmaz. Hitler'in karizması büyük ölçüde şartlara ve dinleyici kitlesine dayanan bir konuşma karizmasıydı;[26] bu karizma, dinleyici kitlesinin desteğini dinleyicilerinin völkisch düşünce yapılarıyla şekillenen beklenti durumuna uyum ve belli bir dozda hayal kırıklığının başarılı bir karışımı sayesinde kazanıyordu. Bu dozunda hayal kırıklığı, völkisch çeşitlilik dışında partinin başarısının tehlikeye düşeceğinin güçlü bir şekilde vurgulandığı noktalarla sınırlıydı. Hitler'in bu çeşitliliğin NSDAP'taki temsilcilerine genellikle mani olmaması ve açık çatışmalardan kaçınması bunun bir parçasıydı. Onu harekete geçirebilmek için parti stratejisinin riske edilmesi, örneğin 1927'de iki kilisenin parçalanmasından ve onların yerine bir yeni "Tinsel Hıristiyanlığın"* [Geistchristentum] getirilmesinden yana olan Thüringen Vali-

---

24 Augsburg 1921. Detaylı gelişmeler için Tyrell 1975, s. 95 vd., 110 vd.; Ian Kershaw: *Hitler 1889-1936*, Stuttgart 1998, s. 208 vd.

25 Bkz. Tyrell 1975, s. 148 vd.; Wolfgang Horn: *Der Marsch zur Machtergreifung*, Düsseldorf 1980, s. 88 vd.

26 Bkz. Ludolf Herbst: "Der Fall Hitler – Inszenierungskunst und Charismapolitik", Wilfried Nippel (yay. haz.): *Virtuosen der Macht. Herrschaft und Charisma von Perikles bis Mao*, Münih 2000, s. 171-206.

(*) Kurumsal Kilise karşıtı, İsa'nın saf öğretisine dönmeyi savunan bir öğreti – e.n.

si Artur Dinter'in durumunda olduğu gibi dramatik özellikler almak zorunda kalıyordu.[27] Feder, Streicher veya Rosenberg gibi bu tür skandallardan kaçınanlar, liderlerinden alışılmışın dışında bir ölçüde sabır ve hoşgörü görebiliyordu.

Peki, NSDAP'ta özgül völkisch unsur nerede mevcuttu? Bu soruya en aydınlatıcı yanıt, 24.02.1920 tarihli "25 Madde Programı" olmalı. 1919 sonbaharından beri Adolf Hitler, Gottfried Feder, Alfred Rosenberg ve Dietrich Eckart gibi yeni partililer ile sempatizanlar tarafından sunulan fikirlerin ve ifadelerin içinde yer aldığı bu program esas itibariyle Anton Drexler tarafından kaleme alındı. Bu metinde[28] öncelikle, siyasi ortanın ve völkisch olmayan sağcı partilerin ve ittifakların programlarında da ileri sürülen, yaygın-milliyetçi türde talepler yer alır. Başta 1-3. maddeler, tüm Almanların kendi kaderini tayin etme hakkı temelinde birleşmesini, Alman halkının eşit haklara sahip olmasını, Versay ve St. Germain Barış Antlaşmaları'nın yürürlükten kaldırılmasını, ayrıca "halkımızın beslenmesi ve nüfus fazlamızın iskânı için toprak ve arazi (sömürgeler)" talep eder. Diğer yandan tipik völkisch olarak, düşünümsel modernleşmenin belirli görüngülerine karşı duran ve buna karşın ilk modern çağın zümre ve sınıf uyumunu yenilemeye çalışan postulatlar kabul edilebilir. Tüm tabakalara arz olarak, bütün savaş kazançlarının eksiksiz toplanmasına ve tefeciler ile vurguncular için ölüm cezasının getirilmesine yönelik talep bunun bir parçasıydı. Bu, savaş öncesi dönemde üreticilerle sınırlı olan anti-semitik tefeci retoriğini tüketicileri de kapsayacak biçimde yaygınlaştıran ve böylelikle genelleyen bir program maddesidir.[29] Buna dahil olan diğer talepler ise şöyledir: "İşçiliğe" arz olarak; daha önce toplumsallaştırılmış tüm işletmelerin devletleştirilmesi, büyük işletmelerde kâra katılım, ayrıca emekli aylığının, halk eğitim sisteminin ve genel sağlık yardımının son derece kapsamlı biçimde genişle-

27 Bkz. Horn 1980, s. 267 vd.

28 Burada alıntılanan basım, Albrecht Tyrell: *Führer befiehl... Selbstzeugnisse aus der "Kampfzeit" der NSDAP 1969*, ND Bindlach 1991, s. 23 vd.

29 Bkz. Geyer 1998, s. 280.

tilmesi.[30] Eski şehirli orta sınıfa arz olarak; büyük ticarethanelerin acilen belediyeleştirilmesi ve uygun fiyatlarla küçük esnafa kiralanmasının yanı sıra kamusal vazifelerde küçük esnafın daha çok dikkate alınması. Eski kırsal orta sınıfa arz olarak; "ulusal gereksinimlerimize uyumlu bir toprak reformu, kamu yararına amaçlar için toprağın bedelsiz istimlakine yönelik bir yasanın oluşturulması, toprak faizinin yürürlükten kaldırılması ve her tür toprak spekülasyonunun engellenmesi".

Bu katalog, aynı zamanda emeğin klasik-burjuva ilkliğini ve mülk-bireyciliğinin sınırlanmasını tespit eden madde 10 ve 19 ile çerçeveleniyordu: Sözde materyalist dünya düzenine hizmet eden Roma hukukunun ortadan kaldırılmasıyla olumsuz; tek tek bireylerin faaliyetleri karşısında kamunun menfaatlerinin önceliğini güvence altına alması gereken bir Alman kamu hukukunun getirilmesiyle olumluydu. Bu kamu menfaatlerinden bilhassa orta sınıfın menfaatlerinin anlaşılmasının gerektiği, "imparatorluk tarafından çıkarılan çerçeve yasaların tek tek federal devletlerde yürürlüğe konması amacıyla zümre ve meslek kamaralarının oluşturulmasını" talep eden son maddeden çıkarılabilir. Bu tür talepler, yüzyıl dönümünden önce völkisch hareketin medeni kanuna ve parlamenter temsile karşı mücadelesini, ilgili yayınlardan da zahmetsizce anlaşıldığı üzere, destekliyordu.[31]

---

30 Öyleyse Max Kele'nin iddia ettiği gibi (*Nazis and Workers: National Socialist Appeals to German Labor, 1919-1933*, Chapel Hill 1972, s. 118 vd.), NSDAP'ın işçilerin menfaatlerine yöneliminden henüz bu erken safhada vazgeçmiş olduğu söylenemez. Daha geç bir dönemde de bundan söz edilemez. Bu yüzden yaygın görüşlere karşı haklı olarak; William Brustein: *The Logic of Evil. The Social Origins of the Nazi Party, 1925-1933*, New Haven ve Londra 1996, s. 138 vd.

31 Bkz. sadece Willibald Hentschel: "Der Entwurf zum bürgerlichen Gesetzbuch für das Deutsche Reich und die Grundbesitz-Frage", *Deutsch-Soziale Blätter* 7, 1892, No. 194-199; Theodor Fritsch: *Zwei Grundübel: Boden-Wucher und Börse*, Leipzig 1894, s. 28 vd.; ayrıca Lehmann-Hohenberg tarafından yayımlanan *Rechtshort* adlı dergi (1905 vd.). Orta sınıfların belirgin önceliğiyle bir mesleki-zümrevi temsil fikri için bkz. Theodor Fritsch: "Änderung des Wahlrechts", *Hammer* 5, 1906, No. 86, s. 193-198. Fritsch tasarısında sanayi işçilerine bilgili zümreler kadar yer vermek isterken, sanayi işçileri Feder'de ancak üçte birlik yer aldılar. Bkz. Gottfried Feder: *Der Soziale Staat (Mai 1919); Kampf gegen die Hochfinanz*, Münih 1933, s. 40-50, 48.

Aynı şekilde madde 11'de yer alan "faiz esaretini kırma" sloganı imparatorluğun en iç noktasına dek takip edilebilir. Daha 1890'lı yıllarda Theodor Fritsch, toprak faizinin kaldırılması için kararlılıkla hareket edilmesi durumunda büyük bir konjonktürel yükselme olacağını müjdelemişti. Açıkça Fritsch'in görüşlerine dayanan Gottfried Feder (1883-1941) bunu *Manifest zur Brechung der Zinsknechtschaft des Geldes* [Paranın Faiz Esaretinin Kırılmasına Yönelik Bildiri] (1919) adlı yazısında kira faizinin kaldırılması talebiyle genelliyordu. Bundan gerçek mucizeler ümit ediyordu: "Yaratıcı emeğin gizli devlet-üstü para güçlerinden tek olası ve nihai kurtuluşu", "hür kişiliğin eski durumuna getirilmesi ve insanın kölelikten, ruhunun Mammonizm* tarafından düşürüldüğü büyülü sürgünden kurtarılması."[32]

Saldırı sadece bankalara ve borsalara, ulusal ve uluslararası "plütokrasiye" karşı değildi. Aynı şekilde modern vergi devletine karşıydı; milyonlarca küçük esnafın, çiftçinin ve emeklilerin hayatını kolaylaştırmak için "tüm doğrudan ve dolaylı vergilerin kaldırılmasından" daha azını içermiyordu.[33] Feder, buna karşı koyacak güçlüklerin farkında olmasına rağmen, "nasyonal sosyalist devletin yüce hedefi" olarak "vergilerin olmadığı devleti" hedeflemekten geri kalmıyordu.[34] Feder'e göre gelecekte devlet, görevlerinin en büyük kısmını sadece "kamu kuruluşlarından, posta, demir yolları, maden ocakları, ormancılık vb. kazançlarından" finanse edecekti.[35] Aşan masraflar, "ihkak-ı hak yoluyla kaynak yaratma"[36] yoluyla sağlanacaktı. Bu-

(*) Adını servet tanrısı Mammon'dan alan Mammonizm, esasen açgözlülüğü ve insanı kötü yola sevk eden para hırsını sembolize eder – ç.n.

32 Bkz. Fritsch 1894, s. 157 vd.; Gottfried Feder, *Das Manifest zur Brechung der Zinsknechtschaft des Geldes (1919)*, 1933, s. 51-78, 52. Fritsch'e yollama için bkz. "Die Irrlehre des Freigeldes", *Hammer* 19, 1920, No. 441, s. 405-408. Bu konu hakkındaki çağdaş tartışmalar için bkz. Geyer 1998, s. 300 vd.

33 Bkz. Feder, *Manifest*, s. 53.

34 Gottfried Feder: *Der deutsche Staat auf nationaler und sozialer Grundlage*, 11. Baskı, Münih 1933 (ilk baskı 1923), s. 128. Bu tür taleplerin yer aldıkları bir diğer yer; Dickel 1921, s. 213, ayrıca onun daha geç tarihli yergisi: *Steuerfreiheit bringt Arbeit und Brot*, Hamburg 1931.

35 Feder, *Manifest*, s. 60.

36 Aynı yerde, s. 143.

nu, daha sonra yaratılacak üretici kredisinin erken uygulaması olarak yorumlamak, fazla iyimser bir tarz olur. Gerçekte, paranın stabilliğini devletin varlığı kadar önemsemeyen bir "primitif enflasyon politikası" söz konusudur.[37] Feder'in anti-devletçilikte ileri gitmeye ne kadar hazır olduğunu, 1921'de ileri sürdüğü, asıl hedefe ulaşabilmek için imparatorluğun bütünlüğünün tehlikeye düşmesini bile göze alan bir genel vergi grevi talebi gösterir. Bu asıl hedef, "devletin finans ve vergi ekonomisinin âdeta ölümcül bir biçiminden radikal kurtuluştur."[38]

Faiz esaretinin merkezî rolü Feder tarafından birincil olarak (her ne kadar kuşkulu olsa da) ekonomik argümanlarla gerekçelendiriliyordu. Ancak açıklamalarının sonuna doğru ve âdeta geçici olarak "Mammonizmi" Yahudiliğin tesirine dayandıran, mutat anti-semitik basmakalıp ifadeler ortaya çıkıyordu.[39] Dietrich Eckart (1868-1924) bu yüzden daha Ağustos 1919'da arkadaşının bildirisini, hem ödünç sermaye [Leihkapital] sahiplerinin hem de onun sosyalist karşıtlarının Yahudi olduklarına işaret ederek tamamlamak zorunda olduğunu düşündü; "yani,

37 Bkz. Gerhard Kroll: *Von der Weltwirtschaftskrise zur Staatskonjunktur*, Berlin 1958, s. 244 vd.

38 Gottfried Feder: *Der kommende Steuerstreik, Kampf gegen die Hochfinanz*, 1933, s. 113-146, 124. Dünya ekonomik krizi sırasında bu duruşun belirgin çelişkileri Feder'i, parti içinde bilhassa Gregor Strasser etrafındaki yeni milliyetçi kanat tarafından temsil edilen, daha sağlam tasarılara yanaşmaya sevk etti. Faiz esaretinin kırılması talebi muhafaza edilse de bu talebin yerine getirilmesi uzak geleceğe ertelendi ve içinde bulunulan dönem için onun yerine ulaşılabilir bir hedef, bir genel faiz indirimi hedefi kondu (bkz. aynı yerde s. 374). Vergi devletine karşı polemik, Feder'in yazılarından tamamen kayboldu ve yerini, ekonomi karşısında devlete geniş şümullü teftiş ve müdahale hakları veren bir dirijizme [ekonomide devletçilik – e.n.] bıraktı. Asıl ağırlık artık "büyük kamusal görevlerin ve konut inşasının finanse edilmesindeydi" (aynı yerde s. 305); ki bunun Strasser tarafından da İmparatorluk Parlamentosu'ndaki 10 Mayıs 1932 tarihli konuşmasında propagandası yapıldı. Bu yüzden, henüz 1925/26 tarihinde Strasser'e karşı amansız bir mücadele vermiş olan Feder'in bu dönemde eski muhalifinin yanında bulunması şaşırtıcı değildir. Bkz. Albrecht Tyrell: "Gottfried Feder and the NSDAP", Peter D. Stachura (yay. haz.): *The Shaping of the Nazi State*, Londra ve New York 1978, s. 48-87, 73 vd. Feder'in, Heinrich Dräger, Ernst Wagemann ve diğerleri gibi daha aktif bir iş piyasası politikasında ısrar eden reformistlerin duruşlarına yanaşmasıyla ilgili olarak bkz. Hauke Janssen: *Nationalökonomie und Nationalsozialismus. Die deutsche Volkswirtschaftslehre in den dreissiger Jahren*, Marburg 1998, s. 401 vd.

39 Bkz. Feder, *Manifest*, s. 73, 77.

bedenlenmiş para ruhu, faiz fikrinin büsbütün somutlaşması, başka hiçbir şey değil."[40]

Parti programının 24. maddesindeki, NSDAP'ın "Yahudi-materyalist ruhla *içimizde* ve *dışımızda*" mücadele ettiği ifadesi, Eckart'ın son derece öfkeli ve giderek paranoyaya varan antisemitizmine dayanır. Şüphesiz ki, parti programının alışılmışın dışında detaylı olan 23. maddesi de ona ve onun literatür eleştirisindeki özgül tecrübelerinden kaynaklanır. Bu madde, "*bilinçli* siyasi yalanlara ve bu yalanların basın tarafından yayılmasına karşı" bir dizi tedbir talep eder.[41]

1871'de icra edilen ve Yahudilere eşit haklar veren düzenlemelerin tümüyle geri alınmasını hedefleyen talep katalogu da sadece Eckart'a değil, fakat şüphesiz ona da dayandırılabilirdi. 4. madde yurttaşlığın, etnik-holistik millet anlayışına göre tanımlanan ve Yahudileri açıkça dışlayan "volksgenosse"* statüsüne bağlanmasını talep ediyordu. Madde 5 bu şekilde dışlananları yabancılar hukukuna tâbi tutuyor, madde 6 kamu kuruluşlarında çalışmalarını engelliyordu. 7. madde sosyal haklardan ihracı öngörüyor ve kriz durumlarında sınır dışı etmeye izin veriyordu. Madde 8, 2 Ağustos 1914'den beri ülkeye göç etmiş olan tüm Alman olmayanların derhal sınır dışı edilmesini talep ediyordu.

---

40 Dietrich Eckart: "Deutscher und jüdischer Bolschewismus", *Auf gut deutsch* 1, 1919, H.25, s. 386-399, 387. Aynı özdeşleştirme birkaç hafta sonra Hitler'in Yahudi meselesi hakkındaki 16.09.1919 tarihli beyanında yer alıyor; bkz. Tyrell 1978, s. 55. Feder 1919 yılı sonunda DAP'a katıldı; Eckart'ın ise üyeliği belgelenmiş değildir. Ancak Eckart, Ağustos 1921'den Mart 1923'e kadar *Völkischer Beobachter*'in genel redaktörüydü. Bkz. Anton Joachimsthaler: *Hitlers Weg begann in München 1913-1923*, Münih 2000, s. 361, 252, 367.

41 "İçimizdeki ve Dışımızdaki Yahudilik", Eckart'ın *Auf gut deutsch* (1919) adlı gazetesinin ilk yılında yazdığı çok bölümlü bir makale dizisinin başlığıydı. Bu diziye ulaşılabilecek en iyi kaynak: Dietrich Eckart. *Ein Vermächtnis*, Alfred Rosenberg (yay. haz.), 4. Baskı, Münih 1937, s. 191-230. Eckart, Berlin'deki yıllarında (1899'dan 1915'e kadar) tekrar tekrar tiyatro yazarı olarak kendini denemiş ve çoğunlukla yıkıcı eleştirilere maruz kalmıştı. Bkz. Margarete Plewnia: *Auf dem Weg zu Hitler. Der "völkische" Publizist Dietrich Eckart*, Bremen 1970, s. 15 vd.

(*) Nasyonal sosyalistlerin türettikleri bu kavram, Ari kan taşıyan kişiler için kullanılıyor ve anlamsal açıdan "yurttaşlığı" değil, "ırkdaşlığı" ifade ediyordu. Nasyonal sosyalistler için ırkdaş olmayan yurttaş da olamazdı. Bu yüzden Yahudiler kesinlikle yurttaş olarak kabul edilemezlerdi – ç.n.

Diğer talepler Yahudilerin basından ihracını hedefliyor, hatta onlar için dinî inanç hürriyetini şüpheli görüyordu. Genel itibariyle, imparatorlukta çoktan gelişmiş olan radikal anti-semitizmin tüm taleplerinin bir yoğunlaşması söz konusuydu.[42]

NSDAP'taki völkisch kanadın sayıları az olmayan temsilcilerinin Yahudiler hakkında düşündükleriyle kıyaslanırsa, bu elbette sadece asgari program olarak görülebilecektir. Eckart ve Rosenberg, Dinter ve Streicher için Yahudilik sadece bir ayrım çizgisi çizmeyi gerektiren bir başka din, bir başka etnik grup veya bir başka millet değildi. Aynı zamanda daha ziyade bir fanteziydi. Bu fantezi son derece tehlikeli tasavvurları, kısmen gizemli ve batıl düşünce kalıplarıyla, kısmen bir mistik dindarlıkla bağlantılı olan "enfeksiyona, zehirlenmeye, komployа" dair hastalıklı düşünceleri beraberinde getiriyordu. Bu mistik dindarlık ise hem Alman-Hıristiyan hem de yeni-pagan köklerden beslenerek gelişebiliyordu.[43] Dietrich Eckart için Yahudiler, "bir çekirge sürüsü gibi bu dünyadaki yüce ve büyük olan her şeyi yok etmek için başka bir dünyadan, şeytani bir dünyadan gelmiş gibi görünen" bir ırktı.[44] Kaldı ki, Artur Dinter'in *Die Sünde wider das Blut* [Kana Karşı Günah] (1918) adlı çok okunan romanında ayrıntılı olarak açıkladığı gibi, bilhassa "Ari" kadınları istismar ediyorlardı; onları baştan çıkarıyor, böylelikle Ari kanı aktarmalarını sonsuza dek olanaksız kılıyorlardı. "Enfeksiyonun", "kan değişiminin" ötesinde bir ruhsal mutasyona, soysuzların üremesine daha fazla imkân veren bir sürekli aşılamaya da sebebiyet verdiğini ileri süren Julius Streicher'in (1885-1946) bu "kontagionistik"* fantezisi daha da genelleniyordu.[45] Bu düşün dünyasının paranoyak olduğu

---

42 Bkz. konuyla kapsamlı bilgi için, Massimo Ferrari Zumbini: *Die Wurzeln des Bösen. Gründerjahre des Antisemitismus: Von der Bismarckzeit zu Hitler*, Frankfurt 2003.

43 Konuyla ilgili önemli düşünceler için Claus-Ekkehard Bärsch: *Die politische Religion des Nationalsozialismus*, Münih 1998.

44 Dietrich Eckart: "Inferno", *Auf gut deutsch* 1, 1919, H.41, s. 615-634, 633.

(*) Kontagionizm: Yahudilerin bulaşıcı hastalık yaydığı görüşü – ç.n.

45 Bkz. bu konuda esaslı Cornelia Essner: *Die "Nürnberger Gesetze" oder Die Verwaltung des Rassenwahns 1933 bis 1945*, Paderborn 2002, s. 37, 39. Bu öl-

kadar pornografik özellikleri sadece romanlarda veya *Stürmer* gibi tahrikçi gazetelerde değil, Rosenberg'in *Mythus des Zwanzigsten Jahrhunderts* [Yirminci Yüzyılın Efsanesi] adlı kitabı gibi daha iddialı eserlerde de ifadesini buluyordu. Rosenberg'in bu eseri Yahudilerin parazitsel doğasını, "pavuryanın anüsünden içeriye nüfuz edip, yavaş yavaş içinde büyüyerek uyum sağlayan ve onun son yaşam enerjisini sömüren" Sacculina tasviriyle gözler önüne seriyordu.[46]

Eckart ve Rosenberg ayrıca kontagionistik teoremi bir komploculuk teoremiyle birleştiriyorlardı; buna göre, Yahudiler dünya hâkimiyetini sadece faiz esareti aracılığıyla değil, aynı zamanda "Mammonizmin" sözde muhalifi, Bolşevizm aracılığıyla da ele geçirmeye çabalıyorlardı. Eckart enternasyonalist sosyalizmin liderlerinin hepsini Yahudiler olarak teşhis ediyor ve onları, çarlıkla birlikte eski Avrupa düzeninin temel direklerinden birini ortadan kaldırma planıyla suçluyordu.[47] Rusya'da büyümüş olan Alfred Rosenberg (1893-1946), bunu Yahudilerin ve masonların dünyayı fethetme stratejilerine dair geniş şümullü spekülasyonlarla birleştiriyordu. Bu stratejiler, yüzyıl dönümünden kısa süre sonra Rusçaya ve 1920'de Almancaya çevrilerek yayımlanan kurgusal protokollere dayanıyordu: *Protokolle der Weisen von Zion* [Siyon Bilgelerinin

---

çüt belirleyen anlatım, kontagionizm, radikal-anti-semitizm ve völkisch hareketi fazlasıyla çok bir tutma eğilimi gösteriyor. Kontagionistik enfeksiyon sanrısı pratik gerçekleşmesinde bilhassa seksüel ilişkilerin önlenmesine ve böylelikle insan haklarının sınırlanmasına yol açar. Buna karşın radikal anti-semitizm "sadece" Yahudilerin siyasi sisteme dâhil edilmesine karşı çıkar. Tüm radikal anti-semitler kontagionistik duruşları temsil etmiyorlardı (örneğin Heinrich Class). Völkisch hareketin mensupları arasında (kabul edildiği üzere nadiren) radikal anti-semitlerin ve kontagionistlerin yanı sıra ne radikal anti-semit ne de kontagionist olanlar da –aynı düşünülebilen Otto Dickel'in yanı sıra çok daha seçkin olan Friedrich Lienhard da– yer alıyordu. Friedrich Lienhard için bkz. Puschner 2001, s. 54 vd. Ayrıca Hildegard Châtellier: "Friedrich Lienhard", Puschner (yay. haz.) 1996 içinde, s. 114-130, özellikle 127 vd.

46 Alfred Rosenberg: *Der Mythus des 20. Jahrhunderts*, 61.-62. baskı, Münih 1935 (ilk olarak 1930), s. 461.

47 Bkz. Eckart, "Deutscher und jüdischer Bolschewismus", alıntılanan yer; benzer ifadeler için Eckart: "Die Schlacht auf den Katalaunischen Feldern", *Auf gut deutsch* 2, 1920, s. 81-95.

Protokolleri].[48] Güçlü bir biçimde Eckart ve Rosenberg'den etkilenen Hitler'de[49] bu, öylesine korkutucu boyutları olan bir senaryoya dönüştü ki, Hitler parti programını oldukça aşan tedbirler almak zorunda olduğuna inandı. Örneğin, "Yahudilerin tamamen uzaklaştırılmasından" söz ettiğinde ve bununla birlikte Almanya'dan göç etmelerini veya sınır dışı edilmelerini tavsiye ettiğinde[50] ya da daha ileri giderek Yahudilerin toplama kamplarında toplanmasını düşündüğünde (Mart 1921) ve "tüm askerî iktidar araçlarının (...) bu vebanın kökünü kurutmak için" hiç merhamet etmeden kullanılmasını düşünülebilir bulduğunda[51] bu inancını ortaya koyuyordu. Yahudilikle ilişki konusunda Hitler'de ilke olarak herhangi bir engel bulunmuyordu ancak şunu hemen eklemek gerekir ki, elbette önce ve uzun süre, sorunu çözmek için uygun olacak ilkesel düşünceler de yoktu. Hitler'in Reichstag'da, yeni bir dünya savaşı durumunda "Avrupa'da Yahudi ırkının yok edileceğini" duyurduğu, 30.01.1939 tarihli, çok alıntılanan konuşmasındaki kararsızlığı, teritoryalleştirmeyle aynı zamanda Yahudi sorununun

48 Rosenberg'in Eckart'ın gazetesindeki ilk makalesi şu başlığı taşıyordu: Die russische Revolution [Rus Devrimi]; *Auf gut deutsch*, 1, 1919. Bir makale serisi "masonluğun suçları" üzerineydi; aynı yerde, 2, 1920, H. 37/38 vd. 1923'de *Protokoller*'in yorumlu bir baskısını yayımladı: bkz. Jeffrey L. Sammons (yay. haz.): *Die Protokolle der Weisen von Zion. Die Grundlage des modernen Antisemitismus – eine Fälschung. Text und Kommentar*, Göttingen 2001, s. 20f. *Protokoller*'in başta gelen NSDAP yetkililerinin dünya görüşü üzerindeki etkisini kapsamlı biçimde ortaya koyan Wolfram Meyer zu Uptrup: *Kampf gegen die "jüdische Weltverschwörung". Propaganda und Antisemitismus der Nationalsozialisten 1919-1945*, Berlin 2003, s. 99 vd. Yazar şüphesiz bu "komplocu" özden tüm NSDAP'ın bir ortak dünya görüşünün yanı sıra bir ilgili politika türetme hevesine kapılıyor (bilhassa s. 181 vd.). Kaldı ki, bunu bizzat kendisi tarafından desteklenen, Nyomarkaycı anlamda dünya görüşü ve ideoloji arasındaki ayrıma karşın yapıyor.

49 Bkz. Reinhard Bollmus: "Alfred Rosenberg – 'Chefideologe' des Nationalsozialismus?", Ronald Smelser ve Reiner Zitelmann (yay. haz.): *Die Braune Elite I*, Darmstadt 1989, s. 223-235, 224 vd.; Ian Kershaw: *Hitlers Macht. Das Profil der NS-Herrschaft*, Münih 1992, s. 40. Erken NSDAP'ta Baltık-Almanlarının –Rosenberg'in yanı sıra bilhassa Scheubner-Richter– tesiri için bkz. Kai-Uwe Merz: *Das Schreckbild. Deutschland und der Bolschewismus 1917-1921*, Berlin ve Frankfurt 1995.

50 Bkz. Eberhard Jäckel: *Hitlers Weltanschauung*, Stuttgart 1981, s. 57f.

51 Adolf Hitler: *Mein Kampf*, 40. Baskı, Münih 1933, s. 186.

bir çözümünü hedeflemesinden anlaşılır.[52] Daha sonra, Nisan ve Temmuz 1942 arasında tüm Avrupa'yı kapsayan bir katliam programına dönüştürülmüş olan soykırım kararı ilk olarak 1941/42 kışında verilmiş olmalıdır.[53]

Hitler parti başkanıydı. Bu yüzden partiye katılan veya ona oy veren herkes, Hitler'in takıntılarının doğurduğu sonuçları da üstlenmek zorundadır; sonuç olarak Hitler takıntılarını açıkça ortaya koyuyordu. Fakat tamamen başka bir soru, onun takıntılarının ne dereceye kadar paylaşıldığıdır. Bir sonraki bölümde yer verilecek olan yeni milliyetçi kanadın, tasvir edilen türde abartılı heyecanlardan ağırlıklı olarak yoksun olduğu tespit edilecektir. Şüphesiz burada da Münih Merkezi'nin komplo teorileri belirgin bir yankı buluyordu ancak bunun sonucunda ortaya çıkan paranoyayı önlemek için yeterince gerçekçilik vardı. Yahudilere eşit haklar verilmesi elbette geri alınmalı ve Almanya başka büyük göçlere karşı kapatılmalıydı fakat bu yeterliydi. Gregor Strasser'e göre ülkenin ulusal ve sosyal sorunları için "anti-semitizmin primitif çözümüne" başvurmak yeterli değildi,[54] bu noktada başka stratejiler talep ediliyordu. Kardeşi Otto'da radikal anti-semitizm öylesine az etkili olmuştu ki, henüz 1932'de, NSDAP'tan ayrılışından iki yıl sonra, Yahudilere şu imkânı sunmak istiyordu: Ya yabancı olarak kalıp bir milli azınlığa mensup olacaklardı ya da çoğunluğa karışarak kaybolacaklardı.[55] Yeni milliyetçi kanaatlerin yanı sıra elbette völkisch türde kanaatlere de açık olan Erich Rosikat, Münih yönetimini

52 Bkz. Saul Friedländer: *Das Dritte Reich und die Juden. Die Jahre der Verfolgung 1933-1939*, Münih 2000, s. 332f.

53 Christoph Gerlach: Krieg, Ernährung, Völkermord, Hamburg 1998, s. 87; burada Hitler'in kararının tarihi Aralık 1941 olarak tespit ediliyor. Peter Longerich, Wannsee-Konferansı'ndan sonraki ayları başlangıç noktası olarak görüyor: *Der ungeschriebene Befehl. Hitler und der Weg zur "Endlösung"*, Münih ve Zürih 2001, s. 146, 162.

54 Gregor Strasser'den Oswald Spengler'e 08.07.1925 tarihli mektup; Oswald Spengler: *Briefe 1913-1936*, Manfred Schröter'in de katkılarıyla Anton M. Koktanek tarafından yayımlanmıştır, Münih 1963, s. 399.

55 Bkz. Otto Strasser: *Aufbau des Deutschen Sozialismus*, Leipzig 1932, s. 17; David Bankier: "Otto Strasser und die Judenfrage", *Bulletin des Leo Baeck Instituts* 60, 1981, s. 3-20.

anti-semitizmle fazlasıyla meşgul olmakla ve tarım ekonomisinin somut sorunlarıyla fazlasıyla az ilgilenmekle suçluyordu.[56] 1928/29'dan itibaren gözlemlenebilen, aşırı anti-semitizmin seçim propagandasında sınırlandırılması eğiliminin, 1928'den beri partinin örgüt yönetimini elinde tutan Strasser grubunun (aralarında konuşmacıların eğitiminden sorumlu olan Fritz Reinhardt'ı da saymak gerekir) tesirine bağlanması doğru olmaz.[57] İleri gelen yeni-aristokratlar arasında Himmler şüphesiz Führerinin takıntılarını paylaşıyordu. Fakat Strasser'in vekili olarak imparatorluk propagandası için onun direktiflerini yerine getirmek zorunda olduğu sürece bir dereceye kadar kontrol altındaydı. Onun delil olarak gördüğü Nordik ırk öğretisi, Nordik ırkın baş düşmanını semitik veya Yahudi ırkta değil, Alpli veya doğulu ırkta görüyordu. Hans F.K. Günther'in *Rassenkunde des deutschen Volkes* [Alman Halkının Irk Bilimi] (1922) adlı kitabında Yahudiler sadece kısa bir ekte yer alıyorlardı.[58] Bu, anti-semit olunmadığı anlamına gelmez. Fakat söz konusu olan, 1920 tarihli "asgari programın" ortaya koyduğu anlamda bir anti-semitizmdi; paranoyak, komplocu ve/veya "kontagionistik" anti-semitizm anlamında değildi.

Aynı sınırlama völkisch hareket için, her ne kadar bu harekette paranoyak anti-semitizmin gelişimi için en uygun zemi-

56 Bkz. Bankier 1981, s. 8. O zamanlar Breslau'nun bölge yöneticisi ve vekaleten Schlesien valisi olan Rosikat toprak reformu hareketinden geliyordu ve özellikle Silvio Gesell'in teorilerinden etkilenmişti. Ayrıca Şubat 1927'de Artam Birliği'nin bir kolu olan Bundschuh'un üyesiydi; bkz. *Udo Kissenkoetter: Gregor Strasser und die NSDAP*, Stuttgart 1978, s. 97 vd. Michael H. Kater: "Die Artamanen – Völkische Jugend in der Weimarer Republik", *Historische Zeitschrift* 213, 1971, s. 577-638, 605, ayrıca dipnot 110. Onun açıklamalarından elbette, anti-semit olmadığı çıkarılmamalıydı. Bkz. Michael Kater: "Die Vernichtung des Bauerntums durch den jüdischen Händlergeist", *Der Weltkampf* 3, 1926, s. 49-65.

57 Bkz. Kissenkoetter 1978, s. 35 vd., 55 vd. 1928/29'dan itibaren anti-semitizmin sınırlanması için bkz. Oded Heilbronner: "The Role of Nazi Antisemitism in the Nazi Party's Activity and Propaganda. A Regional Historiographical Study", *Leo Baeck Institute Year Book* 35, 1990, s. 397-439, 438. Gerhard Paul: *Aufstand der Bilder. Die NS-Propaganda vor 1933, Bonn 1990. Hans Mommsen: Aufstieg und Untergang der Republik von Weimar 1918-1933*, Berlin 1998, s. 410.

58 Bkz. Essner 2002, s. 344, 45, 49.

ni bulduğunu kabul etmek gerekse de, yapılabilir. Alman halkının "Yahudi ırkının siyaset, sanat, kültür ve edebiyattaki etkisinden" arındırılması gerekliliğine, Erhardt'ın sadık yandaşı olan ve *Völkischer Beobachter*'in bir redaktörüyle birlikte *Arminius* dergisini çıkaran Helmut Franke kadar inanan bir völkisch eylemci, tüm ciddiyetiyle NSDAP'ı anti-semitik mücadeleye son vermeye çağırabiliyordu.[59] Parti içinde bile, fazlasıyla abartılı ifade edilen Yahudi nefreti, Julius Streicher'in kaba konuşmasından rahatsızlık duyan Nürnberg yerel grubunun durumunda olduğu gibi, huzursuzluklara ve protestolara sebep oluyordu.[60] Völkisch uyum gereksinimini daha ziyade, 1921'de çeşitli völkisch grupları "Deutsche Werkgemeinschaft des Abendländischen Bundes" [Batı Birliğinin Alman İş Topluluğu] adlı birlikte bir gevşek federasyon halinde birleştirmek isteyen ve hatta geçici bir süre için üyesi olduğu NSDAP'ı ilk ciddi yönetim krizinde destekleyen Otto Dickel'in (1880-1944) düşüncelerı karşılıyordu.[61] Yahudi meselesinde Dickel her ne kadar diğer pek çok völkisch hareket mensubu gibi aynı komplo-kuramsal takıntıların tesirinde olduğunu gösterdiyse de bunlardan radikal anti-semitik sonuçlar çıkarmıyordu. Ona göre Yahudiler yurttaşlık ve siyasi haklarını muhafaza etmemeliler, sosyal kalkınmada da engellenmemelilerdi. "Çalışkan, azimli Yahudi" bir müstakbel "sendikal düzenli Almanya'da" kendini iyi hissedecekti. Bir tüccar sendikasını, bir Yahudiyi temsilci olarak belediyeye, bölgeye vs. önermekten meneden biri, kendi kendini yönetme hakkına bir müdahale suçu işlerdi. "Ona oylarını veren seçmenler, bunu neden yaptıklarını bileceklerdir ve herkes, bu şekilde önemli mevkiye ulaşan Yahudinin tüm halkın menfaatleri için çalışacağından da emin olabilir."[62]

---

59 Bkz. Helmut Franke: "An Hittler und Stegerwald", *Arminius* 8, H.1, 02.01.1927 (Hittler; çok nadir kullanılan yazım biçimi).

60 Bkz. Robin Lenman: "Julius Streicher and the Origins of the NSDAP in Nuremberg, 1918-1923", Anthony Nicholls ve Erich Matthias (yay. haz.): *German Democracy and the Triumph of Hitler*, Londra 1971, s. 129-159, 137 vd..

61 Dickel için bkz. sınırlı biyografik anlatım; Joachimsthaler 2000, s. 374 vd.

62 Dickel 1921, s. 255 vd. Konteksi için bkz. Tyrell 1975, s. 110 vd. Dickel, Yahudilerin Alman okullarında ve yüksekokullarında öğretmenlikten ihraç edil-

Bu görüş NSDAP'ta uygulamaya geçirilemese de Dickel 1921 yazında, Hitler'in uzun bir yokluğu sırasında, Münih Partisi'nde de fikirleriyle şaşırtıcı başarılar elde etti.[63] Burada "duygu-anti-semitizmi"nin [Gefühlantisemitismus] önlenmesine yönelik bir arzunun mevcut olduğunu, bir diğer ileri gelen ideologun, Gottfried Feder'in örneği gösterir. Feder, genel olarak parti programının ortaya koyduğu anlamda "Yahudilerin ve Alman olmayan herkesin kamu hayatının tüm sorumlu mevkilerinden çıkarılması" lehine konuşuyor fakat ırksal arıtmaya yönelik sadece çok belirsiz ve bağlayıcı olmayan talepleri dile getiriyordu.[64] Hatta belirgin biçimde programın altında kalıyordu, çünkü onun için Yahudilerin dışlanması değil, sadece "faiz esaretinin kırılması", yani somut bireylerden ayrılabilir bir ekonomik yapının kırılması en önemli olandı.[65] Bu anlamda, uyararak şunu yazabildi:

> "Bugünkü Yahudi hâkimiyetinin manevi temelleri: 'Kamu menfaatinden önce hususi menfaatler' ve onların maddi iktidar araçları; Yahudi banka, borç ve kredi ekonomisi sistemi mevcudiyetini sürdürecek olursa, Yahudilerin kovulmasından sonra da yeterince Yahudi soysuzu veya 'normal Alman' da sefil ırk karışımlarında bulunacaktır –Yahudilerin yerine geçecek ve kendi halkına karşı, bugün özüne yabancı Yahudilerin duyduklarından daha az öfke duymayacaklardır–. Ve muhtemelen bazı 'anti-semitleri' bile daha önce bir Yahudinin oturduğu yerlerde göreceğiz."[66]

Bu "akli-anti-semitizm" [Vernunftantisemitismus] türünün genellikle öfke kusan "duygu-anti-semitizminin" yanın-

---

mesinde ısrar ettiğinden (bkz. aynı yerde s. 115), Reinhard Rürup'un tipolojisinin ortaya koyduğu anlamda ılımlı anti-semit olarak nitelendirilebilir. Bkz. Tyrell 1995: *Emanzipation und Antisemitismus. Studien zur "Judenfrage" in der bürgerlichen Gesellschaft*, Frankfurt 1987, s. 114.

63 Bkz. Tyrell 1975, s. 119 vd.

64 Gottfried Feder: *Das Program der NSDAP und seine weltanschaulichen Grundlagen*, 25.-40. Baskı, Münih 1930 (ilk baskı 1927), s. 43 vd.

65 Bkz. Albrecht Tyrell: *Gottfried Feder – Der gescheiterte Programmatiker, Smelser ve Zitelmann*, 1989, s. 32.

66 Feder 1930, s. 30.

da aynı partide nasıl mevcut olabildiği kolaylıkla görülemez. NSDAP'ın völkisch çekirdeği içindeki çelişkileri ve zıtlıkları tüm güçleri dışa yönelterek örten şeyin, Hitler tarafından sürekli ajitasyona dayalı seferberlik olduğu tahmini isabetsiz değildir. Bu itici güç eksilir eksilmez ne olduğunu, 1923 tarihli başarısızlıkla sonuçlanan darbenin ardından, Hitler önce dava ve daha sonra Landsberg'deki tutukluluğu nedeniyle 1925 yılı başına dek siyasi açıdan nüfuzunu yitirdiğinde gelişen olaylar gösterir. NSDAP ya da daha doğrusu 01.01.1924'te kurulan ardıl örgütü Grossdeutsche Volksgemeinschaft [Büyük Alman Irk Cemaati] önce Rosenberg'in liderliğine girdi. Rosenberg eski, anti-parlamenter yönden ayrıldı ve partiyi "Völkisch Blok'un" parçası olarak Reichstag seçimlerine soktu.[67] Buna karşı, kuzeyde bir hususi parti hiyerarşisinin kurulmasına yol açan ve hemen ardından Münih'te de bir yönetim değişikliğine sebep olan parti içi muhalefet gelişti. Rosenberg görevden alındı ve onun yerine, daha sonra Dinter'in de aralarına katıldığı Streicher ile Esser getirildi. Genel itibariyle doktrinsel ve yıkıcı bulunan yönüyle bu ikili veya üçlü kısa süre içinde, sadece Kuzey Alman ittifaklarını Münih merkezine –taktiksel meselelerde birbirlerinden çok ayrı olmamalarına rağmen– tümüyle yabancılaştırmayı başarmakla kalmadı; Orta ve Güney Almanya'da, hatta merkezin nispeten en güçlü taraftara sahip olduğu Nürnberg ve Münih'te bile bölünmeler ve kitlesel ayrılmalar üst üste geldi. Feder ve Strasser gibi daha akılcı liderler, kurtuluşu nasyonal sosyalistlerin diğer völkisch gruplarla Ludendorff liderliğinde bir birleşmesinde aradılar.[68] Ludendorff'un itibarı hem Aralık 1924 tarihli Reichstag seçimlerinde hem de Mart 1925'teki başkanlık seçimlerinde bir onay bulmadığında, völkisch hareketin kendi başına varlığını sürdürmek için ne kadar az güce sahip olduğu ve Hitler'in "völkisch Johannesse Hareketi"ni, "kendi içindeki uğursuz din kavgalarıyla" kendi kendini yiyip bitirmekle ve bu yüzden

67 Bkz. David Jablonsky: *The Nazi Party in Dissolution. Hitler and the Verbotszeit 1923-1925*, Londra 1989, s. 85.

68 Bkz. aynı yerde s. 93, 98, 142, 111, 104, 118; Tyrell 1978, s. 67.

bir "güçlü savaş birliğine" engel olmakla suçlarken haklı olduğu yavaş yavaş anlaşıldı.[69]

Bu tahmin 1933'ten sonra, NSDAP'ın völkisch gruplarından hiç kimse rejim içinde gerçek bir iktidar pozisyonu kurmayı başaramadığında onaylandı. 1924'te ölen Dietrich Eckart bile, Hitler'in "öğretmeni" olarak sembolik de olsa sahip olması gereken onursal sermayenin, görece az faiz getirdiğine tanık olmak zorunda kaldı; ne olursa olsun mesele siyasi nüfuzla ilgili olduğundan diğer "eski savaşçılar" da çok geçmeden aynı tecrübeyi yaşadılar. Partinin kurucusu ve programının yazarı olan Anton Drexler tamamen bir kenara itildi. Hermann Eser, Turizm Birliği Başkanlığı'na ve Goebbels'in bakanlığında turizm müsteşarlığına getirildi. Gottfried Feder, Ağustos 1934'te, Hjalmar Schacht Ekonomi Bakanı olduğunda, müsteşarlık görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Alfred Rosenberg, kültür politikasında Goebbels ve Ley, dış siyasette ise profesyonel diplomasi ve doğu politikasında Himmler tarafından sindirildi. Julius Streicher, 1934'te Yukarı ve Orta Franken hükümetinin başına getirildi fakat 1940'ta bir parti muhakeme usulünün ardından *Stürmer*'in yayıncılığı da dahil olmak üzere tüm görevlerinden istifa etmek zorunda kaldı. Rudolf Hess bile Führer'in vekili olarak merkezî pozisyonundan hiçbir yarar sağlayamadı. Genel itibariyle völkisch hareketin başarı bilançosu yetersiz oldu. Siyasi ve resmî iktidarla münasebette NSDAP'ın taşıyıcı grupları arasında gözle görülür biçimde en kötü hazırlanmış olandı.

NSDAP'ta yeni milliyetçilik

NSDAP Şubat 1925'te yeniden kurulduğunda, tam olarak bir "çifte kuruluş" söz konusuydu: Eski, güçlü völkisch temelli Münih Partisi'nin yeniden kurulması ve Main'in kuzeyinde yeni bir NSDAP'ın oluşturulması.[70] Bu yeni NSDAP'a her ne kadar völkisch unsurlar girse de başından itibaren bu unsurlardan uzaklaşmaya yönelik belirgin bir istekle de karşıla-

69 Hitler 1933, s. 397 vd.

70 Bkz. Kissenkoetter 1978, s. 26.

şılır. Bu istek örneğin, Hitler tarafından kuzey ve batı Alman ittifaklarının yeniden örgütlenmesiyle görevlendirilen Gregor Strasser'in 1925 yazında Oswald Spengler ile mektuplaşmasında açıkça anlaşılır. Spengler bir yıl önce völkisch hareketi siyasetten uzak ve taşralı olarak ağır biçimde eleştirmiş, herhangi bir siyasi önemi olduğunu kabul etmemişti.[71] Strasser planlı, *Sozialistische Monatshefte*'yi [Sosyalist Aylık Bültenler] –daha sonraki adıyla *Nationalsozialistische Briefe* [Nasyonal Sosyalist Mektuplar]– örnek alan dergisinde birlikte çalışmak için Spengler'i kazanmak istiyordu. Spengler'in yazısının "son derece yapıcı ve gerçek fiili siyasetin zengin bir kaynağı" olduğunu ifade etti ve bu siyasetin ana hatları için "bizim hedeflerimizle geniş ölçüde yakınlığı vardır" dedi. Strasser'e göre, Spengler tarafından völkisch harekete getirilen eleştiri, her durumda "sözde siyasi irade beyanatı (örgütsel açıdan völkisch Özgürlük Partisi tarafından temsil edilme isteği) da dahil olmak üzere völkisch harekete" dayandığından, prensipte haklıydı. Ancak "bir nasyonal sosyalizmin siyasi-ekonomik iktidar fikrini" bundan ayırmak gerekiyordu; bu iktidar fikri, her ne kadar haklı olmaktan çok kötü olsa da NSDAP tarafından savunuluyordu:

> "Orada hoşnutsuzluğun bin kaynağından beslenen, bir antisemitizmin ve ekseriyetle dürüst olduğu kadar gürültülü bir milliyetçiliğin ilkel çözümünü yeterli bulan, savaş ve devrime karşı anlaşılır ve tümüyle doğal bir reaksiyonun tezahürlerinden ibaret bir hareket söz konusuysa; o zaman burada liderin yüreksizliği ve yetersizliği kadar Marksist öğretinin doktriner sınırlılığı yüzünden de heder edilen gerçek bir devrimi telafi etmeye yönelik bilinçli istekten farklı bir şey söz konusu değil demektir! Sosyal devrimin gerçekleştirilmesinden başka bir şey değildir söz konusu olan. Fakat koşulları ve kültürel (ve bununla birlikte ekonomik) açıdan 'akranlığı' [eşzamanlılığı] söz konusu olmadığından, mecburen ümitsiz olan ve gelecekte de ümitsiz olacak olan bir ütopik dünya devrimi de-

71 Bkz. Oswald Spengler: *Neubau des deutschen Reiches*, Münih 1924, s. 17 vd.

ğil, bir Alman sosyalizmi aracılığıyla bir Alman devrimi olacaktır bu!"[72]

Strasser, Spengler'i birlikte çalışmaya ikna etmeyi başaramadıysa da NSDAP'ın "sosyalist" özelliklerini daha güçlü vurgulama niyetiyle, Münih'in yönünü benimsemeyen daha genç parti üyeleri arasında yankı uyandırıyordu. Joseph Goebbels bu genç parti üyelerinden biriydi. İlk olarak 1924'te völkisch harekete katılmış, birkaç ay *Völkische Freiheit*'ın yazı işleri müdürü olarak çalışmış fakat Ocak 1925'te "muhafazakâr" ve "Alman Nasyonal" güçlere karşı yürüttüğü azimli polemik yüzünden bu görevini kaybetmişti.[73] Goebbels günlüğünde, Strasser'in "merkezdeki son derece kötü ve rezil ekonomiye" yönelik eleştirisine ve "tüm batıyı" örgütsel açıdan birleştirme niyeti hakkında coşkulu ifadelere yer verir. Bu, "batı bloğu" tarafından yayımlanması gereken ve redaktörü olarak Goebbels'in öngörüldüğü *Nationalsozialistische Briefe*'nin "Münih'teki örümcek kafalı kodamanlara karşı bir mücadele aracı" olacağını ifade eder. Elbette bu sözle Strasser kadar Goebbels tarafından da takdir edilen, şüphesiz saygı duyulan Hitler değil, onun maiyeti, Streicher, Esser ve Rosenberg kastediliyordu.[74] Eylül 1925'te kurulan "NSDAP'ın Kuzey ve Batı Alman Gruplarının İş Ortaklığı'nda" Goebbels yönetici olarak, başkan olarak atanan Strasser'in yanında yer aldı ve ondan sonra "batının nasyonal-sosyalist ruhunu hareketimizde" talep etmekten bıkmadı.[75] 1932'de, Strasser'le yolları ayrıldıktan uzun süre sonra bile, NSDAP'a bir başka sosyal temel ve uygun bir ideolojik duruş verme yönündeki müşterek projeye bağlı kaldı. 1923 tarihli Hitler Darbesi zamanında, İtalyan *Lavoro Fascista* ile yaptığı bir röportajda, partinin "ekseriyet-

72 Gregor Strasser'den Oswald Spengler'e 08.07.1925 tarihli mektup, Spengler 1963, s. 399. Strasser bu sınırlamayı sadece mektuplarda değil, alenen de temsil ediyordu; bkz. örneğin bir makalesi: "Noch ein Rückblick und Ausblick", *Völkischer Beobachter*, No. 3, 05.01.1926, Tyrell 1991, s. 120 vd.

73 Bkz. Ulrich Höver: *Joseph Goebbels – ein nationaler Sozialist*, Bonn ve Berlin 1992, s. 49 vd.; Ralf Georg Reuth: *Goebbels*, Münih ve Zürih 1990, s. 86.

74 Bkz. Goebbels 1992, Cilt 1, s. 190 (21.08.1925).

75 Bkz. Joseph Goebbels: *Die zweite Revolution*, Zwickau 1926, s. 10, 12, 38.

le burjuva unsurlardan, yani bugünkünden tamamen farklı, oluştuğunu" söyledi:

> "Bu gerçekten dolayı, darbenin başarıya ulaşmasının ardından sosyal devletin nasyonal sosyalist fikirden yola çıkılarak işçilere âdeta tepeden sunulmasının mümkün olacağına inanılıyordu. Darbenin başarısızlığa uğramasının ardından partinin yavaş yavaş kurulmasıyla, henüz 1924 yılında, Führer Adolf Hitler, Alman işçilerinin tabandan fethedilmesinin şart olduğunun farkına vardı..."[76]

İş Ortaklığı, Goebbels'in umduğu blok olmadı; bunun için programa ve taktiğe dayalı meselelerdeki farklılıklar fazlasıyla büyüktü[77]. Buna rağmen, ilk kez NSDAP içinde völkisch milliyetçiliğin önceliklerinden büyük ölçüde ayrılan ve bundan böyle –her ne kadar önemli temsilciler gözle görülür biçimde cephe değiştirseler (1926'da Goebbels gibi) ya da hatta ayrılsalar da (1930'da Otto Strasser gibi)– völkisch milliyetçiliğin yanı sıra partinin görünüşünün dış özelliklerini şekillendiren bir ikinci akımın ana hatları burada görülebilir hale geldi.[78] Bu akım, ilhamı, Chamberlain doğal olarak burada da büyük itibar görse de völkisch tarafın fikir babalarından çok sağın güçlü ilerici yönelimli yazarlarından alıyordu. Bu yazarlar Oswald Spengler'in yanı sıra bilhassa Arthur Moeller van den Bruck idi. '20'li yılların ortasından itibaren, fikirlerini bizzat "yeni milliyetçilik" olarak nitelendiren, askerî milliyetçiliğin temsilcileri tarafından da teşvik ediliyordu.

76 Alıntı, Höver 1992, s. 123.

77 Bunu örneğin Strasser'in 1925/26 tarihli program tasarısına yönelik tepki gösteriyor. Pfeffer ve Haase gibi parti liderleri bu tasarının fazlasıyla demokratik olduğunu düşünüyorlardı; diğerleri daha çok Hitler'in doğudaki yayılma planlarına sempati duyuyorlar (Herbet Backe), bazıları ise tasarıyı açıkça "saçmalık" olarak nitelendiriyorlardı (Hermann Fobke). Bkz. Reinhard Kühnl: *Die nationalsozialistische Linke 1925-1930*, doktora tezi, Marburg 1965, s. 21; Gerhard Schildt: *Die Arbeitsgemeinschaft Nord-West. Untersuchungen zur Geschichte der NSDAP 1925/26*, doktora tezi, Freiburg 1964, s. 133 vd.; Jeremy Noakes: *The Nazi Party in Lower Saxony 1921-1933*, Londra 1971, s. 73; Horn 1980, s. 235 vd.

78 Bu iki akımın farklılığını açıkça ortaya koyan; Dietrich Orlow: *The History of the Nazi Party: 1919-1933*, Pittsburg 1969, s. 47 vd. Burada bu farklılığın sosyal-yapısal ve nesle özgül görünümlerine dair anlatımlar da yer alıyor.

Moeller van den Bruck (1876-1925) yüzyıl dönümü civarında öncelikle edebiyat eleştirmeni olarak dikkatleri çekmiş fakat daha sonra giderek siyasi konularla ilgilenmeye başlamış; bu ilgisi *Die Deutschen* (1904-1910) adlı sekiz ciltlik bir eserde ve kapsamlı bir günlük gazetecilikte somutlaşmıştı.[79] Hem fütürizmden hem de İtalya'nın –Almanya'daki erken temsilcileri arasında sayıldığı– yeni milliyetçiliğinden etkilenen Bruck, içeride bir kapsama politikasıyla, sosyalizmin bir "ulusallaştırmasıyla" desteklenmesi gereken, katı emperyalizmden yanaydı. Bu strateji bilhassa 1918'den sonra geniş yankı uyandıran bir dizi tarihsel ve sosyal-felsefi yorum kalıbıyla meşrulaştırıldı: Bir "yeni cephenin", "gençlerin" Batı'nın liberal güçlerine karşı bir ittifakının tasarısının türetildiği "yaşlı" ve "genç halklar" ayrımı; küçük Alman Bismarck devletinin eksikliklerini bir Avrupa hegemonya gücü olarak hareket eden Büyük Almanya'da aşması gereken "Üçüncü Reich" öğretisi; geleneksel, hususi menfaatlerin birleştirilmesine dayanan partileri aşacak ve eşsiz, sosyal olduğu kadar milli örgütte ortadan kaldıracak bir "üçüncü partinin" tasarısı.

Bu fikirlerin yayılması ve kabul görmesi amacıyla Moeller, yeni-sağın diğer propagandacılarıyla işbirliği yaparak, savaşın hemen ardından *Gewissen* dergisini, *Ring* ve *Juni-Klub*'u kurdu. *Juni-Klub*'da sadece program açısından değil, aynı zamanda sosyal temellendirme açısından da *Associazione Nazionalista Italiana*'nın âdeta Alman versiyonunu görmek mümkündür.[80] Kulüp üyelerinin listesi önemli dergilerin, ulusal-liberal, tahsil-

79 Bkz. kendi çalışmalarım: "Der Neue Nationalismus in Weimar und seine Wurzeln", Helmut Berding (yay. haz.): *Mythos und Nation* içinde, Frankfurt 1996, s. 257, 274. Arthur Moeller van den Bruck: "Politischer Publizist und Organisator des Neuen Nationalismus in Kaiserreich und Republik", Gangolf Hübinger ve Thomas Hertfelder (yay. haz.): *Kritik und Mandat. Intellektuelle in der deutschen Politik*, Stuttgart ve Münih 2000, s. 138-151, 327-331; "Moeller van den Bruck und Italien", *Archiv für Kulturgeschichte* 84, 2002, s. 413-437.

80 Bkz. Hans-Joachim Schwierskott: *Arthur Moeller van den Bruck und der revolutionäre Nationalismus in der Weimarer Republik*, Göttingen 1962, s. 39 vd. Volker Mauersberger: *Rudolf Pechel und die "Deutsche Rundschau". Eine Studie zur konservativ-revolutionären Publizistik in der Weimarer Republik (1918-1933)*, Bremen 1971, s. 328 vd. Berthold Petzinna: *Erziehung zum deutschen Lebensstil. Ursprung und Entwicklung des jungkonservativen "Ring"-Kreises 1918-1933*, Berlin 2000.

li burjuvazi içinde uzun zamandan beri sağlam bir yer edinmiş olan yazı işleri müdürlerinin isimlerini kapsar. Örneğin *Preussische Jahrbücher* (Walther Schotte), *Grenzboten* (Max Hildebert Boehm) ya da *Deutsche Rundschau* (Rudolf Pechel). Ayrıca *Tag*, *Deutsche Allgemeine Zeitung* veya *Deutsche Tageszeitung* gibi önemli günlük gazetelerin ileri gelen redaktörlerinin adlarını içerir. Hatta Hans Röseler ile birlikte *Deutsche Welle*'ye de bir bağlantı mevcuttu. Alfred Hugenberg tarafından kurulan "manevi yeniden yapılanma güçlerinin teşvikine yönelik ekonomi birliği" üzerinden endüstriye ulaşılıyor;[81] diğer bağlantılar yönetime, orduya, ittifakları ve partilere, bilhassa Alman Nasyonal Halkçı Parti (DNVP), Alman Halkçı Parti (DVP) ve merkeze ulaştırıyordu. Ayrıca Gençlik Hareketi (Hans Blüher), organizasyonunda zaman zaman 70 völkisch birliğe kadar birleştiricilik görülen Alman Müdafaa Birliği ve 1922'de Hitler'e yapılan Juni-Klub'te konuşma davetinin gösterdiği üzere, nasyonal sosyalistlerle bile önemli ilişkileri vardı. Otto Strasser, Moeller'i Berlin'deki tahsili sırasında bizzat tanımış hatta onun tarafından *Gewissen*'de birlikte çalışmaya davet edilmişti.[82] Öte yandan Goebbels, Otto Strasser sayesinde Moeller'e dikkat etmiş olmalıdır, çünkü Berlin'deki ilk karşılaşmalarından sadece üç hafta sonra günlüğüne şöyle yazmaktadır: "Bir kez daha huzurla kitap okuyabilmek için zaman buldum: Moeller van den Bruck, '*Das Dritte Reich*'. Erken yaşta ölen yazar geleceği görür gibi yazıyor. Çok açık, çok huzurlu ve elbette içsel tutkulardan etkilenerek, biz gençlerin çoktandır hisler ve içgüdülerle bildiğimiz her şeyi yazıyor (...) Kitap bazı bilgiler veriyor. Coşkuyla okurken çok şey öğreneceğim."[83] Goebbels her ne kadar Moeller ve Ring Hareketi'nin nasyonal sosyalizme hiçbir şey katmadıkla-

81 Bkz. Heidrun Holzbach: *Das "System Hugenberg". Die Organisation bürgerlicher Sammlungspolitik vor dem Aufstieg der NSDAP*. Stuttgart 1981, s. 154 vd.

82 Bkz. Otto Strasser: *Hitler und ich*, Konstanz 1948, s. 45 vd.; *Exil*. Münih 1958, s. 34 vd.; *Mein Kampf*, Frankfurt 1969, s. 10 vd.; "Bilder aus Halle", *Gewissen* 2, No. 42, 27.10.1920. Patrick Moreau: *Nationalsozialismus von links. Die "Kampfgemeinschaft Revolutionärer Nationalsozialisten" und die "Schwarze Front" Otto Strassers 1930-1935*, Stuttgart 1984, s. 17 vd.

83 Goebbels 1992, Cilt 1, s. 212 (18.12.1925).

rından yakınsa da *Dritte Reich*'a borçlu oldukları konusunda asla şüpheye yer bırakmıyordu.

Ring Hareketi, Juni-Klub'ün Deutscher Herrenklub'e dönüşmesiyle (1924) giderek Moeller'in amaçlarından uzaklaşıp, üst tabakanın anti-parlamenter özellikler altında toplanması hedefini güden, yeni-aristokratik bir siyaset yönünde hareket ediyordu. Bu sırada, 1925/26'dan itibaren, Weimar Cumhuriyeti'nin giderek artan batı oryantasyonu karşısında (Dawes Planı, Locarno Anlaşmaları) bu amaçların, sağ-radikal ittifakların ve onları destekleyen gazeteciliğin geniş alanında bir yeniden güncelleştirmesi söz konusu oldu. Daha doğrusu bu güncelleştirme, birlik liderleri tarafından devlete ait zor tekelinin yeniden sağlamlaştırılmasından beri izlenen meşruluk yönünü kararlılıkla reddeden ve onun yerine bir açık devrimci stratejiyi destekleyen, çoğu daha genç güçlerde söz konusuydu. Yaklaşık 224.000 üyesiyle Weimar Cumhuriyeti'nin en büyük askerî birliği olan Stahlhelm'de, 1925/26'da, Kapp darbecisi Yüzbaşı Ehrhardt'ın Friedrich Wilhelm Heinz (1899-1968) ve Helmut Franke (1899-1929) gibi yandaşları, birliğin federal gazetesi için bir gazetecilik ağının kurulmasına yarayan, son derece nüfuzlu pozisyonları bir süre için işgal edebildiler.[84] Nisan 1926'dan itibaren bağımsız dergi olarak yayımlanan, *Standarte* başlıklı yeni bir ekte Franke ve Heinz, çok geçmeden Ernst Jünger (1895-1998) ve Franz Schauwecker (1890-1964) etrafında birleşerek, parlamenter-demokratik devlete karşı ittifakların siyasi seferberliği için güçlendiler ve "yeni milliyetçilik" olarak da adlandırılan bir "Alman faşizmini" hedef edindiler.[85]

---

84 Franke, 1923'te Stahlhelm'in genel sekreteri ve federal gazetenin redaktörüydü. Heinz, Eylül 1925'ten beri federal gazetenin siyasi bölümünde ve yazı işleri müdürlüğünde çalışıyordu: bkz. Joachim Tautz: *Militaristische Jugendpolitik in der Weimarer Republik. Die Jugendorganisationen des Stahlhelm, Bund der Frontsoldaten: Jungstahlhelm und Scharnhorst, Bund deutscher Jungmannen*, Regensburg 1998, s. 81, 50 vd. Volker Berghahn: *Der Stahlhelm. Bund der Frontsoldaten*, Düsseldorf 1966, s. 91 vd.

85 Bkz. *Standarte* 1, 1926, s. 52, 54, 366, 438, 484, 493, 519; 2, 1927. s. 8 vd., 59, 100, 365, 440 vd.; 3. 1928, s. 147. "Faşizm" için bkz. *Die Standarte* (Federal Gazete'nin eki), No.1, 03.01.1926; *Standarte* 1, 1926, s. 7. Helmut Franke: *Wir brechen die Bahn*, Leipzig 1926. s. 68 vd.

Bu, her ne kadar Jünger sonunda İtalyan örneğinden uzaklaşsa da, Jünger ve Franke tarafından yayımlanan *Arminius* için de geçerliydi.[86] Yeni milliyetçiliğe ayrıca Yüzbaşı Ehrhardt'a yakın olan *Vormarsch*, Alman Gençlik Hareketi'nin birlik-üstü haftalık dergisi *Die Kommenden* ve sosyal-devrimci yönlü *Sozialistische Nation*, hatta *Deutsches Volkstum* veya *Die Tat* gibi daha ılımlı organlar da hizmet ediyordu.[87] Stahlhelm'de bile hem ad hem de onunla bağlantılı olan strateji tartışmalıydı ancak *Standarte*'nin redaktörleri aynı zamanda Federal Gazete'nin redaksiyonunda çalışıyorlardı (Kleinau, Schauwecker). Gençlik örgütü, Jungstahlhelm, kesin olarak yeni milliyetçiliğin fikirlerini savunuyor ve siyasi öğrenimlerini bu fikirlerin temelinde uyguluyorlardı.[88] Gönüllü birlik Schill ve yeminliler 1930'daki liderler toplantısını "Yeni Milliyetçilik ve Nasyonal Sosyalizm" konusu altında yaptılar.[89] Yüzbaşı Ehrhardt'a bağlı *Wiking* bu adı onayladı;[90] NSDAP'ta da bu ad büyük yankı uyan-

86 *Arminius*'da yeni milliyetçilik için bkz. diğerlerinin yanı sıra 7, 1926, H.39, s. 3; H.40, s. 4; H.41, s. 5; H.42, s. 3; H.43, s. 4; 8, 1927, H.5, s. 3; H.23, s. 8. Bkz. ayrıca üç bölümlü makale serisi; Helmut Franke: "Der Deutsche Faschismus", *Arminius* 8, 1927, H.14-16. Jünger'in uzaklaşması için bkz. *Arminius* 8, H.35. Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için: Stefan Breuer ve Ina Schmidt: "Vom Wiking zur Ehrhardtzeitung. Hermann Ehrhardts publizistische Strategie in der zweiten Hälfte der Weimarer Republik", *Historische Mitteilungen* 15, 2002, s. 175-194.

87 Bkz. *Der Vormarsch* 1, 1927, H.1, s. 15; H.2, s. 22; H.4, s. 65. *Die Kommenden* 5, 1930, H.3, s. 27; H.31, s. 364; 6, 1931, H.7, s. 75; H.29, s. 343; H.31, s. 361; 7, 1932, H.40 (Ek). *Die Sozialistische Nation* 1, 1931, No. 11/12, s. 4. *Deutsches Volkstum* 29, 1927, s. 498; 31, 1929, s. 504, 575; 32, 1930, s. 77, 159; 34, 1932, s. 786. *Die Tat* 23, 1932, H.12, s. 941; 25, 1933, H.4, s. 273. Yeni milliyetçi gazetecilik hakkında iyi özetler için bkz.; Otto-Ernst Schüddekopf: *Nationalbolschewismus in Deutschland 1918-1933*, Frankfurt 1973, s. 553 vd.; Louis Dupeux: *"Nationalbolschewismus" in Deutschland 1919-1933*, Münih 1985.

88 Bkz. Tautz 1998, s. 182 vd.; Berghahn 1966, s. 105.

89 Bkz. *Die Junge Front*. 03.02.1931 tarihli *Göttinger Tageblatt*'ın eki.

90 Bkz. *Standarte* 1, 1926, H.21. Consul örgütünün (O.C.) resmî olarak Mayıs 1923'te kurulan ardıl örgütü ve 1921/22 yıllarının çoğu sağ-terörist eylemlerinden sorumlu olan Wiking, Stahlhelm ve Jungdeutsche Tarikatı'nın ardından bir süre için Weimar Cumhuriyeti'nin üçüncü en güçlü silahlı birliğiydi. Kendisini kitle örgütü olarak değil, elit-örgüt olarak görüyordu ve her ne kadar lideri, Yüzbaşı Ehrhardt, 1926/27'de geçici olarak meşruluk taktiğini denediyse de bu örgüt hedef tespitlerinde devrimciydi. Wiking'in gizli-birliksel

dırdı. Burada karşımıza yine Strasser kardeşler ve Joseph Goebbels çıkıyor. Goebbels ilhamını Bartels, Fritsch, Langbehn veya Lienhard'ın yazılarından, Hans F. K. Günther veya Ludwig Ferdinand Clauss gibi ırk kuramcılarından değil; Hans Schwarz, Ernst Jünger, Helmut Franke ve Franz Schauwecker'den alıyordu.[91]

Yeni milliyetçilik: Bu öncelikle, insanlığın insanlık olarak değil, sadece halklara ve milletlere bölünmüş olarak tasavvur edilebilir olduğuna dair milliyetçi temel kanaatin paylaşılması demekti. Ayrıca sağ milliyetçilik için tipik olduğu gibi, halkların ve milletlerin hususi "maneviyata" sahip, kapalı organizmalar ve bunun yanı sıra sürekli değişim içinde olduklarının kabul edilmesi demekti ki, bundan tek olası ilişki olarak bir eşitsizlik düzeni ortaya çıkıyordu. Savaşın sonuçlarını geçersiz kılma ve Almanya için en azından büyük devlet statüsünü geri kazanma, fakat bazı durumlarda bunun da ötesinde, Almanya'ya büyük güç statüsünü kazandırma isteği de demekti.[92] Bu iki hedef, Ernst Jünger'in açıkça istinat ettiği, "eski", Wilhelm dönemine has milliyetçiliğin geleneğindeydi.[93] Her ikisi de mümkün olduğunca artırılmış bir savaş hazırlığını ve buna bağlı bir "çağa bağlılığı", "özünde başka zamanlara değil, tam olarak bu zamana uygun olan yöntemlerle çalışma ve hedefler belirleme arzu-

---

doğası bilhassa sızma uygulamasında kendini gösterir. Bu nedenle bu birliğin ileri gelen üyeleri sadece Stahlhelm'de değil, NSDAP'ta, Bündische Jugend'in örgütlerinde veya Schleswig-Holstein'daki Çiftçi Hareketi'nde bulunur. Ehrhardt 1928'te, Prusya'daki yasakla önemli bir kale elinden alındıktan sonra, birliği feshetti. Bkz. bu konu için; *Der Preussische Minister des Innern. Denkschrift Bund Wiking*, Berlin 1926.

91 Bkz. Goebbels 1992, Cilt 1, s. 221 vd., 258, 280 (13.01, 20.01, 22.01, 30.06, 02.10.1926). "Yeni milliyetçilikten" söz edilen bazı kaynaklar: *Nationalsozialistische Briefe*, 22. Mektup, 15.08.1926; 2, 1927, H.4, s. 59; 3, 1928, H.22, s. 345 vd. Gregor Strasser: *Kampf um Deutschland*, Münih 1932, s. 291. Joseph Goebbels: *Wege ins Dritte Reich*, Münih 1927, s. 15; *Der Nazi-Sozi*, 4. baskı, Münih 1932, s. 11; Michael. *Ein deutsches Schicksal*, 2. baskı, Münih 1931, s. 173.

92 Bkz. Goebbels 1931, s. 175 vd. İlki daha çok iki Strasser'in tasavvurlarına dayanır; sonuncusu ise örneğin Ernst Jünger, Niekisch veya Stapel için söylenebilir. Bkz. Stefan Breuer: *Anatomie der konservativen Revolution*, Darmstadt 1993, s. 106 vd.

93 Bkz. Ernst Jünger: "Der Frontsoldat und die Wilhelminische Zeit (1925)", *Politische Publizistik*, Stuttgart 2001, s. 78-85.

sunu" içeriyordu.[94] Bu somut olarak şu anlama geliyordu: Modern endüstri toplumunun onaylanması, makine teknolojisinin onaylanması ve bu ikisini mümkün kılan deneysel bilimin onaylanması. "Savaşta ve barışta modern milliyetçilik makineye muhtaç olacaktır. Teutoburg ormanlarında sopalar ve harman dövenleriyle sonuna kadar mücadele edilen meydan savaşları sadece çağdışı beyinlerde mevcuttur. Kırsalda gücüyle taşımacılığın yapıldığı veya yapılmadığı, bildirilerin basıldığı, yaşam alanımızın ve çağımızın gerçekliğinin her isteğini yüklenmiş teknik donanımı arkasına almayan biri, baştan kaybetmiş demektir."[95] Goebbels bunu, völkisch hareketin kayıt defterine şunları yazarak benzer bir biçimde ifade ediyordu: "Size uzun sakalın ve Alman yenilenmesinin gülünçlüklerini vaaz etmiyorum. Bizler modern insanlarız, en aydın uygarlığa ve en mükemmel teknolojiye sahip bir dünyada yaşayan, 20. yüzyılın insanlarıyız."[96]

Bununla beraber yeni milliyetçilik sadece eski milliyetçiliğin devam ettirilmesini veya kuvvetlendirilmesini istemiyordu. Aynı zamanda eski milliyetçiliğin, 1918 tarihli çöküşün sorumlusu gibi görünen, iç sınırlarını aşmak istiyordu. Yine de bu, dışlamanın reddi anlamına gelmiyordu. Her ne kadar bu milliyetçilikte "Yahudi sorununun" çözümü völkisch milliyetçilikte olduğu kadar yüksek önem taşımıyor, komplocu ve kontagionistik fantezilere açıkça daha az önem veriliyorsa da yeni milliyetçilik etnik-siyasi açıdan völkisch milliyetçiliğin radikal anti-semitik hedeflerini tamamen paylaşıyordu.[97] Hatta cinsî-siyasi açıdan, hem völkisch hem de eski milliyetçilikte mevcut olan kadın düşmanlığını, siyasetin –örneğin gönüllü olarak askerlik hizmetini yerine getiren herkesin oylarının on çarpanıyla çarpılarak– sadece erkeklere has birlik-

94 Bkz. Ernst Jünger: "Abgrenzung und Verbindung", aynı yerde, s. 71-78, 74.

95 Bkz. Ernst Jünger: "Die Maschine", aynı yerde, s. 157-162, 161.

96 Goebbels 1927, s. 54.

97 Bkz. Breuer 2001, s. 344 vd., 362 vd.; Meyer zu Uptrup 2003, s. 112 vd. Ancak burada, kötüleme açısından Rosenberg, Eckart veya Hitler'den geri kalmayan Goebbels'i ayrı tutmak gerekiyor. Bkz. Christian T. Barth: *Goebbels und die Juden*, Paderborn 2003.

sel bir mesele haline getirilmesine yönelik açık istekle şiddetlendiriyordu.[98]

Bu arada, Versay Antlaşması'na karşı başarılı bir revizyon politikasının sadece, "Marksizm tarafından yanlış yola sevk edilmiş olan Alman işçilerinin yeniden büyük ulusal birlik cephesine çekilmesi" başarıldığı takdirde uygulanabilir olduğu düşüncesi yeniydi.[99] Bunun için savaşa kadar dışarıya karşı milletin önceliğini, içerideki ekonomik, sosyal ve siyasi imtiyazların varlığıyla birleştirmek isteyen burjuva milliyetçiliğiyle arayı açmak gerekiyordu. Milletin güç rezervlerinin topyekûn seferberliği için yetersiz olan "barışsever yurttaşların" ve "dar kafalıların" dünyasından ayrılmak gerekiyordu.[100] Buna, olumlu açıdan, işçilerin veya August Winnig vesilesiyle söylendiği gibi "işçi sınıfının" siyasi ve sosyal entegrasyonuna yönelik talep uyuyordu.[101] Winnig'in, işçi sınıfının ekonomik menfaatleri sebebiyle değil, "özünlülüğü" sebebiyle burjuva medeniyetine karşı çıktığına ve bunda milliyetçilikle çatıştığına dair tezi, '20'li yılların ortalarında sadece Saksonya'nın Eski Sosyal Demokrat Par-

98 Bkz. Gregor Strasser: "Gedanken über Aufgaben der Zukunft", *Nationalsozialistische Briefe*, 18. Mektup, 15.06.1926. Daha sonra benzer; Otto Strasser 1932, s. 89 vd. Elbette bu erkeklere has birliksel mantık anlamında, meşru anneliğe de benzer biçimde ayrıcalık tanınması, bilhassa bunun kaçıncı çocuktan itibaren geçerli olacağı tam olarak ifade edilmediğinden tamamen tutarlı değildi. Kıyaslama amacıyla, eski, liberal-muhafazakâr milliyetçiliğin DNVP'de birleştirilen mirasları, Weimar Anayasası tarafından belirlenen, kadınların siyasi sisteme dahil edilmesini, her ne kadar rol anlayışı özünde değişmemiş olsa da prensip itibariyle tehlikeye düşürmediklerine işaret ediliyordu. Bkz. Kirsten Heinsohn: "Im Dienste der deutschen Volksgemeinschaft: Die "Frauenfrage" und die konservative Parteien vor und nach dem ersten Weltkrieg", Ute Planert (yay. haz.): *Nation, Politik und Geschlecht*, Frankfurt ve New York 2000, s. 215-234, 225 vd. Andrea Süchting-Hänger: *Das "Gewissen der Nation". Nationales Engagement und politisches Handeln konservativer Frauenorganisationen 1900 bis 1937*, Düsseldorf 2002.

99 Goebbels 1926, s. 11.

100 Bkz. *Die Tat* 23, 1932, s. 871; Jünger: "Die nationalistische Revolution (1926)", 2001, s. 213 vd.; "Die totale Mobilmachung (1930)", aynı yerde, s. 558 vd.

101 Sağ-sosyalist muhalif August Winnig (1878-1956) daha savaş sırasında proleter kitlelerin millete entegrasyonunu kutlamıştı. Bkz. Wilhelm Ribhegge: *August Winnig. Eine historische Persönlichkeitsanalyse*, Bonn ve Bad Godesberg 1973, s. 85 vd., 111.

tisi ve Ernst Niekisch'in *Widerstand* adlı dergisi tarafından değil, aynı zamanda Wiking ve Oberland gibi o zaman dek daha çok völkisch ve karşı-devrimci zihniyetli ittifaklar veya Strasser kardeşler ve Goebbels'in kuzey-batı Alman NSDAP'ı tarafından dikkatle kaydediliyordu.[102]

Bu temelde bir kapsama retoriği gelişiyordu ki bu, eski milliyetçilik için olduğu kadar savaş öncesi dönemin völkisch milliyetçiliği için de düşünülemezdi. *Standarte*'de 1926'da şöyle deniyordu: "İşçilerin yanına! Ekonomik durgunluğun tüm tembelleştirici büyülerinden kurtulun! Bizler işçi sınıfının ipini çekenler değiliz. Milli mücadele sendikaları genişletilmeli ve merkezîleştirilmeli, yönetimler milliyetçi darbe tarafından işçilere veriliyor."[103] Bir yıl sonra ise şunlar yazıyordu: "Her kim milletin özgürlüğünü istiyorsa, Alman işçilerinin mücadelesini onaylamak zorundadır. Her kim millet için mücadele etmek istiyorsa, Alman işçileriyle birlikte mücadele etmek zorundadır."[104] *Arminius* "milliyetçi işçi cumhuriyetinden", hatta çok geçmeden "sınıfsız toplumdan" yana olduğunu açıklıyordu.[105] Goebbels de

---

102 Bkz. August Winnig: "Der Glaube an das Proletariat", *Süddeutsche Monatshefte*, Aralık 1924; yeni metin, Münih 1926. Devrimci soldan gelen Ernst Niekisch (1887-1967) Temmuz 1926'da SPD'den istifa etti, Saksonya'nın eski Sosyal Demokrat Parti'sine katıldı ve bu partinin *Der Volksstaat* adlı gazetesinin yöneticiliğini yaptı. Temmuz 1927'de Kapp darbesinin ardından SPD'den ihraç edilen Winnig'i *Volksstaat* gazetesinin redaksiyonuna ve *Widerstand*'ın yayımcılar kuruluna aldı. Bkz. Birgit Rätsch-Langejürgen: *Das Prinzip Widerstand. Leben und Wirken von Ernst Niekisch*, Bonn 1997, s. 84 vd. Winnig'in uyandırdığı yankı için bkz. yorumlar: *Wiking* Aralık 1924, No.15, s. 8 (anonim, muhtemelen Hans Schwarz van Berk tarafından yazıldı) ve "Das Dritte Reich" 3, 1926, H.11, s. 107 vd. Winnig'in Strasser kardeşler üzerindeki etkisi için bkz. Winnig'in otobiyografisi: *Aus zwanzig Jahren*, Hamburg 1949, s. 12. Goebbels üzerindeki etkisi için bkz. Goebbels 1926, s. 55 vd. Jünger ve Friedrich Hielscher (1902-1990) kardeşler için de Winnig'in etkisi belgelidir; bkz. Ina Schmidt: *Der Herr des Feuers. Friedrich Hielscher und sein Kreis zwischen Heidentum, neuem Nationalismus und Widerstand gegen den Nationalsozialismus*, Köln 2004, s. 27 vd.

103 Ernst Jünger: "Die nationalistische Revolution (1926)", 2001, s. 215.

104 Hans Hansen: "Nationale Beschwichtigung", *Standarte* 2, 1927, H.5, s. 173f, 174. Hans Hansen, Hans Schwarz van Berk'in (1902-1973) bir takma adıdır; Ehrhardt ekibinin ve Wiking'in üyesi: NL Hans Schwarz van Berk, BA Koblenz N/1373, 14.

105 Friedrich Georg Jünger: Das Fiasko der Bünde, *Arminius* 7, 1926, No.41, s. 5-7, 6. Ernst Jünger: "Das Ziel entscheidet (1927)", *Jünger* 2001, s. 350.

bundan geri kalmak istemiyordu. Goebbels tarafından 1927'de dile getirilen söz şöyleydi: "Yeni milliyetçilik işçi sınıfı tarafından, yeni Almanya tarafından biçimlendiriliyor. Ya sosyalist olacak ya da olmayacak."[106] Bunu dış politikada, Rusya'yı –Sovyetler Birliği'ni– Almanya'nın uygun ittifak ortağı olarak gören, kesinkes Batı karşıtı bir tutum karşılıyordu.[107]

Retorikteki uzlaşma elbette NSDAP'taki yeni milliyetçi kanadın, onu parti dışındaki paralel çabalardan ayıran, tümüyle bağımsız ağırlıklar koymaya vakıf olduğunun göz ardı edilmesine sebep olmamalıydı. Burada milletin köylü kesimine bahşedilen daha büyük dikkat bunun bir parçasıydı. Ernst Jünger, 1926'da yeni milliyetçiliği âdeta "büyük şehre has duygu" olarak tanımlarken "kırsala inancı", "farkında olmadan, içten içe iktidardan çoktan vazgeçmiş, çökmekte olan bir mevcudiyetin inancı" olarak yorumluyordu.[108] Strasser çevresi ise Almanya gibi güçlü tarımsal şekillenmeye sahip bir ülkede köylülere hangi siyasi ağırlığın düştüğünün farkına çok net varıyordu. Aynı dönemde, Ernst Jünger dönemin temel istencini şehirle sınırlarken, Otto Strasser şehirli gençliği yeniden kırsala döndürme

106 Goebbels 1927, s. 15.

107 Bkz. Schüddekopf 1973, s. 179. Şüphesiz ki Kühnl'in, "sol nasyonal sosyalizmin" daha sonra "1925 tarihli tasarıda ifade edilen emperyalist iddiaları (...) büyük ölçüde ulus-devlete has iddialara indirgediği" (Kühnl 1965, s. 108) tezi sınırlanmalıdır. Her ne kadar burada emperyalizme seve seve saldırılsa, "ezilen halkların birliğinden" coşkuyla söz edilse ve Sovyetler Birliği ile bir ittifak düşünülse de (bkz. aynı yerde s. 37 vd., 109 vd.; Höver 1992, s. 233, 180 vd., 216, 403 vd.) bu tam manasıyla kayda değer değildir. Nasyonal sosyalist solun dış siyasetçisi Reventlow savaş öncesi dönemde pan-Cermen yayılma çabasının ileri gelen savunucusuydu ve hiçbir zaman fikrinden dönmedi (bkz. Horst Boog: *Graf Ernst zu Reventlow (1869-1943)*, tez, Heidelberg 1967). Gregor Strasser, 1925/26 sonbahar/kışında Alman sömürgelerinin iadesi talebinde bulunduğunda ve hatta onların bir orta Afrika koloni imparatorluğuna genişletilmesini hedef edindiğinde (bkz. Klaus Hildebrand: *Vom Reich zum Weltreich. Hitler, NSDAP und koloniale Frage, 1919-1945*, Münih 1969, s. 239 vd.), kesinlikle susmak zorunda kalmadı. Otto Strasser'de de "emperyalizmin her türünün reddedilmesini" çok geçmeden halklar arasındaki, daha zayıf olan halkın yurdundan edilmesine yol açabilecek olan varlık mücadelesinin onaylanması izledi (bkz. Otto Strasser: *Aufbau des deutschen Sozialismus*, Leipzig 1932, s. 75 vd.). Goebbels açıktan açığa kendini, dünya hâkimiyetine dayalı hırslarla bir belirgin demografik emperyalizme adamıştı (bkz. Höver 1992, s. 217, 255).

108 Ernst Jünger: "Gross-Stadt und Land (1926)", 2001, s. 229-236, 234, 231.

çabalarından dolayı Artam Birliği üyelerini takdir ediyordu.[109] O ve kardeşi tarafından yayımlanan gazeteler, çevrenin tarım uzmanı Erich Rosikat'ın büyük mülkün kısmi istimlaki düşüncesi lehine, tarım ekonomisi için uzun vadeli devlet kredilerini ve düşük faizleri savunduğu düzenli bir ek çıkarıyorlardı: "Völkische Bauernschaft" [Völkisch Köylüler].[110] 1925/26 tarihli Strasser Programı ekonomi politikası bölümünde bu fikirleri dikkate alan geniş açıklamalarla tarım politikasına yer veriyordu.[111] Hitler bu alana ancak 1927 sonu, 1928 başında ilgi göstermeye başladığından, paradoksal biçimde, 1925 ve 1928 yılları arasında kırsalda NSDAP propagandasının en büyük kısmını düzenleyen, NSDAP'taki "işçi kanadı" idi.[112]

İkinci ağırlık, endüstri sektörü için bir "işçi partisi ideolojisine dayalı" programın hazırlanmasında mevcuttu. Erich Rosikat, völkisch çevrelerde rağbet gören yaratıcı ve stok sermaye ayrımına saldırıyor; genel olarak "işverenlerin ekonomi diktatörlüğünün yıkılmasını" talep ediyordu. Ancak elbette bunun yerine "mülksüz iş gücünün çalıştırılmayan mülk üzerindeki diktatörlüğünü" koymak istemiyordu. Çözüm olarak, devletin

---

109 Otto Strasser: "Fortschritte in der Bauernsiedlung", *Völkische Bauernschaft*, 15.08.1926, alıntı; Johnpeter Horst Gril: "The Nazi Party's Rural Propaganda Before 1928", *Central European History* 15, 1982, s. 149-185, 165.

110 Bkz. Gril 1982, s. 166 vd. Rosikat taleplerini "yeni milliyetçiliğin" başlıca organında da savunuyordu, bkz. Rosikat: "Platz den Bauernsöhnen!", *Arminius* 8, H.20, 15.05.1927; "Kampfruf: Land!", aynı yerde, H.21, 22.05.1927. Ancak aynı yıl içinde NSDAP'tan ihraç edildi. Ardından Ludendorff Hareketi'ne katıldı, daha sonra ise Otto Strasser'e geri döndü. 1930'da *Nationalsozialistische Briefe*'nin gazete yöneticileri listesinde daimi üye olarak yer alıyor: bkz. Kissenkoetter 1978, s. 97 vd. Karl O. Paetel ondan sosyal-devrimci milliyetçilerin grubunun üyesi olarak söz ediyor: bkz. *Versuchung oder Chance? Zur Geschichte des deutschen Nationalbolschewismus*, Göttingen 1965, s. 166.

111 Bkz. Reinhard Kühnl: "Zur Programmatik der nationalsozialistischen Linken: Das Strasser-Programm von 1925/26", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 14, 1966, s. 317-333, 327.

112 Bkz. Gril 1982, s. 164. Sadece kentsel merkezlerde bir iktidar kazanımı stratejisi anlamında, Orlow'un (1969, s. 76 vd.) 1926'dan 1928'e kadar gördüğüne inandığı gibi bir "kentsel plandan" bu yüzden söz edilemez. Buna göre Stachura'nın, Strasser kanadının NSDAP'a 1928'e kadar bir sosyal-devrimci yön verebildiğine, fakat bununla 1928 tarihli İmparatorluk Parlamentosu seçimlerinde başarısızlığa uğradığına dair tezini görece kılmak gerekir: bkz. Peter D. Stachura: *Gregor Strasser and the Rise of Nazism*, Londra 1983.

temsilcilerinin de katılması gereken kadroların bir tür yönetim ortaklığını göz önünde bulunduruyordu.[113] Strasser kardeşlerin düşüncelerine göre, yirmiden fazla çalışanı olan işletmeler, hayati önem taşıyan branşların grubunda % 51, hayati önemi olmayan branşların grubunda % 49 oranında ulusallaştırılması gereken anonim şirketlere dönüştürülmeliydi. Hisselerin % 30'u imparatorluğa, % 10'u kadrolara, kalanı ise bölgesel ve belediyelere ait birimlere düşmeliydi.[114] Yönetim ve idare ileride özel-ekonomik örgütlenmeliydi. Sosyalizasyon değil ulusallaştırma, sosyalizm değil milliyetçilik söz konusuydu[115] ve bu da sadece, teorik açıdan mümkün olanın oldukça altında kalan bir ölçüdeydi. Goebbels mülkiyeti, toprakaltı zenginlikleri ve hammaddeleri esas itibariyle özel mülkiyette bırakmak ve sadece suiistimal durumunda bir istimlaki öngörüyordu. Üretim aynı şekilde özel mülkiyete dayalı yönetimde yapılmalı ve sadece dar bir çerçeveli sektörde ("ulaşım işleri, tröstler, konsernler vs.") devlet işletmeleriyle tamamlanmalıydı. Goebbels için sosyalizm ücret sorunu değil, "bir toprak bütünlüğü ve buna bağlı olarak mülkiyet sorunuydu. Ancak mülk sahiplerinin mümkün olan en son noktaya kadar artırılması, üretici zümreleri maddi ve manevi açıdan özgür kılabilirdi."[116]

Yeni milliyetçilik içinde bu öneriler aşağı yukarı spektrumun ortasında yer alıyordu. Özel otonominin sınırlanmasında belir-

113 Bkz. Erich Rosikat: "Die Frage der Führungs- und Betriebsbeteiligung", *Arminius* 8, H.3, 16.01.1927.

114 Bkz. Kühnl 1966, s. 328. Strasser daha sonra da bu modelde ısrar etmişti (bkz. 1932, s. 45 vd.), bu yüzden "endüstri toplumunun parçalanması" niyetinin ona mal edilmesi abartılıdır (fakat Patrick Moreau'da böyledir: Otto Strasser, "Nationaler Sozialismus versus Nationalsozialismus", Smelser ve Zitelmann 1989 içinde, s. 286-298, 294). Şüphesiz ki Strasser, 19. yüzyılın sonunda Adolph Wagner ve Karl Oldenberg tarafından kurulan, daha sonra *Sombart* ve *Die Tat* tarafından ilerletilen çizgiyi devam ettiriyordu. Bu çizgi, endüstri devleti konusunda tek taraflı bir kararlaştırmadan kaçınmak istiyordu ancak bir tümden tarım devletinin aşırılığına onun kadar az düşüyordu.

115 Bu konuda isabetli, Joachim Bons: *Nationalsozialismus und Arbeiterfrage. Zu den Motiven, Inhalten und Wirkungsgründen nationalsozialistischer Arbeiterpolitik vor 1933*, Pfaffenweiler 1995, s. 81. Ancak açıklamalarında yeni milliyetçi ve völkisch duruşlar arasında fazlasıyla az ayrım yapıyor.

116 Bkz. Goebbels, *Der Nazi-Sozi*, 1931, s. 22; 1926, s. 11.

gin biçimde, saygıdeğer Moeller van den Bruck'un uygun göreceği kadarını aşıyor; diğer yandan bir o kadar belirgin biçimde, yeni milliyetçiliğin sol kanadının talep ettiğinin altında kalıyorlardı. Ehrhardt çevresine ait olan *Vormarsch*, 1928'de işçileri "devrimin ordusu" olarak methediyor ve "sınıf mücadelesini" kaçınılması mümkün olmayan, "milletin yeniden inşasına geçiş safhası" olarak nitelendiriyordu. 1932'de *Vorkämpfer*, ulusal-devrimci taleplerin yer aldığı "Dört Madde Katalogu" ile daha da ileri gidiyor, diğerlerinin yanı sıra ekonomi biçimi olarak devlete bağlı planlı ekonomiyi ve hâkimiyet biçimi olarak devlet-sosyalizmini öngörüyordu. *Vorkämpfer*, doğrudan doğruya devletin bir üretim, dış ticaret ve kredi tekelinin kuruluşunu hedeflerken; *Umsturz*, devletin "en ufak detaylar da dahil olmak üzere her şey" üzerinde, elbette o zamana kadarki mülkiyetleri tazmin etmeden, tamamen tasarruf ettiği "devlet-sosyalizmini, planlı ekonomiyi ve dış ticaret tekelini" talep ediyordu. *Sozialrevolutionäre Plattform* [Sosyal-Devrimci Platform], "tüm endüstriyel büyük ve orta işletmelerin ulusallaştırılmasını, büyük mülkiyetin istimlakinde doğunun acilen geniş kapsamlı iskânını, küçük çiftliklerin tımar olarak kısmi ihalesini, kısmen sosyalleştirilmiş devlet arazilerini, Roma özel-hukukunun yerine Alman kamu hukukunun getirilmesini" talep ediyordu. Diğer talepleri ise şöyleydi: "Devlete ait dış ticaret tekeli, finans sisteminin devletleştirilmesi, Rusya-Almanya Sosyalist Ekonomi Sahası'nın otarşisi". Friedrich Hielscher tarafından yayımlanan *Das Reich* adlı dergide Ernst Neumann, madencilik, ormancılık, ulaşım, endüstri ve konut inşası gibi belirli alanlarda doğrudan devlet elinden işletilmesi gereken, ulusallaştırılmış mülk biçimleri temelinde bir kamu ekonomisini savunuyordu.[117]

Her ne kadar Strasser grubu o kadar ileri gitmek istemese de bu yöndeki sınırları belirsiz tutmaya çabalıyordu. Otto Strasser, 1928'de Friedrich Wilhelm Heinz'ı, Ehrhardt çevresinin

117 Bkz. *Der Vormarsch* 2, 1928, H.4, s. 113; H.5, s. 131; *Der Vorkämpfer* 3, 1932, No.5; 2, 1931, H.7; *Der Umsturz* 1, 1931/32, H.3; Ek, *Sozialistische Nation* 1, 1932, H.5/6; Ernst Neumann: "Bindung der Wirtschaft I-III", *Das Reich* 1930/31, H.8, 12; 1932, H.6.

önemli bir temsilcisini NSDAP'a çekti ve onunla parti yönetimine karşı gizlice anlaştı.[118] O ve kardeşi tarafından 1926'da kurulan ve bir süre için Eher Yayınevi'ni gölgede bırakan Kampf Yayınevi'nin gazetelerinde ve dergilerinde,[119] NSDAP dışındaki ulusal-devrimci grupların temsilcileri geniş ölçüde söz alıyorlardı. Heinz ve Plaas gibi Ehrhardt yandaşlarının yanı sıra burada Richard Schapke ve Eugen Mossakowsky gibi eski sosyalistler, Bodo Uhse gibi Oberlandlı, Heinz Gollong ve Arthur Grosse gibi sosyal-devrimci milliyetçiler yazıyorlardı. Bu yazarlardan bazıları, Uhse, Mossakowsky veya Bruno von Salomon gibi, daha sonra Almanya Komünist Partisi'ne (KPD) geçtiler.[120] Kampf Yayınevi'nin dışında da –örneğin Albert Krebs tarafından yönetilen ve 01.01.1930'dan itibaren *Hamburger Tageblatt* adıyla yayımlanan *Hansische Warte*'de– yeni milliyetçi duruşlar yankı uyandırıyordu.[121]

Şüphesiz bu "nasyonal sosyalist solun" (Kühnl) etkisini hafife almak yanlış olurdu. Strasser'in program tasarısı 1926'da kuzey-batı Alman valileri arasında onay bulmadı ve bu yüzden geri çekildi. Bamberg Kurultayı'nda Hitler soyluların mülksüzleştirilmesi veya doğu oryantasyonu gibi önemli meselelerde öylesine nüfuz sahibiydi ki, parti içi muhalefet ortadan kalkmış gibi görünüyordu. Aynı manzara dört yıl sonra Hitler, Strasser kardeşler arasına bir nifak sokmayı ve Otto'yu tüm yandaşlarıyla

---

118 Bkz. Susanne Mainl: *Nationalsozialisten gegen Hitler. Die nationalrevolutionäre Opposition um Friedrich Wilhelm Heinz*, Berlin 2000, s. 153.

119 Kampf Yayınevi'nin basın imparatorluğu 1930'da üç günlük gazeteyi –*Nationale Sozialisten, Märkischer Beobachter* ve *Sächsischer Beobachter*–, ayrıca üç haftalık gazetenin –*Berliner Arbeiter-Zeitung, Rheinisch-Westfälische Arbeiter-Zeitung* ve *Die Faust*– yanı sıra *Nationalsozialistische Briefe*'yi kapsıyordu. Günlük gazetelerin baskısı, Otto Strasser'in anımsadığı kadarıyla, toplamda 100.000 adet; haftalık gazetelerinki ise 10.000-15.000 adetti. *Weltbühne*'nin değerlendirmesine göre, bu gazetelere sahip olması Gregor Strasser'e "neredeyse nasyonal sosyalistlerin saflarında bir Hugenberg rolünü" veriyordu: bkz. Kühnl 1965, s. 213 vd.

120 Bkz. Kühnl 1965, s. 52 vd., 63, 70, 129, 155.

121 Bkz. Thomas Krause: "Von der Sekte zur Massenpartei. Die Hamburger NSDAP von 1922 bis 1933", Maike Bruns (yay. haz.): *"Hier war doch alles nicht so schlimm". Wie die Nazis in Hamburg den Alltag eroberten*, Hamburg 1984, s. 18-51, 47 vd.

birlikte partiden uzaklaştırmayı başardığında kendini tekrarladı. Gregor Strasse tarafından 1932'de ele alınan ve Hitler karşısında partiye daha büyük bir ağırlık kazandırması beklenen örgüt reformu, aynı yıl Hitler tarafından engellendi (bkz. yukarıda). Gregor Strasser 1934'te kara listenin en başında yer alıyordu.

Ancak yeni milliyetçi duruşların NSDAP'taki ağırlığını hafife almak da bir o kadar yanlış olurdu. Sol kanat, Bamberg yenilgisinin ardından görece çabuk kendini toparladı ve bilhassa, Ruhr bölgesi, Saksonya ve Berlin gibi endüstri bölgelerinde nüfuz kazanmayı başardı. Rağbet ve destek sadece SA'da ve işletme hücreleri hareketinde[122] değil, aynı zamanda Dietrich Klagges ve Ernst Graf zu Reventlow gibi meşhur nasyonal sosyalist gazetecilerde[123] ve bilhassa İmparatorluk Parlamentosu ile Eyalet Parlamentosu'nun fraksiyonlarındaki, eyalet ve bölge yönetimlerindeki ileri gelen yetkililerde görülüyordu. Örneğin Saksonya Eyalet Parlamentosu'nda NSDAP'ın fraksiyon başkanı olan ve 1929 seçimlerinin ardından bir işbirliği olasılığını araştırmak için SPD ve KPD'nin eyalet parlamentosu fraksiyonlarına başvuran Helmuth von Mücke bu kişilerden biriydi.[124] Erich Koch (Doğu Prusya), Friedrich Hildebrant (Mecklenburg), Emil Holtz (Brandenburg) gibi eyalet valileri ve bölge yöneticisi Bruno Fricke (Danzig) de bu kişiler arasında yer alıyorlardı. Holtz

122 Bkz. Kühnl 1965, s. 74 vd., 128. 1929'da kurulan ve 1931'de resmî olarak imparatorluk düzeyinde kurulan NSBO (Nasyonal Sosyalist İşletme Hücreleri Örgütlenmesi) 1932 yılı sonlarına doğru 300.000 üyeye sahipti: Bkz. Bons 1995, s. 294 vd. NSBO için bkz. Gunther Mai: "Die Nationalsozialistische Betriebszellen-Organisation. Zum Verhältnis von Arbeiterschaft und Nationalsozialismus", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 31, 1983, s. 573-613; Volker Kratzenberg: *Arbeiter auf dem Weg zu Hitler? Die Nationalsozialistische Betriebszellen-Organisation. Ihre Entstehung, ihre Programmatik, ihr Scheitern 1927-1934*, Frankfurt 1987.

123 Dietrich Klagges 1926'da sık sık *Nationalsozialistische Briefe*'de yer alıyordu; 15.01, 15.05, 15.07 ve 01.12 tarihli baskılar. Klagges için bkz. Holger Germann: *Die politische Religion des Nationalsozialisten Dietrich Klagges*, Frankfurt 1995; Reventlow için bkz. Boog 1967.

124 Mücke için bkz. Schüddekopf 1973, s. 482; Joachimsthaler 2000, s. 382; Mücke'nin NSDAP'tan ayrılmasına yol açan gelişmelerin detayları için bkz. Horn 1980, s. 255.

ve Fricke, Otto Strasser'in hizibine katıldılar.[125] 1932'de Gregor Strasser ile Hitler arasındaki çatışma kritikleştiğinde, Reichsorganisationsleiter* diğerlerinin yanı sıra Koch ve Hildebrandt dışında, Hessen (Karl Lenz), Schlesien (Helmuth Brückner) ve Reinpfalz (Josef Bürckel) valilerini, ayrıca İmparatorluk Parlamentosu'ndaki nasyonal sosyalist üyelerin yaklaşık üçte birinden yarısına kadarının desteğini umabilirdi.[126] Cephe değiştirmesinden beri Strasser kardeşlerle arası açık olan Goebbels bile duruşlarının içeriği nedeniyle pek çok konuda sol kanada dahil edilebilirdi.[127]

Son olarak NSDAP'ın 1930 ve 1932 arasındaki büyük seçim başarılarının önemli ölçüde, sol partiler tarafından geliştirilen programa dayandırılması gerektiği varsayımı da yanıltmamalı.[128] Bu program belirgin biçimde önceki tasarılardan daha ılımlıydı fakat Gregor Strasser, kardeşi tarafından son haddine vardırılan "sosyalist sorunun ifadelerinin abartılmasını" bu arada "anlamsız ve uygulamada akıldışı" buluyordu.[129] Ancak bu ılımlı program da salt piyasa ekonomisine dayalı yönelimlerle henüz yeterince bağdaşmayan özellikler içeriyordu. İmparatorluk Parlamentosu'ndaki 10.05.1932 tarihli, büyük yankı uyandıran konuşmasında, durgun ekonomiyi yerli üretim, toprak ıslahı ve altyapı genişletmesine yönelik geniş kapsamlı res-

---

125 Bkz. Schildt 1964, s. 91; Kühnl 1965, s. 241; Hütttenberger 1969, s. 48, 54; Moreau 1984, s. 47 vd. Hildebrandt için bkz. Beate Behrens: *Mit Hitler zur Macht. Aufstieg des Nationalsozialismus in Mecklenburg und Lübeck 1922-1933*, Rostock 1998, s. 66 vd.; Frank Ebbinghaus: "Aus den Aufzeichnungen eines Mannes vom linken Flügel", *Frankfurter Allgemeine Zeitung* No.192, 20.08.1999.

(*) Örgütün Reich yani "Nazi İmparatorluğu" düzeyindeki yöneticisi – e.n.

126 Bkz. Kissenkoetter 1978, s. 174 vd.. Bürckel için bkz. ayrıca Gerhard Paul'un araştırması: "Josef Bürckel – Der rote Gauleiter", Ronald Smelser (yay. haz.): *Die Braune Elite II*, Darmstadt 1993, s. 51-65.

127 Bkz. Kühnl 1965, s. 145 vd., ayrıca genel geçer Höver 1992.

128 Bkz. Kissenkoetter 1978, s. 120. Nasyonal-sosyalist işçi politikasındaki bu "ikinci hamle" için bkz. Bons 1995, s. 50 vd. Programın cazipliğini, diğer partilerin ekonomi politikasına dayalı stratejileriyle karşılaştırarak, haklı olarak vurguluyor; Brustein 1996, s. 143 vd.

129 Bkz. Gregor Strasser'in Rudolf Jung'a 22.07.1930 tarihli yazısı, Tyrell 1991, s. 332 vd.

mî vazifelerle canlandırmak amacıyla bir tedbir katalogunun ana hatlarını ortaya koydu. Bu kataloga göre işçilere tam ücret ödenmesi gerekiyordu ve bu, kısmen işsizlik yardımından, kısmen devletten "üretici kredi oluşturulması" yolunda hazırlanması gereken araçlarla yapılmalıydı. Ayrıca gıda maddeleri piyasasının kapsamlı bir kontrolü ve Alman tarım ekonomisinin varoluş yeterliğinin devlet tarafından genel bir himayesi öngörülüyordu.[130] Her ne kadar bu fikirlerin büyük kısmı bizzat Strasser'e ait olmayıp daha ziyade 1931/32'de bir dizi heterodoks ekonomi kuramcısı ve uygulamacısı tarafından düşünülmüş[131] olsa da, Strasser'in önemli ölçüde yeniliğe hazır olduğunu kabul etmek şarttır. *Deficit spending* [bütçe açığı] aracılığıyla genel beklentilerin aksine bir konjonktür politikasının bu tür programları o zamanlar Almanya'daki ekonomi uzmanlarının çoğunluğu tarafından reddediliyordu. Bunun dışında bu politikanın Strasser'e ait çeşitlemesinin 1933'ten sonra izlenen çeşitlemeden, askerî sanayi yerine tamamen sivil üretimi desteklemesiyle ayrıldığından söz etmeden geçilmemelidir.

NSDAP'ın Temmuz 1932 tarihli, bilinen adıyla Ekonomik Acil Program'ı üzerinde Strasser'in etkili olup olmadığı ve ne ölçüde etkili olduğu tartışmalıdır.[132] Ancak içerik açısından Strasser'in İmparatorluk Parlamentosu'ndaki konuşmasıyla uyuşmalar öyle büyüktür ki, ilişkiyi yadsımak mümkün değildir. Program Alman ekonomisinin iç piyasaya uygun biçimde yeniden düzenlenmesini, tarım ekonomisine dayalı üretimin artırılmasını, küçük ve orta endüstrinin büyük endüs-

---

130 Bkz. Gregor Strasser 1932, s. 355 vd., 367 vd.

131 Bkz. Kissenkoetter 1978, s. 101 vd.; burada bilhassa 1931'de kurulan Para ve Kredi Sistemi için Berlin Araştırma Topluluğu'na (Friedländer-Prechtl, Wagemann, Sombart, Lautenbach ve diğerleri), Woytinski, Tarnow ve Baade etrafındaki sendika çevresine, ayrıca Gereke çevresine atıfta bulunuluyor. O zamanlar dolaşan fikirler iyi bir biçimde belgelenmiştir; Gottfried Bombach (yay. haz.): *Der Keynesianismus II: Die beschäftigungspolitische Diskussion vor Keynes in Deutschland*, Berlin 1976.

132 Bkz. Kissenkoetter 1978, s. 118 vd.; Gerhard Schulz: *Von Brüning zu Hitler. Der Wandel des politischen Systems in Deutschland 1930-1933*, Berlin ve New York 1992, s. 944. Programın metnine kolaylıkla ulaşabilmek için bkz. Bombach 1976, s. 261 vd.

trinin aleyhine genişletilmesini, Strasser tarafından tasarlanan türde iş sağlama projeleri, ayrıca üretici kredi oluşturulması yolunda bir finansman talep ediyordu. Bu talepleri görünüşte öyle ikna edici bir biçimde gerekçelendiriyordu ki, seçmenlerin her zaman olduğundan daha büyük bir kesimi oyunu NSDAP'a veriyordu. Gerçi Hitler ekonomi ittifaklarının şiddetli itirazlarının ardından, 1932 sonbaharında, acil programı geri çektirdi ve onun yerine bir başka programı, Feder ve Funk tarafından hazırlanan "inşa programını" getirtti. Bu yeni program vergi yükünün hafifletilmesini, yatırım ve ücret denetimleri meselelerinde işverenlerin menfaatlerini daha güçlü karşılıyordu. Ancak iş temini ve finansman meselesinde inşa programı da Strasser tarafından izlenen çizgiyi devam ettiriyordu. Madde 1, "yaklaşık iki milyon insana iş imkanı sağlamak amacıyla resmî ve özel yeni yatırımlar için 5 milyar Reichmark tutarında"; Madde 2, "Reichsbank tarafından 3 milyar Reichsmark tutarında bir üretici kredi oluşturulmasını" talep ediyordu.[133] Bu programın büyük sanayide önceki programa kıyasla yok denecek kadar az itirazla karşılaşması şaşırtıcı değildir.[134]

Yeni milliyetçiliğin, Weimar Cumhuriyeti'nin son seçim mücadelelerinde NSDAP'ta bu kadar yer edinmesi, sol kanat ile parti lideri arasındaki sorunların pek de içeriksel sorunlar olmadıklarını gösterir. Gerçekten Hitler öteden beri kapsama retoriğine öyle kapılıyordu ki, Gregor Strasser'in Hitler'i herhangi bir zamanda völkisch hareketten nihai olarak ayırabileceğine ve kendi tarafına çekebileceğine dair ümidi anlaşılır görünmektedir.[135] Ancak Gregor Strasser'in, kardeşinden çok farklı olarak, sonuna dek farkına varmadığı, NSDAP'ı bir dünya görüşü partisine dönüştürmeye yönelik her tür çabanın Hitler'de karşılaştığı mukavemetlerin aşılamazlığıydı. Hitler, völkisch hareketten, yeni milliyetçiler tarafından yönlendiril-

133 Gottfried Feder: *Kampf gegen die Hochfinanz*, Münih 1933, s. 373; Avraham Barkai: *Das Wirtschaftssystem des Nationalsozialismus*, Frankfurt 1988, s. 47 vd.

134 Bkz. Dirk Stegmann: "Kapitalismus und Faschismus in Deutschland 1929-1934", *Gesellschaft*, Cilt 6, Frankfurt 1976, s. 19-75, 51.

135 Bkz. Stefan Breuer: *Grundpositionen der deutschen Rechten 1871-1945*, Tübingen 1999, 162 vd. M.w. N.; Brustein 1996, s. 147.

mek için uzaklaşmamıştı. Kuzey ve batı Almanya valilerinin tüzüklerinde bağlılıklarının en önemli dayanak noktası olarak, açıkça Führer'in şahsını ikinci planda bırakan "nasyonal sosyalizm fikrini" göstermeleri Hitler'de güvensizlik uyandırmış;[136] bu yüzden parti programının daha detaylı bir metni üzerinde Führer'in siyasi hareket serbestisini sınırlamaya ve hareketlerini mümkün olduğunca bir parti içi eleştiri ile denetime tâbi kılmaya yönelik çabalar onu telaşlandırmış olmalıdır.[137] Üstelik bu kuşku, Hitler, Kampf Yayınevi'nin günlük gazetelerinde bu fikre sadakatin şahsına sadakate göre önceliğe sahip olduğunu okuduğunda kesin kanaate dönüşmüş olmalıdır. O gazetelerdeki bir başmakalede şöyle deniyordu: "Bu günlerde fikrin şahıstan üstünlüğüne dair Alman yasasını yeniden takdir etmek gerekiyor. Fikirsizlerden oluşan belirli bir grup, fikirleri kaybolduğu için 'Führer'e sadakati' seve seve kullanıyor. Şayet Almanların, esasen sadece temsilcisi ve önemli sözcüsü olarak etkin olduğu, hatta ancak bu sayede lider olduğu fikre ihanet etse bile bir liderin izinden gideceklerine inanılıyorsa, bu büyük bir kendini beğenmişliktir (...) İhanete uğramış bir gri ordu vardı (...) fikirlerini korumak uğruna Führer tarafından başarısızlığa uğratılmıştır!"[138] Fikri kendi kişiliğiyle bu kadar çok özdeşleştiren Hitler gibi bir lider için bu, sözde sosyalizm değil, sol kanadın faaliyetlerini olağanüstü büyük bir dikkatle izleme ve onun her durumda gerçekten şahıstan çok fikre sadık olduklarını belli eden temsilcilerinden ayrılma nedeniydi. Goebbels'in şahsın önceliği lehine karar vermesi partideki ve rejimdeki kariyeri için temel oluşturdu. Gregor Strasser'in bu bağlamda her zaman güvenilmez kalması ise öldürülmesi için nihai nedendi.

136 Bkz. "§ 12 der Statuten der Arbeitsgemeinschaft der nord- und westdeutschen Gaue der NSDAP", Werner Jochmann (yay. haz.): *Nationalsozialismus und Revolution. Ursprung und Geschichte der NSDAP in Hamburg 1922-1933*, Frankfurt 1963, s. 213.

137 Bkz. Horn 1980, s. 236.

138 27.04.1930 tarihli *Der Nationale Sozialist*, alıntı Kühnl 1965, s. 143.

Irk aristokratçılığı

NSDAP'ta temsil edilen üçüncü yön, völkisch ve yeni milliyetçilikten, milleti kesinlikle en yüce manevi değer olarak değil, sadece amaca yönelik araç olarak kabul etmesiyle ayrılır. Bu amaç siyasi dünyanın o zamana kadar mevcut olan, ulus-devletlere bölümlenmiş düzenini paramparça eden bir "yeni-aristokratik" düzenin kurulmasıdır. Siyasi ve sosyal hakların, hem başarı hem de "ırkın saf tutulması fikri" aracılığıyla meşruluğu sağlanan bir derecelendirmesine dayandığı için *aristokratiktir*; yani Pareto ve Mosca anlayışındaki salt elitten daha fazlasıdır. Bununla beraber 1918'de gücü elinden alınan, geleneksel bir soyluluğun restorasyonunu hedeflemediği, daha ziyade buna uygun tüm nüfus gruplarından oluşan bir hükümran tabakanın yeniden yaratılması hedefini gözettiği için *yeni*-aristokratiktir. Bu yeni-aristokratik görüşe göre: Eski soyluluk –belirgin bir küçümsemeyle ifade edilen "unvan soyluluğu"– saf kalmamış ve bilhassa Yahudi kadınlarıyla para için evlenerek değerini düşürmüştür.[139] Bu yüzden bugün "bilhassa Nordik ırka mensup bir köylü çocuğuyla boy ölçüşebilecek kadar iyi kanı bile içinde (...) barındırmıyor."[140] Bir hükümran tabaka için gereken niteliklerin –her şeyden önce "Nordik kanın"– diğer nüfus tabakalarında da bulunabileceği iddiasıyla eski soyluluk meşrulaştırma temelinden yoksun bırakılmıştı. Onun yerini yeni bir kavramı, kalıtsal-biyolojik gerekçeli "eşdeğerlik" kavramını temsil eden, yeni bir tür "ırk aristokratçılığı"[141] almalıydı. "Nordik düşünce için tüm kalıtsal-sağlıklı, kalıtsal-yetenekli, kalıtsal-zeki aynı saf Nordik kanı taşıyan insanlar birbiriyle eşdeğerdir."[142]

---

139 Bkz. Hans F. K. Günther: "Zur Frage der Begründung eines Neuadels", *Rasse* 1, 1934, s. 151-183, 155 vd., 151. Bu ayrıca völkisch soyluluk-eleştirisinin eski, umumiyetle kabul gören bir ifadesidir: Bkz. Adolf Bartels: *Rasse. Sechzehn Aufsätze zur nationalen Weltanschauung*, Hamburg 1909, s. 189.

140 Richard Walther Darré: *Neuadel aus Blut und Boden*, Münih 1930, s. 163.

141 Bu kavram için bkz. Hans-Jürgen Lutzhöft: *Der Nordische Gedanke in Deutschland 1920-1940*, Stuttgart 1971, s. 14.

142 Hans F. K. Günther: *Adel und Rasse*, Münih 1926, s. 83. Völkisch harekete mensup olanların ve yeni-aristokratların soyluluk eleştirisi için bkz. Stephan

Bu "ırk aristokratçılığının" en önemli sözcüsü, Hans F. K. Günther (1891-1968), tahsili nedeniyle edebiyatçıydı.[143] Kariyerine 1920'de, tamamen völkisch üslupta dönemin belirli görüngülerini –kitle toplumu, büyük şehir, kadınlaştırma [feminisierung] ve hedonizmi– yargılayan ve antidot olarak "kahramanlık düşüncelerini" öne çıkaran *Ritter, Tod und Teufel* [Şövalye, Ölüm ve Şeytan] adlı kitabıyla başladı. İki yıl sonra buna ilaveten antropolojik-biyolojik varsayımları ortaya koyan *Rassenkunde des deutschen Volkes* [Alman Halkının Irk-Bilimi] adlı kitabı yazdı. 1933'e kadar 50.000'in üzerinde nüshayla 16 baskıya ulaşan kitap, ırkı, belirli fiziksel nitelikler ve ruhsal özellikler arasındaki bir ilişkiyle karakterize edilen ve bunu kalıtım yoluyla aktaran bir insan grubu olarak tanımlıyordu. Bununla birlikte, Ludwig Woltmann tarafından Cermen Kitapları'nda uygulanan "bakış", "fiziksel görünümün ve algılamanın gücü" aracılığıyla ırk teşhisi yöntemlerini, kalıtsal-biyolojik bilgi mevcudunun (örneğin önceki yıl yayımlanan *Baur/Fischer/Lenz*) popülerleştirmesiyle birleştirme imkânı ortaya çıktı. Çağdaş tartışmada dolaşan modellerden Nordik, Alp ve Akdeniz ırkları tasnifini alarak, daha sonra buna Alpli ırkı bir Dinarik, doğu-Baltık ve doğu, Akdeniz ırkını ise batı ve Falya gruplarına bölerek başka ayrımlamalar ekledi. Aynı zamanda bu ırkların bir hiyerarşini kurdu; buna göre doğu ve doğu-Baltık ırkı sonda, Nordik ırk ise akla gelebilecek her açıdan en başta yer alıyordu. Yapılan tasvirlere göre doğu-Baltık insanı örneğin ruhsal özellikleri açısından kurnaz, kaba ve kindardı. Ayrıca müsrifliğe müptelalık, zorbalık ve "nihilizm" eğilimi göste-

---

Malinowski: *Vom König zum Führer. Sozialer Niedergang und politische Radikalisierung im deutschen Adel zwischen Kaiserreich und NS-Staat*, Berlin 2003, s. 520 vd.

143 Günther'in biyografisi için bkz. Lutzhöft 1971, s. 28 vd.; Peter E. Becker: *Sozialdarwinismus, Rassismus, Antisemitismus und Völkischer Gedanke*, Stuttgart ve New York 1990, s. 229 vd.; Elvira Weisenburger: "Der 'Rassepapst'. Hans Friedrich Karl Günther, Professor für Rassenkunde", Michael Kissener ve Joachim Scholtyseck (yay. haz.): *Die Führer der Provinz: NS-Biographien aus Baden und Württemberg*, Konstanz 1997, s. 161-199; Uwe Hossfeld: "Die Jenaer Jahre des 'Rasse-Günther' von 1930 bis 1935", *Medizinhistorisches Journal* 34, 1999, s. 47-103.

riyordu. Doğu insanı seksüel açıdan dizginsiz, bunun dışında dalgın, para düşkünü ve yetersizdi; günlük ve alelade konulara dalan, soylu ve yüce olan hiçbir şeyle uzaktan yakından ilgisi olmayan, tipik bir "kitle insanı" idi. Buna karşın Nordik ırk, açık ten rengi ve uzun kafatasıyla karakterize edilen, par-excellence "soyluluk yeterliğine sahip ırk" idi. "Düşünceye dayanan irade gücü, soğukkanlılıkla tartılan gerçeklik algısının yanı sıra muhakeme kabiliyeti, insandan insana samimiyet hevesi ve şövalyelere has bir adalet eğilimiyle" kendini gösteriyordu. Ayrıca "devlet yönetiminde ileriyi gören liderlik veya teknik, bilim ve sanatta yaratıcılık" için yaratılmıştı.[144] Günther'in öğrencilik döneminden arkadaşı Ludwig Ferdinand Clauss'un (1892-1974) temsil ettiği bir başka, daha ziyade ırk psikolojisine dayalı yorumda aynı tip "Nordik başarı-insanı" olarak belirtiliyordu. Bu tip bir insan çevresini somutlaştırmaya ve hesap edilebilir kılmaya muktedirdi. Bu nedenle yaradılışı itibariyle –her zaman "günlük iş hayatının zorluklarından kaçmaya çalışan" ve bu yüzden sadece hizmet etmeye yarayan, doğunun "kurtulmaya muhtaç insanın" tam aksine– "efendi" idi.[145]

Soylu olan her şey gibi Nordik kan da nadir bir şeydi. Avrupa'da yaklaşık % 15 ile en az Katolik güneyde ve batıda mevcuttu; Fransa ve doğu Avrupa % 25-30'luk bir paya sahipti. Günther'e göre en güçlü yoğunlaşma (% 50'nin üzerinde) ağırlıklı olarak Protestan nüfusun bulunduğu bölgelerde, Britanya adalarında, İskandinavya'da ve kuzey Almanya'da ancak nadiren saf, karışmamış durumdaydı.[146] Günther saf Nordik Alman-

144 Bkz. Hans F. K. Günther: *Rassenkunde des deutschen Volkes*, 3.baskı, Münih 1923 (ilk baskı 1922); *Rassenkunde Europas*, 2. baskı, Münih 1926 (ilk baskı 1925), s. 51 vd.; *Der Nordische Gedanke unter den Deutschen*, 2. baskı, Münih 1927 (ilk baskı 1925), s. 19; *Kleine Rassenkunde des deutschen Volkes*, ND d. 3.baskı, Berlin 1943 (ilk baskı 1929), s. 59.

145 Bkz. Ludwig Ferdinand Clau: *Rasse und Seele*, 8. baskı, Münih 1937 (ilk baskı 1925/26), s. 62, 72, 14, 102 vd. Clau'da diğer ırk türleri şöyleydi: "Olduğu gibi kalan insan", "gösteri insanı", "ifşa insanı" ve "kurtuluş insanı". Clau için bkz. Peter Weingart: *Doppelleben. Ludwig Ferdinand Clauss: Zwischen Rassenforschung und Widerstand*, Frankfurt ve New York 1995. Önemli bir eleştiri; Cornelia Essner: *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 45, 1997, s. 757 vd.

146 Bkz. Günther 1926, s. 78 vd.

ların payını % 6-8 olarak belirliyordu. Cinsiyete, sosyal tabakaya ve coğrafi duruma göre farklı dağılım gösteriyorlardı: Kadın cinsiyete kıyasla erkek cinsiyette, orta ve alt tabakaya kıyasla üst tabakada, güney Almanya'ya kıyasla kuzey Almanya'da, şehre kıyasla kırsalda daha çok saf Nordik Alman vardı. Bu açıdan bakıldığında, Günther'in Ortaçağ'dan beri vuku bulan modernleşme sürecinin çeşitli faktörlerinde –şehirleşmede, orta ve alt tabakaların ama özellikle kadınların özgürleşmesinde– "Alman halkındaki Nordik ırkın en sonunda –sadece doğum sayısının belirlediği!– varlık mücadelesinde geri kalmış olmasına" yol açan faktörleri, bir o kadar çok ters seçim faktörünü niçin gördüğü anlaşılmaktadır.[147]

Günther bu mevcut tespitinden, sadece tek bir şey sayesinde, "daha yüksek değerli kalıtsal özelliklerin artışı, yani kalıtsal olarak en yetenekli olanlarda daha yüksek bir çocuk sayısı ve kalıtsal olarak düşük değerli olanların üremesinin engellenmesi sayesinde" çöküşün önüne geçilebileceği sonucunu çıkardı.[148] Bu talebin ikinci bölümü, daha ziyade "eski", burjuva milliyetçiliğine sempati duyan ırk hijyencileri tarafından da temsil edilirken, birinci bölümü belirgin biçimde ilerliyordu. Örneğin ırk hijyeninin *bütün* ırkların muhafazasına hizmet etmesi gerektiğini savunan ve daha önce Ploetz ya da Schallmayer'in yaptıkları gibi, belirli bir tipin ayrıcalıklı kabul edilmesine karşı uyarılarda bulunan Fritz Lenz'den farklı olarak Günther'in tasarladığı tam olarak buydu. Günther'e göre Nordik düşünce, daha önce şekillenen ırk düşüncesi gibi, karma-ırklılıkla savunulması gereken bir büyüklük olarak kendi halkının etrafına bir hendek kazmıyordu. Daha ziyade, "Alman halkındaki ayıklanma için bir bedensel-ruhsal örnek" ortaya koyarak, dıştan içe dönüyordu. Bu yüzden statükoda huzur bulmuyor, aksine bir "kalıtsal-sağlıklı [erbgesundheitliche] ve ırksal arınmayı" ve "tüm Alman soyları içinde bilhassa Nordik insanların doğum zaferini" savunarak huzursuzluk yaratıyordu.[149]

147 Günther 1943, s. 92 vd., 126.

148 Günther 1927, s. 13.

149 Aynı yerde, s. 39 vd., 62, 25.

Günther, ırksal bütünlüğün bölünmesinden yana olmadığını ısrarla vurguluyordu. Onun "ırk sağlığı" ve "Nordik ırkın korunarak artırılması" hedefli, Almanya'nın Nordik olmayan ırklarını her ne kadar doğrudan doğruya yok etmekle tehdit etmese de elbette *zamanla* yavaş yavaş yok olmalarından yana olan çifte programı, etniğin yıkımına yol açardı. Bu sadece kuzey-batı Protestan Almanya'nın, Nordik kanın daha az temsil edildiği düşünülen Katolik güneyden ayrılmasıyla değil, aynı zamanda Lapouge'nin anlayışında bir *alliance aryenne*'le [Ari ittifakı], "tüm halklardan ve sınıflardan Nordik insanların kan ittifakıyla" sonuçlandı.[150] Günther'in mücadele arkadaşı Clauss'da, kurucu "karar yetkisine sahip soyluları" nüfusun kalanından ayıran bir sosyal uç gözlenir; özellikle de "doğu tarzı yabancılığın" en saf örneklerinin fark edilir olduğu "burjuva çevresinin çoğunluğundan".[151] NSDAP, 1932 veya 1933'ten beri resmî parti üyesi de olan Günther ve Clauss'un isimleriyle anılmaktan her ne kadar hoşnutluk duysa da bu noktada belirgin biçimde onlardan ayrılıyor ve "Nordik görüşün tek tük abartılarına" karşı uyarılarda bulunuyordu. Irk Politikaları Dairesi –başkanı Walter Gross, Lenz veya Baur gibi ırk hijyencilerinin ılımlı duruşlarından etkilenmişti– Üçüncü Reich sırasında bir bildiri yayımladı: "Almanya'da ırk mücadelesi yoktur. Nordik düşünce bölücü değil, birleştiricidir; bölünmeye değil, aksine birleşmeye sevk eder."[152]

Gerçekten bu "abartılarda", Gross'un ifade ettiği gibi, bazı uzmanların siyasi olmayan tutumlarından kaynaklanan yanılgılar söz konusu değildi. "Nordik düşünce" daha ziyade çoktandır gelişmekte olan ve en yüksek resmî teşvikten istifade eden bir gazeteciliğin merkezinde yer alıyordu. Günther ve

---

150 Hans F. K. Günther: *Ritter, Tod und Teufel*, Münih 1920, s. 153; bkz. Lutzhöft 1971, s. 145; Cornelia Essner: "Im 'Irrgarten der Rassenlogik' oder Nordische Rassenlehre und nationale Frage (1919-1935)", *Historische Mitteilungen* 7, 1994, s. 81-101, 88.

151 Bkz. Ludwig Ferdinand Clau: *Die nordische Seele. Artung, Prägung, Ausdruck*, Halle 1923, s. 159, 188.

152 Alıntı, Essner 2002, s. 68. Bkz. Roger Uhle: *Neues Volk und reine Rasse. Walter Gross und das Rassenpolitische Amt der NSDAP (RPA) 1934-1945*, doktora tezi, Aachen 1999, s. 51.

Clauss 1934'ten itibaren birlikte, 3.000 nüshalık aylık baskıya ulaşan *Rasse–Monatsschrift der Nordischen Bewegung*'u çıkardılar. Önce Karl Astel, Falk Ruttke ve Ernst Rüdin tarafından yayımlanan, daha sonra ise tek sorumlu Bruno K. Schultz tarafından idare edilen *Volk und Rasse* adlı dergi 12.000 nüshalık aylık baskısıyla daha da başarılıydı. Bunları *Die Sonne*, *Zeitschrift für Rassenkunde und ihre Nachbargebiete*, *Der Erbarzt* veya 1935'den itibaren *Odal* başlığıyla yayımlanan *Deutsche Agrarpolitik* gibi daha küçük yayınlar izledi.[153]

Ancak Nordik ırka inancın NSDAP'ın bazı kesimlerinde uyandırdığı yankı daha da önemliydi. Bu, *Kavgam* adlı kitabında ırk ve halkı birbirlerinin yerine konabilir kavramlar olarak kullanan ve duruma göre daha çok dışlayıcı veya içleyici görünüşleri vurgulayan parti lideri için,[154] partide kilit mevkilere sahip bazı sadık yandaşlarında görüldüğü kadar geçerli değildi. Örneğin 1925'te NSDAP'a katılan ve 1929'dan beri SS'lerin lideri olan Heinrich Himmler (1900-1945) veya 1930'da partiye katılan ve aynı yıl Hitler tarafından tarım politikası aparatının kurulmasıyla görevlendirilen Richard Walther Darré (1895-1953) söz konusu kişiler arasında yer alıyordu. Her ikisi de Hans F.K. Günther'in fikirlerinin oldukça etkili olduğu Gençlik Hareketi'nden geliyordu.[155] İkisi de Almanya'nın geleceğinin kapsamaya, Nordik kan payının artırılmasına olduğu kadar, çok bağlı olmadığı düşüncesini paylaşıyordu. Günther'le 1928 civarında kişisel olarak da tanışan ve o zamandan beri onunla dostane ilişkileri olan Darré,[156] onun hem Nordik ırka olan inan-

153 Bkz. Mario Heidler: "Die Zeitschriften des J. F. Lehmanns Verlages bis 1945", Sigrid Stöckel (yay. haz.): *Die "rechte Nation" und ihr Verleger. Politik und Popularisierung im J. F. Lehmanns Verlag 1890-1979* içinde, Berlin 2002, s. 47-102, 95 vd.

154 Bkz. Essner 1994, s. 93.

155 Günther ve Darré *Bundschuh* üyesiydiler. *Bundschuh*, 1924'te kurulan ve belirgin şehircilik karşıtlığının yanı sıra doğu yerleşiminin tatbiki-siyasi desteğiyle karakterize edilen *Artam Birliği*'nin de ideolojik çekirdek hücresiydi. *Artam* birliğinin bölgesi Bavyera, 1929'da Himmler tarafından idare ediliyordu ve bu birlik, eğitim çalışmaları 1927'den beri Güntherci ırk öğretisi temelinde yapılan bir "Irk Bilimi Dairesi"ne sahipti; bkz. Kater 1971, s. 600, 628.

156 Bkz. Becker 1990, s. 277. İkisi de devamlı olarak, "ırk bilimi" alanında "branş

cını hem de şu postulatını benimsedi: "Bizim ırksal bütünlüğümüzdeki yaratıcı kan, Nordik ırk insanının kanı, muhafaza ediliyor ve artırılıyor", çünkü "bizim Almanlığımızın muhafazası ve gelişimi" buna bağlı.[157] Darré sadece, değerli ve düşük değerli ırklar arasındaki zıtlığı köylüler ve göçebeler arasındakiyle eşit tutarak, Günther'den ileri gitti. Darré'ye göre Nordik ırk "orta Avrupa'nın ormanlık bölgesinin bir yerleşiminden" gelmiş, buna karşın doğu ırkı Asya'nın herhangi bir yerinden gelen ve asalak bir yaşam süren göçmenlerden oluşuyor olmalıydı.[158]

Darré şehirleşme ve ırkların birbirine karışması yüzünden ortaya çıkan ırksal bozulmanın önüne geçilerek durumun tekrar eski haline getirilebilmesi için ırk hijyencisi Fritz Lenz'de bulmuş olduğu çareye başvuruyordu.[159] Henüz ırksal anlam-

---

lideri" olan J. H. Lehmann tarafından himaye altına alındı. Lehmann sadece acemi Günther'i Rassenkunde des deutschen Volkes adlı kitabı kaleme almakla görevlendirmekle kalmadı, Darré'yi de sistematik olarak teşvik etti. 1930'da ona DNVP'den NSDAP'a geçmesini önerdi ve hatta onun, partinin tarım uzmanı olarak maaşını ödedi; bkz. Patrick Krassnitzer: *An allen Fronten unbesiegt: Weltkriegserinnerung und ihre politische Instrumentalisierung in den Publikationen des J. F. Lehmanns Verlages 1916-1935*, Stöckel 2002, s. 109-136, 128, 132. Darré'nin Günther için yaptığı gibi, Günther de açıkça Darré'nin tezlerini destekliyordu; bkz. Hans F. K. Günther: "Darrés 'Bauerntum' und der Nordische Gedanke", *Deutschlands Erneuerung* 1930 içinde, s. 135-142; Lutzhöft 1971, s. 54, 136, 407. Darré için bkz. biyografik özetler; Gustavo Corni: "Richard Walther Darré – Der 'Blut-und-Boden'-Ideologe", Smelser ve Zitelmann 1989 içinde, s. 25-27. Darré'nin dünya görüşü için bkz. Frank-Lothar Kroll: *Utopie als Ideologie. Geschichtsdenken und politisches Handeln im Dritten Reich*, Paderborn 1998, s. 157 vd.

157 Richard Walther Darré: *Neuadel aus Blut und Boden*, Münih 1930, s. 190.

158 Richard Walther Darré: *Das Bauerntum als Lebensquell der nordischen Rasse*, 6. baskı, Münih 1937 (ilk baskı 1929), s. 259, 276, 253, 40.

159 Bkz. Darré 1930, s. 105; Erwin Baur, Eugen Fischer, Fritz Lenz: *Grundriss der menschlichen Erblichkeitslehre und Rassenhygiene*, 2 Cilt, 2. baskı, Münih 1923, Cilt 2, s. 230. Ernst Hunkel'in *Neues Leben* adlı dergisi gibi völkisch organlarda da yazan Lenz (1916, 1918) bu fikri, Willibald Henschel'in çalışmalarından beri kırsal komünlerde "insan yetiştirilmesiyle" üst tabakanın bir yenilenmesine yönelik tasarılarının tartışıldığı völkisch taraftan almış olmalı; bkz. Peter E. Becker: *Zur Geschichte der Rassenhygiene. Wege ins Dritte Reich*, Stuttgart ve New York 1988, s. 219 vd.; Darré için s. 268 vd. Henschel ayrıca Darré'nin kandan ve topraktan gelen yeni-soyluluğunu coşkulu bir yorumla tasvip etti (Der Freie 45, 09.11.1930, XII, s. 1-2). Darré monogami yerine, Henschel'in talebine uygun biçimde seri poligamiye taraftar olsaydı, şüphesiz ki bu coşku daha büyük olurdu. Bkz. bu konuda, Andrea D'Onofrio: *Ruralismo e storia nel*

da arı olan Nordik köylülerin en kudretlilerinden, özel toprak mülkiyeti olan ve bundan sözde ıslah bölgeleri için tımar sistemi geliştirmesi gereken bir soylular birliği oluşturulmalıydı. Darré'nin soy denetçileri olarak adlandırmayı tercih ettiği öjeniklerin sürekli istişaresi ve denetimi altında bu ıslah alanları "ırksal bütünlüğümüzün son derece yüksek vasıflı kan seyelanının kaynaklarına" dönüşmeliydi.[160] Miras almayan asilzadeler "halkımızın asıl lider tabakasının belkemiğini" oluşturmalı, ayrıca diğerlerine seçkin-örnek olarak hizmet etmeliydi. Irksal bütünlüğün daha az değerli üyeleri –bilhassa kadınar– için evlilik yasağı ve kısırlaştırma öngörülüyordu.[161] Darré kapsamlı ırk pedagojisiyle tamamlanması gereken bu yöntemler sayesinde, ırk karışımının önüne geçebilmeyi ve Alman genotipini yavaş yavaş "Nordik olmayan kan kesimlerinden arındırabilmeyi" umuyordu.[162] 1931'de kurulan SS-Irk ve İskân Dairesi (RuSHA)'nın başı olarak birkaç yıl, yeni soyluluğun kurulmasında SS'lere bir öncü fonksiyonu sağlayacak olan seçme mekanizmalarının tanımı üzerinde önemli bir nüfuz elde edebildi.[163]

Nordik-Cermen kanından yeni ve tarihsel soyluluğun yerini alacak olan bir üst tabakanın oluşturulması, Darré'nin arkadaşı Heinrich Himmler'in de açık hedefiydi. Himmler'in en önemli bulduğu eserleri kaydetmiş olduğu, günümüze dek muhafaza edilen okuma listesinden, onun daha 1924'te Günther'in erken dönem eseri *Ritter, Tod und Teufel*'den çok etkilenmiş olduğu anlaşılıyor. Günther bu kitapta kategorik zorunluluğun ırk kuramı açısından yorumunu yazıya döküyordu: "İradenin yönünü her zaman bir Nordik-ırksal kanun koyucunun temel yönü olarak düşünebileceğin şekilde davran!" Günther'in *Rassenkunde des deutschen Volkes* adlı kitabını okumak da Himmler'i da-

Terzo Reich. Il caso "Odal", Napoli 1997, s. 80 vd.

160 Bkz. Darré 1930, s. 99, 163, 168.

161 *A.g.e.*, s. 214, 224, 170.

162 *A.g.e.*, s. 195.

163 Bkz. Horst Gies: "Zur Entstehung des Rasse- und Siedlungsamtes der SS", FS Paul Kluke, Frankfurt 1968 içinde, s. 127-139. Isabel Heinemann: *Rasse, Siedlung, deutsches Blut. Das Rasse- und Siedlungshauptamt der SS und die rassenpolitische Neuordnung*, Göttingen 2003.

ha az etkilememiş olmalı ki, sonradan da sayısız kere okudu.[164] Günterci zihniyet SS liderinin, "kan bozulması" yüzünden kültür yozlaşması, köyden şehre akın ve şehirleşme nedeniyle "Nordik ırk-özünün" azalması, ayrıca homoseksüellik ve kürtaj gibi yoz görünümlerin buna bağlı bir artışı konusundaki sürekli yakınmasına denk düşüyordu. Ayrıca iskân teşviki, ırk ayrımı ve ırk hiyerarşisi, artırılan "kan ayıklaması" ve safkan Cermenlerin Avrupa'nın karma ırklı halklarından ayrı yetiştirilmesi sayesinde çöküşün durdurulabileceğine ve düşen hareketin bir artan hareket dönüştürülebileceğine dair bir o kadar sarsılmaz kanaatti.[165]

Bu davanın taşıyıcıları ve idarecileri SS olmalıydı ve Himmler tarafından tasarlanan bir "soy-tarikatı" biçimi SS'te, hem Hıristiyan kilisesinin tarikatlarının hem de Rosenberg tarafından hedeflenen "parti-tarikatının" aksine erkekleri ve kadınları istikrarlı soy-cemaatlerinde birleştirmeliydi.[166] Himmler bu kuruluşa kabul için, RuSHA'daki Irk Dairesi'nin başkanı ve *Volk und Rasse*'nin yazı işleri müdürü olan Bruno K. Schultz'a, kesinkes Güntherci ırk öğretisini temel alan bir kriterler katalogu hazırlattı. Potansiyel adaylar ya saf Nordik, baskın Nordik-Falya ya da uyumlu karma kökenden olmak, en azından 1800'e dek uzanan bir saf Ari soyağacı arz etmek, en az 1.70 cm. boyunda olmak ve oranlı bir vücut yapısına sahip olmak zorundaydılar. Evlenmek de benzer katı normlara tâbiydi; evlenmek için jenealojik olanın yanı sıra kalıtsal-sağlık tetkiki de talep ediliyordu.[167] SS daha 1932'de bu açıdan öyle bir mükemmellik derecesine ulaşıldığına inanıyordu ki, kendini gururla "Nordik yapılı erkekler birliği" olarak takdim ediyordu.[168]

Bu ırk aristokratçılığının köylülerin yüceltilmesi ve şehir

---

164 Bkz. Josef Ackermann: *Heinrich Himmler als Ideologe*, Göttingen 1970, s. 111.

165 Bkz. Kroll 1998, s. 223 vd.

166 Bkz. Gudrun Schwarz: *Eine Frau an seiner Seite. Ehefrauen in "SS-Sippengemeinschaft"*, Hamburg 1997, s. 19.

167 Bkz. Heinz Höhne: *Der Orden unter dem Totenkopf. Die Geschichte der SS*, Gütersloh 1984, s. 137 vd.; Ackermann 1970, s. 114 vd.; Richard Breitman: *Der Architekt der "Endlösung". Himmler und die Vernichtung der europäischen Juden*, Paderborn 2000, s. 57 vd.

168 Lutzhöft 1971, s. 22.

düşmanlığıyla kurduğu yakın bağlantı, araştırmaları tekrar tekrar bir genel anti-uygarlıkçı, anti-endüstriyel ve son derece gerici zihniyetten söz etmeye sevk etmiştir.[169] Bunda, kalıtsallığa dayalı bir üst tabakanın yaratılması hedefinin, modern çağın inşa prensibiyle, işlevsel ayırt etmeyle, uyuşmayan bir tabakalaştırma düzeniyle sonuçlandığı doğrudur ancak yine de ortaya belirli bir varoluşun çıkmasını sağlamıştır. İşlevselliğe esaslı bir ret buna dahil edilmemişti, tam aksine. George çevresinin estetik fundamentalizminden az ilham almamış olan Günther bile onun çağ karşıtlığından ayrılıyor, onun yerine bilimin ve teknolojinin ilerlemesini destekliyordu. "Teknolojinin getirileri, yaşamın tüm maddi değerleri, şu veya bu 'manevi' hareketin tekrar tekrar denediği gibi, Nordik düşünceyi reddetmiyor. Onu bir çevrenin yükünü hafifletme aracı olarak tamamen onaylıyor ki, bu araç insanları sadece görmek için özgür kılmayacak, aynı zamanda gördüklerinden memnun olmalarını sağlayacaktır. Nordik düşünce çevrenin hâkimiyetini, Nordik kanın artışını sağlayacak bir hâkimiyeti hedefliyor." Bu ilerici zihniyet sadece teknolojinin onaylanmasını değil, modern "dünya işletmesinin" onaylanmasını da kapsıyordu. Dünya işletmesi bir yandan para iktidarına, diğer yandan kitlelerin hâkimiyetine dayandığı için, "para iktidarı ve kitlelerin kamuoylarına kesin bir tesir, asrın aşılması için hedeflenmesi gereken araçlardır."[170] Bunlar onun dünya hâkimiyetine çabalayan uz-

169 Bkz. Lutzhöft 1971, s. 18; Corni 1989, s. 17; Kroll 1998, s. 157, 178.

170 Günther 1927, s. 125 vd. Belirgin biçimde daha şüpheci ifadeler *Rasse und Seele*'nin (1933) 3. baskısının önsözünde Nordik tarzın fazlasıyla artmasından yakınan Clauss'ta bulunuyor. "Nordik başarı odaklı yaşam üslubu, mekanik gücün merhametsiz aletiyle dünyayı kuşatıyor ve başarı insanı olmayanların ırklarına müstehak olan yaşamı tümüyle mahvediyor. Bu, yabancı ırk yasalarının insafsızca ihlal edilmesi ve bozulması anlamına geliyor. Bu bozulma er ya da geç kaçınılmaz biçimde etkiye tepkiyle bizzat bizi ve bizim Nordik dünyamızı etkileyecek. Kendi ırkını korumak diğerlerinin ırkını tanımayı gerektirir" (burada 1937 tarihli 8. baskıdan alıntı yapılmıştır, s. 10). Bu tür düşünceler, Clauss'un Husserl fenomenolojisi kökeni kadar, onun araştırmaları için uzun yıllar Filistin'de (1927-1931) kalmasıyla bağlantılı olarak da gelişmiş olabilirler. Ancak aynı kitapta, "Alman ırk-cemaatinin yeniden kurulmasında Nordik olanın tercih edilmesinin", Nordik değerler "*bizim için* –yani bir belirli, tarihsel verili halk, Alman halkı için– belirleyici olmak ve kalmak zorunda oldu-

manlarının ikiletmedikleri tavsiyelerdi. Himmler başından itibaren finans ve endüstri sermayesinin temsilcilerini, Wilhelm Keppler tarafından örgütlenen "SS liderinin dost çevresine" kazandırmak uğruna son derece büyük gayret gösteriyordu. Sonuç olarak bu çevrede, Alman ekonomisinde önem taşıyan her şey temsil ediliyordu.[171] SS sonunda sadece bir "soy-cemaati" değil, en modern üretim yöntemlerini kullanan, muazzam büyüklükte bir ekonomi imparatorluğuydu. Darré bile çiftçilerle ilgili tuhaf fikirlerine rağmen, tarım ekonomisinde makine kullanımını zorlamaktan ve "eski imparatorluk" için alan planlamasında en modern sosyoloji, işletme ekonomisi ve mimarlık ekspertizlerine başvurmaktan hiçbir zaman kaçınmıyordu.[172] Ancak 1936'da yaptığı bir konuşmada vurgulu ifadeleriyle Almanları halk olarak şöyle tanımlıyordu:

> "Almanlar bugün modern ulaşım teknolojisindeki buluşların alanında tartışmasız olarak tüm halkların önünde ilerleyen halktır. Biz Almanlar, zeplinler ve en modern büyük yolcu uçakları alanında başta geliyoruz. Biz Almanlar, dünyanın en modern otoyollarını inşa ediyor ve demiryollarımızda, trenin hızını büyük ölçüde aşan bir raylı zeplin kullanıyoruz."[173]

Bu, "ilericilikten" farklı olarak adlandırılması zor olan görüş, "Nordik düşüncelilerin" dünya hâkimiyetini hedefleyen ilerleme hırsıyla yakından bağlantılıydı. Bu tür bir hırs her ne kadar Günther ve Darré'ye bakıldığında zaman zaman tartışılır ve an-

---

ğundan, Nordik değerler olmadan bu cemaat parçalanmak zorunda kalacağından" haklı gören bir tutumla boşa çıkarıldılar (aynı yerde, s. 183).

171 Bkz. Höhne 1984, s. 131 vd.; Breitman 2000, s. 60.

172 Bkz. Mathias Eidenbenz: *"Blut und Boden". Zu Funktion und Genese der Metaphern des Agrarismus und Biologismus in der nationalsozialistischen Bauernpropaganda R. W. Darrés*, Bern 1993, s. 10 vd.; Uwe Mai: *"Rasse und Raum". Agrarpolitik, Sozial- und Raumplanung im NS-Staat*, Paderborn 2002, s. 368.

173 Çiftçi liderinin Weimar'daki 23-24 Ocak 1936 tarihli tarım ekonomisi bölge uzmanları toplantısındaki konuşması; belgelendiği kaynak: Andrea D'Onofrio: "Rassenzucht und Lebensraum: zwei Grundlagen im Blut-und-Boden-Gedanken von Richard Walther Darré", *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 49, 2001, s. 140-157, 156.

cak Himmler için yerinde olsa da[174] daha yakın bir gözlem, farklılıkların yayılmacı hedef tespitinde değil, sadece yayılmanın tarzı ve yönü açısından mevcut olduğunu gösterir. Şüphesiz Günther, Almanya'da bir demografik emperyalizm için koşulları başta verili olarak görmüyordu ve bu yüzden tarım reformlarını ve iç iskânı destekliyordu. Nordik hareketin uluslarüstü hedeflerine, çeşitli Nordik-şartlı halkların çabaları arasındaki bir işbirliği sayesinde barışçıl araçlarla ulaşmayı umuyordu.[175] Yine de onun için de çağın trendi, büyük ırklara "önüne geçilmez biçimde gelişen dünya işletmesinin hükmedeni ya da hükmedileni" olma alternatifini sunan bir –her ne kadar "sığ" olsa da– dünya kültürü yönündeydi.[176] Günther'e göre bu yüzden "bu dünya işletmesinin hâkimiyeti için çabalamak" ve bu sırada rakiplere –Ön Asyalılara ve Çinlilere– ekonomik, siyasi ve demografik açıdan katlanmak "tüm Nordik hareketin davası" idi.

Şu doğrudur: Cermen dilinden olan halklar, Günther'in gözünde aynı zamanda büyük kısmı Nordik kandan gelen halklardı ve Günther onlarla –yani bilhassa İngiltere ve İskandinavya–daha fazla işbirliği taraftarıydı; o bakımdan 1939 tarihli savaş durumu onun düşüncelerine uymuyordu.[177] Bu arada savaşın, Alman halkının "Nordik ırk-özünü" genişletme imkânı sunduğu yerde, hiç tereddüt etmeden bunu fırsat biliyordu. 1942'de Danzig-Batı Prusya bölgesinde, Polonyalı nüfusun Almanlaştırılma yeterliliği hakkında bir fikir edinmek için on günlük bir yolculuk yaptı. Ne de olsa bu, Günther'e beşte dört oranında mevcut gibi görünen bir yeterlilikti.[178] Ayrıca her ne kadar doğuda yaşam alanına yönelik talebe sıcak bakmıyorsa da "uzaklık dürtüsünün ve uzaklık yaşantısının" hakiki Nordik özellikler olduğunu açıklarken, denizaşırı ülkelerin emperyalizminin daha eski geleneklerine yollama yapıyordu. Ona gö-

174 Bkz. Günther için: Lutzhöft 1971, s. 370 vd.; Darré için: Michael H. Kater: *Das "Ahnenerbe" der SS 1935-1945. Ein Beitrag zur Kulturpolitik des Dritten Reiches*, Stuttgart 1974, s. 39; Kroll 1998, s. 193.

175 Bkz. Günther 1923, s. 421 vd.

176 Günther 1927, s. 131.

177 Bkz. Lutzhöft 1971, s. 260 vd.

178 Bkz. *a.g.e.*, s. 43, 371.

re bu özellikleri Almanlarda da işlemek ve bunu, o zamana kadarki "kıymetli kalıtım-gücü [erbkraft]" göçle kaybolmadan yapmak gerekiyordu. "Britanya İmparatorluğu'nun Nordik tabakası, Nordik uzaklık dürtüsünün kaybolmadığına ve vatan için değil, daha ziyade vatanın güçlendirilmesi için kaybolduğuna dair örnekler vermiştir. Almanya'nın Nordik tabakası sadece bu örneğe ulaşmakla kalmamalı, dünya hâkimiyeti uğruna rekabette zaferin –şimdiye dek neredeyse her zaman ve Britanya İmparatorluğu'nda da olduğu gibi– doğum oranında rekabetteki yenilgiler pahasına elde edilmediğini ortaya koyarak daha da ileri gitmeliydi."[179]

Darré bu noktada Günther'in izinden gitmiyordu. O, partide eski Alman kolonilerinin iade edilmesi talebine şiddetle karşı çıkanlardan biriydi. Fakat buna, emperyalist olmadığı için değil, denizaşırı ülkelerdeki yerleşimler karşısında Avrupa'nın doğusundaki iskânı tercih ettiği için karşıydı.[180] Eylül 1930 tarihli bir makalede Alman halkı "yurtsuz halk" olarak nitelendiriliyor ve eksik olan yurdun "en doğal biçimde anavatanımız olmaya uygun olan yerde, doğuda" sağlanması talep ediliyordu. Bununla sadece 1919 tarihli sınırlarıyla Almanya'nın doğusunun ve eskiden Almanya'ya ait olan doğunun değil, tamamıyla doğunun kastedildiği, makaleye göre Almanya'da tepkisiz bir soğukkanlılıkla sineye çekilen, "Varşova ve diğerleri gibi eski Alman şehirleri bizim halkımızın olabilirdi" sitemin den anlaşılıyor. Yine bu makaleye göre, Almanya "bir ölüm kalım savaşına", bir çatışmaya, ilerleyen Slavlıkla birlikte hazırlanmak zorundaydı ve bu çatışmanın tek bir parolası olabilirdi: "Mutlaka zafer kazanmak! Bunun ötesinde kan ve toprak düşüncesi bize doğuda, ırksal bütünlüğümüz ve jeopolitik mekân arasında bir uyum oluşturabilmenin gerektirdiği kadar çok toprağı geri almamız için ahlâkî hakkı veriyor."[181] "Zayıflar da-

179 Günther 1927, s. 130.

180 Bkz. Hildebrand 1969, s. 325 vd.; Gustavo Corni ve Horst Gies: *Blut und Boden. Rassenideologie und Agrarpolitik im Staat Hitlers*, Idstein 1994, s. 40. Darré'deki emperyalist özellikleri hakkıyla vurgulayan; D'Onofrio 1997, s. 98 vd.

181 Richard Walther Darré: *Erkenntnisse und Werden. Aufsätze aus der Zeit der Machtergreifung*, Goslar 1940, s. 160 vd.

ha güçlü olanlar karşısında geri çekilmek zorundadır" yasasını duyurduğu, daha önce alıntılanan, 1936 tarihli gizli konuşmasında daha da açık oldu. Alman halkının doğal yerleşim alanını ana hatlarıyla şöyle tasvir ediyordu:

> "İmparatorluk sınırlarımızın doğusunda Ural Dağları'na kadar uzanan, güneyde Kafkas Dağları, Hazar Denizi, Karadeniz ve Akdeniz havzasını Baltık Denizi ve Kuzey Denizi'nden ayıran toprakla sınırlı olan bölge. Biz, daha kudretli olan halkın daima, kudretsiz bir halkın toprağını fethetmeye ve o toprağı sahiplenmeye hakkı olduğu yasasına göre, bu alanda yerleşeceğiz."[182]

Bu tür ifadeler Darré'nin emperyalist niyetleri konusunda şüpheye yer bırakmaz. Fakat elbette onun yeni-aristokratik düşünceleri izlerkenki tutarlılığı konusunda şüpheye vesile olurlar. Çünkü Darré'nin burada dile getirdiği, tümüyle Alman çiftçilerine dayanan ve "kan ve topraktan gelen yeni-soyluluğun" söz konusu olduğuna dair hiçbir ima içermeyen, mutat ulusal-emperyalist iskân düşüncesiydi. Bu ayrıca partinin Darré tarafından idare edilen aparatının, propagandada ırk ve soyluluk meselelerini bir kenara bırakma ve vasat nüfusun daha güçlü günlük menfaatlerine yoğunlaşma uygulamasına da tamamen uyuyordu.[183] Daha sonra da tamamen küçük çiftçiliği tümüyle kapsayan (ayrıca uzun vadede ve yavaş yavaş kurulan) kitle iskânını desteklemesi ve bunu bir milliyetçi nüfus politikasının argümanlarıyla gerekçelendirmesi, Darré tarafından tercih edilen yerleşim politikasının bir özelliğiydi.[184]

Himmler emperyalizmde yeni-aristokratik düşünceleri, elbette ancak 1933'ten sonraki konuşmalarında ve tutumlarında, daha tutarlı şekilde ortaya koyuyordu. Her ne kadar o da kendini, Darré'nin yanı sıra Rosenberg'in Doğu Bakanlığı ve Alman

182 Darré 1936, D'Onofrio 2001, s. 155.

183 Bkz. Corni 1989, s. 17. Tarın politikası aparatı için bkz. Wolfram Pyta: *Dorfgemeinschaft und Parteipolitik 1918-1933*, Düsseldorf 1996, s. 353 vd.

184 Bkz. Rolf-Dieter Müller: *Hitlers Ostkrieg und die deutsche Siedlungspolitik*, Frankfurt 1991, s. 85; *a.g.e.*, Mayıs 2002, s. 117.

İşçi Cephesi'nin planlamacıları tarafından ileri sürülen ulusal-emperyalist argümanlardan kurtaramasa da[185] bir yeni-zümrevi hâkimiyet sisteminin kurulmasını başından itibaren büyük bir kararlılıkla öne çekmek istiyordu. Soylu hâkimiyetinin aşırı sosyal kapanmaya dayanan –eski Hint kshatriya'sı, Japon samurayı– tüm biçimlerinden eskiden beri çok etkilenen, aynı zamanda yeniden doğuşun çocukların içlerinde gerçekleştiğine dair inancın tesirinde olan Himmler,[186] SS'inde bir Cermen üst tabakanın çekirdeğini görüyordu. Bu üst tabakanın dünya tarihini ilgilendiren vazifesi, Avrupa'yı doğudan gelen ezeli akına karşı savunmaktı. Bir zamanlar Alman Tarikatı'nın şövalyelerinin yaptıkları gibi Cermenliğin, Asya kökenli, daha da fazlası Bolşevik "alt-insanlığına" karşı savaşını vermeli ve batının sınırlarını mümkün olduğunca, ideal durumda Ural Dağları'na dek genişletmeliydi. Bu amaçla, Himmler tarafından başlatılan ve açıkça onaylanan *Generalplan Ost*'a [Doğu Genel Planı] göre, küçük çiftçilerden değil, iki veya üç silahlı köylü grubu tarafından yönetilen orta ve büyük çiftçilerden oluşan bir silahlı köy sistemi kurulmalıydı. Mutat yeni-aristokratik tasavvurlara göre farklı türde tımar biçimlerinde verilecek olan topraklar, imparatorluğun sınırları içinde ve dışında yaşayan Alman kökenli tarım işçileri tarafından işletilmeliydi. Böylece mal sahipleri tamamen siyasi ve askerî yönetim vazifeleri için muaf tutulacaklardı. Yerli Slav nüfusun bir kısmı başka bir yere yerleştirilmeli, bir kısmı köleleştirilmeliydi.[187]

185 Bkz. Müller 1991, s. 97 vd.

186 Himmler 1935'te samuraylar hakkındaki bir esere önsöz yazdı ve K. A. Eckhardt'ın kitabına destek verdi; *Irdische Unsterblichkeit. Germanischer Glaube an die Wiederverkörperung in der Sippe*, Weimar 1937. Bkz. Ackermann 1970, s. 36, 66, 69 vd.

187 Bkz. Müller 1991, s. 102, 134, 186. Buna karşın eğilim açısından yeni milliyetçiliğe dayandırılması gereken, Alman İşçi Cephesi'nin Çalışma Ekonomisi Enstitüsü'nde yapılan planlamalar tamamen farklıydı. Her ne kadar burada da yerli nüfusa ekonomik ve sosyal hiyerarşide en alt yer uygun görülse de doğunun –en azından Yukarı Silezya ve Baltık Denizi arasındaki bölgenin– aynı zamanda bir uzun vadeli gelişim programıyla imparatorluğun sınırları içinde ve dışında yaşayan Alman alt tabakaların büyük kesimi için bir sosyal kalkınma yeri olacak kadar cazip biçimlendirilmesi düşünülüyordu. Bkz. Karl Heinz Roth: "Sozialimperialistische Aspekte der Okkupationspolitik: Strategien und

Bu tür uygulamaları Günther talep etmemişti. Fakat onlara karşı da çıkmıyordu ve bunu da, bu tür uygulamalar sadece onun zorbaca önkoşullarından çıkan sonuç oldukları için yapamıyordu. Aynısı SS'lerin Nordik veya Cermen üst tabakanın genişlemesini hızlandırmaya çalıştıkları azim için de geçerlidir. Himmler şüphesiz ki Büyük Alman İmparatorluğu'nun Cermen potansiyelinin böylesine devasa ölçülerde bir imparatorluğu fethetmeye ve idare etmeye yetmediğini bilerek, Avrupa'daki "akraba kanda" ulaşılabilecek olan ne varsa bir araya getirilmesini talep ediyordu. Bu sırada gözlerini sadece Cermenlerin batı ve kuzey Avrupa'daki klasik yerleşim bölgelerine değil, Slav ırkına da dikiyordu. Bu ırktan, Gotların ve Vikinglerin zamanından gelen ve hâlâ mevcut olan tüm cevherlerin "seçilmesi" gerekiyordu. Ayrıca bir yerde ırksal töz hükümran tabakaya girmek için uygun görülmüyorsa, en azından, ırk fanatiklerinin gözünde besbelli elde mevcut büyüklük olan, *Alman* ırk-temelinin genişlemesine yarayabilirdi. Her durumda Himmler'in tahminlerine göre Polonya nüfusunun yaklaşık sekizde biri Almanlaştırılmaya uygun olarak görülüyordu.[188] Himmler tarafından hedeflenen "Büyük Cermen İmparatorluğu", Frank-Lothar Kroll'un özetiyle şöyle ifade edilir:

> "Buna göre –müjdecisinin kendine has bilincine göre– sadece birkaç bölgeye genişletilen Büyük Alman İmparatorluğu değil, kendine özgü türde bir resmî örgütlenme biçimiydi. Almanların ve onların 'kan akrabası' komşu halkların 'daha yüksek düzende' âdeta yücelmesini sağlayan ve eski, völkisch özdeşlikleri bir yeni, hem Cermen hem de Avrupalı olarak gösterilen bilince ulaştıran ırksal veya biyolojik temelli, uluslaraşırı oluşumdu. Bu bakış açısı tamamen klasik ırk kuramının mantığındaydı. Bu kuram için 'ırk' ve 'millet' kavramları esasen birbiriyle çelişik olguları tanımlıyorlardı."[189]

Aktivitäten der 'Deutschen Arbeitsfront' (DAF)", Werner Röhr (yay. haz.): *Faschismus und Rassismus. Kontroversen um Ideologie und Opfer*, Berlin 1992, s. 353-375, 368 vd.

188 Bkz. Ackermann 1970, s. 300 vd.

189 Kroll 1998, s. 220.

Irk ideolojisinin tasarlanması ve uygulanmasıyla rejimin başka üst düzey görevlileri de yetkiliydi; örneğin, sözü edilen NSDAP Irk Politikaları Dairesi veya İçişleri Bakanlığı'na bağlı soy araştırma dairesi. Himmler'in Alman ırkının güçlendirilmesinden sorumlu imparatorluk komiserliğine atanmasıyla, ırk savaşının yönetimi için önemli yetkilerin, kendi silahlı birliklerinin yanı sıra emniyet teşkilatının ve güvenlik hizmetlerininkilere de sahip olan SS'de kalmasının yolu yapılmıştı. "Düşmanlarla fikrî mücadele, ırksal ayıklama ve SS'in ideolojik eğitimiyle" (SS Ustuf von Lettow) görevli olan bu aparatın "ağzı ve beyni", savaşla birlikte uzun zamandır beklediği fırsatı, o zamana kadar sadece katılım ve evlenme gönüllülerinin kabulünde uygulanan seleksiyon kriterlerini tüm popülasyona uygulama fırsatını ele geçiren Irk ve İskân Dairesi'ydi. Bu dairenin Güntherci kategorilerde eğitim görmüş "ırk uzmanları", imparatorluğun sınırları içinde ve dışında yaşayan 16 milyondan fazla Almanın doğu Avrupa'nın ilhak edilen bölgelerine yerleştirilmesini öngören, hipertrof (anormal büyüme) iskân planlarının gerçekleştirilmesi için gereken şartları oluşturma işine koyuldular. Yerli sivil halk standartlaştırılmış muayene usullerine göre ırksal-antropolojik anlamda ölçülüyor, değerlendiriliyor, sınıflandırılıyor ve böylelikle en iyi durumda iş gücünün kullanılması fakat çoğu zaman sürgün veya katliamla sonuçlanan idari prosedürler için hazır hale getiriliyordu. Bu programlardan geçirilecek insan sayısı zaman zaman 30 milyonun üzerine ulaştı. Bu, tarihte eşi görülmemiş bir etnik yeniden-yapılanma projesiydi.[190]

Önemli bir noktada şüphesiz Himmler de yeni-aristokratçılığın profilinden sözde Yahudi sorununda düşündükleri ve yaptıklarıyla ayrılıyordu. Öjenik hareketten doğan ırk öğretileri bu bağlamda çelişikti. Ploetz, 1895'te Yahudileri Batı-Aryanların yanı sıra, güçlü Aryan katılımlar arz eden ve "insanlığın gelişim sürecinde olağanüstü bir rol" oynamış olan "en gelişmiş kültür-ırkı" olarak teşhis etmişti. Daha sonra ise Yahudileri, antropolojideki o zamanki tartışmaların durumuna uygun

190 Bkz. Heinemann 2003, s. 76, 31, 10.

biçimde henüz bütün üyelerini içine alacak bir tek tip oluşturamamış, Alpli, semitik ve Nordik unsurların bir karışımının sonucu olarak tanımlamıştı. Ploetz'e göre en isabetlisi, Yahudilerin bir halk olarak nitelendirilmesiydi ancak "zihinsel çalışmaya, ekonomik, bilhassa kapitalist faaliyete ve kentsel hayata yönelik yüksek kabiliyetiyle" kendini gösteren bir halk olarak nitelendirilmelilerdi.[191] 1938'den önce Eugen Fische'in konuyla ilgili sadece marjinal açıklamaları vardı. Fritz Lenz, Thomas Mann gibi bir açık "filosemitte" [Yahudi dostu] bile rastlanan genel önyargılar ve "Yahudi ruhunun" Batı kültürüne katkısına saygı arasında gidip geliyordu.[192] Buna karşın Günther ve Darré, disimilasyonu ve Yahudilerin haklarının ellerinden alınmasını ısrarla talep eden radikal anti-semitlerdi. Bu talebin birincil nedeni, Yahudileri Nordik ırkın baş düşmanı olarak görmeleri değil, prensip itibariyle ırkların veya halkların karışımına karşı olmalarıydı. Günther'de baş düşman rolü daha ziyade "doğulu" veya "Alpli" ırklar için, Darré'de ise "göçebelik" için geçerliydi. Her ne kadar Yahudiliğin rolü böylelikle görece kılındıysa da şunu göz ardı etmemek gerekir ki bu, "yabancı milliyetlerin teorik ve pratik aşağılanmasına çok daha kapsamlı imkânlar" sunan bir görüştü.[193]

Yazıları, Günther'in yazılarının yanı sıra "Nordik Hareket'in" en çok baskı yapanları arasında sayılan Ludwig Ferdinand Cla-

191 Bkz. Alfred Ploetz: *Die Tüchtigkeit unserer Rasse und der Schutz der Schwachen*, Berlin 1895, s. 137 vd.; "Sozialanthropologie", Paul Hinneberg (yay. haz.): *Die Kultur der Gegenwart*, 3. fasikül içinde, 5. Bölüm, Leipzig ve Berlin 1923, s. 588-656, s. 607. Annegret Kiefer: *Das Problem einer "jüdischen Rasse". Eine Diskussion zwischen Wissenschaft und Ideologie (1870-1930)*, Frankfurt 1991, s. 136 vd. Ploetz, Yahudilerin morfolojik tipinin tasvirinde mutat klişeleri kullanıyor. Bunun dışında hem Nordik hem de Siyonist tarafta görülebilecek disimilasyon eğilimlerine sempatisi anlaşılıyor; bkz. 1923, s. 606, 649.

192 Bkz. Niels C. Lösch: *Rasse als Konstrukt. Leben und Werk Eugen Fischers*, Frankfurt 1997, s. 278 vd.; Erwin Baur, Eugen Fischer, Fritz Lenz: *Grundriss der menschlichen Erblichkeitslehre und Rassenhygiene*, 2 Cilt, 2. baskı, Münih 1923, Cilt 1, s. 285 vd.

193 Kroll 1998, s. 166; Essner 2002, s. 45, 49. Günther Almanya'da yaşayan Yahudileri Alman halkının değil, tıpkı Almanlar gibi ırk karışımlarından meydana gelen, ancak bu ırk karışımlarımda Asyalı kanı son derece baskın olan Yahudi halkının parçası olarak görüyordu; bkz. Günther 1923, s. 435 vd. Darré de bu görüşü temsil ediyordu; bkz. Darré 1930, s. 181.

uss klişeleşen düşüncenin izinden gidiyor, fakat bundan radikal-anti-semitik sonuçlar çıkarmıyordu. Kaldı ki bunu, kendi ifadelerine göre, gençlik yıllarında belirgin radikal anti-semitik hedefleri olan iki örgütte, hem Deutschbund'ta hem de Alman Völkisch Koruma ve Savunma Birliği'nde, hizmet vermiş olmasına rağmen yapmıyordu.[194] Yahudilik onun için, "çöl ülkelerine has" ve "alarod" [alarodischen] unsurların yanı sıra "Turanlı [turanischen] ve Nordik kan katımlarının" da dahil olduğu bir ırk karışımının sonucuydu. Clauss'a göre bu yüzden bugün "bir halk olarak Yahudiliğin varlığı şüpheli görülüyordu"; bununla birlikte bir asimilasyon veya absorbizasyon olasılığını vaat ediyordu. Bizzat ortaya attığı "Yahudiler düşük değerli bir ırk mıdır?" sorusunu çifte "hayır" ile yanıtlıyordu: Birincisi Yahudiler bir ırk değillerdi, hatta eğilimsel olarak bir halk bile değillerdi. İkincisi "her ırk kendi değer ölçütünü kendi içinde" taşıyordu ve bu yüzden sadece bununla ölçülebilirdi. "Bilim için düşük değerli ırklar yoktur."[195]

Buna karşın Himmler, Führer'i ve NSDAP zirvesinin diğer birkaç üyesiyle, Yahudilerin Ari-Cermen ışık-insanlarına karşı karşıt-güç rolünü oynadıklarına dair paranoyak dünya görüşünü paylaşıyordu.[196] Himmler'e göre, daha Eskiçağ'da Yahudiler, Babil halkı(!) gibi Ari halkları Bolşevik(!) yöntemleriyle yok etmiş, daha sonra masonların Yahudi örgütü aracılığıyla Fransız Devrimi'ni ve Bolşevikler aracılığıyla Rus Devrimi'ni tertiplemişlerdi. Almanya'ya karşı dünya savaşı da Yahudilerin eseriydi.[197] Bu, dünya hâkimiyeti için çabalayan, merhametsiz-kötü düşmana karşı ne ılımlı ne de radikal anti-semitizmin çareleri

194 Bkz. Weingart 1995, s. 113, 152. Anti-semitik klişelerin oldukça belirgin olduğu yer; Clau 1937, s. 76 vd. Kitap ilk olarak 1925/26'da yayımlandı ve 1941'de 116.000 basılı nüshayla 17. baskıya ulaştı; bkz. Weingart 1995, s. 37.

195 Ludwig Ferdinand Clauss: *Sind die Juden eine minderwertige Rasse?; Der Jud ist schuld..? Diskussionsbuch über die Judenfrage*, Basel 1932, s. 238-246, 245. Clau bu görüşü ve bilhassa Yahudi kadın asistanına yönelik kişisel ilgisi yüzünden '30'lu yılların sonlarına doğru NSDAP Irk Politikaları Dairesi'nden Walter Gross'la uzun süreli bir fikir çatışmasına girdi. Bu çatışma 1943'te Clau'un partiden ihracıyla sonuçlandı. Bkz. Weingart 1995, s. 45 vd.

196 Bkz. Kroll 1998, s. 214; Meyer zu Uptrup 2003, s. 116 vd.

197 Bkz. Meyer zu Uptrup 2003, s. 300 vd.

fayda ediyordu. Daha ziyade bir ölüm kalım savaşı, sadece tümden zaferle veya tümden yenilgiyle sonuçlanabilecek, kati neticeli bir meydan savaşı çare olabilirdi. Bu yüzden Himmler'in savaş patlak verdikten sadece birkaç ay sonra, Yahudilerin doğu Avrupa'nın tüm "ayırıcı halkları" arasında ayrı bir muamele gerektirdikleri sonucuna varması şaşırtıcı değildi. 23.05.1940 tarihli, "doğudaki yabancı ırklara mensup kişilere yönelik muamele" konulu yazısında, sistematik olarak bu halk gruplarının milli ve etnik kimliğini yok etme direktifleri veriyordu; böylece "sayısız küçük ayırıcı ve parçacığa" ayrılmış bir "lidersiz iş halkının" Almanya'ya hizmet etmek üzere yaratılması mümkün olacaktı. Fakat Yahudiler sadece "kavram" olarak yok edilmemeli, aynı zamanda ya dışgöçle ya da bir sömürgeye sürgün edilmeleriyle fiziksel olarak da uzaklaştırılmalıydılar. Bununla birlikte Yahudiler "düşük değerli nüfus kategorisinin" bile altındaydılar.[198] Buradan katliamın somut planlamasına ve icrasına tek bir adım vardır; nitekim kısa süre sonra Rusya seferinde özel kuvvetlerin katliamlarıyla uygulamaya geçirildi.

Bununla birlikte, Holocaust'un sadece Himmler'in ve SS'lerin eseri olduğu söylenmemeli. Buradaki potansiyel, paranoyak anti-semitizm, Hitler'den Rosenberg ve Goebbels'e, Göring ve Frank'a kadar, Politik Örgüt'ün diğer nasyonal sosyalistlerinde de mevcuttu. Ağır şiddet uygulamasına hazırlığın *bu* programa dönüşebilmesi için, tek bir tarafa mal edilmesi mümkün olmayan başka faktörler de gerekiyordu. Bu faktörlerin başında, NSDAP'ın içindeki ve dışındaki milliyetçi güçlerde de yerleşik olan belirgin emperyalizm geliyordu. Holocaust bir grup fanatiğin başından beri kesin olan bir planından doğmadı; daha ziyade, 1941'den itibaren doğu Avrupa'daki askerî yayılmanın neticesinde ortaya çıkan sorunlarla birlikte adım adım gelişti.[199] Ayrıca bu yayılma sadece Hitler'in bir *saplantısı* değil, Lagarde'nin ulusal-dinî fundamentalizminden Alldeutsche

198 Bkz. "die Denkschrift Himmlers über die Behandlung der Fremdvölkischen im Osten (Mai 1940)", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 5, 1957, s. 194-198. Yorum için bkz. Essner 2002, s. 285.

199 Bkz. Götz Aly: *"Endlösung". Völkerverschiebung und der Mord an den europäischen Juden*, Frankfurt 1995; Gerlach 1998.

Hareketi'ne ve Moeller van den Bruck'un kıtasal-hegemonyal düşlerine kadar tüm Alman sağının uzun zamandan beri tercih ettiği seçeneklerdendi. Şüphesiz ki, bu öncüllerden başka vargılara ulaşmak da –Alman direnişinin milliyetçilerin de adlarını yazdırdıkları tarihinin gösterdiği gibi– mümkündü. Fakat milliyetçilik, NSDAP'la kariyer ve iktidar kazanımı için fırsatlar sunan bir işbirliği olasılığını da içeriyordu. Sayısız araştırmanın ortaya koyduğu üzere, bilhassa genç akademik beyinler için Weimar döneminin milliyetçi ittifaklarından imha savaşının planlama merkezlerine atılacak adım uzak değildi.[200] Yahudi Almanların önce devlet-ulusundan [Staatsnation], sonra yurttaş topluluğundan çıkarılmalarına, akabinde ayrımcılığa ve zulme maruz kalmalarına sebep olan adımlara gelince;[201] bu adımlarda 1933'ten önce NSDAP'a veya siyasi sağın başka bir örgütüne mensup olmayan o kadar çok kişinin payı vardı ki, Üçüncü Reich'ın Yahudi politikasından tek bir grubu veya kuruluşu sorumlu tutmak, gerçekleri saptırmak olur.

Bununla beraber tüm bunlar, faşist hâkimiyetin özünde kişisel cinnet sistemlerine, gayri şahsi-olağan hâkimiyet ilişkilerinin kontrol ve dengeler içeren çerçevesi içinde mümkün olandan çok daha yüksek bir gerçekleşme fırsatı verdiği argümanını elbette çürütmez. Nasyonal sosyalist rejim için bu artırılmış ölçüde geçerlidir ancak burada İtalya'dan farklı olarak hiçbir zaman bir olağanlaşma görülmedi. Hâkim özellik daha ziyade, Hans Mommsen tarafından şekillendirilen, polikratik yapıdan doğan ve hâkimiyet taşıyıcılarında Führer'in lehine bir sü-

200 Bkz. Götz Aly ve Susanne Heim: *Vordenker der Vernichtung. Auschwitz und die deutschen Pläne für eine neue europäische Ordnung*, Frankfurt 1997; Lutz Raphael: "Radikales Ordnungsdenken und die Organisation totalitärer Herrschaft: Weltanschauungseliten und Humanwissenschaftler im NS-Regime", *Geschichte und Gesellschaft* 27, 2001, s. 5-40. Bilgilendirici biyografik kaynak olarak ayrıca; Ingo Haar: "'Revisionistische' Historiker und Jugendbewegung. Das Königsberger Beispiel", Peter Schöttler (yay. haz.): *Geschichtsschreibung als Legitimationswissenschaft 1918-1945* içinde, Frankfurt 1997, s. 52-103; Michael Wildt: *Generation des Unbedingten. Das Führungskorps des Reichssicherheitshauptamtes*, Hamburg 2002, s. 41 vd.

201 Kapsamlı bilgi için bkz. Peter Longerich: *Politik der Vernichtung: Eine Gesamtdarstellung der nationalsozialistischen Judenverfolgung*, Münih 1998.

rekli yarışa sebep olan, "kümülatif radikalleşme" eğilimi olarak kaldı. Onlar Führer'in gerçek veya sözde beklentilerini, güvensiz olduğu herkesçe malum bir hiyerarşide kendi konumlarını iyileştirebilmek için, mümkünse fazlasıyla yerine getiriyorlardı. Her ne kadar nihai talimatlar son mercide Hitler'den gelse de bu talimatların kapsamlı bir yorumu ve buna göre katliamın büyütülmesi için inisiyatif –savaşın patlak vermesinin ardından Hitler tarafından, sadece yeni fethedilen doğu bölgelerinin emniyetiyle görevlendirilmiş olmakla yetinmek istemeyen– SS liderindeydi. Bir ırksal yeni-düzen fikrini saplantı haline getiren Himmler, esasen terör aracı olarak düşünülen kitlesel kurşuna dizme eylemlerini artırarak soykırıma dönüştürmek ve böylelikle, rejim tarafından ancak savaşın zaferle sonuçlanmasından sonraki dönemde izlenmesi hedeflenmiş olan bir politikanın önünü açmak için daha ziyade kendi yetkilerini kullanıyordu. 1942'de Yahudi silahlanma sanayi işçilerinin, ailelerinin varır varmaz öldürüldükleri toplama kamplarına nakledilmeleri de onun inisiyatifine bırakılmıştı.[202] Hans Mommsen'in ifadesiyle; "Hitler 'nihai çözümün' ideolojik ve politik sorumlusuydu. Fakat bunun ütopik görünen bir programdan fiilen izlenen bir stratejiye dönüştürülmesi, bir yandan bizzat yaratılan sorunlu durumların, diğer yandan Heinrich Himmler'in ve onun SS-satraplarının milenyumu henüz diktatör hayattayken gerçekleştirme ve böylelikle nasyonal sosyalist hâkimiyet sistemi içinde SS'in kayıtsız şartsız gerekliliğini sıradışı bir biçimde ispatlama hırsının sonucuydu. Himmler'in açıklamaları, onun seküler program olarak hedeflenen şeyi âdeta bir 'amirane', fedakârlık dolu güç eylemiyle bir an önce gerçekleştirmeyi düşündüğünü ve enerjisinin önemli bir kısmını, Hitler'de savaş yönetiminin öncelikleri karşısında geri planda kalan bir plan için boşa harcadığını ortaya koyuyor."[203]

---

202 Bkz. Longerich 2001, s. 110 vd., 168 vd.

203 Hans Mommsen: *Der Nationalsozialismus und die deutsche Gesellschaft. Ausgewählte Aufsätze*, Reinbek 1991, s. 198. "Kümülatif radikalleşme" kavramı için bkz. s. 81.

TEKRAR VE EK

Bu kitap, faşizmi ideolojiden yola çıkarak kavramaya çalışan yorumların bir reddiyle başladı ve yine ideolojinin korkunç sonuçlarını gözler önüne seren bir bölümle sona eriyor. Bu bir çelişki mi? Elbette değil. Çünkü baştaki iddia, faşizm ve ideolojinin birbirleriyle hiçbir ilgisi olmadığı değildi. Daha ziyade sadece, faşizmi *bir* ideolojiden yola çıkarak tanımlamanın mümkün olmadığıydı. Faşist partiler, tez buydu, dünya görüşü partileri değildir. Siyasi alanın sağ kesiminde yer alan, zora dayalı hareket eden patronaj partileridir. Bu partilerde pek çok dünya görüşü ya da ideoloji bir arada var olur ve bu yüzden bağlantılarını esas olarak bir özgül program üzerinden değil, müşterek karizma inancı üzerinden kurarlar. Karizma: "Bir şahsiyetin (...) olağandışı olarak (...) kabul edilen bir niteliğidir. Şahsiyet bu niteliği nedeniyle, doğaüstü veya insanüstü ya da en azından özgül olağandışı, başka hiç kimsede görülmeyen güçlerle veya özelliklerle (kabiliyetli) olarak, yahut seçilmiş veya örnek kişi olarak ve bu yüzden 'lider' olarak değerlendirilir."[1]

Bu düşünce, "insanlar ne de olsa saflar ve bu yüzden her büyük sözde öndere kanmaya hazırlar" sözüne indirgenseydi, ha-

1 Max Weber: *Wirtschaft und Gesellschaft*, Johannes Winckelmann (yay. haz.), 5. baskı, Tübingen 1976, s. 140.

fife alınmış olurdu. Faşist partiler yoktan var olmazlar. Âdet üzere iyi yapılanmış siyasi alanlarda, sosyal ve ekonomik yapılardan doğan maddi menfaatlerle ve kısmen dinî, kısmen entelektüel alandan doğan fikrî menfaatlerle oluşurlar. Her ne kadar karizmaya zemin hazırlamak için genelde kriz benzeri sarsıntılar gerekse de, yapısal verilerin böylelikle etkisizleştirildiğini varsaymak için neden yoktur. Başka bir deyişle karizmatik liderlerin başarısı, faşist hareketlerin durumunda, amorf, tüm dünya ilişkilerinden kopmuş "kitle insanlarının" bir eşsiz, kendileri tarafından yaratılmış veya ortaya konmuş dünya görüşüyle entegrasyonunda değil; aşılanmış parti zihniyetlerini geride bırakabilen duygusal ortaklıkların ve duygu durumlarının yaratılmasında kendini gösterir. Ayrıca yeterli ikna gücüyle beslenen, maddi ve fikrî menfaatlerin kesinlikle zıtlaşarak değil, bir tür aşamalı programda kesintisiz olarak yerine getirileceği telkininde kendini gösterir. Bir ve aynı harekette, biri millet prensibinin en yüksek dereceye ulaştırılması, diğeri ise aynı prensibin yok edilmesi için çabalayan güçleri bir araya getirmenin nasıl mümkün olduğu böylece açığa kavuşur (mevcut pek çok çelişkiden sadece biri).

Diğer partilerin de parti kanatları olduğu, içlerinde farklı akımların var olmasının faşist partilerin bir ayrıcalığı olmadığı itirazı ileri sürülebilir. Ancak bu argüman yanlış varsayımlara dayanır. Elbette klasik-liberal, sosyalist veya sosyal demokrat partiler gibi partilerin de zaman zaman kendi aralarında şiddetli iktidar mücadeleleri veren kanatları vardır. Fakat burada bir müşterek dünya görüşü çerçevesinde, nesnel hedeflere ulaşmaya çabalarken kullanılması gereken araçlar konusunda çatışan, dünya görüşü partileri söz konusudur. Buna karşın faşist partilerde çoğunlukla araçlar konusunda fikir birliği mevcuttur, ancak hedefler –en azından uzak hedefler– konusunda fikir birliği yoktur. Himmler ve Darré tarafından temsil edilen, Avrupa'nın veya dünyanın bir ırksal yeni düzeni ütopyasının Gregor Strasser çevresinde paylaşıldığı ya da millet konusundaki fütürist tutumun ne sendikalizmde ne de sağ milliyetçilikte bir nebze dahi olsa anlayış veya sempatiyle karşılandığı belgele-

nemez. Faşizm bir ideoloji değil, esasen ideolojik-dünya görüşsel türde olmayan faktörlerle –kısmen spontane olsa da kısmen düzenleme, propaganda ve reklamın sonucu da olan şiddetli duygulanımlar ve heyecanlarla– birbirine bağlanan ideolojilerin bir agregasıdır.* [Aggregat] "Totaliter parti" veya "mutlakçı entegrasyon partisi" (Sigmund Neumann) gibi adlandırmalar, şu nedenle problemlidir: Her ne kadar diğer partilerle ilişkiyi isabetsiz denemeyecek biçimde tasvir etseler de bunu iç yapıya dair, içkin ideolojik çokmerkezciliği hatta çoğulculuğu doğru değerlendirmeyen iddialarla birleştirirler.

Faşist partiler sağın farklı akımlarını bünyelerinde birleştirirler ve bunu karizmatik cemaatleştirme aracılığıyla yaparlar. Ancak bu, onların sadece bu akımlardan birine bir duygusal unsur kattıkları şeklinde anlaşılmamalıydı. Oysaki Roger Griffin'in önerisi, faşizmin bir siyasi ideoloji türü olarak anlaşılması gerektiğini ifade ediyordu; "çeşitli permütasyonları içindeki mitsel özü, popülist ultra-milliyetçiliğin palingenetik bir biçimi olan siyasi bir ideoloji türüdür."[2] Faşizmin başarısı için kuşkusuz bir özgül akımın yandaşlarının kendi hedeflerini liderin retoriğinde –üstü kapalı biçimde olsa bile– teşhis etmeleri önemlidir. Ancak diğer potansiyel seçmenlerin veya takipçilerin gözünde bu bağlantı dağınık veya çokanlamlı görünür; onlar, tersine, liderin, kitleyi onların hedeflerine aykırı olarak kendi koyduğu hedeflere yönlendirebileceğine dair, temesliz olmayan bir beklenti içindedirler. Mussolini âdeta monokratik hükümdar olarak yüceltilen konumunu, sadece devlet ve parti, taç ve kilise arasında uzlaşma sağladığı virtüözlüğüne değil, aynı zamanda sendikalistlerin ve milliyetçilerin, ekstremistlerin ve revizyonistlerin iddiaları arasındaki elzem işlevine, parti içi hakemliğine de borçluydu.[3] Hitler, 1926'da völkisch ha-

(*) Latince "bir araya getirmek" anlamindaki "aggregare" kelimesinden gelen kelime birbirleriyle alakası olmayan, normal şartlar altında bir araya gelmeyecek şeylerin bir araya getirilmesini ifade etmektedir – e.n.

2 Roger Griffin (yay. haz.): *Fascism*, Oxford ve New York 1995, s. 4.

3 Bkz. Wolfgang Schieder: "Der Strukturwandel der faschistischen Partei Italiens in der Phase der Herrschaftsstabilisierung", Wolfgang Schieder (yay. haz.): *Faschismus als soziale Bewegung* içinde, Göttingen 1983, s. 69-96, 84 vd.

reketin mensupları aracılığıyla yeni milliyetçileri, akabinde yeni milliyetçiler aracılığıyla völkisch hareketin mensuplarını ve ırk-aristokratlarını yatıştırdı. 1934 civarında ise liderleri devlet makamlarının taksiminde sadece önemsiz bir göreve, Münih Emniyet Müdürlüğü'ne atanmış olan SS'ler aracılığıyla, SA'da yavaş yavaş ortaya çıkan, yeni milliyetçi hedeflerin daha şiddetli bir vurgulamasına yönelik taleplerin kaba güçle bastırılmasını sağladı. Bu yüzden faşizmi milliyetçiliğin bir biçimine indirgemeye çalışmak, onu "ırkçılık" olarak tespit etmeye çalışmak kadar yetersiz bir çaba olur[4]. Faşizm siyasi duruma göre, bu yüzden bir salt ara nedenciliğe tâbi kılınmak zorunda olmadan, biri veya diğeri olabiliyordu; çünkü sağ spektrumun içindeki seçenekler ne kadar belirsizse, ortaya veya sola karşı sınırlar her zaman o kadar netti.

Fransa, İtalya ve Almanya'da 20. yüzyılın ilk on yıllık dönemlerindeki gelişme karşılaştırılacak olursa, aşırı sağın sadece bu biçimde normal olarak kendisine konmuş olan sınırları aşabildiği görülür. Yeni milliyetçi ittifaklar veya partiler her ne kadar zaman zaman belirgin başarılar elde edebildilerse de hiçbir zaman karizmatik özellik olmadan çoğunluğa hitap edebilme fırsatına bir nebze dahi olsa sahip olmadılar. *Action française*, *Faisceau* veya PPF yandaşlarının sayıları daima on binlerle ifade edilebiliyordu. *Associazione Nazionalista Italiana* benzer büyük düzenlerde hareket ediyordu. Alman yeni milliyetçiliğine gelince, öyle çok çevreye ve küçük gruba bölünmüştü ki, tek başına değerlendirildiğinde siyasi açıdan neredeyse önemsizdi. Aynısı, örneğin otuz yılı aşkın ajitasyondan sonra bile hâlâ 1880/81 tarihli ilk anti-semit dilekçelerinin oy sayısının altında kalan anti-semitik partileri gibi, imparatorluğun aşırı ırkçı zihniyetli grupları için geçerlidir.

Bu katışıksız dünya görüşüne dayalı ittifakların tarihi, Bourdieu'nun bir görüngünün siyasi öneminin, sosyal dünya hakkındaki fikirlerin üretimini iktidar kazanımının zorunluluklarının üzerinde tuttuğu ölçüde arttığına dair tezi için de eş-

4 Örneğin Michael Burleigh ve Wolfgang Wippermann'ın yorumu böyledir; *The Racial State, Germany 1933-1945*, Cambridge 1991.

siz bir kanıttır[5]. "Yandaşlarının" geniş dinleyici topluluklarından çok entelektüel alanın etkinlik şartlarına yönelen her siyasi tartışma, doktriner kesinliğin fazlasıyla çok vurgulanmasına ve bununla birlikte sadece geniş kapsamlı nüfuzda değil, birimsellikte de bir kayba yol açar. Çünkü entelektüel tartışma doğası gereği, daha büyük birimlerin oluşturulmasından çok kutuplaşmaya ve bölünmeye eğilim gösterir. İlgili yayınlara her bakış, kendisi tarafından duyurulan fikirlerin gücünü "seferberlik değeri" ile değil, bilimdeki "gerçeklik değeri" ile ölçen bir tarikatçılığın burada ne çok hâkim olduğu hakkında bilgi verir[6]. İlk olarak Mussolini ve Hitler sağın politikasını gayri entelektüelleştirme hünerini, bu politikayı aynı zamanda entelektüeller için cazibesiz kılmadan gösterdiler. Bu "başarının" ve bununla birlikte doktrin ile uygulama arasındaki düzey farkının anlaşılması, faşizmin idrakine bağlıdır.

5 Bkz. Pierre Bourdieu: *Das politische Feld. Zur Kritik der politischen Vernunft*, Konstanz 2001, s. 83.

6 *A.g.e.*, s. 96.

Arndt, Ernst Moritz 21, 48
Aron, Robert 119
Astel, Karl 236

Baade, Karl 228
Backe, Herbert 212
Bainville, Jaques 89
Balbo, Italo 139, 142
Balla, Giacomo 156, 157
Barre de Vieuzac, Bertrand 37
Barrs, Maurice 8, 18, 33, 79, 80, 90-100, 112, 144, 145, 147
Bartels, Adolf 217, 231
Baudelaire, Charles 96, 97
Baur, Erwin 232, 235, 237, 248
Bergson, Henri 129
Berlusconi, Silvio 75
Berth, Edouard 106, 111-113
Bianchi, Michele 127, 138, 139, 141
Blanc, Louis 136
Blanqui, Louis-Auguste 133
Blüher, Hans 214
Boehm, Max Hildebert 180, 214
Bonald, Louis de 79, 105
Bonneville, Nicolas de 36
Boccioni, Umberto 149, 152, 157
Bottai, Giuseppe 72, 150
Boulanger, Georges 44, 84, 90
Broca, Paul 88
Brunner, Alfred 52, 193
Brückner, Helmuth 227
Bucard, Marcel 14, 105
Bürckel, Josef 227
Buonarotti, Filippo 136

Calvo Sotelo, José 100
Carli, Mario 150, 152, 153, 158, 159, 169
Carrà, Carlo 157
Cavour, Camillo 165
Chamberlain, Houston Stewart 212
Cla, Heinrich 202
Clau, Ludwig Ferdinand 233, 235, 249
Cogni, Guido 172
Comte, Auguste 97, 119, 120
Concordet, Marie-Jean-Antonie-Nicolas Caritat, Marquis de 36
Constant, Benjamin 35
Coppola, Francesco165, 168, 171, 173, 181, 182, 183
Corridoni, Filippo 127, 128, 150
Corradini, Enrico 19, 33, 105, 126, 146, 152, 163-166, 169, 171, 174, 175, 177-183

Costamagna, Carlo 186
Croce, Benedetto 129, 167, 174

Daladier, Edouard 122
Dandieu, Arnaud 119
D'Annunzio, Gabriele 58, 72, 123, 125-127, 136, 139, 141-148, 153, 173, 177
Darré, Richard Walther 231, 236-238, 241-244, 248, 254
De Ambris, Alceste 127, 128, 131, 133, 135, 136, 139, 141, 142, 146
Déat, Marcel 80, 82, 83, 113, 117-119
De Man, Hendrik 117
Depero, Fortunato 156
Déroulde, Paul 84, 86, 87
Dickel, Otto 195, 198, 202, 206, 207
Dilthey, Wilhelm 73
Dinter, Artur 52, 188, 189, 194, 196, 201, 208
Doriot, Jacques 80, 82, 83, 113, 114, 116, 117
Dräger, Heinrich 199
Dresler, Adolf 188
Drexler, Anton 194, 196, 209
Drieu La Rochelle, Pierre 114, 116
Drumont, Edouard 86-88, 91
Durkheim, Emile 117

Eckart, Dietrich 189, 196, 199-203, 209, 218
Ehrhardt, Hermann 215-217, 220, 224, 225
Esser, Hermann 208, 211
Evola, Julius 186

Fabrèques, Jean 115
Fabre-Luce, Alfred 114
Fauchet, Claude 36
Farinacci, Roberto 62
Feder, Gottfried 189, 196-200, 207-209, 229
Federzoni, Luigi 165-167, 176, 181-183
Ferri, Enrico 130, 172
Fichte, Johann Gottlieb 91
Fischer, Eugen 68, 232, 237, 248
Fobke, Hermann 212
Forges Davanzati, Roberto 165, 182, 183
Fouillée, Alfred 88
Foscari, Piero 146
Frank, Hans 250
Franke, Helmut 206, 215-217
Fricke, Bruno 226, 227
Fried, Ferdinand 23
Friedländer-Prechtl, Robert 228
Fritsch, Theodor 52, 188, 197, 198, 217
Funk, Walther 229

Gagern, Heinrich von 40
Gambetta, Léon 84, 86
Garibaldi, Giuseppe 129, 133
Gentile, Giovanni 184, 185
George, Stefan 190
Gereke, Günther 228
Gesell, Silvio 205
Gioberti, Vincenzo 19
Giolitti, Giovanni 126, 128
Gobineau, Joseph Arthur Comte de 88, 95, 171
Goebbels, Joseph 187, 209-212, 214, 217, 218, 220-223, 227, 230, 250
Göring, Hermann 187, 250
Goglia, Luigi 152
Gollong, Heinz 225
Grandi, Dino 68, 125, 139, 140, 142
Gross, Walter 235, 249
Grosse, Arthur 225
Günther, Albrecht Erich 24
Günther, Hans F. K. 217, 231-238, 240-243, 246, 248
Guérin, Jules 86

Haym, Rudolf 40
Heinz, Friedrich Wilhelm 215, 224, 225
Hentschel, Willibald 197
Herder, Johan Gottfried 21, 31, 32, 138
Hess, Moses 37, 38
Hess, Rudolf 63, 209
Hielscher, Friedrich 220, 224

Hildebrandt, Friedrich 227
Himmler, Heinrich 205, 209, 236, 238, 239, 241, 244-247, 249, 250, 252, 254
Hitler, Adolf 12, 53, 55, 59-62, 64, 68, 73, 77, 82, 116, 144, 187-189, 194-196, 200, 201, 203-212, 214, 218, 221, 222, 225-230, 236, 250, 252, 255, 257
Holtz, Emil 226, 227
Hugenberg, Alfred 214, 225
Hugo, Victor 32

Jahn, Friedrich Ludwig 48
Janvion, Emil 107
Jaspers, Karl 73
Jefferson, Thomas 36, 37
Jouvenel, Bertrand de 114
Jünger, Ernst 23, 160, 161, 216-221
Jünger, Friedrich Georg 24, 220

Kapp, Friedrich 40, 215, 220
Keppler, Wilhelm 241
Klages, Ludwig 190
Klagges, Dietrich 226
Kleinau, Wilhelm 216
Koch, Erich 226, 227
Krebs, Albert 73, 225

Labriola, Arturo 128, 129, 131, 140, 141
Lagarde, Paul de 126, 190, 250
Lagardelle, Hubert 126
Lamarck, Jean-Baptiste de Monet, Chevalier de 88, 89, 159
Lamour, Philippe 119
Langbehn, Julius 217
Lanzillo, Agostino 138, 139, 141
La Rocque, Colonel François de 81, 82, 102, 103, 122
Lassalle, Ferdinand 37
La Tour du Pin, René de 99
Lautenbach, Wilhelm 228
Laval, Pierre 118
Le Bon, Gustave 88
Lehmann, Julius Friedrich 236, 237
Lehmann-Hohenberg, Johannes 197
Lenin, Vladimir Ilyiç 37, 38
Leone, Enrico 126, 128, 129, 131, 140, 141
Lenz, Fritz 234, 235, 237, 248
Lenz, Karl 227, 232
Ley, Robert 209
Lienhard, Friedrich 202, 217
Lombroso, Cesare 172
Longobardi, Ernesto Cesare 129
Loustau, Robert 115
Ludendorff, Erich 194, 208, 222

Maeztu, Ramiro de 100
Maistre, Joseph de 79, 105
Malaparte, Curzio 72
Mann, Thomas 248
Mannheim, Karl 191
Maraviglia, Maurizo 143, 165, 176, 182
Marion, Paul 114
Marc, Alexandre 119
Marinetti, Filippo Tomasso 144, 148-161, 173
Marx, Karl 61, 109, 110, 128, 129, 138, 191
Matteotti, Giacomo 62, 154, 182
Maulnier, Thierry 115
Maurras, Charles 11, 18, 33, 80, 81, 89, 90, 92-106, 112, 115, 167, 168
Mazzini, Giuseppe 12, 19, 37, 48, 129, 132-140, 162, 184, 185
Michelet, Jules 37, 48, 85
Michels, Robert 31, 32, 59, 71, 72, 130, 132, 181
Moeller van den Bruck, Arthur 22, 23, 33, 115, 180, 212-215, 224, 251
Mohl, Robert von 40
Morasso, Mario 169
Mosca, Gaetano 163, 231
Mossakowsky, Eugen 225
Mücke, Helmuth von 226
Mussolini, Benito 11, 38, 50, 59-61, 63, 67, 68, 71, 78, 82, 83, 112, 123, 125-127, 129, 132, 133, 139-143, 150-155, 159, 165, 173, 180-184, 187-189, 255, 257

Neumann, Ernst 224
Niceforo, Alfredo 172
Niekisch, Ernst 38, 120, 217, 220
Nietzsche, Friedrich 160

Oldenberg, Karl 223
Olivetti, Angelo O. 126-128, 131-134, 136, 139, 141, 143, 173, 184
Orano, Paolo 126, 128, 131, 138, 141, 173

Paine, Thomas 36
Pantaleoni, Maffeo 181
Panunzio, Sergio 127, 128, 132, 135-141, 143, 184
Papini, Giovanni 33, 123, 147, 148, 164, 173
Pareto, Vilfredo 126, 129, 163, 181, 231
Pechel, Rudolf 213, 214
Péguy, Charles 126
Péladan, Joséphin 146
Pétain, Philippe 101, 115
Pfeffer von Salomon, Franz 64, 212
Pisacane, Carlo 132, 133
Plaas, Hartmut 225
Plenge, Johann 120
Ploetz, Alfred 234, 247, 248
Poincaré, Raymond 105
Preto, Rolão 105
Prezzolini, Giuseppe 123, 147, 164
Proudhon, Pierre Joseph 119
Prince-Smith, John 40

Quinet, Edgar 85

Reinhardt, Fritz 205
Renan, Ernest 35, 79, 93, 94, 109
Reventlow, Graf Ernst 189, 194, 221, 226
Rocca, Massimo 125, 140
Rocco, Alfredo 71, 105, 143, 165-180, 182, 183
Rosenberg, Alfred 101, 188, 189, 196, 200-203, 208, 209, 211, 218, 239, 244, 250
Rosikat, Erich 205, 222, 223
Rossi, Cesare 127, 128, 132, 138, 139
Rossoni, Edmondo 127, 135, 139, 141, 142
Rotteck, Karl 35
Röhm, Ernest 64
Röseler, Hans 214
Russolo, Luigi 152, 157
Rougemont, Denis de 119
Rousseau, Jean-Jacques 85, 87, 136
Ruttke, Falk 236
Rüdin, Ernst 236
Rümelin, Gustav 40

Salomon, Bruno von 64, 225
Salvemini, Gaetano 181
Sant'Elia, Antonio 158
Schacht, Hjalmar 209
Schallmayer, Wilhelm 234
Schapke, Richard 225
Schauwecker, Franz 215-217
Schmitt, Carl 47, 186
Schotte, Walther 214
Schultz, Bruno K. 236, 239
Schwarz, Hans 217
Schwarz van Berk, Hans 220
Sergi, Giuseppe 172
Settimelli, Emilio 152, 153, 159
Sieyes, Emmanuel Joseph 47
Sighele, Scipio 168
Simmel, Georg 56, 191
Smith, Adam 129
Soffici, Ardengo 147
Sombart, Werner 223, 228
Sorel, Georges 78, 80, 83, 99, 103, 106-112, 126, 129, 130, 152
Soury, Jules 88
Spengler, Oswald 120, 160, 161, 204, 210-212
Stapel, Wilhelm 24, 180, 217
Starace, Achille 62
Strasser, Gregor 62, 63, 115, 194, 199, 204, 205, 208, 210, 211, 217, 219-230, 254
Strasser, Otto 204, 212, 214, 217, 219-225, 227

Strauss, David Friedrich 94
Streicher, Julius 188, 189, 193, 196, 201, 206, 208, 209, 211
Suarez, Georges 114

Taine, Hippolyte 79, 85
Taittinger, Pierre 80, 82, 102, 103
Tarnow, Fritz 228
Tocqueville, Alexis de 111, 112
Tönnies, Ferdinand 38
Treitschke, Heinrich von 40, 176
Turati, Augusto 62

Uhse, Bodo 225

Vacher de Lapouge, Georges 88, 95
Valli, Luigi 19
Valois, Georges 80, 82, 101, 103-106, 112
Volt (Vincenzo Fani Ciotti) 72, 158

Wagemann, Ernst 199, 228
Wagner, Adolph 223
Wagner, Richard 65, 190, 192
Waldeck-Rousseau, René 87
Walras, Léon 129
Weber, Alfred 191
Weber, Max 17, 21, 25, 27, 41, 48, 49, 51, 56, 59, 61, 69, 73, 75-78, 81, 93, 101, 106, 177, 179, 191, 253
Winnig, August 38, 219, 220
Wirth, Johann Georg August 48
Woltmann, Ludwig 232
Woytinski, Wladimir 228

Büyük burjuvazinin bir reaksiyonu mu, küçük burjuvazinin isyanı mı? Çökmekte olan kapitalizmin ifadesi mi, kapitalizmin modernleşmesinin bir aracı mı? Başlı başına bir ideolojisi olan, ancak bunun kavranmasıyla anlaşılabilecek bir düşünce akımı mı? Milliyetçiliğin bir türü mü yoksa açık ve net şekilde "ırkçılık" mı? Milliyetçilikle bağlantısının boyutları hangi ölçülerde?..

Bunlar ve benzeri sorulardan yola çıkan Stefan Breuer, milliyetçiliği ve faşizmi Fransa, İtalya ve Almanya örnekleri üzerinden inceleyerek milliyetçiliğin işlev değişiminden faşist partilerin araçlarına, örgüt yapısına ve hedeflerine; Fransız milliyetçilerinden ultra-milliyetçiliğe; İtalya'da faşizmin beslendiği kaynaklardan olan sendikalizm ve fütürizmden Almanya'da Nazilere ve "völkisch milliyetçiliğe" uzanan kapsamlı bir inceleme sunuyor.

Aynı zamanda milliyetçi ideolojik yapıların taşıyıcısı, ulus-devletlerin dünyadaki yerini güvence altına almaya ve kudretini artırmaya çabalamış olan milliyetçi stratejilerin motoru durumunda olan faşizmin sosyal-ekonomik, dinî hatta entelektüel alanlardan doğan menfaatlerde boy verdiğini ortaya koyan Breuer, faşist partilerde ortak bir "dünya görüşü" yokluğunun ve "karizmanın" belirleyiciliğinin de altını çiziyor.

Milliyetçilik ve faşizm arasındaki değişken ve gerilimli ilişkileri ortaya koyan, insanlık tarihinde korkunç sonuçlar doğurmuş bir anlayışı daha yakından tanımak ve anlamak isteyen herkes için önemli bir başvuru kaynağı...

iletişim

ISBN-13: 978-975-05-0751-9

9 789750 507519